

1. BEVEZETÉS

1.1. A MISLÉ SELÓMÓ¹ (מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה) KELETKEZÉSE

A Mislé Selómó – Salamon *másáljainak*, azaz példabeszédeinek könyve. A Példabeszédek első sora (מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֶן-דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל) nem hagy kétséget afelől, hogy a könyv szerzője Salamon, Izrael királya. A Prédikátor 1:12–18 hasonló megjegyzést tesz, immár önéletrajzi keretben. A szónok, Kóhelet, Jeruzsálemben uralkodott (12. v.), és szívét odaszánta „mindazok keresésére és bölcsesség általi megvizsgálására, amik az ég alatt történnek.” (13. v.). Hozzátette, „nagygyá lettem, és gyűjtöttem bölcsességet mindazok felett, a kik fejek voltak előttem Jeruzsálemben, és szívem bőven látott bölcsességet és tudást”. (16. v.). A Példabeszédek könyve annak a kutatásnak lehet a gyümölcse, melyről így vall: „Adtam a szívemet a bölcsesség megismerésére és az esztelenség és ostobaság megtudására.”² A kánonban a Ketubim-csoportban helyet foglaló könyvet tartalmi ismérvek alapján a bölcsességirodalmi művek közé sorolják, mivel a bölcsesség (חֵכְמָה) az a kulcsfogalom, amely a mű minden fejezetén végigvonul.

Habár a bölcsesség kutatása során szerzett tapasztalatát Salamon gyötrelemnek nevezi vallomásaiban, termékeny íróként tartották számon. Számos bölcs mondás, három kanonikus könyv és egy zsoltár szerzője. Salamon irodalmi talentumának bizonyítéka, hogy egyaránt közel állt hozzá a szállóigék műfaja és a „metaforák kertje”, a líra: a Királyok könyve bizonyítékkal szolgál arra, hogyan működött a Példabeszédek könyvének és az attól nagymértékben elütő Énekek énekének műfajában:

„És háromezer példabeszédet szerzett, és az énekeinek száma ezeröt volt.” (1Kir 4:32)

A Biblia említést tesz a Salamon gyűjtőmunkájáról, és saját szerzeményeiről, melyeknek bizonyosan csak egy része maradt fenn a Mislé Selómó címet viselő didaktikus mondásgyűjteményben. Szóbeli és írott műveket is gyűjtött.

„És azonfelül, hogy a prédikátor bölcs volt, még a népet is tudományra tanította, és fontolgatott, és tudakozott, és írt sok bölcs mondást. És igyekezett a prédikátor megtudni sok kivánságos beszédek, igaz írást és igaz beszédek.” (Préd 12:9–10)

¹ A héber szavakat fonetikus átírásukban közlöm, eredeti írásmódjuk feltüntetése mellett.

² Préd 1:17a – וְאַתְּנָה לְבִי לְדַעַת חֵכְמָה וְדַעַת הַוִּלְלוֹת וְשִׁכְלוֹת

A népet tudományra tanító királyt a Kóhelet epilógusa a népet tanító bölcsek vagy vének pozíciójában állítja az olvasó elé. A bölcstől nem választható el a tanács, az instrukció. A Mislé szerzőjének célja a bölcsesség felé orientálni a fiatal tanítványt vagy a bölcset, aki továbbra is a bölcsek beszédeit vágyja hallgatni. A Mislé parainetikus hangvétele adja meg a *másálok* tanulmányozásának alaphangját.

Enciklopédikus érdeklődésének megfelelően Salamon „szólt a fákról is, a Libánon cédrusfájától az izsópig, a mely a falból nevededik ki; és szólt a barmokról, a madarokról, a csúszó-mászó állatokról és a halakról is” (1Kir 4:33), bár a természet megfigyelése, a bölcsesség hagyományának megfelelően, nem öncélú leírás lehetett, hanem egyfajta tanulságos rendszerezésre szolgálhatott. A bölcsesség és bolondság megtudását célul tűző király életrajzában a bölcs életmód feladásának epizódja markáns nyomot hagyott: késői éveinek lenyomata a Prédikátor könyvében és az uralmát megörökítő krónikában megtalálható, miként próbálta ki a bolondságot a gyakorlatban, hogy megtudja, mi a jó az embernek; ám a Példabeszédekben ezt senkinek nem ajánlja.

Talán eddig nem fordítottak kellő figyelmet a Tanakh azon megjegyzésére, hogy „igyekezett a prédikátor találni helyesen leírt és tetsző szavakat, az igazság beszédeit”,³ pedig Salamon újításai között méltán kell megemlítenünk a szóbeli és írott műfaj összekapcsolását: a népi szállóigék formájának irodalmi műfajjává csiszolását. Közelebbről: ötvözését az anonim, nép ajkán élő életbölcesség tradíciójának és a Tóra vallásetikai tanításának. A *másálok*, az igaz mondások bölcsességét „tananyagká” sűrítő Mislé Selómó egyedülálló voltát ez a kettős gyökér táplálja. A parancsolatok megtartására ösztönző gyakorlatias mű az élet minden területére vonatkozóan ad eligazítást, célja a hosszú, boldog élet titkának, az „élet fájának” megragadása.

A Királyok könyve Salamon bölcseletének rövid foglatát adja:

„És Isten bölcsességet adott Salamonnak, nagyon nagy értelmet és tágas szívet mint a homok, ami a tenger partján van. És nagyobb volt Salamon bölcsessége a Kelet fiainak bölcsességénél és Egyiptom minden bölcsességénél. És minden embernél bölcsebb volt, az ezrachi Etánnál és Hémánnál és Kalkólnál és Dardánál, a Machól fiainál, és hírneves

³ Préd 12:10 – בקש קהלת למצא דברי־חפץ וכתוב ישר דברי אמת

lett minden környező népben. És háromezer példabeszédet mondott, és énekeinek száma ezeröt volt. És szólt a fákról is a libanoni cédrustól a falból kinövő izsópig és szólt az állatokról, a madarokról és a csúszómászókról és a halakról is. És minden népből jöttek hozzá, hogy hallgassák Salamon bölcsességét, a föld minden királyától, akik hallották bölcsességét.” (1Kir 5:9–14)

Nem zárható ki, hogy az Amenemope intelmeinek és a Péld 22:17–24:22 passzusainak hasonlósága a Salamon bölcsességi műveiben (kb. i. e. 970–930 között) kikristályosodott műfaj, a bölcs mondásokkal tanító parainézis, annak egyetemes jellege miatt nemzetközi kapcsolatok révén más irodalmi hagyományokra is hatott⁴. A névvel jegyzett *másálok* legismertebb gyűjteménye a kanonikus Mislé lett, amelyben Salamon⁵ mellett Águr,⁶ Lemuél⁷ is feltűnik. A Példabeszédek 22:17-től 24:34-ig „a bölcsék mondásai” sorakoznak név szerinti szerzőség megjelölése nélkül. A gyűjtemény alapvetően tizedik századi keletkezését nincs okunk megkérdőjelezni.

Az 25–29. fejezetek a 25:1 megjegyzése szerint Ezékiás (Hiszkijáhu) emberei által, valószínűleg az i. e. 8. sz. utolsó negyedében összegyűjtött salamoni mondásokból állnak, melyeket az eredetileg is antológia jellegű műbe belefoglaltak, bizonyára azért, hogy azok a már létező Mislében fennmaradjanak.

1.2. A STÍLUSNYELVÉSZETRŐL

A stílus a gondolat köntöse, a megfelelő szónak a megfelelő helyen való kimondása, vagy szárazabb megfogalmazásban *jellegzetes, másoktól elütő nyelvhasználat*.

⁴ Kitchen, K. A., „Amenemope bölcsessége és a Példabeszédek könyve” c. cikkében Plumley-ra hivatkozva említi Amenemope egy kairói osztrakonját, amely alighanem bizonyosan a 21. dinasztia második feléből származik (XI. Ramszesz, + i. e. 1068). Ezért az egyiptomi Amenemope nem lehet későbbi mint i. e. 945, a 21. dinasztia vége. In: *Illustrated Encyclopaedia of Bible Places* (ed. John J. Bimson. First publ. Baker Books, Grand Rapids, MI.), InterVarsity Press, Leicester, 1995, p. 119.

⁵ Péld 10:1–22:16

⁶ Péld 30:1–33

⁷ Péld 31:1–9

Az ékesszólás és az irodalom tudománya egy egyszerű íróeszköz, a *stylus* nevét örökölte, amellyel az ókorban a viasztáblára írtak, talán mert az írók „tollát” fel lehet ismerni jellegzetes szóhasználatuk alapján. A nyelvhasználók nagy mozgástérrel rendelkeznek, hogy megválasszák szavaikat, ha úgy tetszik, gondolataik „ruháját”. A nyelvhasználat objektív megközelítésének, a stilisztikának ily módon kulcsfogalma a választás. A nyelvi műveletek kiválasztó-összerakó modelljében a stílus kérdése nem számúzhető a retorika területére, hanem a nyelvészeti gondolkodás szerves része. A latin és görög eredetű szakkifejezések sokaságával operáló retorika a trópusokat és stílusalakzatokat felismerhetővé tette, de egyúttal a szövegtől el is különítette, mintha a képes beszéd a szabályos nyelvtől eltérő anomália lenne, amelynek fordítása fogalmi nyelvre nemcsak lehetséges, de szükséges is. Az irodalmi stilisztika a stílushatás magyarázatánál megelégedett azzal, hogy a stílust a társadalmi környezetből vezesse le, vagy a szerzőnek valamely érzéséhez, élményéhez kösse. A nyelvészet a nyelv működésére irányuló kérdésfeltevései között fel kell tegye a kérdést, milyen tényezők játszanak szerepet a stílushatás kiváltásában, amelyet minden szövegben egyértelműen nyelvi elemek hordoznak. A nyelvészet a legkorábbi időktől szerepet játszott a Szentírás szövegének minél teljesebb megértésében, úgy ma is tud elméleti és terminológiai segítséget adni a szöveg magyarázójának.

A 19. század végén és a 20. században a stilisztikában kísérletezés indult el, ami a szerző világképéből és kulturális környezetéből kiinduló megközelítést felváltotta. Az osztrák irodalomteoretikus, Leo Spitzer (1887–1960) elmélete szerint a stílusjegyeket intuitíve felismerjük, ami arra ösztönöz, hogy a szabályosságok jelentőségét keressük, a szövegből intuíciónk segítségével alátámasszuk.

A szövegeket önmagukban megálló jelentésegységeknek tekintő francia szövegmagyarázat az ókori nyelvi exegézisből vett át elemzőtechnikákat; az orosz (később cseh) formalisták és az angol és amerikai újkritikai irodalomelméleti iskola⁸ a mű esztétikai hatásának kulcsát kizárólag a művön belül keresi, ezért módszeres technikai elemzésnek veti alá. A század alighanem legsokoldalúbb nyelvészét, az orosz emigráns Roman Jakobsont (1896–1983) egy speciálisan nyelvészeti stílus kutatás elindítójaként tartják számon, amelyet *stílusnyelvészetnek* neveztek. Eleinte a szóhasználatra, versmértékre és mondatszerkezetre koncentrált a mikroelemzés, később nagyobb egységeken kimutatható belső szervezőelveket kerestek, amelyek a szöveget irányítják.⁹

⁸ I. A. Richards (1893–1979), William Empson (1906–1984).

⁹ Crystal, D., *A nyelv enciklopédiája*. Osiris, Budapest, 1998., p. 104.

A strukturalista nyelvészet elemzési módszere főként a költői nyelvhasználat elemzésénél gazdagíthatja az exegéta eszköztárát. A jelentéstan (szemantika) és azon belül a kognitív nyelvészet több hasznos meglátással gazdagíthatja a Héber Biblia tanulmányozását.

1.3. MÓDSZER ÉS CÉL

A jelen kutatás célja, hogy a példabeszéd (a *másál*) műfaját meghatározza, a Mislében megőrzött salamoni szentenciák hatását nyelvezetük segítségével magyarázza.

A salamoni mondások tipikusan egysoros párhuzamok, melyekben a feszes, tömör forma nagy gondolati mélységgel párosul. Mivel a rövid mondás egyetlen költői sor, ezért először a klasszikus költői sor és a héber verselés szabályosságait összegzem. A kimondottan *másálnak* nevezett művek elemzésével kísérlem meg bemutatni, mi volt e műfaj jellemzője, miként fejlődhetett ki az ősi énekbeszédből és a közmondásból a tömör példabeszéd, illetve az összetett példázat, a *másál*.

Módszerem egyfelől leíró, amennyiben jelentős szövegek kiválasztásával nyelvészeti-poétikai keretben tárgyalom a stíluseszközök, stílushatás tényezőit, és azokat demonstrálom a Mislé Selómó tipikus példáin. Az összes szentencia egyedi vizsgálata és kommentálása meghaladná a dolgozat elméleti célját és terjedelmi kereteit. A hebraista Luis Alonso-Schökel poétikai elemzési módszerét követve, a példabeszédek műfaji csoportosításánál és stilisztikai elemzésénél a tipikus és jelentős szövegrészek elemzésére törekszem. Azt keresem, mire irányítja a figyelmet egy stíluseszköz, vagyis a nyelvi forma funkcióját keresem az adott szövegben, hogy azután sor kerülhessen a szöveg jelentésének kibontására. Forrásom és kutatásom alapja a maszoretikus Szentírás, a Biblia Hebraica. A Mislé mellett minden, példabeszédnek nevezett szöveget vizsgállok, hogy a példabeszéd (*másál*) műfaját definiálhassam. A stíluseszközök nyelvészeti keretben történő meghatározása után végül a példabeszédek párhuzamosságait teoretikusan osztályozom.

A szövegcentrikus elemzésre Robert Lowthnek a *Héber szent költészetéről* írott klasszikus műve (*De Sacra Poesi Hebraeorum*) és a kortárs Robert Alter *A bibliai poétika művészetéről* írott könyve inspirált (*The Art of Biblical Poetry*): mindkettő a műfaj, stílus és mű üzenete iránti irodalmi érzékenység és a nagyvonalúság példája. Másfelől módszerem rendszerező: az induktív

módszer eredményeként meglátott szabályszerűségeket megkísérlem logikus rendszerbe foglalni az írásmagyarázat számára, hogy az alkalmazható legyen a *másálok* teljes korpuszára.

Kutatásom homlokterében az egyes mondások belső szerkezete áll: hogyan járul hozzá a nyelvtani elemek kiválasztása és elrendezése ahhoz, hogy a jelentést párhuzamosnak érezzük? Hogyan hatnak egymásra a párhuzamos sorok? Ha a „gondolatrítmus” integrálható a stílusnyelvészeti modellbe, feltevésem szerint a stíluseszközök sem lehetnek kivételek.

Adele Berlin tanulmányának (*The Dynamics of Biblical Parallelism*) strukturalista elméleti keretét részben alkalmazom Salamon Mondásaira, részben – kiegészítve a kognitív metaforaelmélet néhány terminusával – a szemantikai párhuzamosság terén továbbfejleszttem azt. Bizonyítani kívánom, hogy a főbb stilisztikai vonások a nyelvi párhuzamosság elméleti keretén belül tárgyalhatók, amely hozzájárulhat a képes beszéd átfogó magyarázatához és Salamon mondásainak jobb megértéséhez.

2. MÁSÁL ÉS KÖLTŐI NYELV

2.1. A HÉBER VERSELÉS ÉS A PARALLELIZMUS KITÜNTETETT SZEREPE

A költői nyelv kérdései a héber Írásokban az ókortól foglalkoztatta az exegétákat. Mint az közismert, a héber verselés nem a sorvégek összhangzásán és nem szabályos versmértéken (ritmuson) alapul, hanem a gondolati párhuzamosságon. A bibliai költészetet leginkább meghatározó elv a párhuzamosság.¹⁰ „A párhuzamosság talán a leggyakoribb és legismertebb technikája a héber verselésnek” – írja Luis Alonso-Schökel héber poétikai kézikönyvében.¹¹

A Héber Biblia zsoltárai, prófétikus írásainak számos része, sőt a törvények, átkok-áldások, imák és beszédek többsége jellegzetesen rövid, két tagmondatból álló mondatokból épül fel:

Példabeszédre hajtom fülemet,

אָפֶּה לְמִשְׁלַּל אָזְנִי

hárfával tárom fel rejtvényemet.

אֶפְתַּח בְּכֹנֹר חֵידָתִי

Zsoltárok 49:5¹²

Ábrahám ibn Ezra (1189-1164) és Rási unokája, R. Samuel ben Méir (Rasbám) használja a „kifejezés megkétszerezése” szóösszetételt (כפּל לשון). Ibn Ezra pedig egyértelműen a párhuzamos versekre utal, amikor megkétszerezésnek nevezi „egy gondolatnak más szavakkal való kétszeres kifejtését” (מכפּל הענין במילים שונות)¹³. Mióta az anglikán érsek, Robert Lowth *De Sacra Poesi Hebraeorum (A héber szept költészetéről)* címmel 1753-ban (majd 1763-ban kissé átdolgozva) megjelentette művét, és ebben kimutatta, hogy a héber verselés központi szervezőelve alapvetően a *jelentést érintő párhuzamosság*, azóta ez a felismerés magától értetődő magyarázó elvvé vált a bibliaértelmezés számára. A szemantikai párhuzamosság *tagok jelentésbeni párhuzama: parallelismus membrorum*. A parallelizmus a tagok között a szent

¹⁰ Hrushovski, Benjamin, „Prosody, Hebrew”. Encyclopaedia Judaica, New York, 1971., vol.13, pp.1200-1202.

¹¹ Alonso-Schökel, Luis, A Manual of Hebrew Poetics. Subsidia Biblica 11, Pontificio Instituto Biblico, Roma, 2000., p. 48-51.

¹² Ha külön jelzés nincsen, a versek a dolgozat szerzőjének fordításai.

¹³ Kugel, James. L., *The Idea of Biblical Poetry. Parallelism and its History*. The Johns Hopkins Univ. Press, Baltimore/ London, 1988., (első kiadás: Yale University Press, New Haven, 1981.), p. 174.

poézisben ugyanolyan költői eszköz, mint a nyugati poétikában a rím és ritmus, ezért a gondolati (szemantikai) párhuzamosságot *gondolatrímnak* vagy *gondolatrítmusnak* nevezték el. Ma a szemantikai parallelizmus megnevezés terjedt el az újabb irodalomban.¹⁴ A parallelizmus kitüntetett voltára a bibliatudománynál szélesebb körben felfigyeltek. Alonso-Schökel rámutat, a parallelizmus eredete túlnyúlik a történelmi és az irodalomtörténeti folyamatokon, magában a nyelvi megformálás egyetemes emberi vonásában gyökerezik. A legegyszerűbb nyelvi megformálás éppen az a kéttagú párhuzam, amely oly gyakori a Héber Bibliában. Ábrahám ibn Ezra, Azarja dei Rossi, majd Robert Lowth munkássága nyomán egyre szélesebb körben vált ismertté, hogy a Biblia nagy része ebben a formában fogalmazódott meg. *A héber költészet szelleméről* írott művével kétségkívül Johann Gottfried Herder¹⁵ volt az, aki ösztönzést adott a néprajz és irodalomtudomány művelőinek arra, hogy a népek sajátosságait költői nyelvükön keresztül vizsgálja – ez a felfogás, messze túlmutatva a romantika korán, a tudományos kutatásnak máig irányt szabott.

Az irodalmi és történeti horizont tágulásával azóta az óhéber irodalom mellett az ókori keleti irodalmak szinte mindegyikéről bebizonyította, hogy a párhuzamos gondolatrítmus meghatározó vonásuk: ilyenek például a napvilágra került ugariti szövegek.¹⁶

Eduard Norden *Az antik szépprózáról* írott klasszikus művében minden költészet eredetét a bináris parallelizmusban jelöli meg¹⁷; a párhuzamos szerkezetekre (recitálásra) vezeti vissza mind a klasszikus műprózát, mind pedig a metrikus költészetet.¹⁸ „Az enyhén módosított mondatok periodikus visszatérése a párhuzamosság, a *parallelizmus [sic]* a költői formaadás ősi módja.”¹⁹

A gondolatrítmus a természetes nyelvek sajátossága: gazdag szókészletük teszi lehetővé, hogy ugyanazt a gondolatot más szavakkal fejezzék ki. Mesterséges nyelvek erre nem képesek. A költői nyelvhasználat alatt a nyelvnek azt a funkcióját értjük, mikor a nyelv magára az üzenetre koncentrál, és magáért az üzenetért szólal meg. Roman Jakobson (és a strukturalista nyelvészek) felfogása szerint az üzenetre koncentráló nyelvi funkció a nyelv *poétikai funkciója*. Ilyen értelemben a költői nyelv konnotatív, nem denotatív, a köznapi nyelvtől éppen az ismétlésre való

¹⁴ Alter, Robert. *The Art of Biblical Narrative*. Basic Books, New York, 1981.

¹⁵ Herder, Gottfried, *Vom Geist der Ebraeischen Poesie*. Dessau, 1782. p. 23.

¹⁶ Jakobson, R., "Grammatikai párhuzamosság a népköltészetben." in: *Hang-jel-vers*. Gondolat, Budapest, 1969. p. 349.; *Baal és Anat*. Ugariti eposzok. Helikon, Bp., 1986.

¹⁷ Norden, E., *Die Antike Kunstprosa vom VI. Jahrhundert vor Christus bis in die Zeit der Renaissance*. II. Teubner, Leipzig, 1898., p. 814.

¹⁸ Fónagy I., *A költői nyelvről*. [Bp.], Corvina, é.n. [1999], p. 43.

¹⁹ id. mű, p. 42.

nagyfokú hajlandóságban tér el. „A nagyfokú párhuzamosság szükségszerűen tevékenyé teszi a nyelv valamennyi szintjét”, és az eltérések és hasonlóságok „önálló költői értéket kapnak”. A párhuzamos, ismétlődésen alapuló szerkezet az üzenetet nagymértékben alátámasztja. James Kugel egyenesen úgy vélekedik, hogy helytelen a parallelizmust egy retorikai figurának vagy trópusnak nevezni, „helyesebb volna az egyetlen trópusnak nevezni, az emelkedett beszéd egyetlen formájának”.²⁰

2.1.1. A másálok stilisztikai kutatása

2.1.1.1. A Mislé stílusa és verselése a zsidó írásmagyarázatban

Josephus Flavius *Arkhaiologia* (A zsidók története) című monumentális művében Salamon példázatait görögül *parabolé*-nek nevezi, a hasonlatokat pedig képeknek.

És háromezer példabeszédet mondott,

dalainak száma ezeröt volt.

1 Kir 5:12 (BH)

וַיְדַבֵּר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מִשָּׁל

וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וָאַלְף

Josephus Flavius szerint: „Könyveket is írt ódáról és dalokról: ezerötöt, és példázatokat és képeket: háromezret.”²¹ A terminusnak az óda és dal felel meg, a példabeszédnek – a Mislé műfajának – pedig a parabola és az *eikón*, a kép. A szerző a görög műveltségű olvasóközönség számára a görög retorika és poétika terminusait használja, hogy az fogalmat alkothasson a klasszikus zsidó írásművekről, Salamon írásairól. Josephus úgy értelmezi a Királyok könyvének utalását, hogy Salamon nem háromezer példabeszédet írt, hanem egyenesen háromezer könyvet, amelyben *másálokat* írt, talán a rákövetkező vers enciklopédikus felsorolása nyomán.²²

²⁰ „...it would be incorrect to call parallelism a rhetorical figure or trope... It was more like *the* trope, the one shape of elevated speech.” Kugel, *Idea*, p. 86.

²¹ Josephus Flavius, *Antiquitates* 8.2.44. – „...szünetaxato de kai biblia peri óidón kai melón pente prosz toisz khilioisz kai parabolón kai eikonón bibliusz triszkhiliasz”. Forrás: Flavius Josephus. *The Works of Flavius Josephus*. Translated by. William Whiston, A.M. Auburn and Buffalo. John E. Beardsley. 1895., <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?lookup=J.+AJ+8.21>

²² 1 Kir 5:13 – (וְעַד הָאָזוּב אֲשֶׁר יָצָא בְּקִיר וַיְדַבֵּר עַל-הַבְּהֵמָה וַיְדַבֵּר עַל-הָעֵצִים מִן-הָאֲרָז אֲשֶׁר בַּלְבָּנוֹן)
 „Szólt a fákról, a Libanon cédrusától az izsópig, amely a falból nő ki; és szólt a barmokról, a madarokról, a csúszómászókról és a halakról is.”

A rabbinikus írásmagyarázatot a Szentírás stílusa és verselése *per se* nem érdekli. A Talmud írásmagyarázata, különösen a *deras* típusú magyarázatban, minden egyes szónak nagy jelentőséget tulajdonít.

A középkori héber exegézis a Midrás örököse, amennyiben kiindulása, hogy minden szó valamit tanít, valamit külön jelöl.

Rási (1040–1105) a versfelek közötti viszonyban általában nagy figyelmet fordít arra, milyen különbség van az első versfélhez képest a másodikban. Bálám próféciaját a Szentírás *másálnak* nevezi. Különösen érdekes, hogy ennek jellemző stílusát, a párhuzamosságot Rási hogyan magyarázza. A moábi király felkérése a párhuzamos verselés tipikus példája: „Jöjj , átkozd meg Jákóbot, rontsd meg Izraelt!”²³.

„Bálák azt mondta, átkozza meg úgy, hogy az izraeliták mindkét nevét használja, nehogy egy önmagában ne legyen elég pontos.”²⁴

Ugyanakkor felbukkannak általános nyelvi megfigyelések is a nyelvészek működése nyomán. A nyelvész, szótáríró Menahem ben Jakob ibn Száruq (10. sz.) hatott Rasbámra és ibn Ezrára, és ő az, aki szótárában elsőként írja le a héber verselés ma legismertebb tulajdonságát, a dolog/gondolat megkettőzését (*hakfél há-inján pa samajim*, הכפל הענין פעמים).

Abraham ibn Ezra (1089–1164) *Száfá barurá* (Világos beszéd) c. művében tárgyalja a látszólag szükségtelen ismétléseket. A fent idézett bálámi mondásról ibn Ezra így ír:

„A gondolat ismétlődik annak a gyakorlatnak megfelelően, amivel egy gondolatot kétszer mond más szavakkal. A nyomaték kedvéért ismételnék.”²⁵

Az ún. Kútdalról (4Móz 21:17) és a *másál*-mondók énekéről (4Móz 21:27) hasonló megjegyzést tesz:

„A gondolatot megismétli, mert ez az ékesszólás formája (כי כן דרך צחות).”²⁶

²³ 4 Móz 23:7c

²⁴ Idézi: Kugel, *Idea*, p. 173.

²⁵ Idézi: Kugel, *Idea*, p. 174.

²⁶ uo.

Az ékesszólásnak, emelkedett beszédnek tekintett párhuzam inkább a retorika, mint a poétika területe. A *másál* formája nem fölösleges ismétlés, nem ékítmény, hanem a szép és meggyőző beszéd formája. A versek helyes magyarázatának kiindulópontját abban látja, hogy az ismétlés a jelentésbeli hasonlóság alapján történik.

A fenti két szentírási helyet Dávid Kimchi (1160 k. – 1235 k.) szintén úgy magyarázza, mint ibn Ezra:

„Megkettőzi a mondatot azért, hogy megerősítse a dolgot/gondolatot”
(כפל הפסוק לחזק הענין).²⁷

Joszef ibn Kaszpi (1279–1340) két kommentárt is írt a Példabeszédekről. A parallelizmust úgy értelmezi, hogy a vers második fele visszautal az elsőre. Logikai kategóriák mentén vizsgálja az állításokat. A *váv* többértékűsége kapcsán a logikai kapcsolatok kimutatása a jelen dolgozatban is felmerül.²⁸ A Példabeszédek 31. fejezetéről úgy ír, hogy az a költemények ékes beszédével (מליצת שירים) van díszítve, valamint leírja, hogy a derék asszony leírása a Mislé 7. fejezetében ábrázolt parázna nő leírásának párja, ellenpontja.

Mózes ibn Ezra például figyel a párhuzamos mondatok „sem-sem” olvasatára, a disztribúcióra, pl. a 3Móz 25:37-ben, és úgy magyarázza, „ne add pénzedet és ételedet se kamatra, se uzsorára”. Jóna ibn Dzsana²⁹ retorikatudósra hivatkozik, és művére, a *Kitab al-luma*^c-ra.

„A mi nyelvünkben egy gondolat ismétlése megengedett mindaddig, amíg a szavak különbözők; ellenben a retorikatudomány egyik mestere [ibn Dzsana²⁹] véleménye szerint ez a tiszta beszéd és ékesszólás formája (*facacha wa-balaga*).”³⁰

Sok versről bebizonyítja, hogy csak ismétlésnek látszik, de az ismétlést úgy magyarázza, mint ami minden esetben jelentős árnyalatot ad hozzá az előző vershez.

²⁷ Kugel, *Idea*, p. 177.

²⁸ A 7.4.2.2. alfejezetben, valamint a logikai négyzög alkalmazása során, a 8. részben.

²⁹ Bacher, W., *Aus der Schrifterklärung des Abulwalid*. – Mind Kimchi, mind Jóna ibn Dzsana²⁹ (Abulvalid) „a gondolat megkettőzését más szavakkal” az ékesszólás, a דֶּרֶךְ צְחֹת (derekh cachót) körébe utalta. p. 39.

³⁰ Idézi: Kugel, *Idea*, p. 180.

Az arab irodalmi kategóriák hatása (metafora, ékesszólás: *facacha*; tiszta, romlatlan nyelv: *balaga*) szintén érezhető a 13. századi Tanchum Jerusalmi kommentárírójánál, aki előbb Erec Izraelben, majd Egyiptomban élt. A jelentés ismétlődéséről írt tanulmányra többször utal, de sajnos ez még nem bukkant fel a töredékek között.³¹

Jóna ibn Dzsanaach, Ábrahám ibn Ezra, Rasbám és Dávid Kimchi szerint tehát az emfatikus ismétlés a bibliai stílus elfogadott ténye³², ez az a beszédmód, ahogyan az ihletett Írás megszólal. Mózes ibn Tibbon szerint „ez az a mód, ahogy az isteni ihletés alatt álló szól”.³³ A költészet mint mesterség a spanyol zsidó aranykorban ibn Tibbon számára már tudatos; részint Arisztotelész, részint az arab irodalmi hatások megismerése nyomán. Kifejti, hogy Dávid és Salamon költői nyelvét nem kötötte szabály, „nem volt olyan szűk az ösvény”, így „pontosan azt a gondolatot öntötték formába, amit akartak”.³⁴ A formai kötetlenségnek köszönhetően a gondolatok pontosan kifejezhetőek, és ennek nagy haszna akkor tudatosult, amikor a reneszánsz idején a fordító ezzel munkájában szembesült. Azarja dei Rossi מְאוֹר עֵינַיִם (*Meór ‘énajim*) c. művében (1575)³⁵ „megfigyelte, hogy a pallelizmus membrorum a fordításba áttehető lényegi változtatás nélkül.”³⁶

2.1.1.2. A Mislé stílusa és verselése a keresztény írásmagyarázatban

A keresztény középkorban a pogány-antik retorikai hagyomány, Arisztotelész Poétikája hatására az exegétákat egyrészt a retorikai figurák és trópusok kimutatása foglalkoztatta a bibliai szövegben, másrészt megpróbálták a költői könyvekben a ritmikus verselést kimutatni. Jeromosnak, a Vulgata fordítójának hebraistaként kivívott tekintélye a keresztény ókortól megkérdőjelezhetetlenné tette, hogy a Példabeszédek könyvét (csakúgy, mint az ún. költészeti könyveket) versmértékben írták.³⁷ Ettől kezdve *Libri metrici* voltak Jób könyve, a Példabeszédek és a Zsoltárok. A keresztény exegézis sokáig változatlanul hitte, hogy a költői könyvek versmértékben íródtak. Salamon Példabeszédeit továbbra is a poétikai könyvek között tartották

³¹ Godziher, I., Studien über Tanhum Jeruschalmi. Leipzig, 1870.

³² Spiegel, S., Medieval Hebrew Poetry, in: Finkelstein, L., The Jews. New York, 1965, 2., p. 82.

³³ Kugel, *Idea*, p. 195.

³⁴ uo.

³⁵ Újabb kiadása: Azariah de' Rossi, *The Light of the Eyes*. Ed. and trans. Joanna Weinberg. (Yale Judaica Series, 31.) New Haven and London, Yale University Press, 2001.

³⁶ idézi Segert, St., in: *La Septuaginta en la investigation contemporanes*. ed. N.F. Marcos, Madrid, 1985, pp. 133–148, p. 133.

³⁷ Josephus Flaviusra hivatkozva, aki (nyilván a közérthetőség kedvéért) a salamoni írásokat versmértékben íródottaknak mondta.

számon. A reneszánsz idején, a nemzeti nyelvek költészetének felvirágzása láttán az időmértékes verselésben többek hite megrendült, látva, hogy sok nyelvben előnyösebb a hangsúlyos verselés, mint a rövid-hosszú szótagokon álló versforma, s e feltételezést a héberrel kapcsolatban is óvatosan megfogalmazták. Míg a kommentátorok küzdöttek, hogy megtalálják a hexametereket és pentametereket a héber sorokban, néhány figyelemre méltó megfigyelést tettek, ami érezhetően nagyobb örömet okozott nekik. Jean Le Mercier³⁸ így ír Jób példázatáról a nehézségek felsorolása után:

„Nem csüggedek, mert ha valaki odaszánja magát a feladatra, e metrumok rendszerét megtalálhatja. Magam megpróbálok e kérdésnek utánajárni, ha az idő engedi. Mert itt csodálatos a kifejezés gazdagsága és eleganciája. Megátkozza születése napját, ugyanazt a gondolatot különböző szavakkal és figyelemre méltó költői alakzatokkal ismételve meg.”³⁹

A verselés szabályait legalábbis ismeretlennek tekintették, ráadásul a zsidó tudósok műveinek a keresztény hebraisták általi összefoglalásai vagy fordításai szélesebb egyházi körökben ismertté kezdtek válni. A zsidó írásmagyarázat előnye abban állt, hogy szabad volt mind az antik retorika, mind az egyházatyák tekintélyétől. A reformáció visszatérést sürgetett a Szentíráshoz és eredeti forrásaihoz. Elterjedőben voltak a szótárak és a héber nyelvtankönyvek. Mercier adta ki a reneszánsz hebraista, Sanctes Pagninus művét, az *Institutiones Hebraicae*-t (1575), amely a klasszikus trópusokat és figurákat összegzi, de már a héber nyelv ismeretében, és a Héber Írásokban mutatja ki jelenlétüket. Magukat a trópusokat és stílusalakzatokat pedig úgy tekinti, hogy a későbbi görög–latin megfelelőik igazából ebből az ősi forrásból erednek.⁴⁰

A jelentés és a forma szoros összetartozását, vagyis a „bibliai verselés bináris voltát, annak szemantikai implikációit”⁴¹ több exegéta felismerte, elsősorban a zsoltárookban. Az egy versfél-egy gondolat hamarosan a fordítások kritikájához vezetett. Marc Meibomius 1699-ban írt

³⁸ Ioannis Merceri, *Commentarii in Iobum, et Salomonis Proverbia, Ecclesiastes, Canticum Canticorum* (Lugduni Batavorum, 1551), p.19., Jób 3:1-ről. In: Kugel, *Idea*, p. 253.

³⁹ In: Kugel, *Idea*, p. 267., 253.

⁴⁰ Pagninus, S., *Institutiones Hebraicae*. Lugduni, 1575. In: Kugel, *Idea*, p. 227.

⁴¹ id. mű, p. 267.

művében még kereste a metrumot a zsoltárookban, de már a forma és jelentés szoros összetartozását és a két versfél hívó-felelő funkcióját anticipálja:

„A zsoltárok disztichonjait a papok énekelték vagy recitálták a templomban vagy más ceremónián, nem egy pap és egy kórus által, hanem kettővel. Ez a megfigyelés nagyban segít felfedezni a mai fordítók hibáit, akik nem úgy tolmácsolják a versfeleket, ahogy kellene, mindegyiket önálló entitásként, hanem mindent összekeverve, a héber Írás szórendjéből kivette a szavakat, úgy kezelik, mintha egy folyamatos állítás volna. Holott az egyedi versfelek egyedi gondolatot fejeznek ki.”

Francis Hare anglikán érsek, aki e gondolatot *Psalmorum liber*-jében (1736) idézi,⁴² vitába száll a szerzővel, aki szerint a zsoltárok azért állnak szimmetrikus versfelekből, mert a papok és a Bét ha-Mikdás kórusa felváltva, antifónikusan énekelték. Hare azt az ellenvetést támasztotta, hogy többek közt a Példabeszédek könyvében is ugyanilyen binárisak a sorok, mégis, józan ember nem feltételezheti, hogy azokat a papi kórusok énekelték volna a Szentélyben.

Hare ugyanennek a bináris struktúrának a meglétét hangsúlyozza a Példabeszédekben, és egyetért a versfelek önállóságával, azzal, hogy „az egyedi versfelek egyedi gondolatot fejeznek ki”.

Christian Schöttgen *Horae Hebraicae et Talmudicae* (1733) tanulmányát a terminusok meghatározásával kezdi:

„Amit a retorikusok tanítanak, mi az *Exergasia*⁴³, nevezetesen, azonos jelentésű, egész mondatoknak (sententiae) összekapcsolása (...) *Expolitio*-nak is nevezik, mert olyan trópus, amivel csodálatosan díszíthető az írás (...) Mások *izokolon*-nak hívják, mert a mondat tagmondatai egyenlők.”

Azután összefüggésbe hozza a *repetitio* és *frequentatio* alakzatával, de megkülönbözteti azt egy szó pusztán más alakban történő ismétlésétől (*synonymia*). A klasszikus retorikai és stilisztikai

⁴² Hare, Francis, *Psalmorum liber*, 2., pp. 831-34, in: Kugel, *Idea*, p. 264.

⁴³ A *exergasia* (ἐξεργασία) meghatározása Bullinger szerint *ismétlés, amely a mondottakat kimunkálja vagy megvilágítja*. Bullinger, E. W., *Figures of Speech used in the Bible*. 24. kiad., Baker Books, Grand Rapids, MI., 2004., p. 399.

példák után hivatkozik a zsidó exegétákra, kijelentve, hogy ugyanezeket a figurákat írták le a *הַעֲנָן כָּפוּל בְּמִלִּים שׁוֹנוֹת* kifejezéssel, és példákat említ. Majd csodálkozásának ad hangot, hogy a keresztény világban még a legtanultabbak is, akik a Szentírást kommentárokkal tudták ellátni, mennyire elhanyagolták ezt az alakzatot. A retorikai és a költői stílust egynek tekinti, hiszen, mint írja:

„A héberek költészetét nem lehet semmiféle versmértékbe vagy ritmusba kényszeríteni: hiába fáradnak, akik a Zsoltároknak vagy prófétai szövegeknek versmértéket tulajdonítanak. (...) A héberek költészetének és szónoklatának nagyszerúsége ebben áll, hogy a történeti stílus fölé emelkedik, és bővölködik képekben és szóéktményekben.”⁴⁴

A héber verselés bináris voltára is utal, a versek két félre oszlanak (*in bina cola dividantur*). A homályos versek értelme is kifejthető az *exergasia* módszerével. Schöttgen tíz szabályt állít fel, melyek a párhuzamosságokat aszerint osztályozzák, hogy teljes-e a tagmondatok (*membra*) megfeleltetése, vagy valamely mondatrész hiányzik (alany, annak egy része stb.). A teljes *exergasia* esetében a két tagmondat egyedi részei (*singula*) megfelelnek (*singula duorum commatum membra*)⁴⁵, és semmi sem hiányzik, illetve semmi sem marad ki a megfeleltetésből. Némely kifejtő ismétlés a merizmus példája, és egy teljes gondolatot jelenít meg,⁴⁶ míg más *exergasia* második állítása ellentétes az elsővel. Létezik kifejtő ismétlés, ahol sem az alany, sem az állítmány nem azonos, mégis összefüggenek. Végül létezik három tagból álló *exergasia*.

A Salamon Mondásaira koncentrááló tanulmányunk szempontjából Schöttgennek az a jelentős érdeme, hogy a *הַעֲנָן כָּפוּל בְּמִלִּים שׁוֹנוֹת* jelenségét felismeri a Példabeszédekben, a kifejtő ismétlésre vonatkozó vizsgálata a Ketubim-csoport más könyveire is kiterjed, nem csak a Zsoltárookra. A *Horae Hebraicae* végén közölt tizenöt oldalas tanulmány ezzel megalapozza a bölcsességirodalom példabeszédeinek stilisztikai vizsgálatát. Bár még a klasszikus retorikai alakzatok mentén, de már a Tanakh nyelvét egységes strukturális elvek alapján vizsgálja; nem választja el az ékesszólást a poétikától, a prófétákat a zsoltároktól, sőt idéz a *példázatnak* nevezett

⁴⁴ Kugel, *Idea*, p. 268.

⁴⁵ I. szabály. in: Kugel, *Idea*, p. 269.

⁴⁶ VII. szabály, uo.

bálami próféciából, mely a Tórában van. A nyolcadik *exergasiatípus* bemutatásánál kimondottan az ellentéteket felvonultató mondások közül, a Példabeszédek könyvéből idéz.⁴⁷

2.1.2. ROBERT LOWTH ÉS A *PARALLELISMUS MEMBRORUM*

2.1.2.1. *Lowth a héber verselésről*

Robert Lowth anglikán érsek nevéhez kapcsolják általában a bibliai parallelizmus felfedezését. Forrásai Dei Rossi, Schöttgen és Hare művei voltak. Lowth maga is elméletileg valamiféle a szabályos versmértékben hitt, ami legalább a költői könyvek egy részét jellemzi, hiszen „enélkül nemcsak legkellemesebb tulajdonsága hiányozna, hanem aligha volna méltó a költészet névre.”⁴⁸

Érdekes módon a parallelizmus felfedezője sem hitte, hogy az ő *parallelismus membrorum*ja volna a bibliai költészet szerveződésének alapja. Idézet Lowthtól:

„But since it appears essential to every species of poetry that it be confined to numbers, and consists of some kind of verse (for indeed wanting this, it would not only want its most agreeable attribute, but would scarcely deserve the name poetry) in treating of the poetry of the Hebrews, it appears absolutely necessary to demonstrate, that those parts at least of the Hebrew writings which we term poetic are in metrical form.”

Lowth továbbment az érvelésben, hogy a héber kiejtés felőli teljes tudatlanságunk miatt ez a metrum (versmérték) mára örökre elveszett; viszont következtethetünk a létezésére általánosságban „a mondatok együttes megformálásából” (conformation of the sentences). A pontos megfogalmazás kulcsfontosságú:

„but although nothing certain conformation of the sentences, the nature of which is, that a complete sense is almost equally infused into every component part, and that very member [= clause] constitutes an entire verse. So that as the poems divide themselves in a

⁴⁷ Péld 15:8; 14:1; 5:11; Kugel, *Idea*, p. 271.

⁴⁸ Lowth, R., *De Sacra Poesi Hebraeorum* (Oxford,1733), *Lectures on the Sacred Poetry of the Hebrews*, Boston, 1829., p. 31, (a továbbiakban: SP), *Lectures on the Sacred Poetry of the Hebrews*. 3th Lecture, Ford.G. Gregory, 4. kiadás, Thomas Tegg, London, 1839. Reprint: Elibron Classics, 2005.,p.28.

manner spontaneously into periods [= sentences], for the most part equal; so the periods themselves are divided into verses, most commonly couplets, though frequently of greater length. This is chiefly observable in those passages which frequently occur in the Hebrew poetry in which they treat one subject in many different ways, and dwell upon the same sentiment; when they express the same thing in different words, or different things in a similar form of words, when equals refer to equals, and opposites to opposites, and since this artifice of composition seldom fails to produce even in prose an agreeable and measured cadence, we can scarcely doubt that it must have imparted to their poetry, were we masters of the versification, an exquisite degree of beauty and grace.”⁴⁹

Lowth itt megelőlegezi, amit a tizenkilencedik tanulmányban *parallelismus membrorum*-nak nevez. Vegyük észre azonban érvelésének funkcióját: Ha a héber költészet méltó a költészet névre, kell legyen versmérték benne. A versmérték azonban elveszett. Látjuk a jelenlétét abban, hogy nemcsak „periódusok” (mondatok) vannak benne, melyek többnyire egyenlők, hanem abban, hogy önmagukban klauzulákra, versekre oszlanak, többnyire *párhuzamosság által határolt* párokban.

A párhuzamosság tehát felfedi a héber versmérték szerkezetét. Lowth szerint önmagában a párhuzamosság még nem poétikus, mivel a prózában is megtalálhatók annak részét képező „kellemes és szabályos ütemek”. A lényeg az, hogy ha figyelünk a párhuzamosságra, világosan elhatárolhatjuk a periódusokat és verseket, amelyekbe a szavak esnek, és ezek általános „elrendeződésük (*conformation*)” által, tanúskodnak az ismeretlen versmérték működéséről.

Lowth eredeti érvelése és a parallelizmus elve kontextusa mára kissé el lett homályosítva, mivel a parallelizmust ma széles körben úgy kezelik, mint a versmérték helyettesítőjét, mint olyan egy szerkezet-adó szabályosságot, amelynek a bibliai héberben betöltött szerepe egyenrangú az ógörög versmértékkel.

A parallel szerkezet csak egyik eleme a héber verselésnek, amely Lowth meglátásában a tagok jelentésében tetten érhető, és amely szemantikai párhuzamosságért szintaktikai és morfológiai elemek felelősek. Fontos leszögezünk, hogy Lowth számára a *membrum* a szokásos latin fordítása volt a görög *kólon*-nak. A *membrum* tagmondatot jelent, a *parallelismus membrorum*

⁴⁹ Lowth, *SP*, p.34.

pedig a tagmondatok párhuzamosságát. A tagmondatokon belül azonban nem minden szó párhuzamos szükségképpen a másik tagmondat elemeivel, sőt, a két tagmondat viszonya nagy változatosságot mutat. A *parallelismus membrorum* nem az összes elem teljes párhuzamosságát jelenti, jóllehet ilyen teljes megfeleltetésre is van példa. Kugel tévedésnek tartja azt az általában elterjedt nézetet, hogy a két klauzula valamennyi tagjára („membrum”) vonatkozik a párhuzam.⁵⁰ Természetesen a kólonok nem egymás tükörképei. Nem felejtkezhetünk el arról sem, hogy az időtényező lényeges a poézisnél; Luis Alonso-Schökel szerint az érzés létének egyedül verbálisan lehetséges a meghosszabbítása, ezért van az, hogy „egy témát sokféleképpen taglalnak és [mégis] ugyanannál az érzésnél maradnak.”⁵¹

2.1.2.2. Lowth a szentenciastílusról

A *másálok* stilisztikai elemzéséhez érdekes adalékul szolgál Lowth elemzése a költői nyelv funkciójáról:

„A költészet kifejezetten a nagyságnak, a szépségnek, az erényesnek a területe lett, hogy kidíszítse és tanácsolja a vallási és erkölcsi törvényeket; az utódokra örökítse a kitűnő és nagyszerű mondásokat és tetteket; ünnepelje az Istenség műveit, jótéteményeit, bölcsességét; feljegyezze a múlt emlékeit és a jövő előrejelzéseit.”

Mielőtt a hangokat betűkkel lejegyezték volna, vagy az írás elterjedt volna, úgy tűnik, a megjegyezhető verses forma volt a legalkalmasabb a hasznos tudás továbbadására. Az emberiség ősnyelvének – Georg Hamannhoz⁵² hasonlóan – a költői nyelvet tartja.

„A költészet (...) volt az egyetlen lehetséges eszköz amely rendelkezésre állt, hogy megőrizze az ősi idők nyers tudományát, és ilyen szempontból az írás hiányát elviselhetőbbé tette; emellett a hírnök szerepét is játszotta, akinek a hangja az ókor minden megjegyzendő eseményét hirdette, és átadta korokon és népeken át. Egyértelműen

⁵⁰ Kugel, *Idea*, p.8.

⁵¹ Lowth, *SP*, p. 34. Lowth-ot szabadabban fordítva. Az eredeti szakasz így hangzik: „(...) treat one subject in many different ways, and dwell upon the same sentiment (...)”

⁵² „Költészet az emberi nem anyanyelve: miként régibb a kertművelés, mint a szántás-vetés, régibb a festészet, mint az írás; régibb az ének, mint a beszéd; régebbiek a példázatok, mint a következtetések; (...) Képekben rejlik az emberi megismerés és boldogság egész kincse.” Hamann, J. G., *Aesthetica in nuce*. In: *Válogatott filozófiai írásai* (Fordította: Rathmann János), Jelenkor, Pécs, 2003.

ez tűnik ki az auktorok bizonyosságából, akik a pogány népek költészetének eredetéről szóltak.” Görögországban számos egymást követő korban semmilyen feljegyzésük nem volt, csakis költői. Jóval Hésziodosz és Homérosz után, Kürosz korában élt Phereküdesz, aki elsőként kiadta prózai beszédét. A görögök és latinok között a metrikus kompozíció sokkal régebbi, mint a próza.

A törvények is versmértékben íródtak, ilyenek voltak Kharondasz törvényei, amelyeket az athéni ünnepeken énekeltek, a krétaiak zenei kísérettel tanították meg rá a tanulékony ifjakat, hogy így az összhang segítségével erősebben véssék az emlékezetükbe. Innen van az, hogy néhány költeményt *törvényeknek*, *nomoinak* neveztek, amelyeket lakomákon énekeltek, ahogy Arisztotelész megjegyzi, aki hozzáteszi, hogy még az ő korában is élt a szokás az Agathürsziak között, hogy a törvényeket zenére énekeltek. Sztrabón szerint a Turdetánoknak verses törvényük volt. Tacitus szerint a germánoknak nem voltak annaleseik, csak hősénekeik. A perzsáknak, araboknak és számos ősi, keleti népnek a politikája, történelme verses formában maradt fenn, csakúgy, mint a vallás és az erkölcs szabályai. Így minden tudomány, emberi és isteni, a múzsák kincstárában volt letétben, és innen kellett elővenni a megfelelő alkalmakkor.

Egy civilizálatlan állapotban, amikor a betűk ismerete csekély vagy szórványos volt, a tanítás egyetlen módja olyan kellett legyen, ami az emberi természethez alkalmazkodik; megragadja a fület és az érzéseket, segít az emlékezetnek, s amelyet nem adnak kézbe, hanem belesöpögtetnek az elmébe és szívbe.”⁵³

Nem véletlenül elemzi az ősi költészet példáit, például Lámekh énekét. A Mislé Selómó egy versére utalva igazolja, hogy a példabeszédek stílusa tökéletesen alkalmazkodik ahhoz az igényhez, hogy az elmébe és szívbe csöpögtessék:

„A költészet hasznát tekintve a héberek minden időn át fenntartották ama véleményt, hogy a tudományra és tanulásra a leginkább ajánlott, »hogy értsünk példázatot és magyarázatát, a bölcsék szavait és rejtvényeiket (homályos mondásaikat)«⁵⁴ – amely címek alatt leginkább két költői műfajt jelöl meg különösen, amik sok tekintetben ugyan

⁵³ Lowth, *SP*, pp. 40–43.

⁵⁴ Péld 1:6

különböznek, de néhányban azonosak. Az egyiket én didaktikusnak nevezem, ami valamely morális parancsot fejez ki elegáns és tömör versekben, gyakran illusztrálva közvetlen vagy implikált összehasonlítással; hasonló a bölcs emberek mondásaihoz vagy *gnómai*hoz⁵⁵.

A másik igazán poétikus volt, díszítve minden ragyogó nyelvi dísszel, fenséges érzésekkel, pathetikus kifejezésmóddal átlelkesítve költői képzelettel és figuratív beszédmóddal változatossá téve. Ilyenek a próféták szinte minden ránk maradt műve. A rövidség vagy tömörség mindezen kompozíciós formáknak sajátos jellemzője, és nem ritkán jelen van e tanult rövidségben egy bizonyos mértékű homályosság. Mindegyik metrikus mondatokból áll; amely stílusra a legmegfelelőbb megnevezés a poétikus vagy példabeszédszerű nyelvezet. És mindkét kompozícióba, úgy gondolták, minden emberi és isteni gondolat belesűríthető. A szentenciastílust nevezem én a héber költészet elsődleges jellemvonásának, lévén mind közül a legfeltűnőbb és legátfogóbb. És mert noha e stílust természetesnek tűnt csak a didaktikusra alkalmazni, mégis úgy találom, áthatja a héberek egész költészetét.”⁵⁶

Lowth összefoglalja a rövid, tömör mondatokra törekvő héber költői stílus vonásait. Legfőbb vonásának leginkább a gnómékra emlékeztető, aforisztikus stílusát tekinti. Mint utal rá, akár egyszerűbb, akár díszesebb a mű, látványosan szentenciaformát vesz fel. A gondolatokat, tolmácsoljanak bár emberi meglátásokat vagy ihletett kijelentéseket, e *példabeszédszerű nyelvezetbe* belesűríthetik. A Mislé különlegessége éppen abban áll, hogy a vizsgálódó emberi elme és az isteni törvények harmóniája éppen ebben a szentenciastílusban jelenik meg, annak is gyakran a legegyszerűbb formájában. A költészet őseredeti motivációját keresve a sorok mögött, az érzések hasonló, vagy szinte azonos mondatokba öntése kapcsán érez rá a párhuzamosság elvére, ami a jelen dolgozatnak is elméleti kiindulópontja:

⁵⁵ *Gnómé*: tömör mondás, idézet (*γνώμη* = ismeret, tudás); Bullinger definíciójával: „a rövid, szentenciaszerű, hasznos mondás idézetének elnevezése, ami egyetemes maximát fejez ki (...) és amit a szerző neve nélkül úgy idéznek, mint közismertet, általánosan elfogadottat”. In: Bullinger, *Figures of Speech Used in the Bible*, Baker Book House, Grand Rapids, MI., 1969., p. 778. (A továbbiakban: *Figures*.)

⁵⁶ Lowth, *SP*, pp. 47–48.

„A héber költők egy érzést gyakran a lehető legrövidebben és legegyszerűbben fejeznek ki, semmilyen körülménnyel nem illusztrálják, és semmilyen epitetonnal nem ékítik (...), ők azután néznek díszítő elem után: ismétlik, variálják, felnagyítják ugyanazt az érzést; és egy vagy több egymással párhuzamosan futó mondatot hozzáadva, ugyanazt az érzést vagy egy hasonlót, gyakran egy ellentéteset fejeznek ki gyakran szavaknak szinte azonos formájában.”⁵⁷

Lowth megfigyeli, hogy a mondatokban „ugyanazon gondolatnak az amplifikációja, másoknak felhalmozása” illetve az ellentétes jelentésű mondatokban „oppozíció vagy antitézis” van. A mondatok szabályos sorpárokban vannak egymáshoz illesztve, egyforma hosszúságban, melyekben „többnyire dolog felel meg dolognak, szó szónak, ahogy Sirák fia mondja Isten bölcsességéről: »kettő-kettő, egymással szemben« (Sirák fia, Ecclesiasticus 33,15).”⁵⁸

2.1.3. A parallelizmus definíciója

Benjamin Hrushovski a héber prozódia alapkategóriáit az általános irodalomelméleti alapfogalmaknak megfelelően az alábbi háromban jelöli meg: parallelizmus, ritmus, hangzás.⁵⁹ Ezeknek a prózához képest erőteljesebb, „töményebb” és következetesebb jelenléte és együtthatása jellemzi a héber verselést.

„A párhuzam lehet teljes vagy részleges. Akár a vers egésze, akár annak minden egyes szava párhuzamos; a szavak lehetnek ugyanabban a sorrendben vagy fordított sorrendben. A párhuzamosság lehet szemantikai, szintaktikai, prozódiai, morfológiai szinten vagy a hangok szintjén; vagy ezeknek az elemeknek a kombinációjaként.”⁶⁰

A tagok párhuzamossága tehát valamiképpen a grammatikai és szemantikai elemeken nyugszik. Hrushovski említést tesz a nyelvi szintekről is. A hangoktól (sőt a hangok megkülönböztető jegyeitől) kezdve a jelentésig a mondat bármely eleme bekapcsolódhat a párhuzamosság

⁵⁷ Lowth, *SP*, pp. 48–49.

⁵⁸ id. mű, p. 49.

⁵⁹ Hrushovski, Benjamin, „Prosody, Hebrew”, *Encyclopaedia Judaica*, New York, 1971, vol.13, pp. 1200–1202.

⁶⁰ Uo.

szerkezetének kiépítésébe. A parallelizmus kiépítői ebben a strukturalista nyelvészeti megközelítésben nem korlátozódnak a tagmondatok jelentésére. „Ezen ritmustípusnak az alapját úgy írhatnók le, mint szemantikai-szintaktikai-hangsúlyos verselés. Alapvetően szabad ritmus, ti. egy csomó változó elven nyugvó ritmus” – írja Hrushovski⁶¹. A párhuzamosság tényezői mondatról mondatra változhatnak. Szabadsága mégis jól körülhatárolható a maga poétikáján belül.

A *parallelismus membrorum* jelentése mára kibővült annyiban, hogy tagok (*membra*) alatt gyakorta a mondat párhuzamba állítható szavait értik.

Ha ez nem is egyezik meg az eredeti *parallelismus membrorum* fogalmával, ha ez a tágabb értelmezés jobb leírást ad a héber verselésről, mint a *membrum* tagmondatszintű értelmezése, akkor és annyiban a *parallelismus membrorum* definícióját következőképpen kell megadjuk:

Def. 1. Tagok párhuzamossága alatt mindazoknak a nyelvi elemeknek a párhuzamosságát értjük, amelyek szemantikai, szintaktikai, prozódiai, morfológiai szinten vagy a hangok szintjén, vagy ezeknek az elemeknek a kombinációjaként a párhuzamosság kiépülésében szerepet játszanak az adott mondatban.

A párhuzamosságnak a definícióban említett nyelvi szintjeit részletesen a 2.2.2. alpontban vizsgálom: milyen elemek hordozzák és építik ki a jelentés párhuzamosságát.

2.2. A KÖLTŐI SOR

Az egyes mondatok – melyekben érvényesülnek a héber verselés alapvetően szabadvershez hasonlító, de a maga rendszerén belül jól meghatározható szabályai – a költői sorok. A költői sor a költői szövegek alapegysége. A héber verselésről zajló diszkusszióban a parallelizmus terminust leszámítva nincs elfogadott nomenklatúra.

„A kutatók különböző megnevezésekkel nevezik (pl. sztikhon, sor, hemisztikhon, vers, kólon) azt a két egymásnak megfelelő entitást, amely a parallelizmust alkotja” – írja a Petersen–Richards

⁶¹ Hrushovski, Benjamin, „Prosody, Hebrew”, Encyclopaedia Judaica, New York, 1971, vol.13, pp.1200–1202.

szerzőpáros.⁶² A költői sor koncepciója is a viták keresztüzébe került: néhány kortárs kutató (Alter, Collins, Kugel és Pardee) a „sor” elnevezéssel a bicolonra vagy tricolonra utal. Mások (Berlin, Geller, O'Connor és Watson) a „sor” alatt annak felét vagy harmadát értik, és a párhuzamosság ezekből a „sorokból” épül fel ebben a megközelítésben. Abban megegyeznek, hogy az alapegység a kólon, nem a bikólon. A dolgozatban az előbbieket követve költői sor alatt a kólonokból vagy versekből felépülő teljes sort értem. A vers kifejezés megtévesztő lehet, mivel gyakran a versszámozással ellátott sorokat értik alatta. Célravezető megtartani a klasszika-filológia *kólon* terminusát a párhuzam részeit jelölő egységekre.

A költői sor két vagy három *tagmondatból* vagy *tagból* (*membrum*) áll.⁶³ A tagok (*membra*) általában egy rövid szünettel, cezúrával vannak elválasztva, melyet egyszerű perjellel jelölök (/); ez a szünetjel nem teljes, mert egyrészt folytatódik a gondolat, másrészt nem teljesen új mondat kezdődik. A tagok közötti szünet rövid. A mondat végi megállás jele kétszeres perjel: //; mivel a második tag után a szünet hosszú, a megállás teljes.

A párhuzamos sorok szerkezetének egyszerű vázlata így fest Kugel szerint⁶⁴:
 _____ / _____ // , ami a bicola sémája; amit Kugel binárisnak nevez.
 Néhol három tagból álló sorokat is találni a Héber Bibliában; ezeket a triadikus sorokat két rövid szünet tagolja, a sor végén megállással. A tricola vagy a ternáris sor, amely vázlatosan e formában ábrázolható: _____ / _____ / _____ //, szintén előfordul, de túlnyomó többségben a bináris szerkezetű formák vannak.

Tekintsük meg a következő gondolatot:

A bölcs férfiú erős

és a tudós ember nagy erejű.

Péld 24:5

גְּבִרְתָּם בְּעוֹז

וְאִישׁ־דַּעַת מְאֹמֵץ־כַּחַ:

A sor egy gondolat kifejezésére, megvilágítására két önmagában is megálló megállapítást közöl.

A *A bölcs férfiú erős* / B *és a tudós ember nagy erejű.* //

⁶² Petersen, David L. – Richards, Kent Harold, *Interpreting Hebrew Poetry*. Fortress Press, Minneapolis, 1992., p 23.

⁶³ A tagok változatos elnevezéseket kaptak: a *colon* nevéből fakadóan a költői sor egésze *bicola* vagy *tricola* volt a két vagy három sorrésztől függően, nevezik még a sort a görög *stichon*nak, illetve a félsort *hemisztichon*nak.

⁶⁴ Kugel, *Idea*, p. 1.

Az önmagukban is megálló összetevők egyrészt ismétlik, elmélyítik a gondolatot, amely ekképpen jobban megjegyezhető. Az összetevők egységet alkotnak, a felek viszonyán a hallgatónak viszont el kell gondolkodnia: a kettő azonos is, meg nem is. Mi a különbség? – ezt firtatja. Úgy tűnik, a példabeszédek kifejezőereje szorosan összefügg azzal, milyen kapcsolat áll fenn az egész részei között.

A héber verselés alapegysége a költői sor. Salamon Példabeszédeinek könyve a héber poézis stílusában íródott. Szentenciagyűjteményének jellegzetessége, hogy legtöbbször egy mondás azonos egy költői sorral. A *másálok* értelmezésének kulcsa a költői sor gondolatrím felismerésében rejlik, mély értelmük a formamódosító párhuzamosság kiaknázásán alapul.

2.2.1. A tagok (A és B) viszonya a költői sorban

A tagmondatok közötti párhuzamosság alapvetően három, jelentés alapján meghatározható típusban jelenik meg Lowth szerint: az egymást követő verssorok lehetnek rokon értelműek, ellentétesek és összegzőek, aszerint hogy a verssorok jelentése szinonim, antonim vagy szintetikus abban az értelemben, hogy a verspár második fele az elsőhöz képest előrelépést jelent, bár ez nem elégséges feltétel. A szinonim és a szintetikus sor értelmezése körül vannak homályos pontok már a klasszikus elmélet újraértelmezői körében is.

A lowthi intenciónak megfelelően a tagok jelentését ismét a korlátozott értelemben használva, látni fogjuk, hogy a sorokat felépítő versek (tagmondatok vagy tagok) lehetnek egyforma hosszúak és különböző hosszúságúak egyaránt. Ami pedig fontosabb, hogy a tagok közötti viszony vizsgálata három alapvető párhuzamtípushoz vezetett. Lowth úgy találta, a tagok egymáshoz való viszonya különböző lehet: lehet szinonim, antitetikus és szintetikus⁶⁵. Arany János veretes szavaival élve (akinek a gondolatrítmus műszót köszönhetjük), két verssor párhuzamos, ha

„ugyanaz a gondolat különböző szavakkal ismételtetik”; ellentétes „midőn a vers elő- és utórésze ellentétes gondolatot fejez ki”; „összerakó (syntheticus) midőn a rokoneszmék (varia non diversa) sorozásában némi haladványt (progressio) vehetni észre...⁶⁶

⁶⁵ Lowth, *SP*, XIX. tanulmány, id. mű, pp. 200–216.

⁶⁶ Fónagy Iván: A költői nyelvről. [Bp.], Corvina, é.n.[1999], p. 52.

A bibliai költői sor két (vagy néha három) összetevőből áll, melyek közötti viszony lehet rokon értelmű (szinonim), ellentétes értelmű (antonim) és összegző vagy kifejtő jellegű (szintetikus). Leegyszerűsítve, Lowth úgy találta, hogy a héber verselés a tézis-antitézis-szintézis gondolati mozgását követő nyelvi forma. A párhuzamos összetevőket, a *kólonokat* James Kugel⁶⁷ nyomán A-nak és B-nek nevezem.

Kugel emlékeztet, a versfelek egymás után következnek, és a cezúra közöttük nem egyenlőségjel⁶⁸. Kiemeli, az a tény, hogy B rész az A rész után van, B-nek emfatikus jelleget kölcsönöz, még ha a legkonvencionálisabb szinonimát vagy formulát használja is. Gyakran részletez, definiál vagy kiterjeszt egy jelentést, sőt a „sőt” jelentése dominál. Mindenképp több, mint A; B az A fokozása, kiélezése és kiegészítése, azt lehet mondani, van egy A-ra visszatekintő (retrospektív) és egy előretekintő (prospektív) tulajdonsága.

Lowth szavai viszont egy általános elvet fejeznek ki, mikor azt írja: „ugyanazt a dolgot más szavakkal, vagy különböző dolgokat azonos formájú szavakkal” fejeznek ki a szakaszok; ami ezen elv működési körének kifejezetten nagyobb mozgásteret ad. Kugel nem osztja ezt az álláspontot: nézete szerint a szinonim párhuzamossággal viszont az a probléma, hogy azt sugallja, mintha ugyanazt más szavakkal mondaná a vers második fele.

Lényeges, hogy a (szinonim) párhuzam korántsem pusztán ismétlés, mintha ugyanazon a szinten maradna az A és B vers a gondolat egészében. Sőt, a gondolat párhuzamos kifejtésére rendkívül jellemző, hogy az első vershez képest a második vers intenzívebb (A-hoz képest B jóval erőteljesebb). Lowth viszont „szakaszokról” beszél általában, ez pedig megengedi azt az olvasatot, hogy sorokon túl nagyobb egységeken keresztül vagy akár a sorfeleken (kólonokon) belül keressük, mi azonos, amit más szavakkal mond a szerző, és mi az, ami különbözik ugyan, mégis (nyilván morfológiai vagy akár fonológiai szempontból) azonos formájú elemek ismétlődésében fejeződik ki. Roman Jakobson amellet érvel, hogy az egymásmellettiesség a költői nyelvben már önmagában összefüggést teremt.

A gondolatrítmus dinamizmusát éppen az adja, hogy az egymás melletti, pontosabban szemközti elemek között akkor is megteremtődik a párhuzam, ha keresni kell, mi az összefüggés közöttük. Így magának a párhuzamos szerkezetnek a kényszerítő ereje folytán alkalmilag érintkezés jön

⁶⁷ Kugel, *Idea*, p. 1.

⁶⁸ Kugel, *Idea*, p. 1.

létre távol eső szemantikai mezők között, és a kontingencia magyarázza számos esetben a nagyfokú költői hatást.

Bullinger⁶⁹ meghatározása szerint a szinonim sorok gondolatilag párhuzamosak, szinonimákat használnak, és gradációt, lépcsőzetes felfelé haladó gondolatmenetet lehet bennük megfigyelni. Jellegzetes példája az első Zsoltár első verse, amelyről önmagában hosszú tanulmányt lehetne írni. A szintetikus sor ezzel szemben konstruktív: a párhuzamosság csak a „konstrukció hasonló formájában” van. A 19. Zsoltár 7–9. versei tartalmazzák tipikus példáját, mely egy hosszú perióduson át sorakoztat fel csupa hasonló (felszíni) formájú tagmondatot. Így a szintetikus sor nem annyira A és B összegzése (ahogyan a terminusból sejthető lenne), hanem mellérendelések sorozatán át építi fel a mondandóját, mintegy A, B, C, D stb. versek mondandóját egy csokorba szedve.

Bullinger egyszerű és összetett parallelizmust különböztet meg. Az egyszerű párhuzamosság egy–három sort érint, az összetett négy vagy annál több soron át visszatérő szabályos forma. A váltakozó összetett parallelizmus „*abab*” mintát követ, ami kiterjedhet „*abc abc*” képletűre. Az ismételt párhuzamos sorok „*ab ab*”, „*a¹b¹ a²b² a³b³*” stb. képet mutatnak. A befelé forduló (introvertált) parallelizmus „*ab ba*”, „*abc cba*”, stb. szerkezetű.

A klasszikus hármas osztályozás alapvetően szemantikai felosztás, mivel a sor részeinek jelentésviszonyain alapul.

2.2.1.1. Szinonim sor

A szinonim sort általában rokon értelmű ismétlésnek értelmezik ($A=B$). A szinonimitás nem monoton ismétlés. Bullinger a hagyományos *gradatio*val is azonosítja. Gyakran A-hoz képest a B versben erősödést, progressziót látunk. Gyakran az A-ban szereplő köznapi kifejezést a költő B-ben választékosabb kifejezéssel párosítja. A névpótló körülírás⁷⁰ is a szinonímia eszköze.

⁶⁹ Bullinger, E. W., *Figures*, pp. 349-362.

⁷⁰ Pl. Jób 15:14-ben az „asszonytól született” az ember más néven; Mik 6:7-ban a „méhem gyümölcse” kifejezés az „elszülöttem” körülírása.

נְשֵׁי לִמְךָ הַאֲזִנָּה אִמְרָתִי	(1) עֶדְהָ וְצִלָּהּ שְׁמַעַן קוֹלִי
וַיֵּלֶד לְחִבְרָתִי:	(2) כִּי אִישׁ הִרְגֵתִי לַפְּעֻעֵי
וְלִמְךָ שְׁבָעִים וְשִׁבְעָה:	(3) כִּי שְׁבָעִתִּים יִקְם־קִוֹן

(1) Háda és Cilla halljátok szavam

Lámekeh feleségei figyeljete beszédemre

(2) Embert öltem seabemért

fiút sérülésemért

(3) Ha hétszeres a bosszú Káinéért

akkor Lámekehért hetvenhétszeres.

(Gen 4:23–24)

Ha nem tekintjük Ádám talányos szavait, mellyel a hozzá illő társát elnevezte, az első hosszabb, Tanakhban feljegyzett költemény témája Lámekeh bosszúja. A rokon értelmű sorokban névpótló megnevezést látunk: Háda, Cilla – Lámekeh feleségei: נְשֵׁי לִמְךָ - עֶדְהָ וְצִלָּהּ. Köznapi és választékos szavak párosítására példa az (1) sor *halljátok szavam – figyeljete beszédemre* kifejezése; mind az igék, a *שמע / און* szópár, mind a főnevek (*אמרה / קול*) a B különban stílusváltást jelenítenek meg. A (2) sorban az *ember* és a *fiú* szavak generikus-specifikus viszonyban állnak (*איש / ילד*), a *seb* és a *sérülés* szinonimák. A (2) sor az „ölni” igét a B versben elliptálja: mindkét sorfélre érvényes, a gondolat a fiú megölésében csúcsosodik ki, a tettet még súlyosabbá teszi. Az „és” mintha „sőt” jelentésűvé válna ebben a sorban. Végül a zárósorban egy khiazmusban elhelyezett erőteljes crescendót, erősítést látunk: *שבעתים - שבעים ושבעה*, „*hétszeres Káinéért – Lámekehért hetvenhétszeres*”.

A variáción alapuló kiegyensúlyozott ismétlés szép példája a 103. Zsoltár 10. verse, amelyben minden egyes szónak van rokon értelmű megfelelője:

Nem vétkeink szerint cselekszik velünk

לֹא כַחֲטָאֵינוּ עֲשֶׂה לָנוּ

És nem bűneink szerint fizet meg nekünk.

וְלֹא כְעֹונֵתֵינוּ גָמַל עָלֵינוּ:

(Zsolt 103:10)

A B rész emfatikus jellegét domborítja ki az עָשָׂה (cselekszik) ige párja, az ünnepélyes stílusra jellemző גָּמַל , ami bánásmódot jelent, akár jó legyen az, akár rossz; emellett a szónak megjutalmazás mellékjelentése van, ami a לֹא tagadószóval – az elmaradt büntetés mellett pozitív végkifejletként – már kifejezetten felvillantja a jutalom lehetőségét. A véték és a bűn az erkölcsi és szellemi rossz két szinonimája, de a bűn súlyosabb. A חָטָא elvétett, hibás lépés, de az עֵוִן már a ferdeség, az inherens rossz etimológiáját hordozza. Az עֵוִן egyaránt jelent bűnt és bűnhődést, az elkerülhetetlen okozat jelentésárnyalata intenzívebbé teszi a sor második felét. Ez a fokozati különbség magyarázza, hogy a sor szinonimitása mellett sem statikus: a „nem vétkeink szerint” hívó sorra a „nem bűneink szerint” válaszol, ami a kegyelem nagyságát érzékelteti. אָמַל a könyörület és a szülői szeretet asszociációit hordozza. A 131. Zsoltárban Dávid saját lelkét az anyjánál levő elválasztott gyermek – גָּמַל – elcsendesedéséhez hasonlítja: כָּנַמַל עָלַי נַפְשִׁי כָּנַמַל עָלַי אָמוֹ – a 103. Zsoltár szinonim parallelizmusában az Örökkévalóban bízó ember jelenti ki, hogy jótéteményt és irgalmat vár.

A megkétszerezés és a גָּמַל konnotációi a biztonságot fejezik ki, amellyel a költői sor nyugvóponttra tér.

*Fiam, szavaimra figyelj,
beszédeimre hajtsad füledet.
(Péld 4:10)*

בְּנֵי לְדַבְרֵי הַקְּשִׁיבָה
לְאָמְרֵי הַט־אֲזַנֶּה:

Figyelemre méltó a sorban a 'fiam' megszólítás A-ra, B-re ható volta, mivel a B félben ez az elem elliptált. A sg.1. és a sg.2.m. ragok jelenléte az én és te viszony meglétét erősítik. A *szavaim /beszédeim* és az instrukciót adó sg.2.m. igék felszólító módban erős párhuzamosságot építenek ki a beszélő és hallgató között, akinek a beszélő a *figyelj hát/ hajtsad füledet* üzenetet címzi. A הַט־אֲזַנֶּה /הַקְּשִׁיבָה alliterál, jól kifejezi a türelmes tanító készségét az ismétlésre. Emellett a „figyelj!” felszólítás emfatikus imperativus végződése egybecseng idiomatikus párjának végződésével, ami a fül, a hallás szerepét előtérbe állítja.

2.2.1.2. Antitetikus sor

Az antitetikus sor ellentétet fejez ki. (A↔B) A tömörség mellett a hangzásbeli párhuzam okozza az alábbi sor különleges hatását; noha csak hétszavas megnyilatkozásról van szó, nagyívű, mélyértelmű gondolatot foglal össze egy ellentétes párhuzamosságban:

*Aki megvonja pálcáját, gyűlöli fiát,
aki pedig szereti, mielőbb megfegyelmezi.*
(Péld 13:24)

חֹשֶׁךְ שָׁבַטוֹ שׁוֹנֵא בְּנֹו
וְאַתְּבֹו שִׁחְרוּ מוֹסְרֹו:

A mondás két felében rendszeresen ismétlődnek a singularis masculinum participiumok, ami a cselekvés folyamatos aktualitását erősíti. A hólem ismétlődése hol birtokrag, hol tárgyi szuffixum formájában hol az apára, hol a fiára vonatkozik, szoros kapcsolatukat a hangzással is alátámasztva. A statikus 'pálcája' főnév az aktív 'felkeresi őt' ige párja a [si-] rímmel. Az időben való fegyelmezésről a vers a gyermekét a pálcával felkereső apa képét tárja elénk.

Számos elütő nyelvi elem figyelhető meg az alábbi szentenciában:

*A bölcs fiú megörvendezetteti atyját
és az ostoba fiú anyja szomorúsága.*
(Péld 10:1)

בֶּן חֶקֶם יִשְׂמַח־אָב
וּבֶן כְּסִיל תּוֹנֵת אִמּוֹ

Az apa és az anya nembeli kontrasztot alkot, az יִשְׂמַח / תּוֹנֵת szópár pedig ('örvendezettet' / 'bánata') két ellentétes érzelmi állapotot ír le, méghozzá ige/főnév párossal. A kontraszt még erőteljesebb attól, hogy a sor első felében intenzív akcióminőségű ige van, a másodikban viszont egy statikus, ige nélküli tagmondat következik („verbless clause”), ahol a nominális állítmány a „bánat” főnév. Stílusosan az apához a hímnemű ige, az anyához a nőnemű bánat főnév kapcsolódik, mintha a sor két fele a család két felét, ezzel a totalitást kívánná kifejezni. A bölcs fiú ellentéte az ostoba, bolond fiú. A בֶּן szimmetrikus elhelyezkedése az egyenlő esélyt, a döntés lehetőségét állítja a fiatal elé.

Azonossága a sor két felében azt sugallja, akár egyazon fiú is lehet, aki válaszút előtt áll: az apja és az anyja öröme vagy bánata lesz-e. Az örömfakasztó intenzivitás, a יִשְׂמַח elevensége

szemben áll az anyja bánatának (תּוֹנֵת אִמּוֹ) lehangoló passzivitásával. Az apát örvendeztető bölcs fiú ekképpen önálló, öntevékeny, a sor A felének férfias princípiumához tartozik, az ostoba fiú pedig teherként ott marad anyja nyakán: metaforikus azonosítással az ostoba fiú maga a bánat (femininum), és a konstruált szerkezetben (תּוֹנֵת אִמּוֹ) anyján függ.

Ebben az antitetikus sorban a bölcsmondás szerzője kiaknázza a nyelv számos kontrasztteremtő lehetőségét: a természetes és nyelvtani nemek és az igei állítmány/nominális állítmány különbségét, amellyel azt az ellentétet hangsúlyozza, ami az örömet szerző bölcs fiú és a bánatot jelentő ostoba között van. A-ban és B-ben antitézis, éles ellentét van, ami a mondás két felét alternatívává teszi. A kötőszó szerepe megváltozik: a kötőszó ellentétet fejez ki. Furcsamód a kötőszó is aktívan hozzájárul az alternatíva kiépüléséhez, igaz hangtani okok miatt (a váv ajakhangok előtt ו lesz), így a b hang spirantizálódásával két különböző „természetű” fiúhoz jutunk: בֵּן / וֶבֶן , 'bén uvén'.

2.2.1.3. Szintetikus sor

A szintetikus sor a mellérendelt tagok együttese. (A + B)

*A szemek fénye megoidámítja a szívet
a jó hír megerősíti a csontokat.
(Péld 15:30)*

מְאִירֵי עֵינַיִם יִשְׂמַח־לֵב
שְׂמוֹעָה טוֹבָה תְּרַשֵּׁן עַצְמוֹ:

A szintetikus sor értelmezése körül viták bontakoztak ki. Mint láttuk, ez egy összerakó párhuzamosság, például a 19. Zsoltár 7–9. versei A, B, C, D, E sor egymásutániségében együtt jelentik a szintézist. Több hasonló szerkezetű sor párhuzamossága a hasonló mondanivaló szintézisévé épül össze.

Az Örökkévaló törvénye tökéletes, visszatéríti a lelket.

יְהוָה תְּמִימָה מוֹשִׁיבַת נַפְשׁ
תּוֹרַת

Az Örökkévaló tanúsága biztos, bölccsé teszi az együgyűt.

עֲדוֹת יְהוָה נֶאֱמָנָה מְחַכְּמַת פְּתִי:

Az Örökkévaló rendelkezései helyesek, felvidítják a szívet.

יְהוָה יִשְׂרִים מְשֻׁמְחֵי־לֵב
פְּקוּדֵי

Az Örökkévaló parancsa tiszta, fénylővé teszi a szemeket.

מְצוֹת יְהוָה בְּרָה מְאִירַת עֵינַיִם:

A fenti példa olyan mellérendelés, ahol a מְאוֹרֵי עֵינַיִם nem rokon értelmű párja a טוֹבָה שְׂמוּעָה kifejezésnek, és acsont és a szív (לֵב / עֵצָם) nem képvisel konvencionális szópárt, és nem is helyettesítik egymást. A párhuzamosság erejével teremtett kapcsolat legfeljebb metonimikus: a jó hír kiváltotta ragyogó szemek megörvendeztetik a szívet. A jó hír által *hizlalt csontok* nem a *vidám szív* tipikus párhuzamai. A két kólon két faktív jelentésű igét tartalmaz (תִּדְרֹשׁוּן / יִשְׂמְחוּ), mindkettő akcióminősége azonos (piél törzsben vannak), emellett hasonló hangzásuk – a második gyökhang kettőzése – is szoros kapcsolatot hoz létre A és B között. A kontrasztot a hímnem/nőnem adja a két sorfél között. A konstrukció hasonlóságára épülő párhuzamosság teret nyit az új meglátásokra, a hétköznapi beszédben és tapasztalatban távol eső dolgok összekapcsolására, a *valóság új érzékelését* kiváltva, ami a költői funkció oly fontos sajátja.

A fenti egyszerű tagolásnak számos további osztályozása született számos altípus felfedezésével. A Robert Lowth által alkotott kategóriák közül a szintetikus bizonyult először túl tágnak⁷¹, de az első kettő napjainkig érvényes és használható kategória maradt. A három kategóriát általában véve megvilágító erejűnek tekintik, és széles körben használják, mint a héber verselés megértésének kulcsát.

2.2.2. A párhuzamosság szintjei

Mint Hrushovski a már idézett, a héber prozodiáról írt kitűnő szócikkében⁷² kifejtette, „a párhuzamosság lehet szemantikai, szintaktikai, prozódiai, morfológiai szinten vagy a hangok szintjén, vagy ezeknek az elemeknek a kombinációjaként.”⁷³ A párhuzamosságnak a nyelv minden szintjén való jelenléte a héber verselésben túlmutat a jelentésbeli párhuzamosságon, és azt a kérdést veti fel, hogy a szemantikai párhuzamot miként támogatja a nyelvtani párhuzamosság, milyen elemek ekvivalenciája építi ki a jelentés szintjén érzékelt szimmetriát. A parallelizmus érinti a szemantikai osztályokat (az üzenet tartalmát megjelenítő szavakat) és a grammatikai osztályokat (hogyan e szavak mely szófajba tartoznak, pl. igék, főnevek, milyen grammatikai jegyeket hordoznak stb.). Roman Jakobson, az egyik legsokoldalúbb 20. századi

⁷¹ Gray, George Buchanan, *The forms of Hebrew Poetry*. London, 1915, pp. 49–52.

⁷² Robert Alter megjegyzése szerint Hrushovski „rendkívül összefogott paragrafusokban nyújt egy szisztémát a héber verselésről, amelyet sajnálatosan mellőz a bibliakutatás”. *The Art of Biblical Poetry*, p.8.

⁷³ Hrushovski, „Prosody, Hebrew”, *Enc. Jud.*, New York, 1971, vol.13, pp. 1200–1202.

nyelvész azon kevesek egyike, akit a költői nyelv és azon belül is a párhuzamosság szerepe foglalkoztatott. Nyelvi modelljében a nyelv egyik funkciójaként a poétikai funkciót jelölte meg. A poétikai funkció az üzenetre koncentrál, az üzenet maga a nyelvi megformálás. A költői nyelvhasználat elmélete szerint a párhuzamos kifejezésekben a beszélő az üzenetnek (topic) megfelelően választ egy főnevet, és mintegy a témát kommentálva (comment) választ a rokon értelmű (szemantikailag érintkező) igék közül egy igét. A kiválasztott szavakat azután a beszéd láncolatába fűzi, ez a kombináció.

A két tevékenység két egymásra merőleges tengelyként is elképzelhető, ahol az egyik tengely a szelekció, a másik a kombináció. A szelekció az ekvivalencia, hasonlóság és különbözőség alapján történik, míg a kombináció, amely a mondatokat felépíti, az érintkezésen alapul. A szavak megválasztása tehát az ekvivalencia elve alapján történik a párhuzamos szerkezetben, ahol a jelentésbeli rokonság akár a kontrasztot is magában foglalhatja (így a szinonimitás, antonimitás, különbözőség is lehet a választás elve). A rokon értelmű vagy ellentétes párhuzamos szerkezetek ennek alapján egyazon szelekciós elv működésének produktumai. A „mindent átható parallelizmus óhatatlanul aktiválja a nyelv minden szintjét”,⁷⁴ más szóval a párhuzamosság bárhol megjelenhet: fonetikai, fonológiai, lexikális és grammatikai ekvivalenciák formájában egyaránt. Jakobson számára a rím és a ritmus, a versmérték (méter) is ugyanannak a jelenségnek, a parallelizmus működésének a megnyilvánulásai.⁷⁵ Ebben az értelmezési keretben a parallelizmus mintegy a „poétikai funkció” foglalata, ha nem maga a poétikai funkció! A poétikai funkció vizsgálata a héber verselésben azoknak a belső kapcsolatoknak a vizsgálatát teszi szükségessé, amely „szervezi és irányítja a költői művet anélkül, hogy szükségképpen megjelenne és szemünkbe ötlene, mint valami plakát.”⁷⁶

„Valamely adott költeményben föllelhető különféle morfológiai osztályok és szintaktikai szerkezetek kiválasztásának, megoszlásának és kölcsönös kapcsolatainak elfogulatlan, figyelmes és kimerítő, teljes leírása magát a kutatót is meglepi a váratlan és feltűnő szimmetriákkal és aszimmetriákkal, a kiegyensúlyozott struktúrákkal, az egyenértékű

⁷⁴ Jakobson, R., „Grammatical Parallelism and Its Russian Facet”, *Language* 42 (1966), pp. 399–429., idézi Berlin, Adele, *The Dynamics of Biblical Parallelism*, Indiana Univ. Press, Bloomington, 1985., (a továbbiakban *Dynamics*), p. 8.

⁷⁵ Berlin, Adele, *Dynamics*, uo.

⁷⁶ Jakobson, R., *A költészet grammatikája*. Gondolat, Bp., 1982, p. 258.

elemek és a szembetűnő elemek hatásos halmozásával, végül pedig a költeményben használt különböző morfológiai és szintaktikai struktúrák erősen korlátozott repertoirejával; épp ez az elhatároltság teszi lehetővé, hogy követni tudjuk a ténylegesen felhasznált elemek mesteri kölcsönhatását.”⁷⁷

A példabeszédek megértésének egy lehetséges módja, amikor a kutató számot ad a *másál* belső szerkezetéről, szimmetriáiról és tömör, lehatárolt nyelvezete belső összefüggéseit feltárja. „Jakobson *Nyelvészet és poétikájának* tézise az, hogy a költői és nem költői szövegek közti különbséget tisztán nyelvészeti eszközökkel is meghatározhatjuk. A poétika, amely elsősorban azzal a kérdéssel foglalkozik, mitől lesz egy verbális üzenetből műalkotás”, ezért „a nyelvészet integráns része”, mivel a válasz e kérdésre az üzenet verbális struktúrájában keresendő (Sebeok, 1971 350).”⁷⁸

Berlin szerint minél több egyenértékű elem játszik szerepet a költői sorban, annál erősebbnek érezzük a párhuzamosságot. Az egyenértékűségben belül helyezhető el a kontraszt is.⁷⁹ A következő alfejezetben a különféle morfológiai és szintaktikai jelenségek poétikai funkciójáról kívánok számot adni a versek elemzésével.

2.2.2.1. A grammatikai parallelizmus

Eltekintve a hangsúlyok dinamikájának összetartó erejétől, a ritmustól, ami a héber „szabadverset” jellemzi és mint Hrushovski megjegyzi, néhol a párhuzamosság egyetlen fenntartójaként fűzi össze a sorpárokat, figyelmünket összpontosítsuk a hang, a szó és a mondat szerkezet szintjére. A grammatika két része a szintaxis és morfológia. Ennek megfelelően a párhuzamosságokat az azokat hordozó nyelvtani jelenségeknek megfelelően szintaktikai és morfológiai parallelizmusra oszthatjuk. Terence Collins 1978-as tanulmánya⁸⁰ a korábbi tanulmányoktól eltérően a héber költői formaadást nyelvtani alapra helyezte. A költői sor: a mondat vagy mondatpár. A mondat összetevőit (alany, tárgy, ige, igemódosítószó)

⁷⁷ Jakobson, R., „*Poetry of grammar and grammar of poetry.*” *Lingua* 21 (1968), pp.597–609. Magyarul in: Hang-Jel-Vers, Gondolat, Bp., 1972., pp. 283–284.

⁷⁸ Jefferson, Ann – Robey, David, *Bevezetés a modern irodalomelméletbe.* Osiris, Bp., 2003, p.62–64.

⁷⁹ Berlin, Adele, *Dynamics*, p.27–29.

⁸⁰ Collins, Terence, *Line-Forms in Hebrew Poetry.* Biblical Institute Press, Rome, 1978. Idézi Berlin, *Dynamics*, pp.19–20.

vizsgálta, és négy alaptípust, ún. *bázismondatot* állapított meg a mondatok között (Basic Sentences). Mivel az összetevők sorrendje nem jelentős, és mert az egyes összetevőket különböző szóosztályok fejezhetik ki (pl. az alany lehet főnév, névmás, főnévi csoport, főnévi mellékmondat), a modell egyértelműen a mondat mélyszerkezetére, és nem a felszíni megvalósulásra koncentrál. Collins a prófétai mondattípusokat is vizsgálta, ahol a költői sorok következő típusait állította fel:

- I. A sor csak egy bázismondatból áll.
- II. A sor két hasonló típusú bázismondatból áll; és mindkettőben ugyanazok az összetevők jelennek meg.
- III. A sor két hasonló típusú bázismondatból áll; de nem ugyanazok az összetevők jelennek meg a két mondatban (ti. ellipsis lép fel egy rész elhagyásával, elliptálásával).
- IV. A sor két különböző bázismondatot tartalmaz.

Collins típusai közül – lévén kétmondatosak – legalább háromban felléphet a párhuzamosság. Jóllehet megmarad amellett a felfogás mellett, hogy a párhuzamosság szemantikai jelenség, észreveszi, hogy a parallelizmus hagyományos hármas felosztása és az ő osztályozása között feszültség van, nem fedik egymást. Collins szerint a hagyományos tipizálás az „ideális” példának a II. típusba tartozó mondatokat tekintette, anélkül, hogy kitüntetett szerepét (pl. gyakorisága alapján) megkérdőjelezte volna. Úgy találja, a prófétai szövegeknek csak egynegyede illik a II. típusba, amelyet mintegy metafizikai tisztelet övezett. A szemantikai tartalom alapján történő osztályozás elsiklik afölött, hogy a próféta vagy a szónok alapvetően milyen szerkezetekkel operál, pl. felfedezhető egy visszatérő szerkezeti minta, pedig jelentésben nagyon eltérnek a sorfelek.⁸¹ Collins így a jelentés elé helyezi a nyelvtani szerkezetet, mint a héber versszerkezet leírásának kulcsát, elismerve, hogy a kettő összefügg egymással. Lowth definíciója már megelőlegezte ezt a fordulatot, amely kimondta két állítás párhuzamos, ha vagy „a jelentése egyenértékű, vagy a grammatikai szerkezete (...) hasonló”. A generatív grammatika nyomán a héber nyelvészet is figyelmes lett a nyelvtani szerkezetre. Jakobson egyik követője, Stephen Geller Collins-szal egy időben, tőle függetlenül a mondatszerkezetet vizsgálta a párhuzamos versfelekben. Ő a nyelvtani ekvivalenciákat a mondat mélyszerkezetében állapította meg; bármi

⁸¹ Idézi Berlin, *Dynamics*, pp.19–20.

is legyen felszíni szerkezet jelentése, ha a két sorfélnek azonos a mélyszerkezete, párhuzamosság áll fenn. A 2Sám 22:14 (יְהוָה וְעֵלְיוֹן יִתֵּן קוֹלוֹ מִן־שָׁמַיִם יִרְעֵם) elemzése Geller szerint⁸²:

יְהוָה	מִן־שָׁמַיִם	יִרְעֵם
וְעֵלְיוֹן	A „az égből” mindkét kólónhoz tartozik, de a másodikban elmarad (ellipszis)	יִתֵּן קוֹלוֹ
<i>Az Örökkévaló</i>	<i>az égből</i>	<i>zengett</i>
<i>A felséges</i>		<i>kibocsátotta hangját</i>

Geller megállapítja, hogy mindkét tagmondat ugyanannak a mögöttes mondatnak a különböző megvalósulásai, míg Collins osztályozásában ezt a mondatot a IV. típusba sorolnánk, lévén két különböző bázismondatból áll, amikben nem ugyanazok a konstituensek vannak. Ám a mélyszerkezet azonossága alapján egyazon mondattípus kétféle realizációja. Gellert mindenekelőtt a költői sor, és a parallelizmus poétikai szerepe érdekli.

Greenstein az első bibliakutató, aki a párhuzamosságot a grammatikára redukálja, és a jelentéstartalomtól függetlennek tekinti. A „*How does Parallelism Mean?*” szerzője szerint a grammatikai és szemantikai párhuzamosság azért hajlamos együtt előfordulni, mert szerkezet és tartalom között pszichológiai közelség van.⁸³ A látszólag teljesen különálló, „összefüggéstelen” mondatokról sorra kideríti, hogy mélyszerkezetük azonos. Így például a 105. Zsoltár 17. versét elemezve kiderül, hogy a második kólón az első kólón passzivizációja által „lemásolható”.

A kortárs kutatók közül Collins és Geller nem kívánta a költői sort újradefiniálni, elfogadta a konvencionális meghatározást. O’Connor viszont elsősorban azt a kérdést kutatta, miből áll a költői sor, a párhuzam és a kólónok közötti kapcsolat másodlagos számára. Az ő hozzájárulása a kutatáshoz legfőképpen abban áll, hogy felismerte a szópárok jelentőségét. Központi fogalom nála a párba illesztés, összeillés („matching”). „A sorok (ti. kólónok) illeszkednek, ha azonos a

⁸² Geller, S., *Parallelism in Early Biblical Poetry*. Scholars Press, Missoula, Mont., 1979., p. 17, idézi Berlin, *Dynamics*, p. 21.

⁸³ Greenstein, E., „How Does Parallelism Mean?” *A Sense of Text, JQR Supplement* (Winona Lake, Ind.: Eisenbrauns), 1982, 41–70. p. 48., idézi Berlin, *Dynamics*, p. 22

szintaktikai szerkezetük”⁸⁴, amivel egyenértékű megfogalmazás, hogy két kólon illeszkedik, ha összetevőik szerkezete azonos, kivéve az ellipszist (*gapping*).

Adele Berlin szintén Jakobson tanítványa abban az értelemben, ahogyan Geller: a párhuzamosságban a poétikai funkció érdekli, és nem szűkíti le annak fogalmát a grammatikai tényezőkre. Számára „többszintű, többaspektusú” természete van a parallelizmusnak, magában foglalja a jelentés, a nyelvtan szintjét egyaránt, előfordulhat a „szó, a sor, a sorpár szintjén, vagy túl azon, nagyobb szövegegységeken keresztül”.⁸⁵

Berlin többnyire párhuzamos sorokkal (kólonokkal) foglalkozik, de ide sorolja a sorok egyes összetevőit is, (az ugariti–héber szópárok kutatóját, Dahoodot követve),⁸⁶ amelyek mellérendelő, vagy kollokációs viszonyban állnak, amikor valami módon nyelvészetileg megfeleltethetők egymásnak. A párhuzamosság grammatikai vetülete a szó szintjén a morfológiai azonosság és/vagy kontraszt. A sorok (kólonok) vagy tagmondat szintjén a szintaktikai azonosság és/vagy kontraszt fejezi ki a párhuzamot. A felszíni szerkezet ritkán azonos. (Ritka az olyan teljes párhuzam, mint a 103. Zsoltár 10. vers.) Többnyire a megfeleltetés A és B között grammatikai természetű. Van, hogy B helyettesít egy elemet az A-ból, vagy némi átalakítással megfeleltethető neki. Berlin felfogása megfelel az 1. Tézisemben javasolt *parallelismus membrorum* definíciónak. Kutatása menetét példák nélkül vázlatosan összegzem, mint amely szisztéma szempontjai mentén a *másálok* stilisztikai elemzésekor a már alkalmazott verselemzési módszerrel végighaladok.

A) Morfológiai parallelizmus

A morfológiai párhuzam a szóosztályokat érinti. A szóosztályok különbözhetnek vagy azonosak lehetnek.

⁸⁴ Idézi Berlin, *Dynamics*, p. 26.

⁸⁵ Berlin, *Dynamics*, p. 25.

⁸⁶ Dahood, M., *Ras Shamra Parallels* I. pp. 80–81, 87. (ed. L. Fisher), idézi Berlin, *Dynamics*, p. 28.

a) Különböző szóosztályok

1. Főnév névmással, 2. Főnév vagy névmás vonatkozó mellékmondat, 3. Prepozíciós frázis határozószóval, 4. Névszó (főnév, melléknév, participium) igével áll párhuzamban.

b) Azonos szóosztályok

1. Időkontraszt 2. Ragozáskontraszt 3. Személykontraszt 4. Számbeli kontraszt 5. Nembeli kontraszt 6. Határozott–határozatlan kontraszt 7. Esetbeli kontraszt 8. Vegyes kontraszt jelenik meg a párhuzamban.

B) Szintaktikai parallelizmus

a) Nominális-verbális.

A párhuzamosságban az egyik tagmondatnak van igei állítmánya, a másiknak nincsen.

b) Pozitív-negatív mondat típus.

Ugyanazt egy állító és egy tagadó mondat állítja. Nem tévesztendő össze az antitetikus parallelizmussal.

c) Alany-tárgy.

A héberben nincsenek esetek; az alany és a határozott tárgy viszont kontrasztot alkot.

d) Módbeli kontraszt

Gyakori a kijelentő mód–felszólító mód párhuzama; ide tartozik a kijelentés–kérdés parallelizmusa is.

2.2.2.2. Szemantikai parallelizmus

A nyelv lexikális szemantikai szintjén megjelenő párhuzamosságot a szópárok és szóösszetételek (szintagmák) formájában láthatjuk működni. Végző soron a szavak azok, amelyeknek jelentést

tulajdonítunk; nem véletlenül koncentrált a kutatás hosszú időn át a jelentésre, melyet szavak hordoznak. Lowth Jesájáról szóló előadásában parallel sorokról és parallel kifejezésekről is beszélt, a sorok mellett a terminusokra is ráirányította a figyelmet:

„Mikor elhangzik egy kijelentés, és egy másik kapcsolódik hozzá, akár (...) ellentétes vele jelentésben, akár egyenértékű, ezeket én parallel soroknak nevezem; a szavakat vagy kifejezéseket, amelyek felelnek egymásnak a megfelelő sorokban, parallel terminusoknak.”⁸⁷

A bibliai költészetet illetően uralkodó nézetté vált a szóbeli alkotás elmélete. Az ugariti költemények, melyek Rasz Samra ásatásán 1929-től kezdődően kerültek napvilágra, meggyőző analógiát szolgáltatottak a formulaszerű (ámbar nem mechanikus) szópárok költői sorokat építő szerepére. A Dahood által fémjelzett kutatási irányzat minden előnye mellett azzal a veszéllyel jár, hogy a héber költeményeket mechanikus emendációnak veti alá, ha az az ugariti, mintának tekintett sorhosszhoz és konvencionális szópárhoz képest anomáliát mutat. Stilisztikai és exegetikai szempontból a szópárok szemantikai mezejének vizsgálata hozhat létre ezen a területen magyarázó erejű elméletet.

A) Lexikális szemantikai parallelizmus

A rögzített szópárok jelentésmezejének összehasonlítása szolgálhatja a *másálok* jobb megértését. A rögzített szópárok mellett a párhuzamosság által alkalmilag összekapcsolt szópárok vizsgálata szintén figyelmet érdemel.

B) Ambiguitás versus egyértelműség– tömörség versus redundancia

⁸⁷ Lowth, R., *Isaiah. A New Translation with a Preliminary Dissertation and Notes*, London: Wm. Tegg, 1848, [Orig. pub. 1778].

Minél tömörebb egy megnyilatkozás, annál többértelműbb, viszont minél redundánsabb a nyelvi elemek tekintetében, annál egyértelműbb. A szentenciák vizsgálata a tömörség által keltett többértelműség megfigyelése szempontjából lehet érdekes. A váv kitüntetett szerepet játszik a többértelműség létrejöttében.

C) Perceptibilitás, hírérték

Az alakléktan kifejezésével az *előtér-háttér* fogalma magyarázó erővel bír a költői sorok értelmezésében. Hírértéke a parallelizmus elliptált részei helyére lépő új információt hordozó elemnek van: ez ugyanis a progresszióért, illetve gradációért felelős elem.

D) Metaforikusság

Az egymásmellettség már metaforikus mozgást indít el a költői nyelvben. Mint Jakobson megfigyelte, „minden szó vagy tagmondat, amikor egy széles körű párhuzamosság elvén felépülő versbe kerül, e rendszer hatására azonnal beépül az összetapadó nyelvtani formák és a szemantikai értékek szigorú rendjébe.⁸⁸ Szemantikai szinten (...) a párhuzamok lehetnek metaforikusak vagy metonimikusak aszerint, hogy a hasonlóságon vagy az érintkezésen alapulnak-e.”⁸⁹

E) Hangzás

A hangszimbolizmus a parallelizmus minden nyelvi szintet átható voltának bizonyítéka, egyben a poétikai funkció erőteljes megjelenítője. Az üzenetre fókuszáló beszédmód a nyelvet magát engedni látszani, helyenként felszínre hozva azt az intuíciónkat, hogy a szó közvetlenül ábrázolja a jelzett dolgot. A jelentésemélet ennél a pontnál ütközik metafizikai korlátokba. Az ikonikusságnak nevezett jelenség a salamoni szentenciákban is megfigyelhető.

⁸⁸ Jakobson, R., *Grammatikai párhuzamosság a népköltészetben*. In: *Hang-Jel-Vers*. Gondolat, Bp., 1969., pp. 347–371., p.370.

⁸⁹ Jakobson, id. mű, p. 369.

2.2.2.3. A parallelizmus nyelvi szintjei

Adele Berlin úgy találja, hogy az valamennyi tényező és nyelvi szint együttes leírásával jellemezhető. Táblázatba rendszerezve a sokrétű parallelizmust, a nyelvi szintek mindegyikéhez az abban vizsgálandó nyelvi elemeket rendelhetjük.

SZINT		SZEMSZÖG	
	Grammatikai	Lexikális szemantikai	Fonológiai
szó	Morfológiai azonosság és/vagy kontraszt	szópárok	hangpárok
Sor vagy tagmondat (kólon)	Szintaktikai ekvivalencia és/vagy kontraszt	Szemantikai kapcsolat a sorok (kólonok) között	A sorok (kólonok) fonológiai ekvivalenciája

2.2.2.3. táblázat: A parallelizmus nyelvi szintjei

3. A MÁSÁL MŰFAJA

3.1. A MÁSÁL DEFINÍCIÓJA

„...*hogy értsünk példázatot és ékes beszédet, bölcsek szavait és rejtvényeiket.*”⁹⁰
(Péld 1:6)

לְהַבִּין מִשְׁלַּל וּמִלִּיצָה
דְּבָרֵי חֲכָמִים וְחִידָתָם:

Más fordítási lehetőség:

„...*hogy megértsünk példázatot és magyarázatot, a bölcsek beszédeit és rejtvényeiket*”⁹¹

Salamon Példabeszédeinek könyve első mondataiban megfogalmazza a könyv írásának célját, és egyúttal a benne foglalt műfajok jellegét. A mű (מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה, Mislé Selómó) azokról a példázatokról kapta nevezetét, melyeket a könyv mottója a bölcsek szavainak nevez, a rejtvények és ékes beszédek (más értelmezésben a példázat) magyarázata mellett. A példázat a bölcsek által művelt műfajok egyike; az *Encyclopaedia Judaica* meghatározása szerint:

„A példázat vagy példabeszéd a bibliai héber *másál* (plur. *mesalim*) szó fordítása, ami bizonyos speciális irodalmi formák megnevezése, különösen a bölcsességirodalomban. [...] Azon irodalmi műfajok, amikre a *másált* a Bibliában használják, különbözőek, és a kutatók megosztottak e műfajok közötti kapcsolat kérdésében csakúgy, mint a *másál* szó etimológiáját illetően.”⁹²

⁹⁰ *Példabeszédek könyve*. Fordította: Perls Ármin. Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat (IMIT) 1897–1906 között megjelent fordításának reprint kiadása: Teljes kétnyelvű (héber-magyar) Biblia két kötetben –II., Makkabi Kiadó, Bp. é.n., (1994). A továbbiakban: IMIT-fordításként szerepel.

⁹¹ A szerző ford.

⁹² Haran, M., *Proverb*, Encyclopaedia Judaica, Vol. 9:1265

A מִשָּׁל (*másál*) terminus meghatározása azért ütközik nehézségekbe, mert míg a kutatók egy része speciális értelemben a bibliai *másált* érti alatta, vannak, akik a *másált* tágabban, posztbiblikus értelemben használják. A leszűkített értelemben vett *másál* a Tanakh-beli bölcsességirodalom egy műfaja, a bölcsek tanítási módszereinek egyike, didaktikai egység. A bibliai műfajokra „a posztbiblikus irodalomban a *pitgám* és *mikhtám* szó is utal (noha a bibliai héberben ezeknek a terminusoknak más konnotációi vannak). A posztbiblikus irodalomban a *másál* több költői formát jelent, ti. a stílusalakzatokat vagy az ékesszólás típusait.”⁹³ A *másál* terminus utóélete eligazíthat minket a legalapvetőbb műfaji meghatározásban, annak felismerésében ti., hogy a *másálnak* mondott szakaszok egyértelműen és minden esetben *költőiek*, és soha nem *prózaik* (függetlenül attól, hogy e szembenállás létjogosultságáról vita zajlik). De a posztbiblikus terminológia nem lehet egyedül mérvadó a *másál* bibliai fogalmának meghatározásánál, hanem meg kell vizsgálni azokat a szövegeket, amelyek kimondottan e megnevezést magukon viselik.

„A *másál* terminus körüli viták tehát két részre oszthatók: a *másált* tágabban, posztbiblikus értelemben használóra, és arra, amely szűkebb értelemben, ti. speciális bibliai használata alapján, mint olyan fogalmat használja, ami elsősorban a bölcsességirodalommal függ össze.”⁹⁴

Egyfelől le kell mondanunk *másál* a tágabb értelmezésről, ha a szorosan vett bibliai bölcsességirodalmi *másált* kívánjuk a továbbiakban vizsgálni.

Másfelől azonnal felmerül a probléma, hogy magán a Tanakhon belül is több, látszatra nagyon eltérő szövegtípust nevez *másálnak* a héber szöveg, példának említhetnénk Bálám próféciáját vagy Jób monológjait, ugyanakkor előfordul, hogy van már a szövegben műfaji meghatározás, emellett egyúttal *másálnak* nevezi a szerző; ez utóbbira példa a 78. zsoltár, amely a *maszkíl* (tanító költemény) címfeliratot tartalmazza, de Ászáf, a szerző kijelenti, hogy száját ezúttal „*másálra* nyitja” és „rejtvényeket közöl az ősi időből”.⁹⁵

Az irodalmi műfajok természetét a klasszikus antikvitástól vizsgálta a nyugati gondolkodás, irodalmi és stilisztikai fogalmaink a klasszikus görög retorika stíluseszményéből nőttek ki.

⁹³ Haran, M., *Proverb*, Encyclopaedia Judaica, Vol. 9:1265

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ 78. Zsoltár 2. verse

Jóllehet a Héber Biblia nyelvezete, stílusa és a benne foglalt művek részint régebbiek, részint más eszmények talaján születtek, mégis vannak bizonyos formai hasonlóságok, amelyeket érdemes az adott, már jól körülhatárolt fogalmi készlettel megvilágítani. Így a példabeszéd estében van bizonyos létjogosultsága költői nyelvről beszélni, ezen belül pedig olyan stílusalakzatokról, mint gnómé, allegória, parabola, fabula és így tovább.

„E költői formák természetét, melyek többnyire a klasszikus irodalomban voltak megtalálhatók, a nyugati gondolkodásban fejtették ki. E poétikai formák párhuzamai a Bibliában is megtalálhatók, habár az írók ennek nem voltak tudatában.”⁹⁶

A példabeszéd műfaji meghatározásához ezért a retorikai-stilisztikai ismérvek jelentik a kiindulópontot. (A hagyományos stilisztika korlátaiba mindazáltal beleütközik a kutató, aki a héber verselés sajátosságát e keretek között kívánná értelmezni.)

Crenshaw álláspontja szerint a מִשָּׁל (*másál*) szó etimológiája önmagában nem elégséges annak meghatározásához, hogy mit értett az ókori Izrael példabeszéd vagy példázat alatt, hiszen „ahol a מִשָּׁל előfordul, számos különböző irodalmi formára utal: hasonlatokra, közmondásokra, irodalmi aforizmákra, szólásokra, allegóriákra és párbeszédre.”⁹⁷ A *másálok* műfaji diverzitását és általában a **bölcsességi irodalomnak** nevezett hagyomány sokszínűségét, az európai irodalmi műfajok szemszögéből nézve szerteágazó voltát szinte minden kutató megemlíti.

Kugel a fenti idézetben a kép nélküli *másálok* problémáját is említi. Valóban, számos *másál* nem képszerű, sőt feltehetőleg a műfaj meghatározásának nehézsége részint a *másál* félremagyarázásából is fakadhat: ha minden *másálnak* nevezett beszédben hasonlatokat kerestek, akkor nem mindig találtak (pl. amelyben Jób megátkozza születése napját, vagy a „Gyertek Hesbonba!” típusú kijelentésekben).⁹⁸ Ha túl szűk definícióból indulunk ki (ha a *másál* = hasonlat vagy képes beszéd), nehezen tudjuk a sokrétű, sokféle, *másálnak* nevezett

⁹⁶ Enc. Jud., *Proverb*, Vol. 9:1265.

⁹⁷ Crenshaw, James L., *Old Testament Wisdom: An Introduction*. John Knox Press, 1981, p. 68.

⁹⁸ Ha tágabban *megfelelésnek*, *megfeleltetésnek* tekintjük a *másál* típusú megnyilatkozást, abba az uralkodás fogalmához kapcsolódó irányító-irányított viszony és a hasonlóság egyaránt belefoglalható. A megfelelés (esetleg megfeleltetés) fogalmának további az előnye, hogy e fogalom alapvetően funkcionális egyezést sugall, nem pedig két dolog közvetlen alaki, formai egyezését és hasonlóságát. Javasolható még a találó mondás, hatásos beszéd definíció is, megtartva a példabeszéd fogalmát általános értelemben, a példázat kifejezést speciális értelemben.

megnyilatkozást közös nevezőre hozni. Nincs közvetlen kapcsolat a *másál* és a „képes beszéd” között, ami olyannyira tág fogalom, hogy egyes szerzők, mint Herbert Lockyer, parabolikusnak tekintik a próféták jelképes cselekedeteit, átvitt értelmű beszédeit, illetve a szimbolikus értelmezést lehetővé tévő (akár narratív) részeket is.⁹⁹ Mind az etimológiát, mind a műfaji diverzitást figyelembe vevő meghatározást ad Robert Lowth a már idézett negyedik Előadásában:

„A *másál* tehát egy emelkedett és komoly, nagy súllyal bíró, erőteljes, hasonlatokkal, alakzatokkal, képes beszéddel erősen díszített kompozíció. Ilyen a Zsoltárok, a Próféták és Jób könyve. Olyan nyelvezet, ami egy példa vagy kép alá sok mindent magába foglal, és könnyen átvihető minden egyes hasonlóra – ami általánosságban tulajdonsága a példabeszédeknek; végezetül bármely szentencia vagy axióma, amit tökéletesen vagy nagy súllyal mondanak ki, és bizonyos módra vagy formára korlátozódik, ahogy az 1Sám 24:14-ből¹⁰⁰ és Salamon sok példabeszédéből kiderül.”¹⁰¹

Ez a meghatározás a *másál* típusú megnyilatkozásokat stilisztikai és retorikai ismérvek alapján öleli fel, kellően tág teret adva minden olyan kompozíciónak, amely magasztos, ünnepélyes, nagy tekintéllyel bíró beszéd; olyan általános kép vagy reprezentáció hordozója, ami sok más hasonló dologra ráilleszthető. Ide sorolható a nagy súllyal kimondott ítéletek, elvek, amelyeknél egyúttal a definícióhoz tartozónak tartja a *másál* tipikus formáját, mint speciális ismérvet. A stílusalakzatok meglétét hangsúlyozza: a figuratív nyelvezet erőteljes jelenlétét fontos jellemzőnek tekinti. A Zsoltárok, Jób, a Próféták írásai e körbe tartoznak elsősorban, míg nem nehéz a szentenciák mögött meglátnunk Salamon műveit, a Példabeszédeket és a Prédikátor (Kóhelet) könyvét. A *másál* mint műfaji meghatározás bizonyos „családi hasonlóság” elve alapján leírható minőség. Legalább három fő és egymást jórészt átfedő körrel ábrázolható.

Lowth másutt úgy fogalmaz, hogy a *másál* a legjobb szó arra, hogy magát a költői nyelvet leírjuk vele.

⁹⁹ Lockyer, Herbert, *All the Parables of the Bible*. 1963, reprint: Zondervan, Grand Rapids, MI, é.n., pp. 27-122.

¹⁰⁰ 1Sámuel 24:13 (24:14) A mint a régi példabeszéd mondja: A gonoszoktól származik a gonoszság: de az én kezem nem lesz ellened. – כַּאֲשֶׁר יֵאמַר מֹשֶׁלׁ הַקְּדָמְנִי מִרְשָׁעִים יֵצֵא רָשָׁע וְיָדֵי לֹא תְהִיָּה בָּךְ:

¹⁰¹ Lowth, *SP.*, p.38-39.

„A költeményt héberül *Mizmór*-nak hívják, ez (...) egy rövid kompozíció, amit elkülöníthető részekre osztanak.¹⁰² Ily módon versre és számokra utalnak. A nyelvezetre és érzésekre utalva viszont a költeményt *másálnak* hívják, amit én úgy veszek, hogy ez kell legyen az a szó, amely a költői stílust megfelelően kifejezi. Sok fordító adja vissza ezt a parabola (példázat) szóval, ami bizonyos tekintetben nem helytelen, bár aligha öleli fel a héber kifejezés teljes körét; mivel ha teljes és pontos jelentését megvizsgáljuk, akkor azt találjuk, hogy a beszédnek három formáját vagy módját foglalja magába: a szentenciastílust, a figuratívát (képes beszédet) és a fenségést.”¹⁰³

Mivel a költői nyelv legfőbb jellemzője nála a parallelisztikus stílus, nem vagyunk messze az igazságtól, ha azt tételezzük fel, hogy amit a püspök latinul *parallelismus membrorum*-nak nevezett, azt héberül *másálnak* mondaná... Miért nevezi Gesenius *költőknek* a *móselimot*, ha nem ezért? A *másál* poétikai szempontból tehát olyan mondás, képes beszéd vagy szónoklat, amely párhuzamos verselés formájában elsősorban fennkölt, magasztos érzéseket juttat kifejezésre. A hagyományos műfaji besorolást elsősorban a *másálnak* nevezett megnyilatkozások sokfélesége nehezíti meg. A műfaji diverzitás ez esetben azt jelenti, hogy a *másál* alá vonható beszédmódok többfélék, ennél fogva a meghatározásnak is többértűnek kell lennie, vagy lemondunk a *másálról*, mint egységes műfajról, ha nem általában a költői nyelvet értjük alatta. Modern szóval Jakobson nyomán még a poétikai funkció is felmerül: mintha a *másál* nem is műfaj lenne, hanem akkor használják, ha a szólók az üzenetre koncentrálnak, megnyilatkozást kívánnak bevezetni. A műfaji meghatározáshoz ezért elengedhetetlen a *másál* és rokon szavainak etimológiai és kontextuális vizsgálata. Mielőtt a műfaji adottságokat vizsgálnánk, szükséges a *másál* szó etimológiai jelentésére kitérnünk.

3.1.1. Etimológia

A *מָשַׁל* (*másál*) szó etimológiája alapvetően két értelmezést tesz lehetővé. Igegyöke, a *מָשַׁל* gyök elsődleges jelentése: *hasonlítani, hasonlónak tenni*. A *מָשַׁל* (*másál*) főnévből eredő

¹⁰² Lowth jegyzete: arab. *zamar* = gyűjtött, felhalmozott – innen: kisebbre vonva, kisebb helyen tárol, még jelenti: énekel, *SP*, pp. 38–39.

¹⁰³ Lowth, *SP*, pp. 38–39.

(denominatív) képzéssel az ige Qal jelentése a.) mond egy példázatot, b.) közmondással él, c.) gúnydalt énekel. A kutatók egy része a *másál* magyarázatához erre az ige gyökre támaszkodnak, amely tehát a hasonlóságot, a hasonlívá tevést jelenti, és amely jelentés az az arab *mithl* és arámi *mtl* gyökével azonos; ennek alapján arra következtetnek, hogy a *másál* elsődlegesen összehasonlításra és az allegorizálásra irányul (König, Eissfeldt és mások).¹⁰⁴

A *másál* allegorizáló jellege nem látszik eleve adottnak, hiszen a Bibliában vannak olyan *másálok* (מְשָׁלִים), amelyek jellegükben egyszerűen dalok (שִׁיר). Ennek a gyöknek nincsen meg a kánaáni nyelvben kimutatható megfelelője, de a Héber Biblia főnévi formában őrzi nyomát¹⁰⁵: „Nincs a földön hozzá hasonló (מְשָׁלִים).”¹⁰⁶

A מְשָׁל ige másik jelentése: *uralkodni (uralmon lenni, uralmat gyakorolni)*; ha infinitivus követi, jelentése: *hatalma van valamit megtenni*. Néha egyszerűen *valami fölött lenni*, ti. mint *fejedelem, vezető, uralkodó*. Az uralkodást, irányítást jelentő gyök „megfelelői megtalálhatóak kánaáni feliratokon, és a Bibliában általában a *msh*-nak ez a jelentése”. mutat rá Menahem Haran hozzátéve, hogy néhány kutató a *másál* elsődleges jelentését megpróbálta ebből úgy magyarázni, mint amely egy tekintéllyel felruházott, befolyásos személyiség kijelentése (Pedersen, Bostrom és mások).¹⁰⁷ A két látszólag igen eltérő jelentés fogalmi összekapcsolására vagy összebékítésére már a neves lexikográfus és hebraista, Wilhelm Gesenius is kísérletet tett. Mint lexikonában írja,

„a tudósok számos kísérletet tettek arra, hogy kibékítsék a *hasonlítás*¹⁰⁸ és az uralkodás jelentését; [...] Nekem mindazáltal semmi kétségem afelől, hogy a *hasonlívá tesz* jelentése az *elbírál, véleményt formál* jelentéséből ered (vö. a מְשָׁלָה és etióp *msh* *gondol, feltételez, megfelelőnek gondol*), ami szorosan kapcsolódik az *ítéletalkotás, rendelkezés,*

¹⁰⁴ König, E., *Stylistik, Rhetorik, Poetik in Bezug auf die biblische Literatur* (1900), pp. 77–110; Eissfeldt, O., *Der Mashal im Alten Testament*, BZAW, 24 (1913), idem in: *Einleitung in das Alte Testament* (1964, 89, 109–113, 123–126, 166–170. Arabul a *mathal* (שִׁ) helyett ת-vel) azt jelenti: hasonlóságot kifejez, vagy utánoz egy hasonlóságot, diktál egy példázatot, vagy példabeszédet, mond egy esetet. (Henley of Rendlesham jegyzete, in: Lowth, *SP*, p. 39.

¹⁰⁵ Haran, M., *Proverb*, Enc. Jud., Vol. 9:1265

¹⁰⁶ Jób 41:25 [33]; אֵין-עַל-עֵפֶר מְשָׁלִים הָעֵשׂוֹ לְבַלְיָהָת; „Nincs e földön hozzá hasonló, a mely úgy teremtett, hogy ne rettegjen”, ahol a főnévi alak (מְשָׁל) gyökének jelentése egyértelműen a hasonlóság fogalmát hordozza. Ez a egy szöveghely közvetlen bizonyíték arra, hogy a מְשָׁל ige hasonlóságot kell jelentsen. A példabeszédek struktúrája pedig közvetett bizonyítékot adnak erre: az analógia több eszközét is használja: a *mint, úgy, és* elemek hasonlóságra vagy azonosításra (egy A-nak B általi reprezentációjára) mutatnak.

¹⁰⁷ Haran, M., *Proverb*, Enc. Jud., *uo*.

¹⁰⁸ ti. tranzitíve, úgymint 'hasonlívá tevés', 'hasonlívá tesz' értelemben.

uralkodás fogalmához (v.ö. מַעֲלָה). [...] Az uralkodásnak ez a jelentése, amely a többi fönicio–sémi nyelvben [leszámítva a föníciait] nincs benne ebben a gyökben, úgy tűnik, átkerült a görögbe, amely nyelvben a βασιλευς, βασιλευω -nak nincs gyöke.”¹⁰⁹

Azt tehát elmondható, hogy a két, látszólag élesen elkülönülő jelentés az *ítéletalkotás* fogalma szintjén szorosan összetartozik; a példabeszéd két jellegzetességét domborítja ki. „Míg az első az analógiát hangsúlyozza, ami minden példabeszéd középpontját képezi, addig az utóbbi a paradigmikus, példaerejű vonását emeli ki.”¹¹⁰ A *másált* ennek alapján egyaránt tekinthetjük hasonlatnak és példázatnak. A *másálnak* ugyanakkor erőteljes vonása a szabályozó, ítéletalkotó jelleg, amely a magyar „hasonlat” szóból hiányzik.

„...a példabeszéd (másál) alapvetően hasonlóságra utal, amelyben egy jelenséget egy másikkal állítanak párhuzamba, hogy bizonyos jellemző vonását megvilágítsák. Lehetséges az is, hogy a szó eredeti jelentése sűt át rajta, jelezvén, hogy a példabeszédek az igazságot erőteljesen mondják ki.”¹¹¹

A közös elem hasonlítás és uralkodás között a *párhuzam*. Az elbírálás – képszerűen kifejezve – ugyancsak az egyenességgel, a helyessel és jogossal való párhuzamba állítás, az egyeneshez hasonlítás. A párhuzam térbeli metaforája mind az uralkodás, mind a bíraskodás fogalmához szorosan kapcsolódik a Bibliában. Az egyenesség fogalma (ישר) mind az egyéni, mind a társadalmi igazság és jogosság kísérelője: az igaz ember (איש ישר) egyenesen jár, a boldog ember egyenesen halad (אשר), a bűnös útja tekervényes; az igaz ember egyenes szívű, a gonosz az útját elferdíti. A gonoszság fogalma a *ferdeség* fogalmával függ össze. Az igaz bíró nem ferdíti el az igazságot és törvényt, és még sorolhatnánk. Az uralkodásra és vezetésre használt másik héber ige, a שרף gyök etimológiáját tekintve jellegzetesen szintén egy térbeli metaforához, a sorhoz, a *sorba rendezéshez* kötődik: magunk előtt látjuk, ahogy egy hadvezér, fejedelem (שרף) katonáit felsorakoztatja. Végző soron tehát az uralkodás, vezetés és az egyenes vonal, vagy akár a hozzá

¹⁰⁹ Gesenius, Wilhelm, *Lexicon Manuale Hebraicum et Chaldaicum in veteris Testamenti Libros*, Leipzig, 1834. Angol fordítása: *Hebrew–Chaldee Lexicon to the Old Testament*. Fordította Samuel Prideaux Tregelles, Baker Books, Grand Rapids, Michigan, 1994, p. 517. (a továbbiakban: Gesenius, *Lexicon*).

¹¹⁰ Crenshaw, James L., *Old Testament Wisdom: An Introduction*. John Knox Press, 1981, p. 68.

¹¹¹ Crenshaw, id. mű, p. 32. (kiemelés tőlem).

hasonló vonallal alkotott *párhuzam* fogalmi szinten érintkezik egymással. A *másál* a szavak sorba állítása sorba rendezése úgy, hogy a hasonlók legyenek egymással szemben. (A szimmetria kérdését az I.4. pont részletesen tárgyalja.)

A semleges és egyenrangú egyenesek képét sugalló párhuzam viszont nem ad számot a sorfelek belső viszonyáról.

Ez az etimológia az „uralkodás” gyökkel egy pontig összhangba hozható: az uralom, vezetés nem más, mint párhuzamba állítás egy irányelvvel, ahol az irányított az irányító szavának *megfelelően* reagál. Ha ismét Gesenius véleményét kérdezzük, aki emlékeztet, hogy a gyökjelentés „szorosan kapcsolódik az *ítéletetalkotás, rendelkezés, uralkodás* fogalmához...”¹¹²

Gesenius a közös pontot a két gyökjelentés között az elbírálás fogalmában véli felfedezni. Hiányzik azonban a logikai kapocs a 'vezetés' és a 'hasonlóság' lexikális szemantikai mezeje között. A gyök bibliai előfordulásait figyelembe vevő elemzésével úgy tűnik, Lowth közelebb került a kettő közötti kapcsolat megtalálásához. Ahogyan a Héberok szent költészetéről tartott (SP) IV. Előadásában kifejti:

„[jelentése szerint a] *másál* (מָשַׁל): hasonlította, összehasonlította, példázatokban beszélt, példabeszédet, tömör, velős mondást, stílusalakzatokkal díszített kompozíciót mondott. Szintén jelenti: uralkodott, kiváló volt, uralmat és hatalmat gyakorolt, helyettesként megbízott, kiküldött volt (a szó eredeti értelmében helyettesített, amelyből tágabban később mindenfajta uralkodásra utalt a szó). Ábrahám idősebb szolgája (Gen 24:2),¹¹³ aki ura vagyónát igazgatta (בְּכָל-אֲשֶׁר-לֹא), és átruházott hatalommal, delegált tekintélyként urát képviselte, ahonnan kitűnik a két gyökjelentés közötti kapcsolat, ahogy abban a körülményben együtt van, hogy mind a parabolikus kép, mind a sáfár, illetve megbízott voltaképp képviselő.”¹¹⁴

A két gyökjelentés közötti kapcsolatot a damaszkuszi Eliézer kétféle minőségében fedezi fel. Egyrészt az idős szolga Ábrahám jószágigazgatója volt, kormányozta, kezelte ura vagyónát, és irányította pénzügyeit. Másrészt Ábrahám őt küldte rokonságához lánykérőbe, mint a háznép

¹¹² Gesenius, *Lexicon*, p. 517.

¹¹³ Genesis 24:2 Monda azért Ábrahám az ő háza öregebb szolgájának, a ki őnéki mindenében gazda vala: Tedd a kezéd tomporom alá! – וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל-עֶבְדוֹ זָקֵן בֵּיתוֹ הַמִּשְׁלָל בְּכָל-אֲשֶׁר-לֹא שִׂים-נָא יָדְךָ תַּחַת יָרְכֵי: –

¹¹⁴ Lowth, *SP.*, p. 38–39.

legmegbízhatóbb és legmagasabb rangú tagját, és ebbéli minőségében Ábrahám személyes megbízottja volt a szolga, aki nem magát, hanem urát képviselte. A *képviselet* fogalma a két gyökjelentés valódi érintkezési pontja lehet. Ahogyan az uralom kiépítése a legfőbb hatalom helyi megjelenítőjén múlik, aki az uralkodót akár távoli helyre kiküldve képviseli. Ahogyan a „delegált tekintély” helyettesként gyakorol hatalmat, képviselőként igazgatja az ügyeket és távol a hatalom centrumától, az uralom érvényességét el tudja ismertetni, ugyanúgy a hasonlat hatást gyakorol azáltal, hogy egy esemény vagy jelenség pontos és hű szóbeli megjelenítője. A példa adója lehet időben és térben távol, a példázat elismerteti annak érvényességét a jelenben.

A „küldő” érvényes üzenetét és akaratát a „küldött” tekintéllyel fenntartja. A két poliszém gyökjelentés közötti kapocs annál erősebb lehetett, minél régebbi múltba megyünk vissza, de a Tóra könyvei alapján még kikövetkeztethető.

Crenshaw tézise igazolva látszik, aki a szóban megsejti az ősi jelentést, a hatalommal felruházott mívtot aszerint, mint fentebb idéztük,

„Lehetséges az is, hogy a szó eredeti jelentése süt át rajta, jelezvén, hogy a példabeszédek az igazságot erőteljesen mondják ki.”¹¹⁵

Ahogyan József az egyiptomi fáraó képviseletében kormányzott, מֹשֶׁל (*mósel*) volt, és Egyiptomot irányította,¹¹⁶ a példázat mondója is *mósel* abban a minőségében, hogy a háttérben meghúzódó magasabb törvényeket a valóságra „ráhúzza”, és ezáltal a „világot a szavakhoz” igazítja. A parancsoló mód a világ és a szavak viszonyában a „világot a szavakhoz!” attitűdöt jeleníti meg, míg a kijelentő mód megelégszik azzal, hogy a szavakat az aktuális világállapothoz igazítja. A *másál* ezzel nem éri be, igenis *kormányozni* akar, mivel hisz a szavaknak a világot befolyásoló és kormányzó funkciójában.

A *másál* tehát szóbeli közlés, ami egy helyzetet, tényt helyesen képvisel, tekintéllyel mondott érvényesség. Érvényes másolat. Az érvényességben mind a jogszerű hatalomgyakorlás, mind az igazság kimondása benne foglaltatik.

¹¹⁵ Crenshaw, James L., *Old Testament Wisdom: An Introduction*. John Knox Press, 1981, p. 32. (kiemelés tőlem)

¹¹⁶ 1Móz 45:26 – בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרָיִם וְכִי-הוּא מֹשֶׁל , „József még él, és uralkodik egész Égyiptom földén...” (kiemelés tőlem).

A *másál* tehát képviseli a mintát, térben és időben távoli eseményt vagy magatartást jelenít meg analógia révén. Egy dolognak egy másik dolog általi bemutatása, másként fogalmazva „A-nak B általi reprezentációja”.

Hogy mi lehet A és mi lehet B, az a lexikális szemantikai vizsgálat tárgyát képezi. A és B elosztása a *másálon* belül gyakran egybeesik a vers két felével, ily módon A kólon és B kólon egymást kölcsönösen megvilágítja, egyik a másikat reprezentálja.

A mai kutatás jeles képviselői között vita zajlik abban a tekintetben, hogy a מִשָּׁל (*másál*) szó etimológiája önmagában elégséges-e annak meghatározásához, hogy mit értett az ókori Izrael példabeszéd vagy példázat alatt, vagy sem. James L. Crenshaw álláspontja szerint nem; hiszen „ahol a מִשָּׁל előfordul, számos különböző irodalmi formára utal: hasonlatokra, közmondásokra, irodalmi aforizmákra, szólásokra, allegóriákra és párbeszédekre.”¹¹⁷ Az európai irodalmi műfaji besoroláshoz szokott olvasókat szem előtt tartva szinte minden szerző megemlíti, hogy a Bibliában *másálnak* nevezett megnyilatkozások számos műfajhoz sorolhatók. Crenshaw a szélesebb meghatározás híve; szerinte a *másál* *hasonlat* vagy *erőtéljes szó*, és ha tág értelemben vett „mondásnak” tekintjük, úgy „a *mondás* a מִשָּׁל szó nyitott voltát is megtartja”¹¹⁸.

Crenshaw-val szemben James Kugel nagyon is tanulságosnak tartja a מִשָּׁל szó etimológiáját, pontosabban a *másál* rokon szavainak gyökjelentését veszi figyelembe, amikor a מִשָּׁל -t definiálni kívánja. Az akkád nyelvben fellelhető, *felet* és *hasonlót* is jelentő *mašalu* gyökkel kapcsolatba hozva a szót, a *másál* tanulságos értelmezésére ad módot.

„It is possible that the word *māšāl* originally designated many things written in the closural style of biblical parallelism, rather than specifically meaning ‘proverb’ or ‘saying’. Akk[adian]. *mašalu* is connected to both ‘similar’ or ‘half’; an attractive hypothesis is that the name comes from the structure itself, in which B is similar to A in some respect, or simply in that it is A’s pair. (The notion that a *māšāl* is so called because it is a simile or likeness to something in real life seems erroneous, for there are many imageless *mēšālim*, including some identified as ‘ancient’ in the Bible [1Sam 24:13, Ezek 12:22]) The phrase *šē’ēt māšāl* may have been used in Num. 23:7, 18, etc. and Job

¹¹⁷ uo., p. 68.

¹¹⁸ Crenshaw, *Old Testament Wisdom*, p. 68.

27:1, 29:1 to mean 'speak in the parallelistic style.' (Medieval hebrew poets like Falaqera and Alharizi used the same phrase to introduce metrical epigrams in their *maqāmāt*.) But if this meaning is preserved in *šē'ēt māšāl*, it seems to have disappeared from the regular use of *māšāl* at an early period.”¹¹⁹

A „másált emelni” kifejezés annyit tesz, mint párhuzamokban beszélni. A *másál* tehát eredendően nem példázat, nem képes beszéd, nem hasonlat, hanem *párhuzam*. Ez a megállapítás különösen annak fényében releváns, ha a salamoni szentenciagyűjteményt vizsgáljuk: a nyílt (jelölt) hasonlatok egyáltalán nincsenek többségben; és a hasonlító „mint” prepozíciós és a „mint” (מִן) nélküli, pusztán ׀-val kapcsolt mondatok váltakoznak bennük. Egyenértékűek lévén, feltehető, hogy egymás alternatívái. A két sorfél viszonya mindenképpen valamifajta *megfelelés*, nyitva hagyva összefüggésük lényegét és okát.

A „mint” nélküli mondatok ráadásul még lehetnek képszerűek, és rejtett hasonlatot tartalmazhatnak, de mint látni fogjuk, akkor már nem simile, hanem metafora a jelenség. A *másálok* ebből fakadóan nem kimondottan hasonlatok (simile), esetükben pontosabb párhuzamról beszélni. A párhuzamba, illetve *megfeleltetésbe* egyaránt elhelyezhető mindkét trópus, a simile és a metafora egyaránt.

Gesenius idejében az akkád források még nem álltak rendelkezésre, ma azonban módunkban áll, hogy az időben a föníciai és kánaáni sémi adatoknál régebbi sémi etimonhoz jussunk. Lényeges információ e tekintetben, hogy a *másál* akkád megfelelője a hasonlót „félnek” tekinti. Ennek az etimológiának természetes és talán az emberi test adottságaiból levezethető okai vannak. A hasonló felekből álló szimmetriának egyik legjobb példája az ember felépítése. A páros testrészek jellegzetesen hasonlóak is. A testben az egész (az egészség) szimmetrikus. A norma az ép test; az egész tehát azt jelenti: kettő kéz, két láb, két fül, két szem (sőt a héberben az arc és az orr is kettősszámban áll).¹²⁰ Ahol a félnek tekintett egyik rész hasonlít a másikra, a szimmetrikus felek viszonya nem más, mint hasonlóság. Amikor a két fél viszonya *megfelelés*, természetes érzésünk az, hogy hasonlóak.

¹¹⁹ Kugel, *Idea*, p.69.

¹²⁰ Sok nyelvben, így a magyarban is az egyik kezét fél kéznek, az egyik szemet fél szemnek stb. mondják. Nyelvek fölötti, egyetemes emberi szemléletmód tükröződik ebben.

Lexikális szemantikai fogalommal kifejezve, az akkádban a *mašalu* szó jelentésváltozáson ment át: jelentése kibővült mikor a „fél” fogalmától a „hasonlóság” fogalma metaforikus jelentése metaforikusan motivált. Feltételezhetjük, hogy a mondást alapvetően két fél által alkotott egészként gondolhatták el. (A tipikus *másált* véve alapul, és eltekintve a ritka triadikus formák lététől.) Az egészet $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$ formában adja ki, nem a sor nem tagok összege, *parallelismus membrorum*, 1+1 formában.

Tágabban *megfelelésnek*, *megfeleltetésnek* tekintettük a *másál* típusú megnyilatkozást, mivel abba az uralkodás fogalmához kapcsolódó irányító-irányított viszony és akár a képszerű külső hasonlóság vagy belső lényegi hasonlóság egyaránt belefoglalható. A *másál* tág definíciója szerint olyan mondás, amelynek szerkezete szimmetrikus és a szimmetrikus részek között formai, grammatikai vagy jelentésbeli megfeleltetés van.

A megfelelésnek (esetleg megfeleltetésnek) értett *másál* fogalom alapvetően a funkcionális egyezésre teszi a hangsúlyt.

A korábbról jól ismert geometriai hasonlaltal definiálva, a *másál* továbbá *párhuzamba állítás*. A párhuzamba állítás lehet valamifajta igazodás vagy igazítás egy életelvhez vagy utasításhoz, ami a tekintélyes tanító vagy akár az uralkodó vagy parancsoló szájából elhangzott.

Az etimológiai megközelítés ennek felette még egy érdekes felvetést produkál, nevezetesen, amikor a párhuzam belső „működését” tárja fel, nyilván abban a meggyőződésben, hogy a gyökjelentés és a gyök szemantikai rokonságának vizsgálata a valamiképpen a mondás természetét hozza felszínre.

A *másállal* párhuzamba állított beszéd típusokat és a *másállal* való viszonyukat fontos vizsgálni: így a Mislé bevezetőjében felsorolt *melícá*, *diberé hakhámim* és *chídá* típusú megnyilatkozásokat, mint amelyek feltehetően rokonságban állnak a *másállal*.

„...hogyan megértsünk példázatot és magyarázatot, a bölcsök beszédeit és rejtvényeiket.”

Péld 1:6

לְהַבִּין מִשָּׁל וּמִלִּצָּה
דְּבָרֵי חֲכָמִים וְחִידָתָם:

A fenti részletben, sorpárban a beszéd típusok a következő viszonyba állíthatók:

<i>másál</i>	<i>melicá</i> (magyarázat vagy képes beszéd)
bölcsek beszédei	rejtvények (homályos mondások)

A két sorfél két szópárt tár elénk. A *melicá* és *chídá* értelmezése nagyban függ attól, hogy a sorpár szerkezetét milyenek tekintjük, pontosabban a szópárok elosztása milyen logika szerint történt, mi volt a szerző szándéka. A probléma abban van, két lehetőség adódik aszerint, hogy egyenesnek vagy khiasztikusnak tekintjük a párhuzamot. Szemügyre véve az elrendezést, az ABAB szerkezetet feltételezve a generikus-specifikus eseteivel állunk szemben, mivel a bölcsek beszédei bizonyosan általánosabb kategória mint a rejtvény.

A <u>általános kategória</u>	/	–	B <u>különös eset</u> //
A <i>másál</i>			B <i>melicá</i>
A bölcsek beszédei			B <i>chídá</i>

Ebben az esetben, úgy véljük, a *másál* és *melicá* viszonya is az általános-különös viszonyának felel meg. A *melicá* szó etimológiája a לִיץ igével függ össze, melynek jelentése *tolmácsol, értelmez* – és mivel az idegen beszédet mint egyfajta nevetséges utánpótlást tekintették, a gyök a *gúnyol, csúfol* jelentést is hordozza.¹²¹ A *másállal* való szoros párba állítása folytán a *másállal* egyenrangú önálló műfajra kell gondolnunk. A azonban önálló műfajként csak Habakuk 2:6-ban szerepel, mint „jaj annak!” kezdetű mondás, ennél fogva elítélő szózat, gúnydal.

Vajon ezek nem róla vesznek-e példázatot és rejtvények

megfejtését őróla?

És mondja: „Jaj annak, aki azt sokasítja, ami nem az

övé! Meddig még?

És aki zálogba vett dolgokkal gazdagítja magát!”

Habakuk 2:6

הָלוֹא־אֱלֹהִים כֻּלָּם עָלָיו

מִשָּׁל יִשְׂאֹוּ וּמְלִיצָה חִירוֹת לֹ

וַיֹּאמֶר הוּי הַמַּרְבֵּה

לֵאֱלֹו עַד־מֹתִי וּמִכְבִּיד

עָלָיו עַבְטִיט:

A bölcsességi művekből mint önálló műfaj, a prófétai művekkel ellentétben a gúny vagy a jajmondások vonulata szinte teljesen hiányzik. Találunk azonban ironikus részeket, amelyek a

¹²¹ Hab 2:6

negatív magatartásokat parodizálják, de nincs olyan önálló kompozíció, amelyet melícának és egyben „csúfolónak” lehetne jellemezni. Habakkuk 2:6-ban mint a *másál* párja és a *chídá*hoz tartozó szó szerepel egy összetett kifejezésben.¹²² Önálló műfajként ezért nehéz értelmezni.

Ami valószínűbb, hogy *melícá* a *másálnak alárendelt* kategória kell legyen. Így értelmezése: *melíca: magyarázat, ti. a másál magyarázata*.

A másik lehetőség a Péld 1:6 szerkezetét khiasztikusnak tekinteni. Ha a két szópár ABBA szerkezetű, a bölcsök beszédei és a *melícá* alkot párt és együtt egy szinten vannak a *másállal* és a *chídával*. Továbbra is a bölcsök beszédeit tekintve a legáltalánosabb fogalomnak, párja a *melícá* ezúttal általános kell legyen, valami olyan beszédmód, ami magában foglalja a *másált* is.

A	<i>másál</i>	B	<i>melícá</i>
B	<i>bölcsök beszédei</i>	A	rejtvények
<u>A különös eset</u>		/	B <u>általános kategória</u> //
A	<i>másál</i>	B	<i>melícá</i>
B	<i>bölcsök beszédei</i>	A	<i>chídá</i>

Ha helytálló e nézet, a *melícá* általában vett *képes beszéd*, figuratív nyelvezetű beszéd, mint amilyen Jób 27:1-től és Jób 29:1-től kezdődő hosszú szónoklatok, amelyek témájukban és szándékuk szerint a bölcsök beszédei közé sorolhatók. Ebben a khiasztikus párosításban a *másál-chídá* kerül egymás mellé, mint specifikus műfaj, és ez utóbbi következménye hogy közelebb áll a talányhoz, mint a másik két említett kategória. A *másál* és a rejtvény rokonítása azzal a következménnyel jár, hogy (lévén a felsoroltak közül az egyetlen homályos műfaj), a *másált* valamiképp mint a világos nyílt értelmű beszéd ellentétét kell tekintenünk.

¹²² Habakkuk 2:6 Avagy nem költenek-e ezek mindnyájan példabeszédet róla, és találós mesét reá, mondván: Jaj annak, a ki rakásra gyűjti, a mi nem övé! De meddig? És a ki adóssággal terheli magát! A Septuagintában: ^{LXT} Habakkuk 2:6 – οὐχὶ τὰυτα πάντα παραβολὴν κατ’ αὐτοῦ λήμψονται καὶ πρόβλημα εἰς διήγησιν αὐτοῦ καὶ ἐροῦσιν οὐαὶ ὁ πληθύνων ἑαυτῷ τὰ οὐκ ὄντα αὐτοῦ ἕως τίνος καὶ βαρύνων τὸν κλοιὸν αὐτοῦ στιβαρῶς

A homályos / B nyílt beszéd //

A *másál* B *melícá* (magyarázat)

B bölcsek beszédei A *chídá* (rejtvény)

A *példázat*: homályos beszéd B magyarázat: nyílt beszéd

B bölcsek beszédei : nyílt beszéd A *rejtvény*: homályos beszéd

A fordításban e szerkezet felismerése azzal a konzekvenciával jár, hogy a Péld 1:6-ot a következőképp kell értelmeznünk:

„...*hogy megértsünk példázatot és magyarázatát, a bölcsek beszédeit és rejtvényeiket*”¹²³

Péld 1:6

לְהַבִּין מִשָּׁל וּמִלִּיצָה
דְּבַרֵי הַחֲכָמִים וְחִידוֹתָם:

A rejtvény és a *másál* közös formai és tartalmi jegyeit a kutatók korán észrevették.

Lowth a talány és a példabeszéd rokonságát is kiemeli. Hasonlóságukat abban látja, hogy mindkettő megfejtéséhez fejlett problémamegoldó képesség szükséges, sőt e nélkül megfogalmazni sem lehet azokat. Anélkül, hogy értelmezné e tényt, megjegyzi, hogy a találás kérdés vagy a rejtvény mint *problémafelvetés*¹²⁴ etimológiailag egyfajta *élességgel* áll kapcsolatban:

„A *másállal* a *chídá* gyakran kapcsolódik és jelent egy találó mondást, kifinomult, rejtett értelmű mondást, ami meglehetősen leleményességet igényel akár kigondolják, akár megfejtik. A *chúd* ige: egy problémát, vagy talányt felvet, javasol, vagy valamely különleges, vagy különös mondást; ami egyezik a chadad (חָדַד) = *élesít, fen, hegyez* igével.”¹²⁵

¹²³ A szerző ford.

¹²⁴ (Hab 2:6-ban a חִידוֹת וּמִלִּיצָה יִשְׂאוּ fordítása: πρόβλημα)

¹²⁵ Lowth, *SP.*, p. 39.

A rejtvényel együtt említve, a *másál* a modern értelemben vett problémafelvetés rangjára emelkedik. A *chídá* etimonja, a חִדָּה = *élesít, fen, hegyez* ige pedig jellegét és funkcióját írja le.

Kugel szerint a példabeszéd méltán nevezhető hegyes mondásnak. Így érvel: „A példabeszédekkel egyik leggyakrabban társított fogalom ugyanis az »éles, hegyes« tulajdonság.”¹²⁶

Kugel megállapítja a Péld 26:9 és Préd 12:11 alapján, hogy „a rövid, példabeszédszerű megnyilvánulások kihegyezettek”. Az első példában a részeg kezébe véletlenül szűrődő tüskéhez hasonlatos¹²⁷, a másodikban pedig ösztökéhez. Ha így ábrázolja Salamon a bölcsmondást, akkor annak bizonyára oka van. A tenyérbe fúródó tüske és a jószágot noszogató eszköz képe részben nemcsak egy-egy hegyes és szűrős dolgot juttat az olvasó eszébe, hanem akár egy kellemetlen élmény képét is felidéz. A visszatérő, $\text{לְמַשָּׁל וְלִשְׁנִינָה}$ („*Lemásál velisníná*”) fordulat egy idióma, ami azt jelenti, „megszólássá vagy példabeszéddé” (ez elsősorban figyelmeztetés szokott lenni, vö. Deut 28:37, 1Kir 9:7 Jer 24:9, 2Krón 7:20). A negatív hírnév általában gúnyos megszólást takar, ami fájdalmat okoz.

Rámutat, hogy „a második tag gyöke, a שָׁן (*snn*) jelentése „élesnek, hegyesnek, kihegyezettnek lenni”. Felveti a problémát, miben áll a מְשָׁל élessége, kihegyezettsége.

Gesenius lexikona¹²⁸ és a Klein-féle etimológiai szótár egyaránt alátámasztja ezt az etimológiát, mindkettő szerint a שָׁן = „élesít, fen”.¹²⁹

Az etimológiai megközelítés alapján azzal a hipotézissel élhetünk a továbbiakban, hogy az élesség jól jellemzi a mondás természetét, és várhatóan a mondásnak célja, hogy hatékony legyen.

Kissé távolabb az etimológiai elemzéstől, a Péld 1:6-ban a *másállal* szinonim kifejezést, a „*bölcsök beszédeit*” (דְּבָרֵי חֲכָמִים) egy más kontextusban veszi szemügyre, ami már a kontextuális jelentést érintő exegetikai megközelítés. „A Péld 1:6-ban a „*diberé hakhamim*” a *másál* párja, ahogyan a Préd 12:11-ben a „*diberé hakhamim*”-ot az „öszökéhez és szögekhez

¹²⁶ Kugel, *Idea*, p. 11.

¹²⁷ $\text{חֹרֶחַ עָלָה בְּיַד־שָׂכֹר וּמְשָׁל בְּפִי כְּסִילִים}$

¹²⁸ Gesenius, *Lexicon*, שָׁן .

¹²⁹ Klein, Ernest, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English*. Carta Jerusalem–Tel Aviv, 1987.

hasonlítja: valami közös van bennük. Arra következtethetünk ezekből, hogy a *másál* hegyes, amennyiben cselekvésre sarkallja, megböki a hallgató lelkiismeretét”¹³⁰ – írja Kugel.

Izrael bölcsei egyszavas definíciót ugyan nem ismertek vagy nem adtak a *másál*ra, azonban – stílusosan egy hasonlattal – világosan leírták működését, ösztönző hatását, ami egy bökődő ösztökéhez hasonlít, vagy megjegyezhető voltát tekintve, erősen bevert szögekhez.

„A bölcsek szavai olyanok, mint az ösztökék és mint a bevert szögek a gyülekezetben levőkéi: egy pásztortól adattak”¹³¹
Préd 12:11

דְּבָרֵי חֲכָמִים פְּדָרְבָנוֹת
וְכַמְשֻׁמְרוֹת נְטוּעִים בְּעַלְי אֲסֻפּוֹת
נִתְנוּ מֵרַעָה אֶחָד

A bölcs beszédek, köztük a *másál* ilyenformán a Préd 12:11-ben nyeri funkcionális meghatározását.

A *másál* funkciója szerinti magyarázata viszont, úgy tűnik, nem működik a *másál* szokásos párja, a הִידָה esetében. Mitől „hegyes, vagy éles” egy rejtvény? Kugel úgy véli, a chída, a rejtvény vagy találós kérdés is már a *másál* ismert tulajdonságait „öröklí”; mint írja:

„De ha ez a jelentés mindenütt jelenlevő, úgy tűnik, az már a *másál* egy ismert tulajdonságának alkalmazása. Mert a *hídá*, ami az „éles, hegyes” fogalmának másik gyökéből jön, szintén a הִידָה -lal van párba állítva” – egyszersmind utalva a הִידָה, הִידָה/הִידָה *hdd, hwd/hyd* gyök összefüggésére, mert „a *hdd* szintén a kihegyezettség, az éles mivolt fogalmával kapcsolatos. Akármilyen is volt a *hídá*, élességének semmi köze a cselekvésre sarkalláshoz: mint Sámson (Bir 14:14), és Séba királynőjének *hídá*-jában (1Kir 10:1), az vagy az éleselméjűség próbája volt, vagy valamifajta szóbeli mutatvány.”¹³²

¹³⁰ Kugel, *Idea*, p. 11.

¹³¹ IMIT-fordítás (A Kóhelet Bárány József fordítása).

¹³² Kugel, *Idea*, pp. 11–12.

Kugel, amikor a מְשָׁל -t éles és hegyes mondásnak értelmezi, a mondás belső szerkezetéből indul ki, és a gondolat párhuzamos formáját tekinti az éleselméjűség forrásának. A párhuzamosság vagy parallelizmus a *másál* lényegének megkerülhetetlen adottsága, melyet közelebbről a későbbiekben vizsgálok. Az egymás mellé rendelt gondolatok olyan találó megfigyeléseket tömörítnek, amelyek szerzőjük megkülönböztető képességének nyilvánvaló tanújelét adják.

„Az »élesség« abban nyilvánul meg, hogy a mellérendelt mondatokban rejtett finom éleselméjűségek vannak; ez a parallelizmus legnagyobb előnye, mondhatnánk, e forma zsenialitása.”¹³³

Az élességet és a kihegyezettséget tehát a mondás gondolati síkján, pontosabban a párhuzamos gondolatok síkján kell keresnünk. A mellérendelt gondolatok közötti súrlódás vagy összecsapás okkal lenne nevezhető kihegyezett mondásnak. Ha viszont csak ennyi lenne a *másál* tartalma, a tipikus *másál* az önellentmondásos vagy „ellenfaktuális”, a lehetetlen, abszurd vagy paradox mondás lenne. (Tudjuk, ilyen is van, mondhatni kivételként.) A szabály inkább az ugyanazt a gondolatot kifejtő és a szinonim párhuzam, amely nem nevezhető kihegyezettnek ebben az értelemben. A „mellérendelt mondatokban rejtett finom éleselméjűségek” a párba állított tagok közötti feszültségnek köszönhetően köszörülnek a hallgató vagy az olvasó elméjén. A mondatfelek a maguk grammatikai, szintaktikai, szemantikai eszközeivel gondoskodnak az érdeklődés fenntartásáról azzal, hogy a mondás megfejtés után kiált, különösen a mondások bölcsességirodalmi rétegében. A mondás esetében a kihegyezettség pedig a célzott ismeretátadást, a lényegre mutató beszédet jellemzi

Miben állnak tehát a „mellékmondatokban rejtett finom éleselméjűségek”, ahogyan Kugel mondja? Meglátásom szerint erre az egyedi *másál* belső szerkezetének részletes vizsgálata adhat választ.

A verspárok gondolatrítmusa, grammatikai és szemantikai párhuzamossága, vagyis az eltérők párhuzamba állítása teremti meg fogalmi szinten azt az új összefüggést, ami addig ismeretlen volt. A bölcs mondás egy vagy több párhuzam segítségével egy jelenséget új megvilágításba helyez, de mivel ugyanolyan jelentős benne a talányos jelleg, mint a hasonlat megvilágító ereje, ezért kreatív erőt szabadít fel a *másál* hallgatójában vagy olvasójában arra, hogy az összefüggést

¹³³ Kugel, uo. 12.

a jelenségek csoportjai között gondolatban maga teremtse meg. Ennyiben az az érzésünk, hogy a dolgok „egybevágnak”, maradva az élesség és a vágás fogalmánál.

A kanonikus bölcsességirodalom az élesség fogalmát nemcsak a *másál*hoz és a *chídá*hoz társítja.

Ami igaz a *másál*ra, az igaz a bölcsességre, a חֲכָמָה -ra is:

*Ha tompa lett a vas és azt valaki nem köszörüli meg, akkor nagy erőfeszítést kell tenni; viszont a bölcsesség hasznos a helyrehozásra.*¹³⁴

Ha megtompult a vas és ő nem köszörülte meg az élet, akkor meg kell feszíteni az erőt, s ügyes eljárás nyereségét a bölcsesség adja.

*Kóhélet 10:10*¹³⁵

אִם-קָתָה הַבְּרִזָּל
וְהוּא לֹא-פָנִים קָלָקָל
וְחִילִים יִגְבֵּר
וְיִתְרוֹן הַכְּשִׁיר חֲכָמָה:

A bölcsesség és az éles vas hasonlóak. A gondolat találó jellege, célzatossága és az élesség fogalma valamiképpen összekapcsolódik. A bölcsesség megkíméli az embert a fölösleges erőfeszítéstől, a bölcsesség olyan mint a legkiválóbb szerszám, amellyel könnyű dolgozni: olyan, mint a megköszörült vas, mint egy megfent kés, vagy éles fejsze.

Ebből az következik, hogy nem a *másál* az egyetlen, amely „éles, hegyes”, amely tehát egy „kihegyezett mondás”, hanem a bölcsesség több nyelvi kifejezője is hordozza ezt a képességet. Ilyen például a már látott *chídá*. Kugel helyes felismeréséből ugyanis, hogy „ez a jelentés mindenütt jelen levő”, értve ezalatt a bölcsek szavainak egyéb műfajait is, nem következik az a megállapítás, hogy a *chídá* esetében „úgy tűnik, az már a *másál* egy ismert tulajdonságának alkalmazása.” Ezért az a feltevés, hogy a *másál* kihegyezett vagy éles mondásnak definiálható, csak abban a tág értelemben helytálló, hogy a Héber Biblia a bölcsességhez általánosságban, és a bölcsesség műfajaihoz speciálisan is az élesség fogalmát társítja.¹³⁶

¹³⁴ A szerző ford.

¹³⁵ Az IMIT fordításában.

¹³⁶ A fogalmi azonosság felveti az univerzalitás kérdését. Mely *másál* válhat egyetemessé? Melyik az, amelyik erősen vagy teljesen kultúrafüggő? A tompa vasat erő kifejtésével lehet csak munkára bírni, ugyanúgy a „többet ésszel, mint erővel” magyar közmondásban a fizikai erő és az intellektus van ugyanúgy egymás mellé állítva, mint Salamon példabeszédében. A magyar közmondás pedig azt mutatja, hogy az értelem és a testi erő viszonyát konceptuális síkon hasonlóan ragadja meg mindkét nyelv. Az azonosan konceptualizált fogalmak pedig azt mutatják, hogy a tapasztalat egyetemes, az összefüggés felismerése tehát nem kultúrafüggő. E tértől és időtől független, tapasztalatban gyökerező jelleg a jó mondás ismérve, amely magyarázatot ad paradigmaticus voltára. Salamon

Azzal viszont teljesen egyetérthetünk, hogy a parallelizmusnak köszönhetően meg tud nyilvánulni a mondás egészében az az új minőség, amely részeiben külön-külön nincs jelen. Az új minőség mibenlétét kutatva, számot kell adnunk, mi okozza a *másál* egészének és részei viszonyának „találó” voltát.

Ehhez viszont a *másál* formájának, a parallelizmusnak a vizsgálatára van szükség. Nem elégséges a parallelizmusra rámutatni általában, mintha csupán a gondolati párhuzamosság mint grammatikai (fonológiai-szintaktikai-szemantikai) eszköz magyarázattal szolgálna, mitől találó egy hasonlat.

3.1.2. Definíciója

Megállapítható, hogy *a másál egy találó mondás, amely bevésődik az ember emlékezetébe. Magától értetődő voltát szimmetrikus szerkezete okozza.* Így a következő definíciót adhatjuk meg a fentiek fényében:

A *másál* egy kihegyezett, rövid, önálló mondás, mely a héber költői sor alapvető beszédegységéből: egy hívó és egy felelő sorból áll, ahol az elsőben lévő gondolatot a második felerősíti, teljessé teszi, megvilágítja és lezárja.

- Def.2.** i.) A *másál* egy kihegyezett, célzatos, találó mondás.
- ii.) Formáját tekintve párhuzamosság, vagyis egymásnak *grammatikailag* megfeleltetett hívó és felelő sorból áll.
- iii.) Jelentését tekintve egy gondolatrím: egymásnak *szemantikailag* megfeleltetett sorpárt alkot, az első gondolatot a második felerősíti, teljessé teszi, megvilágítja és egyben lezárja.
- iv.) Jellegzetes típusának ábrázolása: A_____ / B_____ //.
- A kólonok között cezúra, az utolsó kólon után zárlat van.

mondásában a hatékonyság letéteményese az éles vas és a bölcsesség. A magyar közmondás az élesség tulajdonságát elhagyja, az általánosabb erő fogalmát veti össze az ésszel. Ugyanakkor van szavunk az éleselméjűségre.

A költői formaadás esztétikai funkciója a meggyőzés szolgálatában áll. A mondás igazságát önmagában a forma is erőteljesen támogatja. A *másál* mély értelmű, és egyben gyönyörködtet is. Didaktikai értéke meggyőzőerejében, logikus voltában és megjegyezhetőségében van: mielőtt vitatnánk, már elfogadjuk. A jól megformált, megjegyezhető mondás magától értetődő jellegét messzemenően hasznosította a salamoni mondásgyűjtemény az oktatásban.

4. A MÁSÁL MŰFAJA A TANAKHBAN

Robert Lowth megállapította, hogy „a héberek irodalma nem sugall általános fogalmat a költészetre, ezért lehetőség nyílik úgy tárgyalni a témát, hogy egy átfogó látásmód alá gyűjtjük (...)”.¹³⁷

Megkülönbözteti viszont a héber Biblia a rövid költeményt és a *másált*, ami több beszédmódot is takar.¹³⁸

„A dikció és érzések vonatkozásában a költeményt *másálnak* hívják, amit én úgy veszek, hogy ez kell legyen az a szó, ami a költői stílust megfelelően kifejezi. Sok fordító adja vissza ezt a parabola (példázat) szóval, ami bizonyos tekintetben nem helytelen, bár aligha öleli fel a héber kifejezés teljes körét.; mivel, ha teljes és pontos jelentését megvizsgáljuk, akkor azt találjuk, hogy a beszédnek három formáját vagy módját foglalja magába: a szentenciastílust, a figuratívot (képes beszédet) és a fenségést.”

Lowth tehát műfaji szempontból a rövid mondást vagy szentenciát, a képes beszédet, és az emelkedett, fennkölt beszédet sorolja ide. Mindháromnak azonban fő jellemzője, hogy alapegysége a költői sor, vagyis minden *másál* sajátja a szentenciastílus, amit Kugel „closural” jelzővel illet, ezzel utalva a tömör, jól formált, záradékkal ellátott mondatokban szólás stílusára. James G. Williams az aforisztikus gondolkodását az Írások költői nyelve alapvonásának tekinti.¹³⁹ Az aforisztikus megjelölés a tömör meghatározásokra törekvő gondolkodásmódra utal. Stilisztikai szempontból viszont szerencsésebb a *másál* műfaja egészét a szentenciastílusúnak nevezni, és a *másál* műfaját további típusokra osztani, melyek a következők: didaktikus, poétikus-figuratív és patetikus-fennkölt. A próféták művei főként az utolsó két típusba sorolhatók. A Mislé és Kóhelet túlnyomórészt a didaktikus típust testesíti meg, míg Jób könyve beszédei többnyire a figuratív és a fennkölt típusba sorolhatóak. A fenti besorolás gyakorlati

¹³⁷ Lowth, SP, p. 38.

¹³⁸ id. mű, pp. 38–39.

¹³⁹ Williams, James G., *Those Who Ponder Proverbs*. Aphoristic Thinking and Biblical Literature. Almond Press, Sheffield, 1981.

értéke csupán az egyes művek hangnemének megállapításában van. A *másálok* alapszerkezete egy szimmetrikus kifejezés, párhuzam.

A _____ / B _____ // .

A és B.

Az általános költői sor szerkezetén belül azonban gyakran megjelenik egy összehasonlító partikula, a *כִּי* (*mint*) prepozíció. A legtömörebb forma:

. // _____ / _____ *כִּי*

Mint A, (olyan) B.

A legtömörebb, kétszavas *másál*ra példa: Ezékiel 16:44 verse, amelyben így szól a próféta: „*Íme, aki csak másált mond rólad, így mond mondást...*”

// *כַּאֲמֵרָה / בְּתָרָה*

Amilyen az anya, olyan a lánya.

A további vizsgálat arra irányul, hogy a *másálok* alapvető, közös szerkezeti sajátosságai és funkciójuk megállapíthatók legyenek. A *másálok* formai jegyeit azok funkcionálisan elkülöníthető csoportjain kívánom vizsgálni.

4.1. NÉPI MONDÁS, KÖZMONDÁS

Időben a legősibb, az Írások kánoni sorrendjében is a legelső *másál*csoport a nép ajkán élő mondások jól körülhatárolható csoportja. A közösségi eredetű, pontosabban anonim *másál*ban egyfelől a kollektív emlékezet „archiváló” tevékenysége mutatkozik meg, amely a fennmaradásra méltó eseményt nem engedi feledésbe merülni, másfelől születése pillanatában a közvélemény ítélete, egyfajta ősi *common sense* nyilatkozik meg. A narratívába ékelődő, a narrátor vagy a beszélő által idézett, a kortársak előtt közismertnek tekintett *másálok* a „népi mondásnak” vagy egyszerűbben a közmondásnak megfelelő funkciót töltik be. Gyakran a narratíva maga ad választ a közmondás keletkezésének körülményeire. A közösségi eredetű, legalábbis anonim *másál*

ismertetőjegye, hogy az „azért mondják...” (עַל-כֵּן יֵאָמַר) vagy „azért lett másállá...” (לְמַשָּׁל) (עַל-כֵּן הִיָּתְה) bevezető formula után egy tömör megállapítás következik. E tömör megállapítások formai jegyeit kívánom sorra venni valamennyi szentírás előfordulásánál.

Az anonim mondást általában az irodalmi mondás előfutárának szokás tekinteni (John Franklin Genung, Gerhard von Rad). A „népi mondás” kategóriamegjelölés csak bizonyos kikötésekkel alkalmazható. Mivel a Mislében foglalt példabeszédek úgy állnak előttünk, mint egy önálló és kiforrott műfaj példányai, népi mondásnak tágabban azokat a mondásokat nevezhetjük, amelyek egyrészt anonimek, másrészt egy konkrét helyzet hívta létre azokat, és valamilyen általános érdeklődésre számot tartó reflexiót tartalmaznak e szituációra vonatkozóan. A népi mondás lehet egy népi bölcsesség által csiszolt közmondás, mint ilyen, életbölcsességet szóltat meg, vagy egy helyzet szülte szállóige, amely az egyedi esetből a tipikusát leszűrte. Mindkét típus egy jelenség lényegét pár szóba sűrítve igyekszik megragadni. Ebbéli törekvésében nem sikertelen, és nem is primitív. Szerkezetét vizsgálva úgy tűnik, a magva egy összehasonlítást indikáló megállapítás. Maga az összehasonlítást jelző partikula (כִּי) nincs feltétlenül a felszínen, bár igen gyakori.

Fontos megállapítás, hogy a felszínen kimondott hasonlattal ekvivalens lehet maga a párhuzamosság. A tartalmas szavak a dolgok nyers vázát alakítják ki: konceptuális kapcsolatba hozzák a dolgokat, és azok mintha egymásra mutató nyilak volnának: egymáshoz való viszonyukkal (oppozíció, inklúzió, diszjunkció) a dolgokat a világban sémákba rendezik.

Két fő okot lehet nevezni, amiért egy népi *másál* fönmaradt. Vagy azért, mert annyira *egyedi* volt az eset, amihez kötődött, hogy a kortársak előtt hírértékű volt; vagy ellenkezőleg: mert olyan általános tapasztalatot foglalt szavakba, hogy részévé vált a mindennapoknak. (Akárcsak az elhomályosult metaforák, melyek valaha egy nagy felismerést tartalmaztak, de idővel elkoptak.) Mind az egyedi esetet, mind az általános tapasztalatot minél tömörebben és találóbban tudja megfogalmazni (ez a találó mivolt abban áll tézisé szerint, hogy a szóbeli megformálással a világismeret alapján a legjobb konceptuális sémákat sikerült megalkotni).

4.1.1. Emblematikus név: „Olyan, mint X...– ilyen/ezt csinálja”

4.1.1.1. Nimród

Mind az egyetemes irodalomtörténetre, mind „a héberek szent költészetére” jellemző, hogy minél régebbi az irodalmi emlék, annál híresebb személyiségekkel foglalkozik.

Az ősi költészet témája egyetemes jelentőségű események, középpontban az ősi történések hőseivel, sőt a kanonikus Szentírásban a neves ősök szájából elhangzott kijelentések a maguk eredeti formájukban maradtak fenn, köszönhetően a párhuzamos stílus konzerváló hatásának, ami a szövegromlásnak sokkalta inkább ellenáll, mint a próza. A héroszok korából a héber irodalomban nem maradtak fenn hősénekek, de az özönvíz utáni civilizáció, a városállamok kialakulásában fontos szerepet játszó városalapító hős, Nimród nevét a genealógia megtoldja a hírnév fokmérőjének számító epitetonnal.

És Khús nemzette Nimródot.

Ő hőssé kezdett válni a földön.

Hős vadász volt az Úr előtt,

azért mondják:

„Mint Nimród, hős vadász az Úr előtt.”

1Móz 10:8–9

וְכוֹשׁ יֵלֵךְ אֶת־נִמְרוֹד

הוּא הַחַל לְהַיִּוֵּת גִּבּוֹר בְּאַרְצוֹ:

הוּא־הָיָה גִבּוֹר־צַיִד לִפְנֵי יְהוָה

עַל־כֵּן יֵאמָר

כְּנִמְרוֹד גִּבּוֹר צַיִד לִפְנֵי יְהוָה:

A hírnév „Nimród, a hős vadász” nimbuszát hirdette. A גִּבּוֹר 'lebír, megbirkózik valamivel' jelentésű gyökből származó főnév, a גִּבּוֹר szó pozitíve hőst, vitéz harcost, héroszt, negatív értelemben viszont zsarnokot, hatalmaskodót jelent. A 8. vers egy egyre növekvő hatalomra enged következtetni: Khús fia kezdett hatalmassá, hérosszá (talán ezek után) zsarnokká lenni a lakott világban. Négy folyamközi városállam, Babel, Erech (Uruk), Akkád, Kalne (Kalah) alapítójaként tartja számon az emlékezet. A legendás vadász neve szóláshasonlattá vált: „Olyan, mint Nimród, hős vadász az Örökkévaló előtt (עַל־כֵּן יֵאמָר כְּנִמְרוֹד גִּבּוֹר צַיִד לִפְנֵי יְהוָה).”

A mondás szerkezete három részből áll. Bevezető formula, ezt követően egy nyílt összehasonlítás van benne, majd a hasonlat kifejtése következik.

Az első a narratívába ékelődő „ezért mondják:...” (עַל־כֵּן יֵאָמַר) bevezető formula mintegy kizökkenti az elbeszélés idejéből az olvasót, és visszahelyezi a(z író) saját korába. A bevezető figyelmeztet, hogy egy idő fölötti egyetemes, vagy sokak által osztott ismeretet oszt meg az olvasóval. A יֵאָמַר forma általános alanyt feltételez, és közvetlenül utána egyenes (nem függő beszédnek) kell következnie.

A második elem a nyílt összehasonlítást indikáló elem, a felszíni nyelvi szerkezetben megjelenő ׀ prepozíció, és a hozzá csatlakozó tulajdonnév, amely a hasonlat alapja.

A harmadik elem a כְּנִמְרוֹד , „olyan, mint Nimród” emblematikus név *epitheton ornans*-a: egy nominális mondatba sűrítve a hírnév elgondolkodtatóan tömör mibenlétét: גִּבּוֹר צַיִד לְפָנַי יְהוָה , „hős vadász az Örökkévaló előtt”, vagy: „a vadászat hőse – az Örökkévalóval szemben”. Ki volt Nimród: az emberiség jótévője, aki megvédte a vadaktól a katasztrófát túlélte emberiséget a városok építésével? Vagy olyan híresség, aki elérte a legnagyobb elismerést, még a Magasságos előtt is elismert vadász volt? Vagy éppen a Teremtővel versengő, földi öröklétet áhító, nagyratörő zsarnokok elrettentő példája, akinek a nevét megvetéssel és gúnnyal emlegetik a késő nemzedékek? Az enigmatikus szóláshasonlatba sűrítve a lehetőségek hosszú sora is adva van, a nimródi mivolt *típusát* aszerint lehet használni, mikor melyik vonása a releváns. Nimród a típusa, közmondásos archetípusa lett a későbbi korok nagyratörő hőszainak vagy zsarnokainak.

Ez a mondás a történeti emlékezet egy darabja, és olyan mint egy „időkapszula”, a kor miniatűr leképezése, üzenet a múltból. Ugyanakkor ki is lép saját korából, és minden következő korban minta lesz. Típust testesít meg, ezért e szóláshasonlatot emblematikus típusnak nevezem:

„Olyan, mint X... – [X] ilyen/ezt csinálja”

4.1.1.2. Jéhu

Hasonló beszédfordulattal találkozunk a 2Kir 9:20-ban. Jéhu híres lehetett vad kocsihajtási stílusáról, mert az őrszolgálatban álló személy azt jelentette a közeledő fogat láttán Jórám izraeli királynak, nem tudja ki közeledik, „de a hajtás olyan, mint Jéhunak, a Nimsi fiának hajtása; mert mint egy őrült, úgy hajt”.

A szerkezet az emblematikus személyt és a nevével összekapcsolt jellemzőt említi, majd az utóbbinak kifejtését foglalja magában: **וְהַמִּנְהֵג כְּמִנְהֵג יְהוּא בֶן־נִמְשִׁי כִּי בְּשָׁעוֹן יִנְהֵג**. A hasonlóság felismerése vezetett ahhoz, hogy az őrálló felismerte a nevezetes tulajdonság eredeti hordozóját, mintegy behelyettesítve a szituációba, s valóban maga Jéhu hajtott be Jezréelbe. Az „olyan mint X, mert X ilyen/ezt csinálja” szerkezet köznapi beszédhelyzetben jelent meg, ez arra mutat, hogy bárkinek bármely feltűnő szokása vagy tulajdonsága közmondásossá válhat, és visszaköszönhet az emberi viszonyokban, leginkább mint a gúny tárgya.

4.1.2. Aforisztikus hasonlat vagy metafora

A bírák korában az északi törzsek Midián elleni hadjáratában Gedeon nagy győzelmet aratott kelet fiainak két királya, Zebach és Calmuna serege felett. A királyt menekülés közben elfogták, de méltóságteljesen néztek szembe az elkerülhetetlen halállal. Mivel Gedeon fia még gyermek volt, félt megölni a legyőzötteket. Utolsó szavaikat örökíti meg a történet.

És mondta Zebach és Calmuna:

Kelj fel te és ölj meg minket,

mert amilyen a férfi, olyan az ereje.

És felkelt Gedeon, és megölte Zebachot és

Calmunát[...] Bir 8:21a

וַיֹּאמֶר זְבַח וְצַלְמֻנֶעַ

קִוּוּ אֶתְּךָ וּפְגַע־בְּנוֹ

כִּי כַּאִישׁ גְּבוּרָתוֹ

וַיִּקָּם גִּדְעוֹן וַיַּהַרְגֵם אֶת־זְבַח וְאֶת־צַלְמֻנֶעַ

A királyok végszava egy mondás, amellyel kérésüknek nyomatékot adtak.

כִּי כַּאִישׁ גְּבוּרָתוֹ

Mert amilyen a férfi, [olyan] a vitézsége.

A tömör megnyilatkozás egyértelműen aforisztikus jegyeket mutat. A kétszavas mondat funkciója megokolás, amit a **כִּי** partikula jelenléte mutat. A megokolásra magától értetődően igaz volta tette alkalmassá. Zebach és Calmuna úgy szólt Gedeonhoz, mint harcos a harcoshoz, mint hadvezér a hadvezérhez: a vitézség közös értékrendje alapján a férfias bátorságra hivatkozott. A helyzet komolyságából adódóan az aforisztikus életigazságot súllyal és

méltósággal mondták ki, amiből egyfajta elismerés is kicsendült; sőt a büszkeség is, hogy nem halnak méltatlanul halált.

A גְבוּרָה hatalmat, erőt, férfias erőt jelent; A szó gyöke: az *erőt vesz valamin, megbirkózik valamivel* jelentésű גָּבַר ige. Így a גְבוּרָה a megbirkózásra való képességet, küzdeni tudást fejezi ki. A szó a férfias vitézséget jelöli (mint a latin *vir-tus*). A גֵּבֶר (gever) ebből fakadóan a küzdeni tudó ember megnevezése. Jób kifejezetten az emberiség legnemesebb harcára, a halál elleni küzdelemre utal, amikor az embernek ezt az elnevezését használja.

Ha meghal az ember vajon él-e majd ? [Akkor]

*harcom minden napján reménykednék, amíg
eljön az átváltozásom.*

Jób 14:14

אִסְדִּימוֹת גְּבֵר הַיְחִיָּה

כָּל־יְמֵי צָבְאֵי אֵיחָל עַד־בּוֹא חֲלִיפָתִי:

A גֵּבֶר (gever) az idézetben az ember emelkedett, poétikus elnevezése. A nyelv a gyök metaforikus kiterjesztésével rögzítette azt a sokak által vallott azonosságot, hogy egy férfit az ereje minősít. A midiáni királyok a közmondássá szűrt kortalan életigazságból nyertek a helyzethez illő bölcs végszót. A mondás כִּי partikula nélkül csupán kétszavas. Formájával is azt üzeni, hogy az állítás evidencia. A הֵן hasonlóságot állít a két szó között. A lehető legközelebb hozza az אִישׁ és גְבוּרָה kifejezést, de a definíciószerű mondás kiegyensúlyozza a kettőt, így a cezúra két oldalára, mintegy a mérleg két serpenyőjébe kerülnek:

[כִּי] כָּאִישׁ גְבוּרָתוֹ

[mert] Mint a férfi, [...] vitézsége.

A _____ / B _____ //

Az elemek a kiegyensúlyozott elrendezéssel szinte azonosság rangjára emelkednek. Egy elfogadott igazság mint közös alap a diplomácia nyelvében nem utoljára játszott szerepet a Héber Biblia narratívájában. A közmondássá szűrt kortalan életigazság nemzetek fölötti egyetemes emberi tapasztalatból táplálkozik.

Hasonló szituációt rögzít a Szentírás a korai királyság korából. Saul király az amálekíták elleni hadjárata után királyukat, Agágot életben hagyta. Nem teljesen világos, milyen pragmatikai funkciót tulajdonítható Agág formulaszerű mondásának.

Sámuel pedig monda: Hozzatok ide hozzám

Agágot, Amálek királyát. És odament hozzá Agág

nagy örömmel/remegve

(bilincsekkel?) és monda Agág: „Bizony elmúlt a halál keserűsége.”

1Sám 15:32

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי
אֶת־אֲנֹכִי מִלֶּדְ עֲמֹלֶק
וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אָגָג מִעֲרָגָת
וַיֹּאמֶר אָגָג אֶכֶן סָר מִרְ־הַמּוֹת:

Az אָגָג szó jelenléte bizonytalanságban hagyja a mai olvasót, hogy az elmúlás bizonyosságát fejezi-e ki, vagy a kíméletes bánásmód felőli bizonyosságot. A סָר ige eltávozást, elfordulást, letérést, kitérést jelent; elmúlt, dolgokra is érti a héber.¹⁴⁰ Jelen szöveggörnyezetben az elmúlt keserűséget fejezi ki.

Agág Sámuel elé menetelének adverbiuma, a מִעֲרָגָת értelmezése dönti el a mondás értelmét. Eszerint a mondást a fordítók vagy fájdalmas sóhajnak értelmezik, vagy a további jóindulat megnyerését célzó felszabadult és magabiztos megszólalásnak. A מִעֲרָגָת szó többféle értelmezési lehetőséget nyújt: az עָרַג gyökből levezetve : *élvezet, gyönyörűség, öröm*; ahol a pluralis a tulajdonság teljességét hivatott kifejezni; az עָרַג gyök alapjelentését (lágyság, lazaság) és hajlékonyságot, remegést kifejező arab rokon gyökét figyelembevételével Agág *remegve* ment Sámuel elé; végül az עָנַד = *megkötöz* gyökből létezik egy hangátvetéses pl.fem. מִעֲרָגָת alak, amely bilincseket jelent, így esetleg a megkötözött királyra utal a határozó.

Formulaszerű voltára a „halált kóstolni” idióma és a [HALÁL] = [KESERŰ ÉTEL] metafora utal, ami miatt arra lehet gondolni, hogy a négyzavas elégia a közismert mondások tárházából származott, és a szituációra vonatkozóan a beszélő szemében helyénvalónak tűnt.

¹⁴⁰ Hós 4:18

A négyszavas kijelentés (akár remegve, akár örömmel mondta is Agág), egyfajta „pozitív beszéd” volt, ami megkönnyebbülést, de legalábbis bizakodást fejezett ki. A halál keserűségének eltávozása azt jelentette, hogy remélte, nem kell meghalnia.

Sámuel próféta azonban a *lex talionis* elvét alkalmazva ítéletet mondott ki rá.

„Miként a te kardod asszonyokat tett gyermektelenné, úgy legyen gyermektelenné minden asszony között a te anyád!”

Ezek után Sámuel darabokra vágta Agágot. Rendkívül jellemző, hogy az ítélet ugyanazt a struktúrát követi, mint a bűn. Az ítéletmondást egy hasonlat szimmetrikus szerkezete képezi le leginkább. „Ahogy..., úgy...”. A kard általi ítéletvégrehajtás is szimmetrikus a *lex talionis* igazságos mértéke és módja szerint. Sámuel az ítéletet szentencia-formában mondta ki: ahogy A lett, úgy lesz B is (A _____ / B _____ //)!

כַּאֲשֶׁר שִׁבְלָה נָשִׁים חֶרֶבֶךָ כִּן־תִּשְׁכַּל מִנְּשִׂים אִמֶּךָ

Ahogyan gyermektelenné tett asszonyokat kardod, úgy legyen gyermektelenné az asszonyok közül anyád.

a b c d a' b' c' d'

A párhuzam egy szinonim ismétlés (abcd–a'b'c'd'). A visszatérés variációval a d–d' esetében rendhagyó módon a *kardod–anyád* (חֶרֶבֶךָ – אִמֶּךָ) szavakat teszi meg párrá. A megfeleltetést a sing.2.m. birtokos szuffixum teremti meg, amely mindkét szó sajátja. A megdöbbenő ellentét a 'kard' és az 'anya' szavak között drámai hatást váltanak ki.

4.1.3. Ellentmondás és paradoxon: „Saul is a próféták között van?”

Miután Sámuel próféta Sault felkente királlyá, [...] *mindenki, aki korábban ismerte őt, és látta, hogy lám, a prófétákkal együtt prófétálni kezdett, akkor a népben azt mondták az emberek egymásnak* (הָעָם אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ): *Mi lett Kís fiával? Saul is a próféták között van?*

A nép között szárnyra kelt mondás keletkezésének *in statū nascendi* lehetünk tanúi.

A narratíva a nagyon is félnék és földönjáró fiatalember hírében álló Saul eksztatikus viselkedésének társadalmi visszhangját örökíti meg.

És felelt rá egy odavalósi és azt mondta:

„és ki az ő apjuk?” Azért lett mondássá: „Saul is a próféták között van?”

1Sám 10:12

וַיַּעַן אִישׁ מִשָּׁם וַיֹּאמֶר וּמִי אֲבִיהֶם

עַל-כֵּן הִיְתָה לְמִשְׁלַל

הַגִּם שָׂאוּל בְּנִבְיָאִים:

Az 1Sám 10:12 kimondottan *másá*lnak nevezi a nép ajkán keletkezett mondást. Azt, hogy milyen érdeklődést keltő beszédtema lett Saul megváltozása az őt ismerő helybeliek körében, a narratíva két jellegzetes kérdéssel érzékelteti. „Mi történt Kís fiával?” „Hát Saul is a próféták között van?” (A kérdéssel információt is megosztottak.) Viszont mondhatjuk-e még Saul a Kís fiának egyáltalán – hisz a próféták nem olyanok mint az apjuk (וּמִי אֲבִיהֶם). A kérdések jól jellemzik a csodálkozást. De az egyik kérdés olyan pontos tükre volt az érzékelt ellentmondásnak Saul természete és a karizmatikus megnyilatkozás között, hogy szinte azonnal általános érvényűvé emelkedett, és azóta is az oxymoron példája.

A mondás tartósságát Saul pályafutásának későbbi, sajnálatosan negatív fordulata csak tovább erősítette. Miután Sámuel próféta Dávidot, a fiatal pásztorfiút és Saul szolgáját kente királlyá Saul helyébe, és az udvarban egyre emelkedett hírnévben és tiszteletben, Saul esküdött ellenségévé vált Dávidnak. Dávidnak menekülnie kellett, és csak Rámában, az öreg Sámuel környezetében számíthatott védelemre. Üldözői, amint a hely közelébe értek, maguk is eksztatikus állapotba kerültek a próféták láttán, így Dávid megmenekült. Ezért maga Saul vette kezébe az ügyet, de ahogy odaért, őrá is az Örökkévaló Szellem szállt, és magánkívül prófétált egy egész napon keresztül. A mondás immár egy új tartalommal bővült: Ő is azok között van, akiknek korábban kifejezetten ellensége volt?

És ő is levetette ruháit és ő is prófétálni kezdett

Sámuel előtt, és mezítelenül hevert aznap egész nap és egész éjjel. Azért mondják: „Saul is a próféták között van?”

1Sám 19:24

וַיִּפְשֹׁט גַם-הוּא בְּגָדָיו וַיִּתְנַבֵּא גַם-הוּא

לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיִּפֹּל עָרֹם כָּל-הַיּוֹם הַהוּא

וְכָל-הַלַּיְלָה עַל-כֵּן יֹאמְרוּ

הַגִּם שָׂאוּל בְּנִבְיָאִים:

A két mondás között a szövegkörnyezet tesz különbséget: míg a korai Saul esetében csak *kontraszt*, a késői Saulnál az *antitézis* viszonya áll fenn a két elem: Saul és a próféták között.

Szövegkörnyezet 1.

הַנֶּם שָׂאוּל בְּנִבְאִים
A_____ / B_____ //

Kontraszt: A és B diszjunkt, mégis érintkeznek: *oxymoron*

Szövegkörnyezet 2.

הַנֶּם שָׂאוּל בְּנִבְאִים
A_____ / B_____ //

Antitézis: A és B ellentétes, kizárja egymást: *paradoxon*

Ugyanaz a mondás a szövegkörnyezet megváltozásával megváltozhat. Ez a tény a *másál* rugalmasságát és többféle szituációban történő alkalmazhatóságát bizonyítja.

4.1.4. Ősi közmondás: „Gonoszoktól származik gonoszság”

Ítéljen az Örökkévaló közöttünk és álljon bosszút
értem rajtad, de az én kezem nem lesz ellened.
Ahogy a régi példabeszéd mondja: „Gonoszoktól
gonoszság származik, de én nem emelek kezem
rád.”

1Sám 24:13–14

יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ
וְנִקְמֵנִי יְהוָה מִמֶּנְךָ וְיָדֵי לֹא תִהְיֶה-לְךָ
כַּאֲשֶׁר יֹאמַר מֹשֶׁל׃ הַקֶּדְמוֹנִי
מִרְשָׁעִים יֵצֵא רָשָׁע וְיָדֵי לֹא תִהְיֶה-לְךָ:

Yaakov Klein rámutat, hogy Dávid amikor nem emel kezem a Mindenható felkentjére, David egy „régii példabeszéd” segítségével magyarázza döntését. David Kimchi (Radak) és más kommentátorok ezt egy nagyon régi közmondásnak értelmezi, Klein elképzelhetőnek tartja, hogy „az utalás egy az 1Móz 15:19-ben 'keletieknek' (Hakadmóni) nevezett népcsoport vagy az

1Kir 5:10-ben említett 'kelet fiái' közmondására utal.”¹⁴¹ Erre a feltételezésére alapozva azt a tanulságot vonja le, hogy Dávid, élete egyik legnehezebb etikai és taktikai döntésében nem habozott megtanulni a nemzetek bölcsességéből egy olyan tanulságot, amely egyetemes morális igazságot és politikai jóízlést is tartalmazott. Hasznát húzta ebből a bölcsességből, hogy megoldjon egy olyan problémát, amely egyszerre volt erkölcsi-egzisztenciális dilemma, politikai-stratégiai kérdés és szabályozatlan halakhikus dilemma.”¹⁴² A הַקֵּדְמוֹנִי szó akár a bölcsességükről híres „kelet fiaira”, akár a mondás ősi voltára utal, üzenete hozzátvetőlegesen az, hogy aki akar, legyen gonosz, de Dávid nem küzd a rossz ellen rossz eszközökkel: távol van tőle az önbíráskodás, hogy magáért bosszút álljon: „Az én kezem nem lesz ellened”. Úgy is érthetjük, hogy Dávid ellentétbe állítja magát azokkal, akik kezükbe veszik a törvényt, és öntörvényűek lesznek, akik ily módon szükségképpen törvénytelenekké válnak.

4.1.5. Elemzés: „A gonoszoktól származik a gonoszság...”

Ítéljen az Örökkévaló közöttünk és álljon bosszút

értem rajtad, de az én kezem nem lesz ellened.

Ahogy a régi példabeszéd mondja: „Gonoszoktól gonoszság származik, de én nem emelek kezem rád.”

1Sám24:13–14

יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ
וְנִקְמֵנִי יְהוָה מִמֶּנְךָ וְיָדֵי לֹא תִהְיֶה-בְּךָ
כַּאֲשֶׁר יֹאמַר מֹשֶׁלׁ הַקֵּדְמוֹנִי
מִרְשָׁעִים יֵצֵא רָשָׁע וְיָדֵי לֹא תִהְיֶה-בְּךָ:

A mondás önmagában elégséges és önmagát megvilágító vonására mutat rá a történet. Mikor az őt üldöző Saul életét a barlangban megkímélte, a levágott ruhaszárnnyal is bizonyítékát adta ártatlanságának. Ha még ez sem volna elég, érvelésében először kéri Istent, ítéljen közöttük mert Saul őt nem bántotta. Először a vers második felét érezte Dávid relevánsnak, mikor mondandója csattanójául választotta. A példabeszéd szavaival kijelenti: „az én kezem nem lesz ellened” (וְיָדֵי לֹא תִהְיֶה-בְּךָ). Kifejezetten érdekes, hogy a régi példabeszédből előbb a csattanó

¹⁴¹ Klein, Yaakov, „From The Wicked Emerges Wickedness” (Samuel I 24,13), <http://www.biu.ac.il/Spokesman/Tolerance/klein.htm> (2006. okt. 28-i állapot)

¹⁴² Klein idézett cikkében.

hívható elő, azután az egész. Sőt az a jelenség is látható, hogy a versfelek önmagukban megállnak, és időnként szabadon variálódnak más sorfelekkel. Dávid az egész mondást megismétli a nyomaték kedvéért.¹⁴³

Az ismert és elfogadott nézetre támaszkodva kívánta ellenfelét meggyőzni békés szándékáról, kifejezve, hogy a maga részéről az ősi bölcsességhez tartja magát, és a jövőben is aszerint cselekszik. Dávid azonosulni tudott a mondással. A mondás tipikus, ezért alkalmas volt, hogy a konkrét élethelyzetét megvilágítsa vagy azonosítsa vele. A közmondás erkölcsi tartalmú mondás, ezért életszabály is. Az üldözött ezt az erkölcsi maximát pajzs gyanánt tartja maga elé üldözőjével szemben, annak magatartását a mondás által a gonosz kategóriájába sorolja. Parafrázissal élve, „a gonosztól származik a gonoszság, nem a jóktól, tőlem nem kell félned, de ha nekem félnem kell tőled, te vagy az a gonosz akitől a rossz eredt”. Anélkül, hogy Dávidnak kéne megbélyegeznie ellenfelét, a *másál* értékítélete megteszi helyette. Azután Dávid (mintegy khiasztikus záróakkordként) újra Istent hívja, hogy igaz bíróként álljon bosszút érte. A beszéd fő üzenetét a következő sémába rendezhetjük:

(a) Az Úr tegyen ítéletet – (b) az én kezem nem lesz ellened.

(c) „A gonoszoktól származik a gonoszság,

(b) de az én kezem nem lesz ellened.” – (a) Úr tegyen ítéletet.

A mondás második fele és az invokáció keresztszerkezetet alkotnak (*abcba*), ily módon a középső gondolatot centrális helyzetbe hozzák, és mélyen emlékezetbe vésik.

4.1.6. Egy közmondás pragmatikai üzenetei

Az 1Kir 20:11-ben szerepel egy rendkívül tömör, négy szóban összefoglalt, mély értelmű kifejezés: **אַל-יִתְהַלֵּל חֲגֵר כְּמִפְתָּחַ**, azaz „Ne dicsekedjen az övezkedő úgy, mint aki leoldja az övet!” Ez a mondás arra példa, hogy a szituációtól függően egy közmondás pragmatikai funkciót válthat. Kérdéses, hogy ez egy bölcs, *ad hoc* helyzet szülte mondás, ami közmondássá vált, vagy

¹⁴³ 1Sám 24:14 – **כְּאִשֶּׁר יֹאמַר מֹשֶׁלׁ הַקָּדְמוֹנִי מִרְשָׁעִים יֵצֵא רָשָׁע וְיָדִי לֹא תִהְיֶה-בְּדָד׃**

létezett korábban. Ha létezett, az egyéni intelleum szituációjában a tanító és tanítvány relációját feltételezi, és arra int, hogy az egyén ne dicsekedjen előre meg nem tett dologgal. Katonai hasonlattal: *Ne dicsekedjen az övet öltő, mint az övet oldó!*

Jelentése tartalmában megfelel a „Nyugtával dicsérd a napot!” közmondásunknak. Korán reggel öltöztek, a nap végén, munka, harc után vetették le az övet. Azért kellett felövezkedni, mert az öv összetartotta az öltözéket, lehetővé tette a gyors haladást és hatékony munkát. Az övön függték a szerszámok, vagy a fegyverek. A fegyverzet fontos része volt. Az övezkedés az aktivitást, reggeli napszakot és kezdetet, csatába indulást jelenti. Az öv kioldása, levétele már a nap végét, az elvégzett munkát vagy a harcok befejeztét jelzi, és az övet csak az vetette le, aki magát nyugalomba helyezhette: ledőlhetett enni vagy aludni. A mondás jelentése: Ne dicsekedjék előre a győzelemmel, aki a harcba indul, mintha már megnyerte volna a csatát. Nagy valószínűséggel ez egy ismert mondás volt, amit katonai körökön kívül az élet más területeire is lehetett alkalmazni. A szituáció azonban nem az egyén jellemének csiszolása, bölcs mester és tanítványa viszony, hanem Benhadád szír király hadüzenetére való válaszadás kényszerű szituációja.

Erre így felelt Izrael királya, és azt mondta:

„Mondjátok meg:

Ne dicsekedjen az övezkedő úgy, mint aki leoldja

az övet!” 1Kir 20:11

וַיַּעַן מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר דְּבַרְוּ

אֶל-יְהוָה לֵאמֹר חָגַר כַּמִּפְתָּח:

Pragmatikai funkciója, üzenete e rövid, mélyenszántó diplomáciai üzenetnek egy figyelmeztetés: „a harc végén meglátjuk, ki lesz a győztes”; ezért a címzett jól teszi, ha óvatos. Burkolt fenyegetés is kihallható belőle: még nem dőlt el a csata, ne dicsekedjen Benhadád szír király az erőfölénnyel, a vele levő sereg nagyságával Izrael királya előtt. A diplomáciai üzenetváltás képes beszéd formájában zajlott. A szír hadüzenetre (ami egy rendkívül túlzó hiperbolikus kijelentés volt) az izraeli udvar a bölcs intelleum udvarias nyelvén jól megválasztott szavak formájában valójában az elbizakodott állítást alaptalannak nyilvánította, és óvatosságra intő figyelmeztetést küldött válaszul. Mivel a válasz ráadásul az intelmek tanító hangvételét idézi, azt a szituációt, amelyben a tanító tudásban és tapasztalatban felette áll a tanítványnak, az izraeli király, Akháb nem kevesebbet tett e tiltó mondattal, mint a *'praeceptor Syriae'* pozíciójába helyezte magát. Ezzel az üzenet (a kihívásnak megfelelő) fölényes válasszá vált: félreérthetetlen hadüzenet volt,

és hogy ezt így értették a szírek, mi sem bizonyítja jobban, minthogy mikor meghallották e négy szót (!), azonnal körülvették Samaria városát.

- A. szituáció: egyén – egyénnek (tanító tanítványnak) – morális szféra
- B. szituáció: király – királynak (Akháb Benhadádnak) – politikai/diplomáciai szféra
- C. szituáció: közösség – közösségnek (Izrael Szíriának) – katonai szféra

- A. Az egyén intésének nevelési szituációjából fakad, hogy elrettentsék offenzív magatartásától. Tartalma: a dicsekvés megszegyenüléssel járhat. Pragmatikai jelentés: => óvás, intés.
- B. Az egyén offenzív magatartására adott válasz szituációjából fakad, hogy bebizonyítsa, egyenrangú félként tárgyal. Tartalma: a dicsekvés megszegyenüléssel járhat. Pragmatikai jelentés: => diplomatikus figyelmeztetés.
- C. Az közösség offenzív magatartására (hadüzenetre) adott válasz szituációjából fakad. Tartalma: a dicsekvés megszegyenüléssel járhat. Pragmatikai jelentés: => fenyegetés (hadüzenet).

A közmondás a szituációnak megfelelően pragmatikai funkciót váltott. Kilépett a hagyományos keretből, és egy nehéz beszédhelyzet (hadüzenet) megoldásában segített úgy, hogy egy fölé-alárendeltségi viszonyt tükröző sémát, a tanító közmondást hívták segítségül. A *másál* rugalmasságát bizonyítja, hogy a morális szféráról a katonaira átvihető a *másál* üzenete, a beszédhelyzetnek megfelelően az intéstől a fenyegetésig több pragmatikai jelentése is lehet.

4.1.7. Elavult és hamis közmondás

A közmondások jellemzője, hogy egy törvényszerűséget fogalmazznak meg, és rugalmasan alkalmazhatók az élet több területén, hasonló szituációkban. A kortalannak tekintett életigazságokról azonban bebizonyosodhat, hogy elévülnek, mivel nem abszolútumok.

4.1.7.1. „Az apák ették meg a savanyú szőlőt...”

Egy közmondás kapcsán Jeremiás próféta kijelenti, hogy lesz egy korszakváltás a nép életében, amikor érvényét veszíti a Törvényben kimondott „harmad és negyedíziglen”¹⁴⁴ ható büntetés, és az ősök bűneieért nem az utódoknak kell bűnhődniük. A hiperbolikus képben a savanyú szőlő megevése a bűnt jelképezi, az elromlott fog pedig a bűnhődést. Ahogy az ecetes szőlőtől elromlik a fog, de a fog romlása sohasem örökletes, a közmondás ezzel a természetes életben lehetetlen ok-okozat kapcsolattal a büntetés vagy bűnhődés jogalapját is vitatja: „a fog romlása az éretlen szőlőtől érthető, de nem az az utódoknál!”

Azokban a napokban nem mondják többet:

„Az apák ették meg a savanyú szőlőt,
és a fiak foga törik bele.”

Jer 31:29

בִּימֵי הָהֵם לֹא־אָמְרוּ עוֹד
אָבוֹת אָכְלוּ בֶסֶר וְשָׁנֵי בָנִים תִּקְהִינָה:

A képes beszédet maga a próféta magyarázza: „hanem mindenki a maga bűne miatt fog meghalni: minden ember, aki megeszi a savanyú szőlőt, az ő foga törik bele” (Jer 31:30).¹⁴⁵ Itt tehát egy magyarázattal állunk szemben egy szinonim parallelizmus formájában.

A.	יָמוֹת	בְּעוֹנֵנוּ	כִּי אִם־אִישׁ
B.	תִּקְהִינָה שָׁנָיו	הָאָכַל הַבֶּסֶר	כָּל־הָאָדָם

A sorpár első fele a nyílt beszédet (A), a második fele a burkolt képes beszédet tartalmazza (B). Jeremiás visszatér a nép között elterjedt mondás szókincséhez, miután annak értelmét nyíltan feltárta. Ezékiel ugyancsak hallotta a nép között ezt a közmondást. Üzenete megegyezett Jeremiás prófétáéval: ennek a közmondásnak nemcsak lejárt az ideje, vagy a hatókörével van baj, hanem teljesen torz világlátást tükröz, ezért az Örökkévaló önmagára esküdött, hogy véget vet

¹⁴⁴ אָנֹכִי... פֶקֶד עוֹן עַל־בָּנִים עַל־שְׁלֵשִׁים וְעַל־רִבְעִים אָבֹת לְשָׁנָיו – 2Móz 20:5

¹⁴⁵ Jer 31:30 – כִּי אִם־אִישׁ בְּעוֹנוֹ יָמוֹת כָּל־הָאָדָם הָאָכַל הַבֶּסֶר תִּקְהִינָה שָׁנָיו

ennek a közhelynek. Nem az apák bűne miatt vesznek el a fiak: „*az a lélek hal meg, amelyik vétkezik.*”

Íme minden lélek az enyém; miként az apa lelke,
akként a fiú lelke is enyém!

Az a lélek, amely vétkezik: az hal meg.

Ez 18:4

הֵן כָּל־הַנְּפֹשׁוֹת לִי
הִנֵּה כִנְפֹשׁ הָאָב וּכְנֹפֶשׁ הַבֵּן לִי־הִנֵּה
הַנְּפֹשׁ הַחַטָּאת הִיא תָמוּת

Ezékiel a közmondás magyarázza: „*hanem mindenki a maga bűne miatt fog meghalni: minden ember, aki megeszi a savanyú szőlőt, az ő foga törik bele*” (Jer 31:30) Egy szinonim parallelizmus formájában felállítható az összefüggés a közmondás szavai és a próféta kijelentése között. Annyi a különbség, hogy Ezékielnél az embert a 'lélek' (נֶפֶשׁ) metonimikus kifejezés helyettesíti.

- A. הַנְּפֹשׁ הַחַטָּאת הִיא תָמוּת
B. כָּל־הָאָדָם הָאֹכֵל הַבָּצֵר תִּקְהֵינָה שָׁנָיו

Ezékiel szavai emellett az apák–fiúk szópár önkényes szembeállítására ellen is felemeli szavát, és kijelenti, hogy mindkettő egyforma tekintetben, hogy lelkük a Mindenható kezében van. A mondással ellentétben nem többszámban, hanem kollektív értelmű egyszámban említi mindkettőt, ami az individuális értelmezést is lehetővé teszi.

- A. אָבוֹת אֹכְלוּ בָצֵר וְשָׁנִי כְנֵים תִּקְהֵינָה:
B. הִנֵּה כִנְפֹשׁ הָאָב וּכְנֹפֶשׁ הַבֵּן לִי־הִנֵּה

Ezékiel tehát a mondás minden elemére reagál egy-egy párhuzamos sorral.

Az	apák	<i>ették a savanyú szőlőt</i>	/	és a fiak	<i>foga törik bele</i>	//
1)	a lélek, aki	<i>vétkszik</i>	/	az	<i>hal meg</i>	//
2)	mint az apa	lelke	/	a fiak	lelke enyém	//.

A közmondások egy sűrített világlátást, világtapasztalatot közvetítenek. Igazságukat a jól csengő hagyományos forma és elterjedésük látszólag vitán felülivé tette. A hagyományos bölcsélet

aforisztikus formája alkalmas volt arra, hogy találó, tömör formában jelentős tapasztalatot adjon át, és értékítéleteket közvetítsen. A nem helyén alkalmazott mondás erőtlen, életidegen és elavulásra ítélt mivoltára hamar rámutattak maguk a bölcsmondások.¹⁴⁶ A közmondás helyes alkalmazása ugyanolyan gondolati műveleteket kíván, mint megértésük. Legyen bármilyen népszerű egy mondás, jól csengő egy *másál*; ha torz helyzetértékelésből alkalmazzák, hatása éppen ellenkező a helyén mondott szóéval: szükségképpen hamisan csengő üres általánosság.

Ez a példa a műfaj korlátaira és gyenge pontjára is rámutat: a valóságról hibás sémát felállító *másál* torz vagy nem létező azonosságok képzetét kelti hallgatóságában. Ezzel együtt lehet hatásos és 'találó' a mondás. A műfajnak nem inherens tartozéka a helyesség, sőt, a hatásos hazugság potenciálja is nagy benne. Valószínű, korán felismerték az antikvitásban, hogy nagy gonddal kell művelni mint bölcseleti ágat. Nem véletlen, hogy irodalmi irányba fejlődött tovább, és művelésének igazi letéteményeseit bölcseknek nevezték.

4.1.7.2. „...Megvalósul minden látomás”

Az elavult és hazug közmondások további példája ugyancsak Ezékiel könyvében található. A próféta a meglévő közmondást egy azt egyenesen felülíró új mondással kívánja kiváltani.

Ember fia! Mi ez a közmondásokat Izrael földjén, ami így szól: „Múlnak a napok és elvész minden látomás.” Ezért mondd meg nekik: „Így szól az Örökkévaló Isten: Megszüntetem ezt a közmondást és nem mondják többé Izraelben.” Hanem szólj hozzájuk: „Közelednek a napok és megvalósul minden látomás.”
Ez 12:22–23

בְּיָאֲדָם מִזֶּה-הַמָּשָׁל הַזֶּה לָכֵם
עַל-אֲדֹמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
יֵאָרְכוּ הַיָּמִים וְאֶבֶד כָּל-חֲזוֹן:
לְכֹן אֲמַר אֲלֵיהֶם כֹּה-אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
הַשְׁבִּיתִי אֶת-הַמָּשָׁל הַזֶּה וְלֹא-יִמְשְׁלוּ
אֹתוֹ עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כִּי אִם-דִּבֶּר אֲלֵיהֶם
קָרְבוּ הַיָּמִים וְדִבֶּר כָּל-חֲזוֹן:

Érezve a hatásos hazugság erejét, formailag teljesen parallel mását alkotja meg az Írás. A szoros párhuzammal is érzékelteti, hogy lejár a mondás érvénye: „*Telik az idő és semmivé lesz minden látomás.*” Ehelyett érvénybe lép : „*Közelednek a napok és megvalósul minden látomás.*”

¹⁴⁶ Péld 26:7; Jób 13:2

A mondatban csak az ellentétes szópárok a változók. Ha megfigyeljük a két mondatst, észrevehetők fordított hangzók, a szembeforduló betűrím és a paronomasia.

יֵאָרְכוּ - קָרְבוּ $rkh \leftrightarrow qr$
 וְדַבֵּר - וְאָבֵד $vd \leftrightarrow dv$

Szoros hangzásbeli egység lép fel, és így csupán árnyalatnyi különbség van a régi és az új mondas között. Mégis, a két mondas értelme teljesen ellentétes. Feltűnő az ellentétes szópárok jelenléte: 'Hosszúra nyúlik' – 'közeledik', 'elvész – 'megvalósul'. A látomás speciális értelemben a próféta látomást jelenti. Megvalósulása, a *dávár* az Istentől származó szó megvalósulását jelenti (a 'megvalósul' szó azonos a *dávárral*, az igével, ami megmarad örökké¹⁴⁷). A hasonló sorok és a hangok különleges elhelyezésének visszaadása a fordításban igen nehéz feladat.

Mennek a napok és meghiúsul minden látomás.

יֵאָרְכוּ הַיָּמִים וְאָבֵד כָּל-תְּזוּן:

†

Jönnek a napok és megvalósul minden látomás.

קָרְבוּ הַיָּמִים וְדַבֵּר כָּל-תְּזוּן:

Ez 12:22–23

A stíluseszköz az új kijelentés igazságához hozzáteszi azt a plasztikus formai-hangzásbeli támaszt, amely megerősíti a hallgatóban azt a meggyőződést, hogy a régi mondasnak a szöges ellentéte igaz.

4.1.8. Helyhez kötött mondasok

A helyhez kötött mondasok, amelyek széles körben ismertek voltak a környéken, és érdekes módon helyben is maradtak! Prolongálásukhoz olyan irodalmi alkotásra van szükség, amelyben fennmaradhattak a helyre vagy személyre vonatkozó egyéb ismeretek között, amelyhez kötődnek.

¹⁴⁷ יְבֶשׁ הַצִּיר נִבְּלָ צִיץ וְדַבֵּר-אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם – Jes 40:8

Ahogy számos mondás érthetlenné válik és feledésbe merül, az Abeláról szóló mondást sem ismernénk, ha a Tanakh nem rögzítette volna ezeket.

Abela városkáról Sámuel második könyvéből értesülünk. Joáb üldözőbe vette Dávid ellenlábását, a lázadó összeesküvő benjámini Seba ben Bikhrit, aki bemenekült Abela városba. Joáb ostrom alá vette a várost, de egy eszes asszony közbenjárt nála a községért. Hogy meggyőzze a hadvezért városa fontosságáról, egy régi mondást idézett, ami röviden képet adott Abela szerepéről és elfogadottságáról.

És ezt mondta:

Régen mindig azt mondták: „Kérdezzék meg Abelában!” – és aszerint fejezték be.

2Sám 20:18

וְהָאָמֹר לְאָמֹר
דְּבַר יַדְבָּרוּ בְּרֵאשִׁיטָה לְאָמֹר
שָׂאֵל יִשְׂאֵלוּ בְּאַבֵּל וְכֵן הִתְמוּ:

Hozzátette: ő személy szerint egy békeszerető hívő, de nemcsak személy szerint őt fenyegeti Joáb teljesen értelmetlenül, hanem el akar pusztítani „egy várost és anyát” Izraelben¹⁴⁸. Túlmenően a város nőnemű koncepcióján a héber nyelvben, mely szerint metaforikusan/metonimikusan a város a lakosainak anyja, az „עִיר וְאִם” kifejezés hendiadiszként is értelmezhető: metropolisz, anyaváros. Abela a környező települések központi városa volt. Ezért is ott dőltek el a dolgok, mint azt a mondás is tükrözte. Joáb visszakozott: nem a várost, csak király uruk támadóját vette célba. „meglátod, ennek feje majd ki lesz dobva a kőfalon!”¹⁴⁹ – ígérte a bátor abelai lakos, aki a *vox populi* idézésével a *konszenzus* alapját teremtette meg, ami nélkülözhetetlen a sikeres tárgyaláshoz. A mondást a történeti narratíva őrizte meg az utókornak.

A helyhez kapcsolódó mondások másik példája a Mórija földjén lévő hegy elnevezése. Eredetileg a helyről Ábrahám szólt maradandót. A mondás elterjedt, és a későbbi Templomhegyhez kapcsolódott. A mondás belső átalakuláson ment keresztül, eredeti megformálásához képest tovább csiszolódott, amikor szállóigévé vált.

Ábrahám nevet adott annak a helynek, amelyet kijelölt az égőáldozatra: יְהִנֵּה יְרֵאָה – „az Örökkévaló lát/kiszemel”. A kiszemelt helyen viszont a döntő pillanatban megakadályozta Ábrahámot, hogy leölje fiát és ellátta egy kossal, hogy fia helyett azt áldozza fel. A hely neve

¹⁴⁸ אַתָּה מִבְּקֵשׁ לְהָמִית עִיר וְאִם בְּיִשְׂרָאֵל

¹⁴⁹ 2Sám 20:21

sokatmondó. A látás a szükségek meglátását, így azok betöltését is jelenti. A héber **רָאָה** ige hétszeres ismétlése, variálása a perikópában arra utal, hogy a *látás, kiszemelés, ellátás, gondoskodás, láthatóvá válás* az Örökkévaló különleges szándékát teszi nyilvánvalóvá a helyvel kapcsolatban. Az elnevezés ismert mondássá vált.

*És elnevezte Ábrahám annak a helynek a nevét
'Az Örökkévaló lát'. Azért mondják a mai napig
is: „Az Örökkévaló hegyén megjelenik”
1Móz 22:14*

וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שְׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא
יְהוָה | יְרָאָה אֲשֶׁר יֹאמַר הַיּוֹם
בְּהַר יְהוָה יְרָאָה:

A maszoretikus szöveg pontozása azt közvetíti az olvasónak, hogy a **יְרָאָה** alakból **יְרָאָה** lett, a Kal ragozású ige Nifal imperfectumi alakká, passzívummá vagy (egyfajta „mediális” jelentésű) visszaható akcióminőségű szóalakká vált. A *lát-látható; lát-láttatik* szópár szemléletbeli változást tükröz. Míg a 'lát' alanya az Örökkévaló, a 'láttatik'-nak már tárgya. A névben a 'hegy' nem is szerepel, hiszen annak denotátuma. A mondás már egy kerek mondat a hegy és az Örökkévaló viszonyáról: ott Ő megjelenik.

A „**בְּהַר יְהוָה יְרָאָה**” mondat eredetét csak akkor szükséges a narrátornak megvilágítani, ha az közismert lett az ősatyákról szóló szóbeli hagyománya folytán.

A Teremtés könyve beemelte a narratíva folyamába a helyhez kötött, de fenntartásra méltó elszigetelt mondást, és ezzel irodalmi keretbe helyezte azt, egyszersmind egyetemes perspektívába állította. A fenti közmondás arra példa, hogy a mondásnak egyéni szerzője van (ez esetben nem maradt anonim), de a mondás a továbbadás során egy állandó, megszilárdult formát ölt, amely széles körben elterjed. A „**בְּהַר יְהוָה יְרָאָה**” mondat a *másálok* genezisének tanúja, miként nyerte el egy találó kijelentés végleges formáját, és lett szállóigévé.

4.2. AZ IRODALMI MONDÁS KIALAKULÁSÁNAK MODELLJE

Irodalmi mondásnak általában a Mislében, főként a 10–31. fejezetben kodifikált mondásgyűjtemény rövid bölcsmondásait (a szentenciákat) tekintik. Jellemzőjük a szimmetrikus

megformálás, a tömör, általában hét-nyolc szavas megfogalmazás. A szentenciák a zárlattal rendelkező 'A így van és B így van' (A_____ / B_____//) formát tükrözik, mint az alábbi tipikus példák mutatják:

*A testek élete a szelíd szív,
és a csontok rothadása az indulat.
Péld 14:30*

חַיִּי בְּשָׂרִים לֵב מְרַפֵּא
וְרִקֵּב עֲצָמוֹת קִנְאָה:

*A sérülés előtt gög van,
és a botlás előtt felfuvalkodott szellem.
Péld 16:18*

לִפְנֵי־שֹׁבֵר נְאוּן
וְלִפְנֵי כְּשָׁלוֹן נִבְּהָ רוּחַ:

*Az ajtó forog a sarkán,
a lusta meg az ágyán.
Péld 26:14*

הִדְּלָת תְּסוּב עַל־צִרְיָה
וְעֵצֶל עַל־מַטְחוֹ:

*Jobban kell a név a nagy gazdagságnál,
aranynál-ezüstnél az elfogadás jobb.
Péld 22:1*

נִבְחָר שֵׁם מֵעֶשֶׂר רָב
מִמְּכָרָ וּמִזָּהָב חֵן טוֹב:

Felvetődik a kérdés, milyen folyamatok vezethettek a fenti forma kikristályosodásáig.

Az irodalmi mondás geneziséét nehéz lineárisan felvázolni. Az első lépés a közmondás kreatív felhasználása és alkalmazása lehetett. A közmondás kreatív felhasználásán túlmutat az irodalmi mondás, ami a *másál* írásban rögzítésének igényével lép fel, és egyéni szerző produktívitásának eredménye. Azután talán célul tűzheték a közmondás tartósságának megfelelő igazságok kimondását. Ezt gondos mérlegelés kellett megelőzze: a közmondás mintájára egyénileg alkotott mondás szerzője annak tudatos „kihegyezésére”, kiegyensúlyozására törekedett.

A közmondás lehetett szimmetrikus szerkezetű, paralelisztikus sor, de lehetett prózai (egy kérdés, vagy egy tőmondat). Az irodalmi *másál* többnyire paralelisztikus sorból vagy sorokból áll.

E ponton felmerül a kérdés: milyen műfajtól örökölte a szentencia a költői formát? Mint azt a népi mondások esetében láttuk (4.1. fejezet), a helyzet szülte közmondás prózai nyersanyaga gyakran prózai is maradt. Problematikus az a magyarázat, hogy önmagában a tartósság felismerése és az igazság kimondásának igénye hatására a közmondásból kifejlődött az irodalmi szentencia. Ezt a nézetet John Franklin Genung képviseli:

„A bölcs mondás pedig első pillantásra a közmondás vagy szállóige örököse, amennyiben sommás megállapítást tartalmaz, ám nem a helyzet szülte, és tartalma nem is konkrét térhez és időhöz kötött, hanem a tartósság igényével lép fel, és a földi életben bárhol, bármikor érvényes. Ez a korlátlan érvényesség iránti igény nem más, mint az igazság keresése. Ez az igazság nem elvont, hanem az élet minden szférájára kiterjedő, érvényes igazság, amelynek gyakorlati alkalmazása számos előnnyel jár. Ez az igazság felfedi a valóság rejtett belső rendjét és értelmét. A tartósság, a széles körű érvényesség és alkalmazhatóság a törvények ismerve. Amennyiben megállapíthatók a törvényszerűségek, ez hozzásegíti az embert a világban való eligazodáshoz, segíti az embert földi boldogulásában.”¹⁵⁰

Kétségtávol, az irodalmi *másál* a rövid egymondatos formát a közmondás tulajdonságaiból örökölhette. Ennek formája többnyire: A_____ //.

4.2.1. Közmondásból egyéni mondás

4.2.1.1. „Balga a neve, balgaság jár vele”

¹⁵⁰ Genung, J. F., „Proverb”, *International Standard Bible Encyclopaedia*. Edited by James Orr. Blue Letter Bible. 1913. 5 May 2003. 29 Jul 2007. <<http://cf.blueletterbible.org/isbe/isbe.cfm?id=13781>>.

A közmondás és az egyéni szentencia közötti első átmeneti formát az 1Sámuel 25:25-ben Abigail beszédében találjuk. Mikor Dávid Nábáltól követői útján szívességet kért cserébe egy jómódú gazda, Nábál javainak önkéntes őrzéséért, a válasz Nábál részéről elutasítás és durva sértés volt. Dávidot attól, hogy elégtételt vegyen, Nábál értelmes felesége fordította el. Férje hálátlanságát a bölcsmondások aforisztikus stílusában magyarázta.

*Kérlek ne törődjön az én uram ezzel a
semmirekellő emberrel, Nábállal.
Mert amilyen a neve, olyan ő: Nábál a neve és
bolondság van vele. De én, a te szolgálólányod,
nem láttam az én uram szolgálóit, akiket küldtél.
1Sám 25:25*

אֶל־נָא יְשִׁים אֲדֹנָי אֶת־לְבִי
אֶל־אִישׁ הַבְּלִיעַל הַזֶּה
עַל־נֶבֶל כִּי כְשָׁמוּ כָּן־הוּא
נֶבֶל שָׁמוֹ וְנֶבֶלָה עָמוֹ
וְאֲנִי אֲמַתְךָ לֹא רָאִיתִי
אֶת־נַעֲרֵי אֲדֹנָי אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּ:

Abigail a vitathatatlan igazság önmagát megvilágító stílusában fogalmaz. Tökéletes párhuzamot von Nábál nevének jelentése és Nábál természete között. A Teremtés könyve óta élő meggyőződés, hogy a név közli egy egyén természetét. Gyakran eredetét és tulajdonságait rögzíti¹⁵¹, máskor a létező nevét intuitív felismerés révén sikerül inspiratív megragadni¹⁵². A Kóhelet a létező és a név egyidejűségét mondja ki, és összefüggésbe hozza az ember mibenlétével.

*Ami csak lett, már elnevezték,
és tudni lehet, mi az ember[...]
Préd 6:10a-b*

מִה־שֶׁהָיָה כָּבֵר נִקְרָא שְׁמוֹ
וְנוֹדַע אֲשֶׁר־הוּא אָדָם

Abigail a vitathatalan életigazságok hagyományos stílusában győzte meg Dávidot. Elismerete, hogy Nábál természetét jól tükrözi a neve. A נֶבֶל név a kifakulásra, a hervadásra, elromlásra vezethető vissza. (נֶבֶל). A szó a züllött, romlott, aljas, kegyetlen, durva embert jelöli. A balga

¹⁵¹ 1Móz 2:19b – וְכָל־אֲשֶׁר יִקְרָא־לּוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ – „...és minden élőlénynek az a neve, ahogy az ember elnevezi”

¹⁵² 1Móz 2:23b – לְזָאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לִקְחָהּ־זָאת – „...ezért hívják asszonynak, mert ő férfiból vétetett.”

ember eme típusa a Mislé negatív karaktereinek egyike. Nábál jól példázza ezt a jellemet: cinikus és hálátlan volt.¹⁵³ Nábállal senki nem mert beszélni, hogy változtasson a döntésén, mert tudták, hogy durva ember. Abigail, a felesége viszont meglátta Dávidban az emberi értéket is, és a Mindenható által adott életcélját is képes volt felismerni.

Mert amilyen a neve – olyan ő.

Nábál a neve és balgaság [jár] vele.

כִּי כְשֵׁמוֹ כִּי הוּא
נָבַל שְׂמוֹ וְנִבְלָה עִמּוֹ

Abigail a népi bölcsesség formájával kimondatlanul is kimondja, hogy Nábál rossz voltáról mindenki tud, és most csak beteljesült a *nomen est omen* törvénye – nincs mit tenni. Okos érvelés megtette a hatását. A balga ember később Dávid egyik zsoltárában ismét megszólal: „אֱלֹהִים, אֲמַר נָבַל בְּלִבּוֹ” (Azt mondja a balga a szívében: „nincs Isten”). A zsoltáríró nem próbálja meggyőzni. Viszont a balgát az értelmes emberrel állítja szembe, aki keresi a Mindenhatót. Dávid, mint bölcs ember, elfogadta a változhatatlan tény, lemondott a hálátlan emberek megváltoztatásának jószándékú kísérletéről.

Abigail *ad hoc* másálja tanulságos példája annak, hogy egy közszájon forgó bölcs megállapításból hogy lesz egyedi megnyilatkozás, ha egy élethelyzet úgy hozza.

Valószínűleg az ismert általános szabályt (*amilyen a neve – olyan ő*) egyénileg, kreatívan alkalmazta az adott szituációra. Ezzel a megnyilatkozása a kollektív és az egyéni bölcsmondás határán áll. Az ismert és releváns igazság egyéni alkalmazása már az irodalmi mondás felé mutat, annak geneziséét jól tükrözi.

4.2.1.2. „Jönnek a napok és megvalósul minden látomás”

Ezékiel felülírt egy régi közmondást egy egyéni mondással, ami már egyértelműen az irodalmi *másál* kategóriájába sorolja az újat.¹⁵⁴

¹⁵³ 1Sám 25:10–11. Nábál jellemét jól tükrözi beszéde: „Kicsoda Dávid és kicsoda Isáj fia? Manapság sok olyan szolgáló van, a kik elszöknek uraiktól. Vegyem hát kenyeremet és vizemet és az én levágott marhám, a melyet nyíróimnak levágattam, hogy olyan embereknek adjam, akikről azt sem tudom, honnan valók?”

¹⁵⁴ Ez 12:22–23, elemzését ld. a 4.1.7.2. pont alatt

Mennek a napok és megghiúsul minden látomás.

↓

Jönnék a napok és megvalósul minden látomás.

Ez 12:22–23

יֵאָרְכוּ הַיָּמִים וְאָבַד כָּל-חֲזוֹן:

↓

קָרְבוּ הַיָּמִים וְדַבֵּר כָּל-חֲזוֹן:

Látható, hogy a megállapítás, miszerint „a bölcs mondás pedig első pillantásra a közmondás vagy szállóige örököse”¹⁵⁵, megállja a helyét. Továbbmenve, a fenti prófétai bölcsmondás tudatosan épít az időtállóknak tekintett közmondásra: formáját lemásolja, hogy annak érvényét és tekintélyét is birtokolhassa az új mondás. A közismertség tekintélyt kölcsönöz még a hamis közmondásnak is. Ezékiel a közmondás kismértékű grammatikai megváltoztatásával teljesen ellentétes jelentést ér el a szemantikai területen. A hasonló formájú, de ellentétes jelentésű új, mesterséges mondás immár hasonló súllyal és tekintéllyel bír, mint az eredeti. A próféta így küzd azért, hogy hallgatóságát megnyerje üzenetének: az ő mondását tekintse érvényesnek és mérvadónak. A mondás formájú fogalmazás a régi mondás hatókörének elfoglalása, az új érvényességének kiterjesztése a lelkekért zajló küzdelem jegyében. A „*jönnék a napok és megvalósul minden látomás*” esetében a közmondás formájú egyéni szerzőségű tudatos alkotás keletkezésének vagyunk tanúi.

4.2.2. A szóbeli tradíció és rögzítése

Fontos leszögezni, hogy a népi mondás nem abban különbözik az irodalminak nevezett *másáltól*, hogy az egyik orális műfaj, a másik pedig – Dilthey szavaival – „írásban rögzített életmegnyilvánulás”. Ellentétük nem elsősorban a szóbeliség–írásbeliség ellentéte. Nem szabad elfelejtenünk, hogy mind a népi eredetű, mind a csiszolt bölcs mondás közeli és távoli *hallgatóknak* szólt: a fülnek és a szívnek, nem pedig magányos olvasóknak. Külön érdekes kérdés, hogy a Szentírás írói nem tekintették alacsonyrendűbbnek e szóbeli műfajt, ha

¹⁵⁵ Genung, John Franklin. „Proverb”, *International Standard Bible Encyclopaedia*. Edited by James Orr. Blue Letter Bible. 1913. 5 May 2003. 29 Jul 2007.
<<http://cf.blueletterbible.org/isbe/isbe.cfm?id=13781>>.

tanulságosnak találták. Egy közmondás vagy egy találó szóláshasonlat a maga idejében közérdekű ismeret volt, amit már csak tanulságos volta vagy érdekessége miatt is érdemes továbbadni. Egy ilyen magától értetődő elem beépítésével az elbeszélés egyáltalán nem szakad meg, sőt, magyarázó erejű példával gazdagodik.

Az irodalmi mondásban tovább él a közmondás íratlan szabálya, az hogy szükségképpen jól kell hangozzék amellet, hogy igaznak kell hasson. Az írásban történő rögzítés ehhez a kívánalomhoz képest csak másodlagos. A mai értelemben vett írás és olvasás elterjedése előtt „a fülnek beszéltek” – mint Oswald Spengler Eduard Norden nyomán rámutat, és a fülnek is írtak: úgy írtak, mint akik beszélnek. A „Nyugat alkonya”-ban így fogalmaz: „... semmi sem jellemzőbb egy kultúrára, mint belső viszonyulása az íráshoz. (...) Az antik próza egész művészetét közvetlenül a fül számára hozták létre. Úgy olvasták fel, mintha beszéltek volna; ehhez képest mi mindannyian úgy beszélünk, »mintha könyvből olvasnánk«.”¹⁵⁶

A népi mondásokban formát nyer, amit a hagyomány emlékezetre méltónak ítél, és amit annak formája miatt fenn is tud tartani azért, mert a rövid mondásban vagy párhuzamos sorokban testet öltött gondolat kifejezetten tartós. Tartós közösségi hatást az antikvitásban kifejezetten csak a definíciószerűen tömör aforisztikus stílussal lehetett elérni. Jób könyve rövid, megjegyezhető mondatokból álló hosszú beszédekből áll, a Példabeszédek könyve tucatnyi hosszú tanítást ugyanígy ad elő, majd a szentenciák gyűjteményére tér rá.

Az olvasónak az a benyomása támad, hogy akármilyen hosszúra nyújthatta valaki a beszédet, mondatainak rövid, tömör szentenciáknak kellett lenniük.

Jób nem vitatja, hogy a példabeszédek értékét tartósságuk adja. Implicite szembeállítja barátai beszédét a rögzítésre méltó *másálokkal*. A hamu a hiábavalóság,¹⁵⁷ az elégett dolog maradványaként a múlandóság szimbóluma, s talán ezért a gyász jele.¹⁵⁸

*Emlékezéseitek hamu példabeszédei,
érveitek sárvarak.*

Jób 13:12

זְכַרְנֵיכֶם מִשְׁלֵי־אֶפֶר לְגַבִּי־הַחֹר גְּבִיכֶם:

¹⁵⁶ Spengler, O., A Nyugat alkonya. Bp., 1995. p. 210.

¹⁵⁷ 1Móz 18:27

¹⁵⁸ Eszt 4:3, Jes 61:3

Akárhogy is értsük a hamu példabeszédei (מִשְׁלֵי־אֶפֶר) szerkezetet, amely mind a hamuval vagy hamuba írt betűk képét is felidézi, annyi bizonyos, hogy mindenképpen ellentétben áll a vasszerszámmal, amellyel kőbe vésték az írást.

*Hol, s ki adja meg, hogy szavaim leírassanak,
ki adja meg, hogy könyvbe bekarcoltassanak!*
Jób 19:23

מִי־יִתֵּן אִפֹּי וַיִּכְתְּבוּן
מִלֵּי מִי־יִתֵּן בַּסֶּפֶר וַיִּחַקְוּ:

Jób szeretné, ha az ő beszédeit nem fújná el a szél, hanem ólombetűvel sziklába metszetréneek.

Vastollal és ólommal örökre sziklába vésetnének! בְּעֵט־בְּרִזָּל וְעִפְרָת לְעֵד בְּצוּר וַיִּחַצְבוּן:
Jób 19:24

Nem feltétlenül az ólommal írtak a kőre. Írhattak bemeszelt kötömbre is,¹⁵⁹ de készülhetett írás úgy, hogy a kötömbön a betű formáját kivésték, majd a formát ólommal betömték.¹⁶⁰ A fémberakásos írás bizonyára a legtartósabbak egyike volt.¹⁶¹ Megfigyelhető, hogy az írás mindkét említett módja Jób szavainak tartósságát hivatott jelképezni, mind a kőbe vésés, mind pedig a könyvbe írás. Az irodalmi *másál* kialakulásának fő motivációja a beszédek tartósságának biztosítása volt. A Tóra áthagyományozásához hasonlóan fontos volt, hogy a rendkívüli esetek vagy nagy horderejű események jelentékeny ne legyenek az emberi emlékezet gyarlóságának kiszolgáltatva, hanem a bölcs beszédek időben és térben távol is hassanak.

A *másálok* egyik fő vonása a jelentős mondanivaló minél csiszoltabb megformálása párhuzamos sorban vagy sorokban. Az „irodalmi” *másál* tudatos költői megnyilatkozás. A megformálás önmagában is arra mutat, hogy megfogalmazói úgy gondolták, a forma tökéletesen igazodik az emberi képességekhez. Az általánosan ismert vagy általánosan igaz mondás szükségképpen egyetemes „küldetésű” is, amelyből következik, hogy komoly érvek szólnak a rögzítése mellett. A mondások tartós értékét valószínűleg korán felismerték, miként a kanonikus bölcsességirodalom idézett (és talán legrégebbi) műve igazolja. Tartósságukat minden bizonnyal

¹⁵⁹ 5Móz 27:2–4

¹⁶⁰ Blau Lajos, *Az óhéber könyv*. Bp. 1902., Reprint: Logosz, Bp., 1996.

¹⁶¹ Uo. Blau felhívja a figyelmet, hogy az ókorban elterjedt módszer napjainkig élő hagyomány a kőfaragók mesterségében, de az ólomot ezüst- vagy aranyfestékekkel helyettesítik.

a bennük raktározott bölcsességnek köszönhetik: a bölcsesség sokszor dicsért tulajdonsága, hogy sokkal hasznosabb – és nyilván tartósabb is – a maradandónak tekintett földi javaknál, aranyál-ezüstnél és drágaköveknél.¹⁶² Szemben a népi bölcsesség szóbeliségével, szemben szórványos és esetleges eloszlású mondásaival, az írásban rögzített *másálok* tartós életformáló hatásra számíthattak.

4.2.3. Az anonimitástól az ismert szerzőkig

Bizonyára egyidejűleg élt egyfajta népi bölcsesség és a vének és más kiválóságok ajkán a népi bölcsességből leszűrt, „tanácsnak” nevezett alkalmazott tudás. Jób könyve utal arra, hogy van egy mindenki által hozzáférhető bölcsesség, ami a természet megfigyelése révén is az ember birtokába juthat (Jób 12:7–9). Nincs senki elől elzárva, különösen, ha egy közösségben idősebb, tapasztalt emberek vannak (15:9–10). Ezt részint belátás útján, részint őseiktől átvett tradíció útján adják tovább (15:17–18). Az előző generációk által felhalmozott megfigyelés és tapasztalat elvileg sporadikusan, diffúz módon a nép ajkán élt, amelynek összegyűjtése és továbbadása a bölcs hírében álló ékesszólók, vezetők melletti tanácsadók, a vének dolga volt. Aki ezeket tudakolja, átveszi, hasznos beszédekkel mond, az bölcs hírében áll (15:2–3).

Megsúgom neked, hallgass rám;

ezt láttam és elmesélem,

amit bölcsék mondtak el

és nem fedték el az atyáiktól valót.

Jób 15:17–18

אֶחָדָה שָׁמַע־לִי וְזֶה־חֻזִּיתִי וְאֶסְפְּרָה:
אֲשֶׁר־חֲכָמִים יִגִּידוּ וְלֹא כִּחְדוֹ מֵאֲבוֹתָם:

Jób azzal gúnyolja barátait, hogy úgy sejti, azok saját magukat gondolják a bölcsesség egyedüli letéteményeseinek, mintha az ő személyükben testesülne meg a nép; és ha ők már nem lesznek, féltő, hogy a bölcsesség is velük együtt kivész a világból. Maga is hallott, látott minden olyat, amire barátai hivatkoznak. Sőt, értelmi képességei sem maradnak el amazokéitól.

¹⁶² Jób 28:15–19; Péld 16:16 et al.

*Bizonyára ti vagytok a nép, és veletek együtt
kihal a bölcsesség!*

Van nekem is értelmem, akárcsak nektek!

Nem maradok el mögöttetek.

És ki nem tud ilyeneket?

Jób 12:2–3

אָמְנָם כִּי אַתֶּם-עַם
וְעַמְּכֶם תְּמוּת חֲכָמָה:
גַּם-לִי לִבְבוֹ כְּמוֹכֶם
לֹא-נִפְלְ אֲנֹכִי מִכֶּם
וְאֶת-מִי-אֵין כְּמוֹ-אֱלֹהִים:

Ugyancsak hivatkozik arra, hogy azonosak barátaival tapasztalái és képességei. Nem azért vitatkozik velük, mert nem ismeri a bárki által hozzáférhető bölcsmondásokat.

Lám mindezt látta szemem,

hallotta fülem és felfogta.

Miként ti tudjátok, tudom én is:

nem esem el tőletek.

Jób 13:1–2

הֵן-כֹּל רָאִיתָ עֵינַי שָׁמְעָה אָזְנִי וַתִּבֶּן לָהּ:

כִּדְעַתְכֶם יִדְעֵתִי גַם-אֲנִי
לֹא-נִפְלְ אֲנֹכִי מִכֶּם:

Maga Jób vitatja a tapasztalat és a bölcs tradíció mondásait, hogy helyzetére hasznos eligazítással szolgál. Kétli, hogy ne volna ennél magasabbrendű bölcsesség. Jób a karizmatikus bölcsességre vágyik, ami a Mindenható szájából közvetlenül adatik az embernek. Állítja, hogy a kinyilatkoztatásból származó ismeret az igazi bölcsesség, és azt nem a vénség vagy a tradíció hordozza, hanem azt a Teremtő szájából lehet hallani (Jób könyve 28. fejezet). Az emberek bölcsessége véges, és nem abszolút. A bölcsek beszédei sem bírnak korlátlan érvényességgel. Sőt, a Mindenható nemcsak bebizonyítja hiábavalóságukat, de képes a bölcseket csapdába ejteni önnön ravaszságuk által (5:13a).¹⁶³

A közmondás szerzője ismeretlen; ezzel szemben az irodalmi mondások egyes szerzőkhöz köthetők, annak ellenére, hogy sokuk neve nem maradt fenn.¹⁶⁴ Az irodalminak nevezett mondás tudatos kutatás és alkotómunka eredménye.

¹⁶³ Jób 5:13 – לִכְדֹּר חֲכָמִים בְּעָרְמָם וְעֵצָת נִפְתָּלִים נִמְהָרָה:

¹⁶⁴ Ennek ellentmondani látszik a 4.1.8. pontban elemzett példa, a Mórija-hegyhez kapcsolt mondás, amelynek eredője eredeti formájában Ábrahám, az ősatya. A közmondásnak is van forrása természetesen. De míg a közmondásnál egyfajta kollektív alkotással van dolgunk, az irodalmi másál mondója tudatosan *szerzőként* lép elénk: igényt tart arra, hogy mondása változatlan formában maradjon fenn.

Az irodalmi mondás formája egy már kialakult irodalmi ízlés igénye szerinti kanonikus jegyeket mutat. „Szemben a közmondás kiegyensúlyozatlan jelentésével”,¹⁶⁵ törekszik a kiegyensúlyozottságra, mind formája, mind tartalma jól formált, kerek.

A tudatosság és az irodalmi igényű megformálás, valamint a tradálás és rögzítés igénye felveti művelői kilétének kérdését is. Bizonyosan különböznek a szállóigévé vált mondások szólóitól, mert az utóbbiak nem hivatásszerűen művelték a *másál* tanítását, csak tőlük ered vagy hozzájuk köthető egy találó mondás. A *másálok* közege kezdettől „a nép”, de művelői az erre elhivatást érző kevesek: „költők” (móselim)¹⁶⁶, bölcssek, tanácsadók, akik továbbadták-továbbfejlesztették a korábbi generációk ismereteit.

A bölcs, a nép tanítója és az uralkodó alakja minden időkre összeforrott Salamon király személyével. A bölcsesség tanítása központosult és intézményesült, diplomáciai csatornákon keresztül szinte nemzetközi mozgalommá terebélyesedett.

A Biblia bizonyítékkal szolgál arra nézve, hogy az ókori Izraelben a tanítóknak három osztálya létezett. Jeremiás 18:18-ban vannak megemlítve: „A tanítás nem vész el a paptól, sem a tanács a bölcstől (*chakham*), sem az ige a prófétától”; valamint Ezékiel 7:26-ban: „s kérnek látást a prófétától, ám törvény nem lesz a papnál, sem tanács a véneknél (*zekenim*)”. A papnak volt a tiszte, hogy ellássa a közösséget tanítással (Tóra) a szó szorosabb értelmében vett vallásgyakorlás terén...; a próféta feladata volt, hogy közölje a néppel az Isteni szót vagy látomást, amit kapott; mellettük azután ott voltak a „bölcsek” vagy a „vének”, akik az élet világi ügyeiben adtak tanácsot, útmutatást.¹⁶⁷

A Tóra hagyományának valláséleti tanítása, a megfigyelő értelem evilági érdeklődése és az ősi költészet formaadása együttesen jelentették azt a táptalajt, amelyből az irodalmi mondás kisarjadhatott. A névvel jegyzett *másálok* legismertebb gyűjteménye a kanonikus Mislé lett, amelyben 22:17-től 24:34-ig „a bölcssek mondásai” sorakoznak név szerinti szerzőség megjelölése nélkül, a megnevezett szerzők Salamon¹⁶⁸ mellett Águr¹⁶⁹ és Lemuél¹⁷⁰, az utóbbiakról a nevükhöz fűződő szentenciákon kívül semmit nem tudunk.

¹⁶⁵ Genung, J. F., „Proverb”, *International Standard Bible Encyclopaedia*. Edited by James Orr. Blue Letter Bible. 1913. 5 May 2003. 29 Jul 2007. <<http://cf.blueletterbible.org/isbe/isbe.cfm?id=13781>>.

¹⁶⁶ 4Móz 21:27

¹⁶⁷ Cohen, A., *Proverbs*. New York, The Soncino Press, 1985., p. xi.

¹⁶⁸ Péld 10:1–22:16

¹⁶⁹ Péld 30:1–33

¹⁷⁰ Péld 31:1–9

4.3. AZ IRODALMI MONDÁS ÉS A MÁSÁL NÉGY TÍPUSA

A *másál* műfaján belül négy fő típus különböztethető meg. A közmondás, a szentencia, a prófécia és az ékesszólás alkotja e többretű műfaj fő ágazatait. Tézisem szerint a szentenciaforma (A_____ / B_____//) kifejlesztésében szerepet játszhatott a *másál* műfajának valamennyi korai képviselője.

A közmondás vagy a szállóige poétikai zárlattal rendelkező, rövid, párszavas aforizma, kikristályosodott konklúzió, de tipikusan nem parallelizmus. A közvetlen kapcsolat közmondás és szentencia között nem ad megnyugtató választ az utóbbi szimmetrikus formájára. A parallelizmus irányába mutató típus a szóláshasonlat; mivel a simile *ex definitionem* kétagú kifejezés. A közmondás viszont nem mindig alkot egyenrangú párhuzamos szóláncokat.

A közmondásból történő egyedüli származtatás azért problematikus, mert a szimmetrikus és zárlattal rendelkező 'A így van és B így van' (A_____ / B_____//) formát egyéb költői formát mutató műfaj hatásának kell tulajdonítani. Legkézenfekvőbb, ha a *másálok*nak nevezett hosszabb poétikus alkotásokat (az emelkedett beszédet és a próféciák *másálnak* nevezett típusait) a vizsgálat körébe vonjuk.

E ponton szükséges visszatérni a *másálok*nak nevezett hosszabb poétikus alkotások szerepére. Bármennyire szóbeli műfajok is voltak eredendően, írásban, mi több: a Tanakh kánonjának becses részeiként maradtak fenn, ezért az irodalmi *másálok* körében szükséges jellegzetességeiket tárgyalni. Felmerül a kérdés, mely tulajdonságaikat örökölték a Mislé rövid mondásaira? Milyen szerepet játszott a szentenciatípus kialakulásában az emelkedett szónoklat és a prófétikus *másál*? Az orális tradícióból az írásbelibe való átmenet megfigyelése után a szentencia, a szónoki beszéd és a prófétikus *másál* kapcsolatát vizsgálom.

4.3.1. Költemény (a *Móselim* szavai)

A honfoglalók az emoriták elleni hadjáratban Gád, Rúben, Manassze fél törzsének osztották ki a Jordánon túli területeket. Rúben törzse szerezte meg Hesbont, Szihon egykori városát.¹⁷¹ A város

¹⁷¹ A 4Móz 32:28–38 (37. v.: וַיְבַנּוּ רְאוּבֵן בְּנֵי אֶת־חֶשְׁבֹן וְאֶת־אֵלְעָלָא וְאֵת קִרְיָתִים) szerint az elfoglalt városokat újjáépítették, többnek új neveket adtak a honfoglalók. Rúben törzse Hesbont, Eleálét, Kirjataimot építette újjá.

építéséről szóló költeményt némelyek balladának, mások gúnyversnek tartják. Ennek ellentmond a költemény keletkezésének élethelyzete: a város újjáépítése. A felszólítás címzettjei nem az emóriak, hanem Izrael fiai voltak: „Gyertek Hesbonba! Épüljön fel és legyen erődítve Szichon városa!” (4Móz 21:27). A párhuzamos sorokból álló mű mondói és alkotói „a példabeszédmondók” (הַמְשָׁלִים) voltak. Ők azok, akik *másá*lokban beszélnek. A költemény vizsgálata fényt vethet arra, mit értettek *másál* alatt a honfoglalás korában. Az „újjáépítés dala” a történeti emlékezet hordozója volt, amely fenntartotta a város elfoglalásának történetét. A moábi honfoglalás illusztrációja után olvassuk (31. v.): „És Izrael letelepedett az Emóriak földjén” (וַיֵּשְׁבּוּ יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הָאֱמֹרִי).

(27) Ezért mondják a másálmondók:

Gyertek Hesbonba! Épüljön fel
és legyen erődítve Szichon városa!

וְתִכְוֹנֵן עִיר סִיחֹן:

עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הַמְשָׁלִים

בְּאוֹ חֶשְׁבֹן תִּבְנֶה

(28) Mert tűz ütött ki Hesbonban,
láng Szichon városában.

לְהִבָּה מִקִּרְיַת סִיחֹן

כִּי־אֵשׁ יִצְאָה מִחֶשְׁבֹן

Megemésztette Ar-Moábot,
Arnón magaslatainak baáljait.

בְּעֵלֵי בְּמֹת אֲרֹנָן:

אֶכְלָה עַר מוֹאָב

(29) Jaj neked Moáb!
Elvesztél Kámós népe!

אֶבְדַּת עַם־כְּמוֹשׁ

אוֹיֵלָךְ מוֹאָב

Menekülésre adta fiait,
leányait fogságra:

וּבְנֵתָיו בְּשָׁבִית

נָתַן בְּנָיו פְּלִיטָם

[akik] Szichonéi,
az emóri királyéi!

סִיחֹן:

לְמֶלֶךְ אֱמֹרִי

(30) És lövöldöztük őket: elveszett Hesbon, Dibonig.
És elpusztítottuk őket Nófachig, ami Medebáig ér.

עַד־דִּיבֹן

וַיִּרְם אֶבֶר חֶשְׁבֹן

4Móz 21:27-30

אֲשֶׁר עַד־מִדְבָּא:

וַנָּשִׂים עַד־נַפַּח

Az elbeszélő költemény Hesbon és a környező városok meghódítását, tűz általi pusztulását, a menekülők üldözését, a magaslatok megsemmisítését írja le. A jelen feladatával, az újjáépítésre

való buzdítással kezdődik, de a történetmondás adja a gerincét. A mű egyik célja talán a helységnevek, személynevek fenntartása lehetett az események rögzítése mellett.

Megfigyelhető benne a párhuzamos verselés, amely különösen a jellegzetes szópárokban jelenik meg. Tipikus szópárok a *fiak–leányok, tűz és láng* (28., 29. v.). Menekülés és fogság egymást kiegészítő párok (29. v.). Névpótló azonosságot tartalmazó szópár: *Moáb – Kámós népe* és *Szichon – az emóri király* (29. v.). Ha a párhuzamosság mindenütt következetes, akkor a „*Megemészttette Ar-Moábot / Arnón magaslatainak baáljait*” sor szerint Ar-Moáb kultusz hely lehetett, és az ott működő a Baál-szentély felégetését jelenti.

A Héber Bibliában a 27. versben található az első utalás kimondottan *másálszerzőkre*. A hesboni újjáépítés dala tükrében megállapítható, hogy a *másál*mondók (מְשָׁלִים) által művelt műfaj eredendően olyan összefüggő elbeszélő költemény volt, melynek jellemzője, hogy tipikusan párhuzamos sorokból áll, a sorpárokban rokon értelmű szópárok vagy névpótló azonosságot kifejező szópárok elosztásával.

A sorok A _____x₁_____ / B _____x₂_____ // szerkezetűek, ahol x₁ és x₂ rögzített szópárt vagy névpótló azonosságot takar. A *másál* műfaja jóval tágabb tehát annál, mintsem egy szólásra vagy egyedi mondásra lehetett volna korlátozni. A *másálnak* inkább a közösségi vetülete az, amely összeköti a közmondással. A nép ajkán élő, *közismert* vers vagy elbeszélő költemény ugyanúgy *másál* volt, mint az egymondatos szállóige vagy mondás.

4.3.2. Ékesszólás: kutatás és tanulság

4.3.2.1. Jób beszéde a Bölcsességről: problémafelvetés és megoldás

Jób könyvének poétikus beszédeit maga a könyv két ízben is a *másál* műfajába sorolja. Az ünnepélyes beszédeket szózatoknak tekinthetjük: a szólók rövid parallelisztikus sorokból építkező összefüggő beszédeket intéznek hallgatóságukhoz. A מְשָׁלִים kifejezés a מְשָׁל főnév és a נָשַׁף 'emel' ige infinitivus constructusa összetételéből vált idiómává. Az idióma egy hatásos beszéd elmondásának tevékenységét, a szónoklást jelenti.

És ismét beszédbe kezdett Jób, és így szólt...

Jób 27:1

(BH 29:1)

וַיִּסַּף אִיּוֹב שְׁאֵת מְשָׁלוֹ וַיֹּאמֶר:

A Tanakh ritka műfaji megjelöléseinek köszönhetően a Jób könyve beszédeit a *másálok* közé lehet sorolni. Az exegéta nehézségei részben megoldódnak, ha a könyv különleges drámai narratíváját úgy értelmezi, ha figyelemmel van az emelkedett párhuzamos verselésre. A fordítók Jób könyvének számos *hapax legomenon*-ját a párhuzamos verselés törvényszerűségei segítségével tudták, tudják megfejteni, ha más ókori sémi nyelvemlékek nem állnak a szóról rendelkezésre.

A „bölcesség lelőhelye” különleges helyet foglal el Jób védőbeszédei között. A 28. fejezet elemzése segítségével megállapítható, az emelkedett beszéd mely tulajdonságai öröklődnek át a Mislé szentenciairodalmára.

(1) Úgy bizony, az ezüstenek van lelőhelye,
és helye az aranynak, ahol tisztítják.	כִּי יֵשׁ לַכֶּסֶף מוֹצֵא וּמְקוֹם לְזָהָב יִזְקוּ:	1
(2) A vasat a porból veszik és olvasztott kő a réz.	בְּרִזֵּל מֵעֶפְרָה יִקָּח וְאֶבֶן יִצּוֹק נְחוֹשֶׁה:	2
(3) Véget vet a sötétségnek, és teljességig átkutatja a homály és a halál árnyéka követ.	קִיץ שֶׁם לְחֹשֶׁךְ וּלְכָל-תְּכֵלִית הוּא חוֹקֵר אֶבֶן אֶפֶל וְצִלְמוֹת:	3
(4) Aknát tör lakatlan [helyen]: akik elfeledkeznek lábukról, függnek; emberektől [távol] himbálóznak.	פְּרִץ נָחַל מֵעַם-זָר הַנִּשְׁפָּחִים מִנִּירְגָל דָּלוּ מֵאֲנוּשׁ נְעוּ:	4
(5) Föld, amiből kenyér szökik szárba, és alatta mintha tűz [miatt volna] fölforgatva.	אֲרֶץ מִמֶּנֶה יֵצֵא לֶחֶם וְתַחְתֶּיהָ נִהְפֵּךְ כְּמוֹ-אֵשׁ:	5
(6) Annak köveiben van a zafír helye, aranyrögjei vannak neki.	מְקוֹם-סַפִּיר אֲבִינִיהָ וְעִפְרַת זָהָב לֹו:	6
(7) Ösvény! Nem ismeri azt a sas, a sólyom szeme sem pásztázza azt.	נָתִיב לֹא-יִדְעוּ עֵיט וְלֹא שׁוֹפְתוּ עֵינַי אִיהָ:	7
(8) Nem tapossák büszke vad kölykei, nem halad át azon oroszlán.	לֹא-הִדְרִיכֶהוּ בְנֵי-שָׁחַן לֹא-עָרָה עָלָיו שָׁחַל:	8
(9) [Az ember] tűzkőre veti kezét, gyökerestül felforgat hegyeket.	בְּחִלְמֵי־שֶׁלֶחַ יָדוֹ הִפְךָ מִשְׂרֵשׁ הָרִים:	9
(10) Sziklákban folyosókat hasít, minden kincset meglát szeme.	בְּצוּרוֹת יֵאָרִים בְּקַע וְכָל-יִקְרָ רְאֵתָהּ עֵינָו:	10
(11) Elköti a folyók szivárgását, amit rejtett, napvilágra hozza.	מִבְּכֵי נְהָרוֹת חִבֵּשׁ וְתַעֲלָמָה יֵצֵא אוֹר: פ	11
(12) De a bölcesség hol található, és melyik az értelem helye?	וְהַחֲכָמָה מֵאֵינן תִּמְצָא וְאֵי זֶה מְקוֹם בִּינָה:	12
(13) Halandó nem tudja annak irányát,		

és nem található meg az élőknék földjén.	13	לֹא־יִדְעַ אָנוּשׁ עֲרֻכָּה וְלֹא תִמְצָא בָאָרֶץ הַחַיִּים:
(14) A mélység azt mondja: nincs az énbenem!	14	תְּהוּם אָמַר לֹא בִי־הִיא וַיִּם אָמַר אֵין עַמּוּדַי:
A tenger meg azt mondja: nincs nálam!	15	לֹא־יִתֵּן סִגּוּר תַּחֲתֶיהָ וְלֹא יִשְׁקַל כֶּסֶף מִזִּהְרָה:
(15) Nem adatik helyette arany;	16	לֹא־תִסְלַח בְּכֶתֶם אוֹפִיר בְּשֵׁהֶם יָקָר וְסַפִּיר:
nem mérhető ezüst, [mint] vételára.	17	לֹא־יַעֲרַכְנָה זָהָב וְזִכּוּכִית וּתְמוֹרֶתָהּ כְּלִי־פֶז:
(16) Nem mérhető Ofir aranyával,	18	רֵאמוֹת וְנִבְיֹשׁ לֹא יִזְכָּר וּמִשְׁךְ חֲכֻמָּה מִפְּנִינִים:
drága ónixszal és zafírral.	19	לֹא־יַעֲרַכְנָה פִּטְרֵת־כּוֹשׁ בְּכֶתֶם טְהוֹר לֹא תִסְלַח:
(17) Nem teszik egy sorba az arannyal és	20	וְהַחֲכֻמָּה מֵאֵין תְּבוּא וְאֵי זֶה מְקוֹם בֵּינָה:
gyémánttal; vagy cserébe aranyedényekkel.	21	וְנִעְלָמָה מֵעֵינַי כָּל־חַי וּמַעוֹף הַשָּׁמַיִם נִסְתָּרָה:
(18) Korall és kristály nem említhető,	22	אֲבֵהוּן וּמוֹת אָמְרוּ בְּאִזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ שָׁמַעָה:
a bölcsesség értéke nagyobb a gyöngyöknél.	23	אֱלֹהִים הִבִּין הַרְפָּה וְהוּא יָדַע אֶת־מְקוֹמָהּ:
(19) Nem teszik egy sorba Kús topázával,	24	כִּי־הוּא לִקְצוֹת־הָאָרֶץ וּבֵיט תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם יִרְאֶה:
a színarannyal nem mérhető fel.	25	לַעֲשׂוֹת לְרוּחַ מִשְׁקַל וַיְמִים תִּכְנֶן בְּמַדְרָה:
(20) Akkor a bölcsesség honnan jön, és melyik az	26	בְּעֲשֻׁתוֹ לְמַטֵּר חֶק וְיִדְרֹךְ לַחֲזוֹן קָלוֹת:
értelem helye?	27	אֵן רָאָה וַיִּסְפְּרָה הֵכִינָה וְנִסְחַקְרָה:
(21) És el van rejtve minden élő szemei előtt;	28	וַיֵּאמְרוּ לְאָדָם
rejtett az ég madarai előtt.		הֵן יִרְאֵת אֲדָנַי הִיא חֲכֻמָּה וְסוּר מֵרַע בֵּינָה: ם
(22) A pusztító és a halál azt mondják: hírért		
hallottuk füleinkkel.		
(23) Isten érti annak útját, és Ő tudja annak helyét.		
(24) Mert Ő pillant végig a föld határáig, az ég alatt		
mindent lát.		
(25) Mikor a szélnek súlyt szerzett		
és a vizeknek mértéket szabott,		
(26) Mikor az esőnek törvényt alkotott,		
és utat a nagy hangú villámnak,		
(27) Akkor látta azt és elsorolta,		
megszilárdította és ki is kutatta.		
(28) És így szólt az emberhez:		
Íme a bölcsesség: az Örökkévaló félelme az; és		
eltávolodni a rossztól – az értelem.		

Jób beszédének lényege egy problémafelvetés.¹⁷² Ha a földi értékeket az ember megtalálja, és a bölcsesség érték, akkor hol találja a bölcsességet? Előadását azzal a közismert ténnyel kezdi, hogy minden tartós anyagi értéknek van lelőhelye. Ennek ellenpontja a bölcsesség és értelem helyét kutató „Hol található?/Honnan származik? És hol a helye?” kérdés, amely kétszer is megjelenik a 12. és 20. versben mint a problémafelvetés két sarokköve. Az érvelés menete is figyelemre méltó.

A nemes és hasznos fémeket az ember a földből nyeri. Az ember az egyetlen teremtett lény, aki kincsek után kutat. A legerősebb vadállatok sem járnak ott, legélesebb szemű madarak látnak bele a föld azon részeibe, amit az ember felkutat. Az ember, a *homo faber* a mélységbe leszáll, bányákat nyit, egész hegyeket forgat fel a kincsekért, a tárnákban a szivárgó vízereket elköti. Mindent átvizsgál, minden értéket meglát szeme. De a bölcsesség helye ismeretlen, nem tudni, hol lelhető fel. Nincs a látható világban: sem a föld felszínén, sem a föld mélyében, nincsen a tenger mélyén.

Az ember, a *homo oeconomicus* a bányászott kincseket értékke alakítja. Arany, ezüst, drágakő, gyöngy, kristály, aranyedény kerül a forgalomba, távoli vidékek híres értékei. De a bölcsesség semmivel sem szerezhető meg, ami a látható világban értéket hordoz; a legbecsesebbje sem ér fel vele. Hol van hát a bölcsesség lelőhelye, ismétli a kérdést; s az értelem honnét származik? A bölcsesség rejtve van a földi lények előtt, és odalent az alvilág, a halál birodalma sem ismeri.

Ekkor a szónok a Teremtő tudományára irányítja a figyelmet: Ő lát mindent a földön, Ő az, aki a szelet, a vizet alkotta és megmérte, irányt szabott az esőnek és még a villámoknak is. A bölcsességet is látta, és az embernek el is mondta, elkészítette és kikutatta. Akárcsak egy bányából, felszínre hozta: a Mindenható tisztelete, az a bölcsesség; az értelem pedig a rossz elhagyása.

A beszéd az eredeti képtől: az anyagi értékek szimbólumaitól és azok kibányászásától visszakanyarodik a kutatás motívumához. A bölcsesség és értelem helyét kutató „Hol van?”, „Hol található?” kérdésekkel két sorozatot zár le (12., 20. v.). Az első sorozatban a bányászat leírását találjuk (1–11. v.). A második sorozat a kelendő árucikkkel a kereskedelemet szimbolizálja. A bölcsesség nincs sem a tudásban, sem a technikában, sem a gazdagságban. Az emberi tevékenység mögött a mesterségbeli tudás bármekkora is lehet: a bölcsességet nem találja

¹⁷² A Septuaginta a $\eta\eta\eta\eta$ szót fordítja $\pi\rho\acute{o}\beta\lambda\eta\mu\acute{\alpha}$ –nak, mint pl. a Zsoltárok 49:5-ben. A mű bevezető szavai szerint a beszéd műfaja bölcsességmondás és elmélkedés, és mint a másál párja, a $\eta\eta\eta\eta$ itt a megoldásra váró probléma megjelölése, nem találókérdés.

a természetben. Az anyagi értékek felhalmozása árán szintén nem kaphatja meg az ember. A földfelszíni-földalatti világ váltakozása háromszor is megjelenik a beszédben, egyre nagyobb mélységig haladva: elsőként a flóra és fauna szintje van (5a–8. v.) a bánya mélyével párba állítva (3., 5b, 6., 10–11. v.). Második a halandó emberek világa, az élők földje szembeállítva a megszemélyesített Mélységgel és Tengerrel, akik kijelentik, hogy a bölcsesség náluk sem található (13–14. v.). A harmadik és immár legnagyobb távolságot átfogó ellentét az ég madarainak és az alvilágnak a szembeállítása (21–22. v.).

Miután Jób a bölcsességet minden fellelhető földi jónál kívánatosabb kincsnek mutatja be, és ezzel a kincseket a bölcsesség metaforájává teszi, egyszerre felruházza a kincsek minden tulajdonságával. A bölcsesség: kincs, ezért kelendő, hasznos, meggazdagít, szép, ritka, ragyogó, drága. Ezért kell tudnia az embernek, hogy a bölcsesség hol lelhető fel. A probléma plauzibilitását ilymódon a metafora igazolja. A Jób könyve 28. fejezetének problémafelvetése a következő logikát mutatja:

A föld kincseit az ember felkutatja. (evidencia)

Hol található a bölcsesség? (probléma)

A bölcsesség a föld kincseinél jóval értékesebb. (reláció)

A bölcsesség nem földi érték. (negáció)

Hol található a bölcsesség? (probléma)

A bölcsesség nincs a látható világban. (negáció)

A bölcsesség nincs a túlvilágon. (negáció)

A bölcsesség a Teremtő természetfölötti kijelentéséből származik. (akklamáció)

A bölcsesség az Ő tisztelete és a rossz elhagyása. (konklúzió)

A problémafelvetés megoldása, hogy a legfőbb kincsnek, a bölcsességnek lelőhelyét az ember számára a világ Teremtője mutatta meg, és az nem más, mint az istenfélelem és bűngyűlölet. A megoldás a beszéd kétszeres érvanyaga nyomán leszűrt summa, tömör epigrammaszerű konklúzió. Jób *másál*ja nemcsak emelkedett szónoklat, hanem valójában egy probléma előadása és megoldása. Evidens megállapításból indul ki, majd annak körülményeit bővebben leírja, hogy felkészítsen az ellentmondás felvetésére. A kérdés előtti *váv* ezért ellentétes értelmű. A kérdések feltevése után negációkkal folytatja a tárgyalást, ezzel kizár a tárgyalás köréből elemeket (ti. hol

nincs a bölcsesség). A problémát újra felveti, erre válaszol, és a megoldás felé halad. A lezárás nagyon hangsúlyos és tömör, a tanulság erőteljesen zárja le a beszédet.

Ezúttal a *másál* alapvetően három részből áll, s e három: a probléma felvetése, a pozitív és negatív érvek felvonultatása, végül a kérdés megoldása. A beszédek meghallgatásának és megvitatásának célja az igazság és a jó kikutatása.

Lám, ezt kutattuk ki, így van ez.

הִנֵּה־זֹאת חִקְרֵנוּהָ כְּוֵהִיא

Hallgass rá, jegyezd meg magadnak.

שְׁמַעֲנָה וְאַתָּה דַע־לֶךָ:

Jób 5:27

Az érvelő, kutató, valamiféle konklúziót leszűrni akaró beszédmód a didaktikus vagy filozofikus *másálok* sajátja, amely ebbéli törekvésében a szentenciákhoz hasonló.

A poétikus forma nem díszítőelem, hanem szerves része annak a folyamatnak, amelyben „keressük a helyes ítéletet, hogy megtudjuk, mi a jó (Jób 34:2–4).¹⁷³ Az ékesszólás argumentációja részeként számos stílus eszközt felvonultat. A gondolati tartalom mellett a köznap nyelvűtől elütő, stílusértéket közvetítő beszédmód maga is a meggyőzés eszköze.¹⁷⁴

4.3.2.2. A 49. Zsoltár: a didaktikus költemény példája

Kórach fiainak eme költeménye kimondottan a *másál* műfaját képviseli (5. v.). A *másál* mellett feltűnik rokon szava, a chídá (חִידָה – rejtvény vagy inkább előadás, felvetés, Sept.: πρόβλημα). Különlegessége a hangszeres kíséret említése.

A kérdésfelvetést tárgyaló és abból tanulságot leszűrni akaró beszédmód miatt a zsoltár ugyancsak a didaktikus és bölcséleti *másálok* közé tartozik. Az énekes úgy vezeti be, hogy üzenetének univerzális jellegét közli: a címzett az egész emberiség. Ezután mondandójának tartalmát és műfaját is meghatározza. Tartalma bölcsesség és értelem, formája zsoltár (מְזִמֹּר), példabeszéd (מִשְׁל) és rejtvény (חִידָה) – rejtély, rejtett dolog értelemben, amit ki kell fejteni, hogy az igazság napvilágra kerüljön.

¹⁷³ Jób 34:4 – מִשְׁפָּט נִבְחַרְהָ לָנוּ נִדְעָה בֵּינֵינוּ מֵהַטּוֹב:

¹⁷⁴ Ld. a 7.4.7. fejezetet.

(2) *Hallgasson ide minden nép,
figyeljeteK, földkerekség lakói!*

(3) *Akár közember fiai,
akár valaki fiai,
gazdaggal együtt a szegény!*

(4) *Szájam bölcsességet beszél,
szívem elmélkedése értelem.*

(5) *Példabeszédhez fordítom fületem, hárfával
nyitom meg talányomat.*

Zsolt 49:2–5

שְׁמַעוּ־זאת כָּל־הָעַמִּים

הָאֲזִינוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָדָם:

גַּם־בְּנֵי אָדָם גַּם־בְּנֵי־אִישׁ

יַחַד עָשִׂיר וְאֶבְיוֹן:

כִּי יִדְבַר חֲכָמוֹת וְהִגִּית לְבִי תְבוּנוֹת:

אָטָה לְמַשָּׁל אֲזִנִּי אֶפְתָּח בְּכֹנֹר חִידָתִי:

A példabeszédmondás kiindulása a Jób 28. fejezetben foglalt beszédhez hasonlóan egy kérdés („Miért félek a gonoszság napjaiban...?”), amire a szónok maga válaszol, majd beszéde végén levonja a végkövetkeztetést. A gazdagságukban bízó emberek ostobaságát az oktalan állathoz hasonlítja. Ez a végkövetkeztetés a kórachita énekes költeményének közepén is elhangzik. Ugyancsak hasonlít a két *másál* abban, hogy a földi és föld alatti világ „jelenetei” váltakoznak mint színterek. Jób az evilági és természetfölötti értékkel foglalkozik, a 49. Zsoltár viszont az evilági és a túlvilági sorssal. Az ostoba ember és a barmok hasonlata refrénszerűen ismétlődik, és szinte besulykolja a zsoltár üzenetét. A paraneitikus hangvételt a felszólító mód, a buzdítás és indoklás is erősíti („ne félj..., mert...”). A figyelem felkeltésének eszköze, hogy az „odahajtom fületem – megnyitom számat” kifejezések helyett váratlanul az előadó a száj helyett azonnal a szájából elhangzó beszédet nyitja meg (metonímia). A fül–száj szó pár konvencionális párosítás, ugyancsak megszokott a szájhoz kapcsolódó idiomatikus ’száj megnyitása’, ami annak kifejezése, ha valaki elkezd beszélni. Szokásos szó szerkezet a ’fül odahajtása’ is: azt jelenti, valaki a beszédre oda kezd figyelni. Ehelyett feszültséget teremt az elmés rímekkel, szó párokat alkotva a sg.1. birtokraggal (ִ) és a sg.1. imperfectumi prefixummal (א):

אָטָה לְמַשָּׁל אֲזִנִּי אֶפְתָּח בְּכֹנֹר חִידָתִי:

Példabeszédhez fordítom fületem, hárfával nyitom meg talányomat.

A *fordítom–megnyitom* szópár az alliteráció, a *fülemet–talányomat* a ragrím miatt szoros kapcsolatba kerül. A *fül* után a *talány* meglepő és maga is talányos, feszültséget keltő elem. A feladvány egy probléma, egy kérdés, amivel kihívást intéz a hallgatóság értelmi képességei felé.

(6) *Miért féljek a gonosz napokon,
[mikor] gáncsolóim bűne vesz körül?*

לָמָּה אֵירָא בַיּוֹמֵי רָע
עוֹן עַקְבֵי יִסּוּבֵנִי:

(7) *Akik vagyonukban bíznak,
és nagy gazdagságukban dicsekszenek.*

הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם
וּבְרֵב עֲשָׂרָם יִתְהַלְּלוּ:

(8) *Senki nem váltja meg a másik embert;
nem adja meg Istennek engesztelését.*

אֵחַ לֹא־פָדָה יִפְדֶּה אִישׁ
לֹא־יִתֵּן לְאֱלֹהִים כִּפְרוֹ:

(9) *Mert drága lelkük váltsága,
ezért örökre felhagy vele.*

וַיִּקַּר פְּדִיוֹן נַפְשָׁם
וַחֲדָל לְעוֹלָם:

(10) *Ha még élne is örökké,
nem látná meg a pusztulást.*

וַיַּחֲרִיעוּר לְנֶפֶשׁ
לֹא יִרְאֶה הַשְּׁחָת:

(11) *De biztosan meglátja! A bölcsek meghalnak,
együtt vesznek el az ostobával és a faragatlannal;
vagyonukat pedig másokra hagyják.*

כִּי יִרְאֶה | חֲכָמִים יָמוּתוּ
יַחַד כְּסִיל וּבַעַר יֵאָבְדוּ
וְעֲזָבוּ לְאַחֲרֵים חֵילָם:

(12) *Bensejük [azt gondolja]: házaik örökkévalók,
lakhelyeik nemzedékről nemzedékre,
neveiket emlegetik a földön.*

קִרְבָּם בְּתִימוּ | לְעוֹלָם
מִשְׁפָּנֹתָם לְדֹר וָדֹר
קִרְאוּ בְּשִׁמוֹתָם עָלַי אֲדָמוֹת:

(13) *De az ember, ha fényűzésben él, sem marad meg;
a barmokhoz hasonló, ahogyan kimúlnak.*

וְאָדָם בִּיקָר בְּלִילָן
נִמְשָׁל כְּבַהֲמוֹת נְדָמוֹ:

Zsolt 49:6–13

Az első tanítás személyes hangvételi: kell-e félnie a szerzőnek, amikor sikeres bűnös emberek akadályozzák őt? A válasz transzcendens jellegű, az élet, metonimikusan a lélek halál utáni sorsával foglalkozik. A vagyon semmit sem használ az emberi élet végső kimenetele tekintetében. Ember nem tud egy másik emberen segíteni az örök sors megváltoztatásában, mivel magának a Teremtőnek kellene kifizetni az emberi lélekért az váltságdíjat és az engesztelést (szó szerint „elfedést”, ami elliptikusan a bűnök elfedését jelenti). Ez olyan drága ár, hogy megfizetése még akkor sem volna lehetséges, ha az az ember, aki erre kísérletet tesz, nem halna meg soha. Viszont meghal; a halál elkerülhetetlen; a bölcsek is ugyanúgy halnak meg, mint az ostobák és a durva, közönséges emberek.

A 'meglátja a pusztulást' idióma a halál költői megnevezése, a pusztulás szó gyakran párban áll a *Seol* és a *halál* fővével.¹⁷⁵ A kifejezésben a 'látni' (רָאָה) ige annyit tesz, mint 'tapasztalni', vagyis végül minden ember megtapasztalja, átéli a romlást. 'Lelkük váltsága drága': פְּדִיּוֹן נַפְשָׁם, a konklúzióban ugyanaz a יָקָר gyök ismétlődik a fényűzésben élő ember kapcsán, mint az emberi élet transzcendens értéke kifejezésében.

A konklúzió: *Az ember, még ha fényűzésben él (בִּיקָר, וְאֶרְרָם), akkor sem marad meg; a barmokhoz hasonló, ahogyan kimúlnak.*

A megmaradást a zsoltárszerző poétikusan az elszállásolást kifejező לַיִן/לַיִל gyökkel fejezi ki, ami eredendően azt jelenti, hogy éjszakai szállásra betér valaki, ott tartózkodik, amíg eltölti az éjt. A בַּלְיָלִין kifejezés az éjszaka képét is felvillantja (lévén etimonja a לַיִל, amelynek ל-je ג-նá változott), és képszerűen kifejezi, hogy a halál éjszakájának átvészélése valahol még azoknak sem lehetséges, akik „bíborban-bársonyban” töltötték földi napjaikat. A záróakkord a „példabeszédre” (לְמִשְׁלָל) rímelő „hasonló” (נִמְשָׁל) participium, amivel az énekes beváltja ígéretét: mond egy példát, előad egy találó hasonlatot. A מִשְׁלָל főnév a 49. Zsoltárban áll a 'hasonlat' jelentéshez a legközelebb.

Meglepő módon nincs vége a tanításnak a konklúzió kimondása után. Mintegy tükörszimmetrikusan, visszafelé is elmondja a *másált*, ezáltal a tanulság centrális helyet foglal el.

¹⁷⁵ Zsoltárok 16:10; כִּי לֹא־תַעֲזֹב נַפְשִׁי לְשֹׁאֵל לְאֶתְתֶּן חַסִּידֶיךָ לְרֵאוֹת שָׁחַת „Nem hagyod lelkem az alvilágban, nem engeded, hogy híved pusztulást lásson.”

(14) [Hogy] ez az újtuk, bolondság nekik, de akik utánuk vannak, az ő beszéjükben lelik kedvüket. Szela.

זֶה דְרָכָם כִּסֵּל לָמוֹ
וְאַחֲרֵיהֶם בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֵלָה:

(15) Mint nyáj, a Seolban helyezkednek el, a halál legelteti őket, és reggelre az igazak uralkodnak rajtuk; formájukat elrohasztja az alvilág, lakhelyén kívül.

כַּצֹּאן לְשֹׂאֵל שְׁתוּ מִוַּת יָרְעֵם
וַיִּרְדּוּ בָּם יִשְׂרָאֵל לְבָקֶר
וַיִּצְרֵם לְבִלְוַת שֹׂאֵל מִזִּבְלָ לּוֹ:

(16) Csak Isten váltja meg lelkem a Seol kezéből, ha megragad engem! Szela.

אֲדָ-אֱלֹהִים יַפְדֶּה נַפְשִׁי
מִיַּד-שֹׂאֵל כִּי יִקְחֵנִי סֵלָה:

(17) Ne félj, ha meggazdagodik valaki, ha megsokasul háza dicsősége!

אֶל-תִּירָא כִּי-יַעֲשֶׂר אִישׁ
כִּי-יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ:

(18) Mert mikor meghal, semmit nem visz el, nem száll le utána dicsősége.

כִּי לֹא בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל
לֹא-יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ:

(19) Ha lelkét áldotta, s ha dicsérnek téged, hogy „jót tettél magaddal!”

כִּי נִפְשׁוּ בְחַיָּו יִבְרַךְ
וַיִּוֹדֶךָ כִּי-טִיב לָךְ:

(20) Odakerül [lelke] atyái nemzedékéhez, [akik] többé nem látnak fényt.

תָּבוֹא עַד-דְּוָר אֲבוֹתָיו
עַד-נִצָּח לֹא יִרְאוּ-אוֹר:

(21) Az ember, ha fényűzésben él, és nem eszmél fel: a barmokhoz hasonló, ahogyan kimúlnak.

אָדָם בִּיקָר וְלֹא יִבִּין
נִמְשָׁל כְּבַהֲמוֹת נִדְמוּ:

Zsolt 49:14–21

A költeményt, annak bevezető sorait és a konklúziót leszámítva, khiasztikus szerkesztésmód jellemzi. De mint láttuk, még a bevezető-konklúzió keretben is található visszatérő elem (a מִשָּׁל gyök participiuma és derivátuma). A khiazmus egymásnak megfelelő párvai egy-egy lépést jelentenek, és a párok egymást kiegészítik. A tanítás egyes lépéseiről együttesen alkotnak teljes képet.

A mű struktúrája az alábbi tagolással jól szemléltethető.

- (2) *Hallgasson ide minden nép, figyeljetek, földkerekség lakói!*
(3) *Akár közember fiai, akár főember fiai, gazdaggal együtt a szegény!*
(4) *Szájam bölcsességet beszél, szívem elmélkedése értelem.*
(5) *Példabeszédhez fordítom fületem, hárfával nyitom meg talányomat.*

A | (6) *Miért félek a gonosz napokon, [mikor] gáncsolóim bűne vesz körül?*

(7) *Akik vagyonukban bíznak, és nagy gazdagságukban dicsekszenek.*

B | (8) *Senki nem váltja meg a másik embert; nem adja meg Istennek engesztelését.*

(9) *Mert drága lelkiük váltsága, ezért örökre felhagy vele.*

(10) *Ha még élne is örökké, nem látná meg a pusztulást.*

C | (11) *De biztosan meglátja! A bölcsék meghalnak, együtt vesznek el az ostobával és a faragatlannal; vagyonukat pedig másokra hagyják.*

D | (12) *Bensejük [azt gondolja]: házaik örökkévalók, lakhelyeik nemzedékről nemzedékre, neveiket emlegetik a földön.*

E | (13) *De az ember, ha fényűzésben él, sem marad meg;
a barmokhoz hasonló, ahogyan kimúlnak.*

D' | (14) *[Hogy ez az útjuk], bolondság nekik, de akik utánuk vannak,
az ő beszédükben lelik kedvüket. Szela.*

C' | (15) *Mint nyáj, a Seolban helyezkednek el, a halál legelteti őket, és reggelre az igazak
uralkodnak rajtuk; formájukat elrohasztja az alvilág, lakhelyén kívül.*

B' | (16) *Csak Isten váltja meg lelkemet a Seol kezéből, ha megragad engem! Szela.*

A' | (17) *Ne félj, ha meggazdagodik valaki, ha megsokasul háza dicsősége!*

(18) *Mert mikor meghal, semmit nem visz el, nem száll le utána dicsősége.*

(19) *Ha lelkét áldotta, s ha dicsérnek téged, hogy „jót tettél magaddal”*

(20) *Odakerül [lelke] atyái nemzedékéhez, [akik] többé nem látnak fényt.*

E' | (21) *Az ember, ha fényűzésben él, és nem eszmél fel:
a barmokhoz hasonló, ahogyan kimúlnak.*

Az A–A' gondolatpárban a „Miért félek?” problémafelvetésre a „Ne félj!” instrukció és annak indoklása felel. A félelmet a gazdagságukkal kérkedő bűnösök elnyomása váltja ki. De a bűn következménye a halál, ezért hiába dicsekedett, hiába vallotta áldottnak magát, aki kényelmes életre rendezkedett be, semmit nem vihet magával a másvilágra. A Seol képét az ősök

nemzedékével érzékelteti, és úgy ábrázolja, hogy azok nem látják többé a napvilágot. A földi igazságtalanság ellentételezése a mélység birodalmába való menthetetlen alászállás.

A B–B' pár a megváltásról szól. Senki nem válthatja meg az embertársát, mert az emberi lélek értéke túl drága ehhez. Csak a Mindenható válthatja ki az embert az alvilág hatalmából, amikor az ráteszi az emberi lélekre és testre a kezét. Embernek ez lehetetlen, még ha örökké élne is.

A C–C' gondolatpár az előbbi gondolat kizárásával folytatódik. A C gondolat kifejti, minden ember meghal, függetlenül attól, hogy foglalkozott-e a megváltás szükségességével (ez a bölcs), vagy semmibe vette a kérdést (ez az ostoba), vagy bárdolatlan, tudatlan és vad maradt a transzcendens problémával kapcsolatban (ez a faragatlan ember). A meghaltak távol kerülnek lakhelyüktől, és a Seol hatalma testük szétbomlásában nyilvánul meg. A C'-ben olyan a sokféle ember a Seolban, mint a juhnyáj. A C–C' szintézise ad magyarázatot arra, mit jelent, hogy „*az igazak uralkodnak rajtuk reggel*”: a gondolatpár első fele szerint „*vagyonukat másokra hagyják*”. Eszerint az igazakra hagyják vagyonukat, és már másnap ők rendelkeznek vele, ekként uralkodnak az elköltözött emberek felett. Már a földön bekövetkezik az igazságtétel, sugallja a vers. A jövőben viszont mindenképp így lesz. Profétikus-messianisztikus értelmezésben pedig a feltámadáskor fognak uralkodni az igazak a bűnösökön, és mikor az emberiség új napra kel, (לְבָקֵר) a szelídek öröklik a földet.¹⁷⁶ A D–D' gondolat szintéziséből a gazdagságban bízó emberek gondolatait ismerhetjük meg. Úgy gondolják, evilági örökkévalóságban részesülnek: házuk és hírnevük fennmarad a földön, akkor is, ha ők már nem lesznek itt (D). Hogy pályafutásukból csak ennyire futja (דֵּרְכָם, ez az útjuk), számukra is értelmetlenség, mégis, minden utódjuk megismétli ezt a torz vélekedést, sőt az emberek előtt ez a véleményük népszerű (D'). Az E gondolat a keresztszerkezet „szíve”, a centrális gondolat, amely köré a többi csoportosul. A hasonlat a törvények megfellebbezhetetlen tényállítása stílusában közli a kiábrándító realitást, hogy a gazdagságban élő ember is az állat szintjén múlik ki, ha reménye nem lép túl a földi gazdagságon. A mű végén leszűrt végső tanulságban kis változtatással újra megismétlődik a gondolat (E'). Ha az ember nem eszmél fel, vagy nincs felfogóképessége, nem különb a barmoknál, amelyeket levágnak (ezzel a nyáj képére is visszautal). A felfogóképesség nem fizikai érzékszervek működését jelenti a didaktikus szövegek környezetekben, hanem mindig a transzcendens igazságok és tények megismerésének képességét, amit fentebb, a 4. versben látott bölcsesség és értelem párosa fémjelez.

¹⁷⁶ A 37. Zsoltár ugyanezt a témát fejt ki hasonló parainetikus stílusban.

A felelősség annak a felismerése, hogy a halállal szemben az ember kiszolgáltatott, és ezért megváltásra szoruló lény. A címzettek és a téma egyetemes volta éles ellentétben áll a személyes hangvétellel, ami vissza-visszatér, és kicsúcsosodik az egyén vallástételében: „*Csak Isten váltja meg lelkemet a Seoltól, ha megragad engem!*” (16. v.).

Az egzisztenciális kérdéseket egyetemes törvényszerűség perspektívájába állító műfaj képes az egyént meggyőzni, képes a bölcsességre vágyó tanítványt a jelenségek világától a láthatatlan igazságok birodalma felé vezetni.

4.3.2.3. Történelmi tanulság: a 78. Zsoltár tanítása

A tórai parancsot – „Beszéld el fiadnak!”¹⁷⁷ – minden nemzedékben be kell tölteni. A tanítás elsődleges színtere az atyai ház, a *bét 'áv*, és a régi dolgok ismerete apáról fiúra szállt. A kollektív történelmi emlékezet megszólaltatója, a bölcsesség tanítója azonban többszámban fogalmaz: Aszáf az ősök kollektív tudásából merít és a közösséghez szól: „*amiket hallottunk és tudunk... a jövő nemzedéknek is elbeszéljük.*”

A 78. Zsoltár mutatja be a *másál* és a tanítás speciálisan Izraelre jellemző módszerét és célját. A történelmi zsoltár egyszersmind a bölcsességirodalom része is, hiszen a *másál* célja egyértelműen tanítás, főként a fiatal nemzedéket megcélózva. A tananyag a múlt eseményeinek kronologikus átadása, a belőle levont tanulság köré csoportosítva, amely így az ismeretek szervezőelve. A zsoltár rövid, tömör szentenciákba¹⁷⁸ sűrítve foglalja össze Izrael történelmi útjának legfőbb tanulságait. A történelmi eseményekről szóló ismeretek, melyek ezer darabra széthulló mozaikhoz lennének hasonlatosak értelmezési keret hiányában, és főként az emberi emlékezet gyarlósága és a hozzáférés esetlegessége miatt, a bölcsesség lényeglátó képességének köszönhetően egységes képbe szerveződnek.

Maga a zsoltár keletkezésének élethelyzete abból a szükségből fakad, hogy a jelen és múlt közötti távolságot áthidalják, és az utódok az ősi hagyomány láncolatát megszakítás nélkül folytatni

¹⁷⁷ 5Móz 6:7 És gyakoroljad ezekben a te fiaidat (וְשִׁנְנָתָם לְבְנֶיךָ), és szólj ezekről, mikor a te házában ülsz, vagy mikor úton jársz, és mikor lefekszel, és mikor felkelsz. Vö. még 5Móz 6:21.

¹⁷⁸ Szentencia = ítélet, megállapítás, uralkodó elv. Ítélet, mert erősebb, mint a vélemény, olyan megállapítás, ami szabály, életszabály. A tárgyalt műben a konklúzió mindig *elvi megállapítás*, vallásétkölcsei ismereteket hordoz, ezért egyértelműen a bölcsességirodalomhoz sorolandó. Másálokban, párhuzamokban szólni: formai, tartalmi szempontból egyaránt érvényes a 78. Zsoltárra.

tudják. A múlt mint jelentől elvágott totalitás hozzáférhetetlen, hacsak a példabeszéd (a *másál*) és a *rejtvény*, a rejtett értelmű célzatos tanítás nem hozza azt felszínre.

(1) Aszáf tanítása.

Figyelj népem tanításomra,, fordítsátok fületeket szájam beszédére!

(2) *Hadd nyissam számat példabeszédre, hadd tárjak fel rejtett beszédeket az ősi múltból!*

(3) *Amit hallottunk és megtudtunk, és atyáink elmeséltek nekünk*

(4) *nem rejtjük el fiaiktól, a későbbi nemzedéktől. Elbeszéljük az Örökkévaló dicséretét és erejét és csodáit, amiket tett.*

(5) *Mert tanúságot emelt Jákóbban, és törvényt adott Izraelben, amiről megparancsolta atyáinknak, hogy tudassák fiaikkal.*

(6) *Hogy tudja meg a későbbi nemzedék, a fiak, akik születni fognak, és felkeljenek és beszéljék el az ő fiaiknak,*

(7) *hogy bizalmukat Istenbe vessék és ne felejtsek el a Felséges cselekedeteit, hanem megtartsák parancsait.*

Zsolt 78:1–7

מִשְׁכִּיל לְאַסָּף

הָאֲזִינָה עַמִּי תוֹרַתִּי הֵטוּ אָזְנוֹכֶם לְאִמְרֵי־פִי:

אֲפַתְחָה בְּמִשְׁלַל פִּי אֲבִיעָה חִידוֹת מִנִּי־קֶדֶם:

אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ וְנָדַעְם וְאֲבוֹתֵינוּ סִפְרוּ־לָנוּ:

לֹא נִכְחַד מִבְּנֵיהֶם לְדוֹר אַחֲרוֹן

מִסִּפְרֵים תְּהִלּוֹת יְהוָה וְעִזּוֹז וְנִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה:

וַיִּקְם עֲדוֹתַי בִּיעֶקֶב וְתוֹרָה שָׁם בִּישְׂרָאֵל

אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדִיעֵם לְבְנֵיהֶם:

לְמַעַן יִדְעוּ דוֹר אַחֲרוֹן בְּנִים יוֹלְדוּ

וְיִקְמוּ וְיִסְפְּרוּ לְבְנֵיהֶם:

וַיִּשְׁמְעוּ בְּאֱלֹהִים כְּסֹלֵם

וְלֹא יִשְׁכַּחוּ מַעֲלַלֵי־אֵל וּמִצֻּוֹתָיו יִנְצְרוּ:

A *másál* célja, hogy olyan elrejtett dolgokat szóljon, amelyeket ad idő homálya fed (2. v.), de a bölcsék beszédei tudtára adnak a következő nemzedéknek (4. v.). Az elrejtett dolgok Izrael történelmi tapasztalata mögötti ismeretlen okok vagy elfelejtett események, amelyek a tanítás következtében napvilágra jönnek. Az események összefoglalása során lehetséges a tanulás átadása a fiatal nemzedéknek. A történelmi események tényanyagának kezelhetővé tétele és átadása nem csekély lényeglátást és pedagógiai érzéket kíván a tanító zsoltár írójától. A *másál* az események rendszerezésével olyan sémát ad át, ami a kulcsot ad a fiatalok kezébe a történelemértelmezéshez. Szemléletmódot, értékrendet is közvetít a tanító költemény: határozott

történelemszemléletet ad át azzal a céllal, hogy „gondolják végig az Örökkévaló tetteit”, ne felejtsek, tanuljanak belőle, mert ez az ő nemzedékük sikerének titka.

A zsoltár az áldás és átok törvénye és az Örökkévaló irgalma alapján értelmezi Izrael törzseinek történelmét, kiemelve abból a pusztai vándorlás és a bírák anarchikus korának tanulságait. A jó és rossz ellenpólusait a tanító zsoltár a szövetségi hűségben és hűtlenségben jelöli meg. Ígéret és beteljesedés, elfordulás a szövetségtől és ítélet mint ok és okozat jelenik meg. A pusztában folyvást zúgolódó és az Ígéret Földjén idegen istenségek felé forduló nép a jelen csapásaiból sem tanult, és a régi csodákra sem emlékezett.

(40) *Hányszor keserítették el a pusztában,
okoztak fájdalmat neki a kietlenben?*

כַּמָּה יִמְרוּהוּ בַמִּדְבָּר יַעֲצִיבוּהוּ בְּיַשִּׁימוֹן:

(41) *És újra próbára tették a Felségest,
és Izrael Szentjét korlátozták.*

וַיִּשְׁבוּ וַיִּנְסוּ אֶל וּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל הַתּוֹ:

(42) *Nem emlékeztek kezére, a napra, amin
megváltotta őket a szorultságukból.*

לֹא־זָכְרוּ אֶת־יְדוֹ יוֹם אֲשֶׁר־פָּדָם מִנִּי־צָר:

Zsolt 78:40–42

Visszatérő motívum, hogy a nép rendre elfelejtkezett a csodákról (vö. 56. v.), de Izrael Szentje irgalmas, és újra és újra megszabadította őket. A fordulat mindig a Mindenható örök hűségének megnyilvánulásával következik be.

וְהוּא רַחוּם | יִכַּפֵּר עוֹן וְלֹא־יִשְׁחִית
וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אֶפְסוֹ וְלֹא־יַעִיר כָּל־חַמָּתוֹ:

*Ő azonban irgalmas és bűnbocsátó, nem sújt halálra,
hanem sokszor elfordítja haragját, és nem önti ki teljes hevét. (38. v.)*

Láthatjuk, hogy a bölcsesség tanítója a tapasztalatok hosszú sorát rövid tanulságba tömöríti. A bölcsességirodalomra igen jellemző módon az emberi élet rövidegét és múlandóságát ellebbenő, vissza nem térő szélnek ábrázolja. A szél és az emberi szellem hasonlóságát megragadó héber nyelv mindkettőt a רִיחַ szóval jelöli, a 'szél' metaforikus kiterjesztése által. A levegő mozgását a lélegzésre átvitt értelemben a רִיחַ 'lehellet', és 'szellem'. Az emberi élet hasonlít a szélhez, ami

fúj, de vissza nem tér. A 'szél' (רוּחַ) szó az A kólon 'test' (בְּשָׂר) szavának megfelelően a B kólonban az emberi szellem értelmet is felveszi.

וַיִּזְכֹּר כִּי־בָשָׂר הֵמָּה רוּחַ הוֹלֵךְ וְלֹא יָשׁוּב:

És eszébe jutott, hogy ők test; fuvallat, ami elmegy és vissza nem jő. (39. v.)

A tanító költemény erőteljesen kifejezi, hogy a szövetség népének történelmét transzcendens *kormányzás* vezérli a cél felé. Jól láthatóan a 44. verstől kizárólag a Mindenható az alany és a cselekvő igék sokasága olyan történelemszemléletet tükröz, amelyben a honfoglalástól Dávid és Sion kiválasztásáig a cselekvéssor az Ő közvetlen céljait és akaratát valósítja meg. A zsoltár a „jelenig” jut el mondandójával, a korai monarchia koráig, amikor e kormányzás Dávidon keresztül valósul meg, aki tökéletes szívű és bölcs kezű uralkodóként vezeti Isten népét.

E didaktikus zsoltárban hangsúlyos az *elvetés és kiválasztás* ellentéte: a Szent Hajlék helye Silóval szemben Sion hegye lett, a király Efraimmal szemben Júda törzséből emelkedik föl. Dávid kiválasztását tudatosan aszimmetrikusan mutatja be a zsoltár azáltal, hogy annak elődje, Saul elvetéséről hallgat; ellenben érzékelteti, hogy a juhok akla mellől elhívott pásztorfiú nagyon nagyívű pályát futott be, míg karizmatikus felemelkedése során királlyá lett.

Az események mögötti mozgatórugó nem más, mint az Örökkévaló *keze/tettei/csodadolgai*, vagyis szuverén beavatkozása egy nép és rajta keresztül a környező népek életébe. A zsoltáros bevezetőjét ennek fényében kell értelmeznünk, aki a *másál* formájában tanítást ad át a régi idők eseményeinek rejtett okairól, feltárja annak a mában releváns üzenetét:

אֲפַתְחָה בְּמִשְׁלַל פִּי אֲבִיעָה חִידוֹת מִנִּי־קֶדֶם:

Hadd nyissam számat példabeszédre, hadd tárjak fel rejtett beszédek az ősi múltból!

A 78. Zsoltár elemzése a *másál és chídá* funkciójára mutat rá. A *másál* egyfajta „minden hasonló helyzetre alkalmazandó tanulság”, a régi dolog mának szóló üzenete. A *chídá* pedig a múltban történt események rejtett okát tárja föl az értelmes tanítvány közreműködésével.

A *másál* ezúttal hosszabb tanítást takar, és nem egyetlen rövid bölcsmondást, de mindenképpen megmarad a szentenciastílus keretei között. Mivel a *másál* tágabban magát a párhuzamokban előadott stílust jelöli, e keretbe a tárgyalt mű egésze mindenképpen beleillik. Aszáf bevezetője viszont egyértelműen arra mutat, hogy egyfajta műfaji meghatározást adott arról, amit hallgatósága hallani fog: magát a mondottakat jellemzi a párhuzamokban előadott hosszabb tanítás, amelynek a jelen helyzetben megfelelően alkalmazva, aktuális üzenete van a hallgatóság számára. A *másál* jelentését leszűkítő műfaji meghatározás szerint a mű מִשְׁכָּל, didaktikus költemény.

A párhuzamokban történő tanítás alkalmazását az oktatásban egyszersmind módszernek is tekinthetjük. A *másál* itt már formailag és tartalmilag is parallelisztikus: párhuzamosságokban szól, és párhuzamokat von a múlt és a jelen között. A történelemmondás és a példabeszéd (vagy inkább történeti példa mondása) úgy viszonyul egymáshoz, mint *tananyag és módszer*.

Új elem a szentenciához képest, hogy a történelemmondás időben lineárisan haladva egymásra épülő, gondolatilag összefüggő szerkezetet alakít ki, ahol a kohéziós erőt a történeti események időbeli egymásutánisága adja meg a műnek. A történeti példa és annak tanító szándékkal történő aktualizálása egyaránt időrendben halad, és ezzel a kronologikus eseményszerkezettel a didaktikus költemény már a narratív *másál* – a példázat – felé mutat.¹⁷⁹

4.3.3. A prófétikus másál

4.3.3.1. Bálám szózatai

Mózes negyedik könyvében a pusztai vándorlás eseményei között kiemelkedő helyet foglal el a „Kelet hegyeiről” elhívott arámi látnok, Bálám áldásmondása, amivel – a moábi király, Bálák kérése ellenére – átok helyett áldást mond Izraelre. Beszédei¹⁸⁰ parallelisztikus költemények, amelyek Izrael és a környező népek jövőjére vonatkozó kijelentéseket tartalmaznak. A Tóra a tartalmilag prófétikus megnyilatkozások mindegyikét (szám szerint négy beszédet) a וַיִּשְׂא מִשְׁכָּל, a „*másált* emelt” kifejezéssel vezeti be.¹⁸¹ A megnyilatkozások a példabeszédmondók (móselim)

¹⁷⁹ Ld. a 6. fejezetben.

¹⁸⁰ 4Móz 23:7–10, 18–24; 24:3–9, 15–24

¹⁸¹ 4Móz 23:7.18, 24:15.21

énekbeszédéhez¹⁸² hasonlatosak. A mondatok szigorúan szinonim párhuzamosságokból építkeznek, a szópárok kialakítása a hesboni költők jól ismert módszerével, a névpótló azonossággal történik: Arám – „Kelet hegyei”; Bálák – Moáb királya. A szópárok keresztszerkezetet alkotnak.

מִן־אָרָם יִנְחֵנִי בְּלֶקֶת מִלְּךְ־מוֹאָב מִהַרְרֵי־קָדְדָם

Arámból hozott el Bálák,

Moáb királya Kelet hegyeiről:

(7) És szózatot emelt és így szólt:

וַיִּשָּׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר

Arámból hozott el Bálák,

Moáb királya Kelet hegyeiről:

Jöjj, átkozd meg nekem Jákóbot

és jöjj, dühöngj Izraellel!

מִן־אָרָם יִנְחֵנִי בְּלֶקֶת
לְכָה אָרְהֵלְךָ יַעֲקֹב
מִלְּךְ־מוֹאָב מִהַרְרֵי־קָדְדָם
וּלְכָה זַעֲמָה יִשְׂרָאֵל:

(8) Mire mondjak rontást, amit a
Hatalmas nem ront? Mire dühöngjek,
amire az Örökkévaló nem dühöng?

מַה אֶקְבֹּל לֹא קִבְּהָ אֵל
וּמַה אֶזְעַם לֹא זַעַם יְהוָה:

(9) Mert szirtek tetejéről nézem őt

és halmok tetejéről figyelem

Ím e nép egyedül fog lakni

s nem számíttatik a nemzetek közé.

כִּי־מֵרֹאשׁ צְרִים אֶרְאֶנּוּ
הַן־עַם לְבָדָד יִשְׁכֵּן
וּמִגְּבֻעוֹת אֲשׁוּרָנּוּ
וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשְּׁב:

(10) Ki számolta meg Jákób porát és

Izrael negyedrészének számát?

Haljon meg lelkem az igazak halálával

és legyen oly végem mint az övé!

4Móz 23:7–10

מִי מִנְהָ עֶפְרַיִם יַעֲקֹב
תִּמְזַח נַפְשִׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל
וּמִסֶּפֶר אֶת־לִבֵּעַ יִשְׂרָאֵל
וּתְהִי אַחֲרֵיתִי כְּמֹדָו:

A szövegrészből jól látható, hogy a *másál* műfaja, legalábbis ebben a stádiumban, nem a képes beszédet jelenti. A szöveggörnyezet szerint a beszéd kultuszi szituációhoz köthető (4Móz 23:1–2),

¹⁸² Ld. a 4.3.1. pontot.

s ünnepélyes és nem mindennapi helyzetben hangzott el. A szónok a jövőre vonatkozóan kinyilvánítja Izrael népe megszorodását, a népek között kivételezett helyzetét és kívánatos sorsát. Nyelvezete nem figuratív: nem mond hasonlatokat, a képes beszéd szinte teljesen hiányzik (a 10. versben a 'Jákób porát', azaz töredékének számát kivéve), de felkiáltások, költői kérdések khiasztikusan váltakoznak az előadásmódban. („Átkozd meg!” – „Mit átkozzam?” – „Ki számolta meg...?” „Haljon meg lelkem...!”) A drámainak nevezhető *másál* a látnok esküformulájával ér véget: úgy legyen ő igaz, Izrael népe megszámlálhatatlan sokaság lesz!

A teljes képhez hozzátartozik, hogy Bálám prófétikus beszéde alkalmaz képeket, habár nem centrális benne a figuráció. Jellegzetes az erő mint láthatatlan tulajdonság leírása állathasonlatokkal. A 4Móz 23:22 versben az Egyiptomból kijövő életerős bivaly, vagy a 24:9 versben a zsákmányt ejtő oroszlán, amit senki nem tud megakadályozni abban, hogy vadásszon, és utána lepihenjen. A párhuzamosság távolról sem járulékos elem, valamiféle *decorum*, amit a rétor a beszéd csiszolgatása közben hozzátesz a hatás kedvéért, hanem a beszéd központi szervezőelve. A héber sorok nem is annyira a képes beszéd miatt plasztikusak, a *másál* hatása méginkább a hangfestésen alapul. Mind a képes beszéd, mind a hasonló hangok erőteljes hatást váltanak ki, például a 24:5–7-ben.

A paronomázia szembeszökő: 'sátraid' – 'mint aloék' – 'mint cédrusok' (פְּאַהֲלִים – אֹהֶלֶיךָ) – 'kiterjedt' – 'ültette' (נִטְעַ – נִטְיָו), királya-királysága (מֶלֶכְךָ – מֶלְכְּךָ) hasonlóan hangzanak. A 6–7.versekben a többesszám rímelő ים végződése vonul végig, folyamatosan ismételve a megsokasodás prófétikus üzenetét.

(5) *Milyen szépek sátraid, ó Jákób!*

(5) מִזֶּה־טָבוֹ אֹהֶלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁפְּנֵי־יָדְךָ יִשְׂרָאֵל:

Hajlékaid, ó Izrael!

(6) *Mint kiterjedt völgyek,*

(6) כְּפְנֵי־עַלְיֵי נְהָר כְּפְנֵי־עַלְיֵי נִטְיָו

Mint kertek a folyó mellett,

כְּפְנֵי־עַלְיֵי־מַיִם כְּפְנֵי־עַלְיֵי־מַיִם:

mint aloék, amit az Örökkévaló ültetett,

mint a cédrusok a víz partján!

(7) *Vedreiből vizet önt,*

(7) וַיִּזְרַעוּ בְּמַיִם רַבִּים וַיִּזְרַעוּ בְּמַיִם רַבִּים:

és magja bővében van a vízben,

וַיִּזְרַעוּ בְּמַיִם רַבִּים וַיִּזְרַעוּ בְּמַיִם רַבִּים:

és királya nagyobb lesz Agágnál

És királysága felemelkedik!

4Móz 24:5–7

A műfaj egyértelműen az inspirált belső képeket hozza felszínre, azt a képet fogalmazza meg, amelyet a próféta lát. Ez gyakran hasonlatformát ölt, mert a belső kép közlése verbális üzenetben csak hozzávetőleges. Izraelt látja, hogy bővizű, termékeny földön lakik. A választott nép ekkor a sivatagban táborozott – a próféta szemével a jól megöntözött kert képe mégis illet rá.

4.3.3.2. Gyászdal vagy elégia

A *másál* időnként komor ünnepélyességet takar. A siratóra (נְדָרָה) jellemző jaj-mondást a Tanakh két alkalommal kapcsolja a *másál* fogalmához. Mikeás 2:4-ben a földjeiket elvesztett emberek siratják a pusztulást, és szomorkodnak. De jaj a hatalmasoknak, akik igazságtalanul elvették a birtokot! A próféta üzenete: a bitorlók veszedelmes időket fognak megélni, amikor ők is jajgatnak az ország veszte miatt. A „*Hogyan...?!*” felkiáltás érzékelteti, hogy majd ők is elsirathatják a rablott javaikat.

*Azon a napon példabeszédet vesz rólatok és
sirató sírása lesz, ami így szól:*

*Pusztítás! Elpusztultunk! Népem örökségét
elcserélte! Hogyan veszi el, ami enyém?!*

Elpártolónak osztja ki földjeinket!

Mik 2:4

בַּיּוֹם הַהוּא יִשָּׂא עֲלֵיכֶם מִשָּׁל
וְנָהָה נְהִי נְהִיָּה אָמַר
שָׁדוּד נִשְׁדָּנוּ חֶלֶק עַמּוֹ יַמִּיר
אֵיךְ יַמִּישׁ לִי לְשׁוּבָב שְׁדִינֵנוּ יַחֲלֶק:

Jesája nagyívű próféciája Babilon és királya bukásáról (Jes 14:4–23) a siratók „*Hogyan...?!*” kiáltásával gyászdalt kezd a bukott zsarnok és gyűlölt elnyomó fölött. Voltaképpen kifordított sirató, ami győzelmi dalba csap át: ujjongva énekli az egész föld. Összetéveszthetetlenül gúnyos hangvételű: a hatalmasság mérhetetlen gögjét és a csillagokba törő hatalmi ambícióját a Seol sötét mélységével állítja szembe, ahol ő is egy lesz az árnyak között. Takarója helyett férgek lepik el testét.

Levitetett a Seolba pompád, lantjaid zengése!

Lepedőd férgek, és takaród rovarok.

הוֹרֵד שְׂאוֹל גְּאוֹנֶךָ הַמִּית נְבִלֶיךָ
תַּחֲתֶיךָ יִצַּע רָמָה וּמְכֻסֶּיךָ תוֹלְעָה:

Hogyan zuhantál le, te ragyogó hajnalcsillag?

Levágattál a földre, népek elnyomója!

Jes 14:11–12

אֵיךְ נִפְלַת מִשְׁמַיִם הַיְלָל בֶּן־שָׁחַר
נִגְדַעְתָּ לְאָרֶץ חוֹלֵשׁ עַל־גּוֹיִם:

A „jelenetezés” hasonló, mint a 49. Zsoltárban: a földi és föld alatti világ váltakozik, bemutatja, ahogy a király az alvilágba száll. Jellemző a drámai párbeszéd. Magát a gúnydalt lezárja egy szentencia a 20. versben:

לְאִיִּקְרָא לְעוֹלָם זֶרַע מְרַעִים:

Ne hívassék többé gonosztevő magva.

Ezért kész maga a Mindenható felkelni, hogy Babilonnak magva szakadjon: kisöpri a pusztítás seprűjével. A kettős alliteráció erősíti, hogy kiirtja Babel *minden* utódját:

שֵׁם וְשָׂר וְנִין וְנֶכֶד

Nevét és ivadékát, utódját és unokáját.

A profétikus *másál*, amikor a sirató elemeivel egészül ki, minden esetben előre hirdeti az elkerülhetetlen pusztulást. Súlyos, ünnepélyes párhuzamosságok és tömörszerű, aforisztikus ítéletmondás jellemzi.

4.3.4. A szentencia

A szentencia tömör, többnyire egyszólatos aforizma. Tartalmát tekintve tanító, nevelő célzatú állítás. Célja, hogy erőteljesen mondjon ki egy igazságot. Jellemzője a szimmetrikus és zárlattal rendelkező 'A így van, és B így van' (A_____ / B_____//) forma, amely „maga egy poétikai kifejezés, amely az ókori népeknél az igazság megragadásának az egyik legfontosabb

válfaja volt”.¹⁸³ A *parallelismus membrorum*, a sorok állandó reduplikációja nem vezet a fogalmak összezavarásához. Ahhoz vezetne, ha a szerzők célja a fogalmak tisztázása volna. A téma modern kutatásának úttörője, Gerhard von Rad megjegyzi, „amire törekedtek, az nem a legnagyobb fogalmi precizitás, hanem a téma precíz reprodukálása volt, ha lehet, lefedve annak egész tartományát. Ami azt illeti, a Példabeszédek könyve tele van párhát ritkítóan élénk, ugyanakkor nagyon pontos állításokkal. Az ősi Izrael szintén tudatában volt annak, hogy szükséges egy adott állítást pontosítani, de ezt a pontosítást nem abban kívánta meg, hogy fogalmakat alkosson, hanem a tények reprodukálásában.”¹⁸⁴ Leszögezi, hogy nagy a kísértés, hogy az egyedi sort tegyük meg a fejlődés kiindulópontjának, viszont „sokkal nagyobb fokú intellektuális erőfeszítést igényel, mint a kifejtett didaktikus költemény”¹⁸⁵. A forma előnye az ékesszólás didaktikus költeményeivel szemben a tömörség, és a tömörséggel együtt a többértelműség. A tömörség és a költői formaadás a memóriát segíti, a többértelműség nagy előnye, hogy a könnyen megjegyzett mondást az élet több területén rugalmasan alkalmazhatja.

„Az egyedi sor általában sokkal tömörebb, és sokkal nagyobb mozgásteret ad a jelentés és alkalmazása szempontjából, mint a tanító költemény, amelynek a tartalma nem annyira többértelmű, mint az egyedi sor jelentése.”¹⁸⁶ Az egyedi sorokból vagy rövid példabeszédekből álló kompozíciók a Mislében a 10:1–22:16 és a 25–29. fejezetek közötti részek. Az instrukciót általában elválasztják a szentencia műfajától. A többi szakasz (1–9. fejezet, 22:17–24:22 közötti részek) formáját és tartalmát tekintve tanító, buzdító jellegű, határozottan eltér a szentenciáktól¹⁸⁷. McKane-nel és Whybray-jel¹⁸⁸ szemben le kell szögezni, hogy nem utalhatók teljesen más irodalmi hagyományrétegbe, sem időben, sem tradícióban. Legfőbb bizonyítéka ennek, hogy jócskán van a szentenciák között is instrukció.¹⁸⁹ A Mislére jellemző az atyai tekintélyből fakadó tanítás, erőteljesen megjelenik az apa-fiú viszony,¹⁹⁰ sőt az anya és gyermeke

¹⁸³ von Rad, G., *Wisdom in Israel* (angolra ford. James D. Martin), Trinity Press, Harrisburg, 1993. Első kiadása: *Weisheit in Israel*. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 1970., p. 24.

¹⁸⁴ von Rad, id. mű, p. 27.

¹⁸⁵ uo.

¹⁸⁶ uo.

¹⁸⁷ Whybray, R. N., *Proverbs*. New Century Bible Commentary based on the Revised Standard Version, Eerdmans, Grand Rapids, 1994., p. 6. A világos distinkció instrukció és szentencia között McKane kutatásának köszönhető: McKane, William, *Proverbs*, OTL, London, SCM Press, 1970. In: Pemberton, Glenn, D., *The Rhetoric of the Father: A Rhetorical Analysis of the Father/Son Lectures in Proverbs 1–9*. A Dissertation, Iliff School of Theology and The University of Denver (Colorado Seminary), 1999.

¹⁸⁸ Whybray, id. mű p. 6.

¹⁸⁹ Péld 19:18, 25:17, 26:4–5, 27:1–2, 27:10, 30:6.

¹⁹⁰ Péld 1:8, 2:1–4, 4:1–2, 4:10, 3:1, 3:21, 4:20–21, 5:1–2, 6:20–21, 7:1–4; Pemberton, id. mű p. 86.

között fennálló tanítói-nevelői szituáció is.¹⁹¹ Míg az instrukció meghatározott viselkedést ír elő, így a törvények apodiktikus stílusára emlékeztet, addig a szentencia nagy teret hagy az egyén szabad értelmezésének, és cselekvésében egyéni belátására van bízva, hogy az egyes élethelyzetekben miként alkalmazza a szentenciákat. A rövid szentenciák didaktikai egységek is, a bölcsességre oktatás „tananyaga”, és az instrukció Salamon bölcseletének a Kóheletben gyakorta megjelenő tipikus formája, amely még az Énekek énekében is felbukkan.

Műfaji jellemzői kapcsán elegendő e helyen a hagyományos parallelizmustípusoknak megfelelően kategorizálni: létezik rokon értelmű, ellentétes értelmű és szintézist mutató szentencia. A versfelek kapcsolata fejlődést is mutathat. A szintetikus kategória ezúttal is problematikus; számos altípust lehet megkülönböztetni. A szintetikus típus egy válfaja, de külön kiemelendő a sorfeleket továbbfejlesztő szentencia. Külön típusba sorolják (von Rad,) az összehasonlítást tartalmazó mondásokat. Eddig talán nem figyeltek fel a kutatók, hogy a „Jobb”-mondások is lehetnek szinonimek vagy antitetikusak. A numerikus *másálok* típusa szintén kiemelhető, de az is visszavezethető az alapvető típusokra. (Szinonim és „összeépítő” kombinációja.) A fentiekben belül és azokon kívül számos altípust lehet grammatikai sajátosságok és stílusesszközök alapján megkülönböztetni, amelyekre a szentenciák stilisztikai elemzése során juthatunk el.

4.3.4.1. Szinonim szentencia

A törés előtt büszkeség [jár],

és a botlás előtt gőg.

Péld 16:18

לִפְנֵי־שֹׁבֵר נָאוֹן
וּלְפָנַי כְּשִׁלּוֹן נִבְהָה רוּחַ:

Ez az egyszerű rokonértelmű versfelekből felépülő szentencia is nagyon leleményes. A törés vagy sérülés (שֹׁבֵר) és a botlás (כְּשִׁלּוֹן) nemcsak szinonimák, hanem az okság elve kapcsán is szorosan összefüggenek. A botlás okozza a sérülést, az A versfél tehát az okozat, a B versfél az ok, egyben az időbeli előzmény. A mondat tehát visszafelé halad az időben, a jelentés szintjén mondhatni oknyomozást jelenít meg, hiszen kétszeresen is megerősíti, hogy az emberi ballépések és bukások *előzménye* a büszkeség, a fennhéjázás (נָאוֹן), illetve a felfuvalkodott

¹⁹¹ Péld 6:20–21, 31:1

szellem (גִּבְהַּ רוּחַ). Mi volt a sérülés előtt? A büszkeség. Mi volt a botlás előtt? A gög. A két szinonim versfélben elrejtve, nem azonnal magától értetődően, implicite: Mi volt a sérülés előtt? A botlás.

A szinonim versfelek kötőszava konjunktív váv (ו). Ha úgy értelmezzük, hogy ugyanazon elesés két aspektusát hozza összefüggésbe, akkor A és B kapcsolata nem additív, hanem konjunktív: elbotlott, és megsérült a büszke, gögös ember. A versfelek viszonya nem egyszerű ismétlés más szavakkal, hanem az ekvivalensnek érzett elemek viszonya széles spektrumon mozoghat. Más esetben a szinonim versfelek hierarchikusak.

*A gazdag a szegényeken uralkodik,
és az adós a hitelezőnek szolgája.*

Péld 22:7

עֲשִׂיר בְּרָשִׁים יִמְשׁוּל
וְעֶבֶד לֹוֹה לְאִישׁ מִלֹּוֹה:

Az általános 'gazdag–szegény' szópár szinonimája az alkategóriának számító 'hitelező–adós' szópár a vers második felében. Lehetséges az az értelmezés, hogy a szinonim párhuzam leszűkíti a gazdagokat és a szegényeket egy kisebb körre, és közelebről meghatározza, hogyan uralkodnak a gazdagok a szegényeken. „*A gazdag a szegényeken uralkodik, nevezetesen, az adós a hitelezőnek szolgája.*” A váv lehet magyarázó értelmű is, *vav explicativum*.

4.3.4.2. Antitetikus szentencia

*Nem használ a vagyon a harag idején,
de az igazság megment a haláltól.*

Péld 11:4

לֹא-יִוְעִיל הוֹן בְּיוֹם עִבְרָה
וְצַדִּיקָה תִּצְלֵל מִמּוֹת:

Az ellentétes jelentésű versfelek kötőszava szükségképpen antitetikus váv (ו). A mondat felszínesen ellentétet takar, ám találunk a két versfélben szinonim elemeket, ezek a 'harag napja' és a 'halál'. A háttérben tehát azonos körülményekre utal a vers, az előtérben a 'nem használ' (לֹא-יִוְעִיל) és a 'megment' (תִּצְלֵל) igék alkotnak kontrasztot. A gazdagság és az igazság néha párban áll, nem egymás ellentétei: „Gazdagság és dicsőség van nálam, maradandó vagyon és igazság” (Péld 8:18: עֲשִׂיר-וְזָכְבוֹד אֲתִי הוֹן עִתְּךָ וְצַדִּיקָה:). Az ellentét inkább kontraszt.

Létrehozásához elég, ha A-ban és B-ben egy kontrasztot alkotó szópár megjelenik. Az antitetikus szentenciáknak nagy változatossága képzelhető el az egyes elemek variálásával. A fenti szentencia másik változata így szól:

Nem használnak a gonoszság kincsei,

de az igazság megment a haláltól.

Péld 10:2

לֹא־יֹעִיל אוֹצְרוֹת רָשָׁע

וְצַדִּיקָה תִצְּלֵל מִמּוֹת:

A 'kincs a harag napján' nem határozza meg, kié a kincs; lehet az igazé, gononosz emberé egyaránt. A 'gonoszság kincsei' (אוֹצְרוֹת רָשָׁע) kifejezés éles ellentétben áll az igazsággal (צַדִּיקָה). Az antitézist kétszer két elem is nyilvánvalóvá teszi. Az ellentét lehet pusztán kontraszt, amelyben érzékelhetően elütnek egymástól az elemek (a 'nem használ' csak tehetetlenséget fejez ki, hozzá képest a 'megment' ige aktív cselekvést); és lehet szöges ellentét, egy értékskála szélsőértékeinek megnevezése (igazság–gonoszság) erőteljes antitézist fejez ki. Az antitetikus szentenciák csoportja is az ellentét fokában skalaritást mutat, a kontraszttól az oppozícióig széles skálán mozoghat A és B jelentésviszonyai függvényében.

4.3.4.3. Szintetikus szentencia

Az Örökkévaló áldása, az gazdagít meg,

és Ő nem ad hozzá több keserves munkát.

Péld 10:22

בְּרַכַּת יְהוָה הִיא תַעֲשֶׂיר

וְלֹא־יוֹסֵף עֲצָב עֲמָה:

A figyelemre méltó szentenciában csupán nyolc szó foglal össze egy gazdasági törvényszerűségeket. A Mindenható áldása a gazdagság alapja, és Ő nem gyarapítja az anyagi javakkal együtt a bajokat, ami áldás híján a gazdagsággal együtt járhat. A javak megsokasodásával párhuzamosan nem lesz több a fájdalom, vagy keserves munka (עֲצָב). A vers második fele az áldás jellemzőjét konkretizálja: a munka nyilvánvalóan kellett a meggazdagodáshoz, de nyomában nem nő exponenciálisan a fáradságos munka. A vers első feléhez képest új gondolatot ismerünk meg, és a kettő együtt ad teljes képet. A versfelek kötőszava konjunktív váv (וְ), A és B kapcsolata additív (A+B). Ugyancsak érdekes probléma a

szópárok többértelműsége, például amikor a versfelek szópárjai bizonyos szempontból kiegészítik egymást, bizonyos szempontból pedig kontrasztot alkotnak.

*A hideg miatt nem szánt a lusta;
és aratáskor keres majd, de nincs mit.
Péld 20:4*

מִחֶרֶף עֲצֵל לֹא־יִחְרֹשׁ (יִשְׁאֵל)
[יִשְׁאֵל]¹⁹² בְּקִצִּיר וְאֵין:

A 'szántás–aratás' a gabona szempontjából ellentét, de a földművelés munkafolyamata szempontjából egy egészet alkot, és komplementer elemeknek tekinthető. Az egymást kiegészítő versfelek szintézist képviselnek.

4.3.4.4. Numerikus másál

A számolós példabeszéd „(x) és (x+1)” formában létezik.¹⁹³ A számok mindig növekednek: „három..., sőt négy...”, „hat..., sőt hét...”.¹⁹⁴ Egyfajta progresszív szinonim párhuzamosság van a bevezető versfelek között. Találós kérdésnek is felfoghatók. „Mi az a hat, amit az Örökkévaló gyűlöl, és mi az a hét, amit utál a lelke?” A válasz a számoknak megfelelő felsorolás.

*(16) Ez a hat, amit az Örökkévaló gyűlöl,
és hét, amit utál a lelke:
(17) kevély szemek, hazug nyelv,
és ártatlan vért ontó kezek,
(18) gonoszságot kitervelő szív,
rosszra igyekvő lábak,
(19) hazugságokat lehelő hamis tanú
– meg aki viszályt kelt a testvérek között.
Péld 6:16–19*

שֵׁשׁ־הַנְּהָה שָׂנֵא יְהוָה
וְשִׁבְעַת (תוֹעֵבוֹת) (תוֹעֵבוֹת) נִפְשׁוֹ:
עֵינַיִם רַמּוֹת לְשׁוֹן שִׁקָּר
וְיָדַיִם שׁוֹפְכוֹת דָּם־נֶקִי:
לֵב חָרֵשׁ מִחֲשָׁבוֹת אֲוֵן
רִגְלָיִם מְמַהְרֹת לְרוּץ לְרָעָה:
יַפְיחַ כְּזָבִים עַד שִׁקָּר
וּמִשְׁלַח מְדַנְיִם בֵּין אֲחָיִם: פ

¹⁹² Qeré: [יִשְׁאֵל]

¹⁹³ Péld 30:18.24.29

¹⁹⁴ Ámós próféta könyvében visszatérő elem a bevezető „árom bűne miatt... sőt négy miatt...” (Ám 1:3.6.9.11.13, 2:1.4.6)

A számolós *másál* a szentencia és a didaktikus költemény különleges ötvözete, mivel megoldás felé halad, és a vége csattanó (a + 1) elem kimondásával a poétikus zárlat helyén). A szentencia viszont a sorozat elején áll! Előre kimondja a tanulságot, és azután következik (a kötőszó elhagyásával) a gyors felsorolás.

4.3.5. Az irodalmi mondás stíluseszménye

A Királyok könyve bizonyítékkal szolgál arra nézve, hogy Salamont termékeny íróként tartották számon. Alkotott *másálok*at és lírai költeményeket is: „És háromezer példabeszédet (מִשָּׁל, *másál*) szerzett, és énekeinek (שִׁירִים, *sírim*) száma ezeröt volt.” (1Kir 4:32)

A Biblia említést tesz Salamon gyűjtőmunkájáról és saját szerzeményeiről, melyeknek bizonyosan csak egy része maradt fenn a *Mislé Selómó* mondásgyűjteményében. A Kóhelet epilógusa a népet tudományra tanító királyt a népet tanító bölcsek és vének pozíciójában állítja az olvasó elé.

„És azonfelül, hogy a prédikátor bölcs volt, még a népet is tudásra tanította, és mérlegelt, kutatott és rendbeszedett sok mondást.

Préd 12:9

וַיִּתֵּר שְׁהִיָּה קְהֵלַת חֲכָמִים עוֹד
לְמִדְרֹשֶׁת אֶת־הָעָם
וְאִזֵּן וַחֲקֹר תִּגְן מִשְׁלִים הַרְבֵּה:

Salamonnak a másálirodalommal kapcsolatos gyűjtőmunkáját és írói tevékenységét a fenti mondat három tevékenységben jelöli meg: *mérlegelés, kutatás és rendezés.*

A mérlegelés (מִשָּׁל) a szentenciaforma párhuzamos szerkezetére, ezáltal kiegyensúlyozott voltára utal. A mondás minkét oldalán egyenlő súlyú kijelentésnek kell lennie, hogy beálljon az egyensúly. Mind formailag, mind tartalmilag értelmezhető a mérlegelés tevékenysége. A szavak számában és a hangsúlyok eloszlásában ugyanúgy egyensúlyt kell találni, mint a mondás A és B felének gondolati tartalmában. Az A és B közötti viszony mérlegelése a jelentés kiegyensúlyozására irányuló erőfeszítés. Ebben az értelemben B-nek kell helyrebillenteni az A kimondásával járó gondolati egyenlőtleniséget. A párhuzam első fele felvet, a másik fele

gondoskodik arról, hogy a mondat mentális nyugvópontra érjen. A feszítés-oldás, más szavakkal az egyensúly kibillenése-helyrebillenése mértékét a szerzőnek biztos irodalmi érzékkel kell meghatározni.

A *másálok* gondolati tartalmát kimeríteni vágyó, kutató elme tevékenységére utal a **חָקַר** ige: sok mondást *megvizsgált*, *kutatott* és mély mondanivalóját felszínre hozta. A szóban az igazság megragadásának igénye, a bölcsélet iránti elkötelezettség éppúgy benne van, mint a mondások magyarázata iránti igény.¹⁹⁵ A **חָקַר** akár exegetikai munkát is takarhat, amellyel a népet tanító Prédikátor a mondásokba rejtett okos meglátásokati kifejtette hallgatóságának.

A mondásokat gyűjtő és mérlegelő király a *másálok*at úgy rögzíthette, hogy azok a lehető legjobb formában maradjanak fenn. A **תָּקַן** ige (קִיַן) egyfajta kiegyenesítésre, rendezésre utal. Arra a gondolati-írói tevékenységre mutat a szó, amellyel Salamon a kevésbé szerencsés vagy kiegyensúlyozatlan mondásokat kijavította, „kihegyezte”, találó, csattanós mondássá csiszolta. A szó más értelmezésben: *helyreállított* sok *másált*. Ez arra mutat, hogy bizonyos mondásokat igyekezett eredeti állapotukba visszaállítani, s ha ez így volt, ezzel egyfajta irodalomkritikai-szövegkritikai munkát kezdett elvégezni a *másálok* korpuszán. A rendezés tevékenysége a gyűjteménybe való beillesztés munkáját is magába foglalja. Kétségtelen, hogy az ő nevéhez fűződik az eredetileg orális műfaj irodalmi lehetőségeinek felismerése, és magának az irodalmi mondásnak mint műfajnak a felvirágzása.

A Kóhelet 12:9 különösen éles fénybe állítja a mondásgyűjtemény erényeit, amiért Bölcs Salamon a szentenciaformát előnyben részesítette. A vers elemzése alapján művei három lényeges vonását lehet megkülönböztetni.

„És igyekezett a prédikátor találni
helyesen leírt és tetsző szavakat, az igazság
beszédeit.”
(Préd 12:9–10)

בְּקֶשׁ קִהְלֵת לְמוֹצֵא
דְּבָרֵי־חֲפִיץ וְכָתוּב יִשָּׁר דְּבָרֵי אֱמֶת:

Salamon hármas irodalmi igényt támasztott a mondásokkal szemben, hogy gyűjteményébe beemelje, illetve kijavítsa azokat. Három konstruált szerkezetben fogalmazódik meg az irodalmi

¹⁹⁵ Jób 5:27 ugyancsak a **חָקַר** igével kapcsolja össze a fenti tevékenységet.

eszmény, amely testet öltött a Mislében, és bizonyára egyenként a szentenciákban is. Először is a szerző igyekezett tetszetős megfogalmazásokat, kellemes, tetsző szavakat találni, erre utal a **דְּבָרֵי-חֶפְזִין** kifejezés. Röviden, az irodalmi szépség iránti igényt fogalmazta meg. Másodszor azt olvassuk, **כְּתוּב יִשָּׁר**, vagyis kereste az 'egyenesség írását'. Kétféle értelmezési lehetőség adódik: vagy olyan írást jelent, amelyet egyenesen rögzítettek, vagyis közvetlenül, azaz hitelesen adtak át, és irodalmi értelemben vett romlatlan szövegről van szó, amelyet helyesen vagy jól írtak le. Másik értelmezési lehetőség, hogy erkölcsi értelemben értelmezve a **יִשָּׁר** szót, amit leírtak, az helyes. A héber konstruált szerkezet itt is több, mint jelzős szerkezet: a **יִשָּׁר** tulajdonság nem alárendeltje, hanem fölérendeltje a **כְּתוּב**-nak. Az írás egészére a helyesség, őszinteség, erkölcsi értelemben vett egyenesség jellemző. Röviden szólva ebben a jó eszménye fogalmazódik meg.

A harmadik vonás a **דְּבָרֵי אֱמֶת**, az „igazság beszédei/szavai” eszménye. Ugyancsak az abszolút státuszban lévő szó, az **אֱמֶת** uralja a kifejezést: a szavak való igazak, a valóságot pontosan és hűen tükrözik, amit állítanak, az tény.

Összefoglalva a hármasszólást, az irodalmi mondások a szép, a helyes és az igaz egységét kívánják megjeleníteni. Szépek, mert formájuk szimmetrikus költői sor, és bővülködnek a stíluseszközökben, amelyek esztétikai hatásukat megmagyarázzák. Helyesek, részben mert a hagyományt pontosan rögzítik, pontosan tradáltak, megbízható írások; részben mert tartalmuk az erkölcsi jó. Bennük etikai instrukció, útmutatás (tanács) van. Végül: igazak, mert a való igazságot tükrözik. Tényállást közölnek, tudást, ismeretet adnak át; leszűrt élettapasztalatot és hatékony tudást (bölcsséget) közvetítenek.

A *kalokagathia* görög stíluseszményét évszázadokkal megelőzve a héber kánon mondásgyűjteménye a szép, a jó és az igaz harmóniáját képviseli.

4.3.6. A másálok típusai és egymáshoz való viszonyuk

A közmondás vagy a szállóige poétikai zárlattal rendelkező, általában egymondatos konklúzió, de tipikusan nem parallelizmus. Az ékesszólás parallelizmus, de nem egy mondatból áll, hanem hosszabb-rövidebb eszme-futtatás, egymondatos konklúzióval. A prófétikus *másál* formája tipikusan párhuzamosság, tanító végszó vagy konklúzió nélkül, a hangsúly az üzenet egészén

van, annak minden elemén, és nem csúcsosodik ki aforisztikus záradékban. A szentencia a közmondás örököse a maga tömör, találó és megjegyezhető formájában. Abban is, hogy értékét a *common sense* méri meg, és rugalmasan alkalmazható az analóg helyzetekre. Kiegyensúlyozott formáját viszont a szentencia a hosszabb *másálok* párhuzamainak köszönheti. Ezek közül is kiemelkedő az ékesszólás, amelynek kifejlett művészete bizonyára az önálló szentencia megszületéséhez vezetett. Az a gondolkodásmód, amely a szentenciák megfogalmazásához elvezetett, úgy tűnik, az igazságkereső emberek dialógusaiban keresendő. A szentenciák előzménye egyének hangos elmélkedései, a köztük fennálló egyetértés, intuitív igazságérzetük, ha úgy tetszik, újra a *common sense*. Maguk is felhasználnak közmondásokat mint már létező pilléreket, és a nép anonim bölcsességére is építenek. Véleményük viták keresztútjében vált tézisekké és következtetésekké. Időtálló végkövetkeztetések önálló értékkel bírnak, amennyiben önmagukban is rugalmas magyarázó elvekként működnek, melyek megőrzésre méltók.

Az ékesszólás érvanyaga tapasztalatot és tudást megfogalmazó hosszabb beszéd, amelynek van egy zárógondolata, amelyet végkövetkeztetésnek tekinthetünk. Az érvelés nem egymásra épülő szikár állítások feszes matematikai logikáját követi, hanem gyakran a meggyőzés az életszerűségből fakad, ahogyan a szónok az adott témát ábrázolja, ami a hallgatóságból helyeslést és egyetértést vált ki, lévén hasonló tapasztalatok és azonos igazságérzet birtokában. Az érvelés ezért kumulatív, semmint lépcsőről lépésre haladó. A kereső értelem érvelő beszédmódja az igazságot és jót kutatja. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az ékesszólás egy filozófiai vagy valláséleti probléma költői sorokban történő előadása és megoldása. Tanító jellege abból fakad, hogy mindig van a beszédnek egy megjegyezhető tanulsága. Didaktikus vagy tanító költeménynek is nevezik. A szentencia abban különbözik a tanító *másáltól*, hogy *elhagyja magát az érvelést*, a probléma felvetését magát, és *pusztán a leszűrt tanulságot fogalmazza meg*. Sok elmélkedés és nagy élettapasztalat gyümölcse egyetlen mondatban adatik át a következő generációnak anélkül, hogy bárki is megcsillogtatná vitakészségét vagy nagy tudását a kumulatív érvelés során.

Az ékesszóló, érvelő *másál* fő jellemzője a párhuzamos verselés mellett a gondolati struktúra hármas tagolása (a problémafelvetés, az érvelés és a megoldás). A szentencia örökli a didaktikus költeménytől a költői sorok párhuzamosságait, de elhagyja magát a kérdést és annak hosszú tárgyalását, és csupán a megoldást fogalmazza meg, egyetlen párhuzamba sűrítve.

Alkotásuk és elmondásuk intuitív módja, amelyet talán még eksztatikusnak is nevezhetünk, nagyban emlékeztet a prófétikus kijelentések beszédmódjára is. A szónok is megtelik mondanivalóval, ahogy a próféta ajkán előbuzog az ihletett beszéd, mint az új bor, ami a tömlőt csaknem szétfeszíti.¹⁹⁶ A négy különböző típusú *másál* az erőteljes mondás közös középpontja köré csoportosítható, de egymástól kölcsönösen függenek. Az igazság ősi versformában történő intuitív kimondása és a pregnáns forma mindegyikükben közös.

4.3.6. Ábra. A másálok típusai és egymáshoz való viszonyuk

A négy típusból kettő nagyon erőteljes filozofikus-intuitív vonásokkal rendelkezik, és többnyire univerzális érvényességű megfogalmazásra törekszik, melyek kortalan igazságokban öltönek testet; ezek a szentencia és a ékesszólás (didaktikus költemény, vagy meggyőző beszéd). A felső sorban így azok vannak, amelyek vagy általános tanulság leszűrésében kulminál, vagy önmagában csak a tömör tanulságot tartalmazza, az érvelés vagy történet elhagyásával. Az inspirált orákulum és az *ad hoc* közmondás látszólag távol állnak egymástól, mindazáltal közös bennük, hogy egy adott helyzetre reagálnak, és konkrét szituációban hangzanak el; érvényességi körük is az eredeti *Sitz im Leben*hez közeli helyzeten belül húzható meg. Nem függetlenek a konkrét történelmi helyzettől és szereplőktől, amelyben születtek. A fenti ábra a négy fő típus

¹⁹⁶ Job 32:19 – Íme bensöm mint a bor, aminek nincs nyílása, mint új tömlők, mindjárt szétszakad.

הִנֵּה בִטְנִי כַּיֵּין לֹא־יִפְתָּח פְּאֻרֹת הַרְשִׁים יִבְקַע

egymáshoz való relatív viszonyát ábrázolja. A nagyobb lélegzetű típusok a bal oldalon, a tömörségre törekvők a jobb oldalon vannak. A vonalak a tulajdonságok skaláris voltát kívánják sugallni: pl. vannak kevésbé egyetemes jellegű szentenciák, és vannak konkrét szituációra érvényesek. Az ábra annak érzékeltetésére is szolgál, hogy a *másál* összetett műfaj, mindazáltal kölcsönös függés, „családi hasonlóság” mutatható ki közöttük. A legkisebb közös többszörös a mindegyikükben alapvető nyelvi építőelem, a jól formált költői sor.

5. A MÁSÁL ROKON MŰFAJAI

5.1. A REJTVÉNY: A חִידָה (CHÍDÁ).

A műfaj a Hab 2:6-ban, Ez 17:2-ben, a Zsolt 49:4-ben és 78:2-ben a *másál* kísérője, és szintén nagy múltra tekint vissza. A Péld 1:6 a négy műfaj egyike, amelyet a bölcsesség tanítói műveltek. A 4Móz 12:8-ban a nyílt és világos beszéd ellentéte. Elsődleges jelentése *talány, rejtvény, találás kérdés* (enigma, szentencia). Dán 8:23-ban valószínűleg *intrikát, ravasz beszédet* jelent.

5.1.1. Sámson rejtvénye

A legismertebb rejtvény Sámson találás kérdése. A filiszteusoknak ki kellett találniuk azt a találás kérdést, ami az úton heverő oroszlántetemben talált mézről szólt. A rejtvény két párhuzamos sorból áll, melyek közötti kapcsolat nagyon erős: betűrím, paronomasia, és szóazonosság teszi a párhuzamosságot szorossá.

Az evőből étel jött ki,

S az erősből édes jött ki.

Bir 14:12

מִהָאֵכֶל יֵצֵא מֵאֵכֶל
וּמֵעֹז יֵצֵא מֵתוֹק

A felismert párhuzamosság alapján a két sor valójában egy:

A Evőből jött étel / B Erősből jött édes //.

A talányos kifejezésben először az *evő-étel* és az *erős-édes* párok tűnnek fel. Ám eredetileg nem ezek egymás párjai. A rejtvény kulcsa a párhuzamosság szabályának felismerésében rejlik. Az ismétlődő párhuzamnál egyfajta körköröség van. A gondolat visszatér, és a visszatérés egészíti ki az első részt. A ciklikus kifejezésben a rekurzív elemeket összekapcsoljuk egy gondolati egységgé. Mivel a két fél szimmetrikus és egymást kiegészíti, a benne foglalt információk a két sorfél között arányosan oszlanak meg: aa', bb' és cc' feleltethetők meg egymásnak.

A Evőből jött étel / B Erősből jött édes //
 a b c a' b c'

A rejtvényben az a furfang, hogy *egyetlen* kép két feléről van szó. A „kijött” ige azonos helyzete indikálja, hogy *azonosság* áll fenn a két sorfél között. A cezúránál gondolatban vissza kell térni a mondat elejére, hogy az összetartozó szintaktikai elemek összekerüljenek, mert a párhuzamban „a mozgás fel van függesztve, a szintaktikai folyam meg van szakítva, ismétlés kezdődik”.¹⁹⁷ Az *evő* és az *erős* ugyanaz: ez tehát egy *erős evő*. Az *étel* és az *édes* szintén azonos: ez a dolog egy *édes étel*.

a + a' = erős evő, b = b' = jött, c + c' = édes étel

A megszakítás nélküli szintaktikai mozgás a következő mondatot eredményezné:

מִהָאֵכֶל הָעֵז יָצָא מֵאֵכֶל מִתּוֹק
 Az erős evőből édes étel jött ki.

A rejtvény viszont a parallelizmus segítségével másként fogalmaz: a szintaktikai lánc megtörik, hogy ugyanazt a gondolatot kettőzze. Ekkor a teljes mondatot érintő mentális párhuzammal találkozunk. A filiszteusok a megfejtést egy kérdésben adták meg:

מִהַ מְדַבֵּשׁ מִהַ עֵז מֵאֵרֶי
 Mi édesebb, mint a méz, És mi erősebb, mint az oroslán?

A megfejtés a tipikusság alapján történik: a tipikalitási skála végpontjára kell rákérdezni. Mi édesebb étel, mint a méz? Mi erősebb, ami eszik, mint az oroslán? A megfejtés a rejtvényben közölt tulajdonság legtipikusabb képviselője, aminél tehát nincs erősebb vagy édesebb. Érdekes még, hogy az *édes étel* konvencionális jelzős szerkezet, azonos szemantikai mezőben elhelyezhető szópár, ami segít a megfejtésben. Előfordul, hogy egy konvencionális szópár két

¹⁹⁷Alonso-Schökel, L., *Manual of Hebrew Poetics*, p. 48.

tagja a két versfélbe szét van osztva.¹⁹⁸ De „*az evőből*” „*és erősből*” nem következik közvetlen asszociáció arra, hogy szópárt alkotnának. Mindkét szó főnév, az egyik határozott, a másik határozatlan, tehát nehéz a kettőt egy frázissá koordinálni. Mivel a mondat azonosság, az azonosításuk lehetséges, így a két főnév egy nominális mondattá alakítható: *Az evő egy erős.*

evő	étel
erős	édes
_____	_____
Az evő egy erős.	Édes étel.
= 'oroszlán'	= 'méz'

A rejtvényt tehát úgy lehetett (volna) megfejteni, ha azonosságnak tekintik, és a két versfél azonosítható elemeit egy kifejezéssé kovácsolják, majd e kifejezéseket más szóval mondják, sőt, legtipikusabb képviselőivel behelyettesítik.

Összegezve a rejtvény műfajának jellemzőit, alapvetően egy szimmetrikus kifejezéssel van dolgunk, burkolt nyelvezettel, amit a párhuzamosság jellemez, és rejtett értelmű elemeit úgy lehet kitalálni, ha azokat más szóval mondjuk. A rejtvény a rejtett azonosságok kitalálása helyes megfeleltetésekkel, tehát egyfajta szimbolizmus alkalmazásával, behelyettesítés útján. A találós kérdések megfeleltetések a játékos és tanulságos kitalálására adattak. De a módszer találós kérdésektől a matematikai szimbólumok világáig az értelmi tevékenység egész körére kihat.

A parallelizmus és ezen belül a *másál* és rokona, a *chídá* értelmezésében az asszociatív behelyettesítés elengedhetetlenül szükséges. Láthatóan viszont a héber rejtvény szimbolizmusa nem terjed túl a szavak természetes szemantikai mezején és szokványos használati körén.

¹⁹⁸ Ahogy Watson *Classical Hebrew Poem*, p.329. rámutat, hogy pl. az „ártatlan vér” kifejezés elég általános, amit a Péld. 1:11 parallel tagokba oszt szét: ^{HUN} Proverbs 1:11 Ha azt mondják: jere mi velünk, leselkedjünk vér után, rejtezzünk el az ártatlan ellen ok nélkül; אִם-יִאמְרוּ לְכָה אִתָּנוּ נֹאֲרָבָה לְדָם נִצְפְּנָה לְנֶפֶשׁ הַנְּקִיָּים

5.1.2. Enigmatikus kijelentések és a „Mene tekel ufarszin”

Az igazság kimondása homályos, rejtett értelmű mondás által a hallgatót a mondás értelmének kikutatására serkenti. A műfaj görög elnevezése, a *homályos beszéd, rejtvény*, az *ἀνύγμα*, az *ἀνύσσεισθαι* igéből származik, ami annyit tesz, mint homályosan mond, sejtet, célzást tesz valakire vagy valamire. Latin neve *ænigma*, ’mondott’. Bullinger fejtörést okozó kijelentésnek vagy cselekvésnek definiálja az enigmát.¹⁹⁹ Enigmatikusnak tekinti Jesája kijelentését az Isai tönkjéből sarjadó hajtásról (Jes 11:1), valamint a próféta homályos értelmű párbeszédét: „Szeirből kiált hozzám: Őrálló, meddig az éjszaka, meddig az éj? És mondta az őrálló: Itt a reggel, de az est is; ha újra akarsz kérdezni, gyere vissza és kérdezz.” (Jes 21:11–12) Ide sorolják a kutatók Ezékiel két sasról mondott talányos próféciáját (Ez 17:2–10), ami rejtvénytyszerű nyelvezettel a Jeruzsálemet megszálló babilóni uralkodóról szól.

A Dániel könyvében szereplő, falon megjelenő kézírást szintén enigmatikus kijelentésnek és eseménynek tekinthetjük. A három arámi szó képe a falon – az első kétszer ismétlődött – jövődölést tartalmazott Babilón elestéről. Az üzenet „felszíni formája” súlymértékekről szól: a mina (talentum) súlymértékkel kezdődik, ez a מִנָּה. A sekellel folytatódik, ez a תִּקְלָה, végül félmina súlymértékkel fejeződik be, ez többes számban áll: félminák; פְּרָסִין. Az utolsó babilóni lakomán részt vevőknek a „Mene, mene, tekel ufarszin” egyszerűen annyit mondott:

מִנָּה מִנָּה תִּקְלָה וּפְרָסִין

„Mina, mina, sekel és félminák.”

A rendkívüli körülmény, ahogyan e felirat váratlanul a dáridózó emberek szeme elé került, azonnal üzenetértékűvé emelte a köznapi kifejezéseket. Úgy történhetett, ahogyan Jeremiás a jeruzsálemi lakosoknak az Úr nevében egy teljesen köznapi kijelentést mondott. Azt mondta, hogy „minden tömlőt meg kell tölteni borral”. A próféta szöveg bevezető formulájával olyan kontrasztot alkotott a közhelyes kijelentés, hogy azonnal kiprovokálta ellenvetésüket: hogyan tudnák ők, hogy a tömlőkkel ez a teendő? Mondhatták: mi ebben a különös? A kijelentés enigma voltát, *mélyebb* értelmét ezután közölte a próféta (Jer 13:12 sköv.). A babilóni palota termék

¹⁹⁹ Bullinger, E. W., *Figures of Speech used in the Bible*. pp. 772–774.

falán megjelent kézfej írása mély megdöbbenést és rettenetet okozott: a négy egyszerű szónak nem az elolvasása, hanem az értelmezése volt lehetetlen számukra. Az értelmezés problémája a négy szó mélyebb jelentésére irányuló kérdés volt.

Dániel, akiben rendkívüli szellem volt, megadta a négy pénzegység vagy súlymérték magyarázatát.

Ebben a rejtvénytípusban nem a párhuzamosságba rejtett fejtörő, hanem négy szimbolikus szóval közölt fenyegető orákulum volt elrejtve. Minden pénzegységnek van egy igegyöke (igepárja), amellyel rokon, és amelyre hangzásban is rímel. Dániel minden pénzegység igepárjával mond egy mondatot.

A rejtélyes **וּפְרָסִין תְּקַל מִנָּה מִנָּה** szavai a 'megszámolta', 'megmérte' és a 'felosztás' szavakra rímelnek, sőt az utóbbi a 'perzsák' szóra is (Dán 5:25–29). A paronomasia stíluseszköze itt a szimbolikus név feloldásának módszere. Két hasonló hangzású szó egymás mellé helyezése a kijelentés fontos és ünnepélyes voltára összpontosítja a figyelmet.

A mina arámi gyöke számlálást jelent (**מִנָּה**). E korban a pénzt nem számolták, hanem mérték.

Dániel az ismétlődő *mina* szónak a magyarázatát abban adta meg, hogy Isten egyrészt megszámlálta Belszár uralkodásának napjait, másrészt véget vet neki: „megszámolta Isten a királyságodat, és véget vet annak” (**וְהַשְׁלֵמָה מִלְּכֻתְךָ מִנְּהַאֲלֵהָ מִלְּכֻתְךָ**).²⁰⁰

A sekel szó értelmét a mérést jelentő **תְּקַל** ige ragozott alakjával világítja meg: „megméréttél mérlegen és híjával találtattál” (**תְּקַל תְּקִילְתָּהּ בְּמֵאֻזְנֵיָהּ וְהַשְׁתַּכַּחַת חֲסִיר**). A félmina pénzegység gyöke azonos az elosztást jelentő **פָּרַס** igével, ezért is nevezték a félminát **וּפְרָסִין**-nak, etimológiája szerint 'elosztott minának'. A szó ugyanakkor homonim a 'felosztók' participiummal és a 'perzsák' népnév többesszámával. Az utóbbi példázta, hogy a paronomázia hasonló hangzású, de etimológiájában nem rokon szavak között is létrejön.

Dániel a félmina értelmezését így adja meg: „fel lett osztva királyságod és adatott a médeknek és perzsáknak” (**פָּרַס פְּרִיסָתָּהּ מִלְּכֻתְךָ וְיַהֲיִיבֶתָּ לְמֹדֵי וּפְרָסִין**).²⁰¹

²⁰⁰ A teljes gondolat „megszámolta Isten királyságod napjait” formában lenne, a „napok” szó elmaradásával a mondat elliptikus.

²⁰¹ A paronomázia visszaadása a fordításban szinte lehetetlen vállalkozás. Esetleg: „*Félmina: fel lett osztva országod és zsákmányul kapták a médek és perzsák.*”

A talentum vagy mina nagy értéket képviselt, a sekel (תִּקְלָה) ennek töredéke volt, az 'elosztott mina' pedig negyede volt a kétszeres mina kiinduló összegének. A minához képest egyre kisebb pénzegységekkel a Babilóni Birodalom elértéktelenedését, és végül elosztását érzékelteti a falon megjelent írás.

A rejtélyes szavak sűrített üzenetet hordoztak, s ezt „a gonoszok közül senki nem érti, de az értelmesek értik” (Dán 12:10b).²⁰²

Ezenfelül látható, hogy a „*Mina, mina, sekel és félminák*” sorozat az elosztás fogalmát hatásosan érzékelteti. Kérdés, hogy szimmetrikus kifejezésnek tekinthetjük-e. Az is probléma, milyen logikát mutat elrendezésük, és ennek milyen stiláris üzenete van.

A mina mina / B sekel és félminák //

A négy szó arányosan és szimmetrikusan elosztható; A-ban a szóismétlés természetesen alkot egy csoportot, a B versben a kötőszóval szópárt alkot a sekel és a félmina. Így a kifejezést szimmetrikusnak tekinthetjük. A párhuzamosság jellegzetes aforisztikus sor lehetne, ha felismernénk a benne foglalt egyetlen befejezett gondolatot. Mivel egyazon szemantikai mezőből választott, egymással összefüggő kifejezések alkotják, az értelem a szavak egymáshoz való viszonyából kideríthető kell legyen.

$$a = a > b < c$$

A mennyiségek arányát nézve a vers első felében két talentum van, a második felében viszont csak a minához képest aprópénznek számító sekel és a félmina. A vers második fele egyértelműen „kevesebbet nyom a latban”, mint az első.

$$A \text{_____} > B \text{_____}$$

Feltűnő, hogy míg formailag egy kiegyensúlyozott költői sor (bár a lehető legtömörebb), a mentális párhuzam egyensúlya felborul az érték- és súlycsökkenés miatt. A kezdeti stabil egyenlőség és változatlanúság a versben szimbolikusan a Birodalom súlyos deficitjébe csap át, ,

²⁰² Dán 12:10b: וְלֹא יָבִינוּ כָּל-רָשָׁעִים וְהַמְּשַׁכְּלִים יָבִינוּ

amely végleges összeomlása felé siet. A Birodalom 'elosztóinak', a Babilon zsilipjeinél lesben álló perzsáknak sokatmondó neve helyezi rá a pecsétet a kijelentésre.

5.1.3. A Dán 5:25–29 magyarázatának elemei

Összefoglalva az enigma elemeit, a progresszióért felelős elemek a számol-mér-eloszt igék gyökhangzói. A számolás, mérés és elosztás jelentését a hasonló hangzású, egyre csökkenő súlymértékek jelenítik meg. A kettős jelentésű פְּרָסִין

מִנָּה מִנָּה תְּקֵל וּפְרָסִין

Magyarázata	Jelentése	Rímelő igegyök (paronomázia)	Értéke	Írás a falon
„megszámolta Isten a királyságotat és véget vet annak”	számol	מִנָּה	mina	מִנָּה מִנָּה
„megmérettél mérlegen és híjával találtattál”	mér	תְּקֵל	sekel	תְּקֵל
„fel lett osztva királyságotat...”	1. eloszt	פְּרָס	½ mina	וּפְרָסִין
...és adatott a médeknek és perzsáknak”	2. Perzsia (homonímia)			

5.1.3. táblázat: „Mina, mina, sekel, és félminák.”

5.2. MELÍCÁ – מְלִיצָה (MAGYARÁZAT, GÚNYVERS)

Mint láttuk, a מְלִיצָה (*melicá*) szó etimológiája a לִיץ / לִיץ igével függ össze. Az ige gyök alapvető jelentése: *dadog, hebeg* lehetett, amiből származik *idegen nyelven beszél* jelentése. Másodlagos jelentése: *csúfol, gúnyol* (azáltal, hogy hangját utánozza). A לִיץ ige participiuma, a לִיץ jelenti azt a felfuvalkodott, haragos természetű gúnyolódó, cinikus embert, aki képtelen a bölcsességet befogadni és semmi korrekcióra nem hajlik.²⁰³ Az első zsoltár egy kategóriába sorolja a bűnös és gonosz emberekkel.²⁰⁴

Hifil igerzsből a szóvivő szerepet jelenti:²⁰⁵ *tolmácsol, értelmez*. A közös elem mindezekben az utánzás ténye. A tolmács 'utánzó', aki megismétel egy beszédet, immár más nyelven, hogy megértsék. Józsefet, Jákób fiát nem ismerték fel Egyiptomban bátyjai, és nem gondolták, hogy érti a szavukat, mert מְלִיצָה (*mélíc*), tolmács volt közöttük (hifil participium).²⁰⁶ A מְלִיצָה nőnemű főnév, amely az elvont fogalmak tipikus képzésének jegyeit viseli magán, feltehetően szintén *utánzással* függ össze.

*Ha van nála tolmácsoló követ, egy az ezer közül, hogy
megmondja az embernek, mi a helyes részéről...*

Jób 33:23

אִם-יֵשׁ עֲלָיו מְלִיצָה מֵאֶדְמָה
אֲתֵר מִנִּי-אֲדָמָה
לְהַגִּיד לְאָדָם יִשְׂרָאֵל

A szó Jób könyvében összesen kétszer szerepel, második előfordulásának szövegkörnyezete már a *csúfolók* jelentést valószínűsíti.

Gúnyolóim a barátaim! Istenhez ont könnyet szemem.

Jób 16:20

מְלִיצָי רַעִי אֶל-אֱלֹהֵי דִלְפָה עֵינַי

²⁰³ Péld 21:24, 29:8 és másutt.

²⁰⁴ Zsolt 1:1.

²⁰⁵ 2Krón 32:31 a babilóni követekről.

²⁰⁶ 1Móz 42:23 – וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי שְׂמַע יוֹסֵף כִּי הַמְלִיצָן בֵּינְתָם:

Egy bibliai könyvön belül feltehetőleg hasonló jelentésmezőben mozog a מְלִיץ (*melíc*) szó értelme. A *melícá* valamiféle interpretációt, értelmezést jelent. Jóbot barátai nem is annyira gúnyolták, mint helyzetét és őt magát rosszul értelmezték. A Septuaginta könyörgésnek fordítja (δέησις), mintha a fordítók az ékesszólást hallanák ki belőle. Semleges kifejezést választanak, ami nincs ellentétben a párhuzam második felével. Ha a *melícá* valamiféle interpretációt jelent, és ez lehet rosszindulatú, negatív beállítást, a gyök további származékaiból, leginkább a 'cinikus férfiak' szóösszetételből nyilvánvaló. A 'gúnyolódás emberei' (אֲנָשֵׁי לְצֹן) két ízben is feltűnnek. A Mislé rendszerint a bölcsességgel állítja ellentétbe tevékenységüket.

A gúny emberei fellobbantják a várost,

אֲנָשֵׁי לְצֹן יִפְּחוּ קִרְיָהּ

de a bölcsék lecsillapítják a haragot.

וְחִכְמַיִם יִשְׁבִּיבוּ אֶף:

Péld 29:8

Jesája zseniális asszociációval a לְצֹן után a מְשַׁלֵּי szót helyezi, mintha a *másál* – *melícá* bölcs művelőhöz szólna, s a gúnyolóknak ezzel méltó választ ad fennhéjázásukra. Megtoldja a gyök Hitpalél alakjával: „és most ne cselekedjete arcátlanul!”

Ezért halljátok az Örökkévaló szavát, gúnyoló férfiak, e nép irányító. [...].

לִכֵּן שָׁמְעוּ דְבַר־יהוָה אֲנָשֵׁי לְצֹן

מְשַׁלֵּי הָעַם הַזֶּה [...]

És most ne gúnyolódjatok, nehogy köteleitek erősebbek legyenek!

וְעַתָּה אַל־תְּחַלְּצוּצוּ פְּוִיחֶיכֶם

מִזְסָרֵיכֶם [...]

Jes 28:14.28

A *másállal* való szoros párba állítása folytán a *másállal* egyenrangú önálló műfajra következtethettünk a Péld 1:6 alapján. Korábban a Péld 1:6 szerkezetét khiasztikusnak tekintettük, így a bölcsék beszédei és a *melícá* alkot párt, és együtt egy szinten vannak a *másállal* és a *chídával*.

A homályos / B nyílt beszéd //

A *másál* B *melícá* (magyarázat)

B bölcsék beszédei A *chídá* (rejtvény)

A kiasztikus párosításban a *melíca* – *bölcsek beszédei* kerül egymás mellé. A *melíca* és a *bölcsek beszédei* rokonítása azzal a következménnyel jár, hogy a világos, nyílt értelmű beszéd típusának lehet tekinteni, ami a világos–talányos skála világos végpontjához áll közelebb.

_____ talányos _____		_____ világos _____	
rejtvény	másál	melíca	bölcsek beszédei

Önálló műfajként viszont csak egyszer, Habakuk 2:6-ban szerepel, mint egy jajmondás, egy elítélő szózat megnevezése. (Mint a *másál* párja és a *chídá*hoz tartozó szó szerepel egy összetett kifejezésben.) *Másáltól* független műfajként ezért nehéz értelmezni. Általában a *másál* mellett és a *chídá*val együtt a szövegben szatirikus, gúnyos szólásnak tekintik.

Vajon ezek nem róla vesznek-e példázatot és gúnyos szólást őróla?

És mondja: „Jaj annak, aki azt sokasítja, ami nem az övé! Meddig még?

És aki zálogba vett dolgokkal gazdagítja magát!”

Hab 2:6

הֲלוֹא־אֱלֹהִים כְּלָם עָלָיו
 מְשַׁלַּח יְשָׁאוּ וּמְלִיצָה חִירוֹת לָא
 וַיֹּאמֶר הוּא הַמַּרְבֵּה
 לֹא־לוֹ עַד־מֹתֵי
 וּמִכְבִּיד עָלָיו עַבְטָיִם:

A Septuagintában *összevetés*, πρόβλημα a szó ógörög megfelelője.²⁰⁷ Eszerint a példabeszéd egy típusának, és nem kimondottan gúnyversnek tekintették az antikvitásban. (E megállapítást Jób könyve idézett szakaszai is alátámasztják). A modern fordítások közül néhányan az anakronisztikus *szatíra* műfaji megnevezést hívják segítségül. Valószínűbb egyfelől, hogy *melíca* a *másálnak* alárendelt kategória kell legyen. Másfelől az etimológiai és kontextuális vizsgálat az interpretáló példabeszéd minőséget sugallja. Így *melíca* értelmezése: *magyarázat*, ti. a *másál* magyarázata. A *másál* és a *chídá* elrejt, a *melíca* a dolgoknak értelmezést ad. Kétségtelen

²⁰⁷ A Septuagintában: Habakuk 2:6 οὐχὶ ταῦτα πάντα παραβολὴν κατ' αὐτοῦ λήμψονται καὶ πρόβλημα εἰς διήγησιν αὐτοῦ καὶ ἔροῦσιν οὐαὶ ὁ πληθύνων ἑαυτῷ τὰ οὐκ ὄντα αὐτοῦ ἕως τίνος καὶ βαρύνων τὸν κλοιὸν αὐτοῦ στιβαρῶς

azonban, hogy ez az értelmezés lehet negatív, a dolgok negatív színben való feltüntetése is, ami a לֵי and לְצוֹן szavak konnotációiból következik.

Van példa arra, hogy egy aforisztikus megállapítást a próféta saját maga interpretál. Feltételezhető, hogy a *másál* saját magyarázatát *melícának* tekinthetjük.

*És kivágja az Örökkévaló Izraelből a fejet és a farkat, a
pálmaágot és a kákát, egyetlen napon.*

A vén és a tiszteletben álló a fej,

és a próféta, aki hazugságot tanít: ő a farkok.

Jes 9:13–14

וַיִּכְרֹת יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל
רֹאשׁ וְזִנְבֵי כַפָּה וְאַגְמוֹן יוֹם אֶחָד:
:אֶחָד:

זָקֵן וְנִשְׂוֵא־פָנִים הוּא הָרֹאשׁ

וְנָבִיא מוֹרֵה־שֵׁקֶר הוּא הַזִּנְבֵי:

A két vers egyértelműen egy talányos és egy világos összetevőből áll. A talányos rész az állatvilágból és a növényvilágból kölcsönzött szópárokkal él: fej és fark; pálmaág és káka. A magyarázat világossá teszi a mondás értelmét: a jelképes megnevezéseket maga a próféta helyettesíti be és teszi egyértelművé. A társadalom egészét a két végponttal jelöli, a legnemesebbtől a legmegvetettebbig. A legnemesebb – a ritka és magasan növényő pálmaág – a vén és köztiszteletben álló ember, a mocsárban tömegesen növényő káka – a hitvány hamispróféta. Találós kérdésként is fel tudná tenni: „Mi az? Fej és fark; pálmaág és káka.” A megoldás a társadalom egésze, a legelőkelőbbtől a legalacsonyabbig. A képek maguk is a *totalitás* kifejezésének tökéletes stiláris eszközei. Az első kép horizontális irányú: egy állatot ábrázol. Az 5Móz 28 áldás és átok kijelentéséből ismert fej és fark képe az irányító pozíció és a függőség ellentéte. A második kép vertikális irányú: a magas és alacsony ellentéte a pálmaág és káka ellentétében megfogalmazva. A ritka és nemes pálmaág magasan nő, a nád ezzel szemben közönséges és nemtelen növény. A képek a pusztulás mindenkre kiterjedő ítéletét érzékeltetik. Nem lényegtelen körülmény, hogy a hazugságot tanító próféta káka képében jelenik meg. A negatív értékítélet a megvetett kákaival való azonosításban rejlik, így a példázat értelmezésébe van beleszöve. A *melícá* a megbélyegzés és elítélő jajmondás lehetőségét is magában hordozza, ugyanakkor magyarázó erejű példabeszéd, ami olyan, mint egy rejtvény megfejtése.

5.3. MÁSÁL ÉS SENÍNA (שֵׁנִינָה)

Említésre méltó a *másál*al párba állított שֵׁנִינָה *senína* (megszólás), mely a Tanakhban négyszer szerepel, minden esetben mint a *másál* kísérője. Nem önálló műfaj, de feltehetően a *másál* egy speciális formája, akár szinonimája lehet. Sajátossága, hogy éles, szúrós megjegyzés, amely fájdalmat és szégyent idéz elő. Etimológiája a 3. fejezetben említett élesség fogalmára vezethető vissza. A שֵׁנִי (snn) jelentése 'élesnek, hegyesnek, kihegyezettnek lenni'.

Gesenius lexikona²⁰⁸ és a Klein-féle etimológiai szótár egyaránt alátámasztja ezt az etimológiát, mindkettő szerint a שֵׁנִי jelentése: 'élesít', 'fen'.²⁰⁹

James Kugel szerint a példabeszéd valójában hegyes mondás. Így érvel: „A példabeszédekkel egyik leggyakrabban társított fogalom ugyanis az az 'éles, hegyes' tulajdonság.”²¹⁰

A Péld 26:9 szerint a példabeszéd a részeg kezébe véletlenül szúródó tüskéhez hasonlít,²¹¹ a Préd 12:11 alapján ösztökéhez. Ha így ábrázolja Salamon a *másált*, akkor annak bizonyára oka annak 'szúrós' volta. A tenyérbe fúródó tüske és az ökörsztöke egy kellemetlen élmény képét is felidézi. A visszatérő, לְמִשָּׁל וְלִשְׁנִינָה („*Lemásál veliseniná*”) fordulat egy figyelmeztetés²¹², ami azt jelenti, hogy az emberek szájára kerülnek, sőt szúrós és bántó, sértő beszédet szólnak róluk. A לְמִשָּׁל וְלִשְׁנִינָה fordulat fordítása eszerint: 'közmondássá és megszólássá'. Ez a nagyon sértő típusú szólás fájdalmas élményt okoz. A beszédnek szúró, vágó eszközként és fegyverként való bemutatása visszatérő metafora: A beszéd mentális-pszichikai hatását a fizikai területről kölcsönzött sérülés segítségével érzékelteti.

A keserű beszédű ember felebarátja ellen irányítja szavait, mintha nyelve kard és szava hegyes nyíl lenne. Dávid a rosszindulatú embereket ekként ábrázolja:

²⁰⁸ Gesenius, Wilhelm, *Lexicon Manuale Hebraicum et Chaldaicum in veteris Testamenti Libros*, Leipzig, 1834. Angol fordítása: *Hebrew-Chaldee Lexicon to the Old Testament*. Fordította Samuel Prideaux Tregelles, Baker Books, Grand Rapids, Michigan, 1994.

²⁰⁹ Klein, E., *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English*. Carta Jerusalem-Tel Aviv, 1987.

²¹⁰ Kugel, *Idea*, p.11.

²¹¹ חוֹרָה עֲלֶיהָ בִּידֵי-שָׂכֹר וּמִשָּׁל בְּפִי כְּסִילִים:

²¹² „Példabeszéddé és megszólássá”, לְמִשָּׁל וְלִשְׁנִינָה, vö. 5Móz 28:37, 1Kir 9:7 Jer 24:9, 2Krn 7:20

...akik élesítik nyelvüket mint a kardot,
irányítják nyelvüket: keserű beszédet.

Zsolt 64:3

אֲשֶׁר שָׁנְנוּ כַחֲרֵב לְשׁוֹנָם
דָּרְכוּ חֲצֵם דְּבַר מָר:

Az 'élesítik, fenik' jelentésű שָׁנְנוּ ige hangzóira a לְשׁוֹנָם 'nyelvük' főnév hangzói rímelnek. Dávid szinte akusztikailag érzékelteti, hogyan köszörülük a nyelvüket rajta ok nélküli gyűlölöi. A hazugság fájdalmas sérülést okoz a lélekben, különösen a hamis tanú okoz szenvedést.

Hegyes karddal és nyíllal szúr át az az ember,
aki hazug tanúságot tesz embertársa ellen.

Péld 25:18

מִפִּיץ וְחָרֵב וְחָרֵב שָׁנוּן
אִישׁ עֲנָה בְרֵעֵהוּ עַד שָׁקָר:

A שָׁנוּן passzív participiummal a fegyver kihegyezett, megélesített tulajdonságát jelzi a példabeszéd. A שָׁנוּן gyök további két származéka, a שָׁיַן, 'fog' (mint testrészt) valamint a 'tüske' jelentésű שָׁיַת ugyancsak rámutat a szó jelentésmezejének központi fogalmára, az éles, hegyes tulajdonságra. Mindezek fényében kell értelmeznünk a שָׁנִינָה senína lényegét.

A szó legfőbb szövegekörnyezete a szövetség Törvényének átokzáradékában található kijelentés. Minden további előfordulás ennek későbbi rezonanciája, amit a prófétai kijelentések rendszeresen aktualizáltak mind a Salamon építette Szentély felavatásakor, mind Júda száműzetése előtt.

És megdöbbenéssé, példabeszéddé
és megszólássá leszel minden nép között,
ahová kivezet téged az Örökkévaló.
5Móz 28:37

וְהָיִיתָ לְשִׁמָּה לְמִשְׁלַל
וְלִשְׁנִינָה בְּכָל הָעַמִּים
אֲשֶׁר־יִנְהַגְךָ יְהוָה שָׁמָּה:

A שָׁמָּה pusztulás fölötti megdöbbenést takar, metonimikusan azt a reakciót jelöli, amelyet a pusztulás látványa okoz. A mondat hatása szintén megdöbbenítő, ahogy ezt a hangalakot egy homonimával újra bevési. Ha eltekintünk a pauzától, az 'oda' szó ugyanígy hangzik: שָׁמָּה! Ezzel a 'pusztulás feletti megdöbbenés' és az diaszpóra útiránya: 'oda' keretet alkot. A megdöbbenés az

első reakció, a visszahőkölésnek és eliszonyodásnak a reakciója, ami a diaszpórában Izrael népét éri. A további két reakció nem csupán érzelmi, hanem nyelvi: a *másál* és a *senína*. A Septuaginta a מִשְׁפָּחָה-t az ἀνιγμα szóval adja vissza, így a szétszórt Izrael mintegy talány és feladvány a népek között. A מִשְׁפָּחָה-t, ahogy rendszerint, az összevetés és hasonlat jelentésű παραβολή szóval fordítja. A *senína* Septuaginta-beli megfelelője a διήγημα, 'elbeszélés', 'előadás', ami hosszabb, narratív műfajjal való azonosításra utal.

A מִשְׁפָּחָה, a sértő beszéd a *másál* mellett valamiféle formulaszerű, „kanonizált” közmondást kell takarjon. Ezért leghelyesebb megszólásnak tekinteni, mert ez a lekicsinylést és megvetést is tükrözi. Nem önálló műfaj, hanem a közmondásnak vagy a példabeszédnek egy válfaja. A מִשְׁפָּחָה a kínos incidens előadását is magában foglalhatja. Az elbeszélés célja a gúny céltáblájának kitett szereplőket negatív színben feltüntetni.

Olyan idióma tagja (לְמִשְׁפָּחָה וְלְשִׁנְיָה), amely akár *hendiadiöin* is lehet; egy gúny kifejezésére alkalmas *másál*típusnak tekinthetjük. Arra a beszédmódra használatos, mikor valakit gúnyos megjegyzéssel illetnek, okkal vagy ok nélkül megszólalnak; valamilyen szerencsétlen eset következtében egy egyén vagy közösség széles körben közszájon forog, és a emberek a nyelvüket rajta köszörülik.

6. A MÁSÁL NARRATÍV KITERJESZTÉSE

A *másál* a történet hordozta tanulság leszűrésének ősi módszere. A valós élettapasztalatból származó, szájról szájra terjedő történetnek a tanulsága, vagy csattanója az, amiért érdemesnek tarthatták hagyományozni. A mában is *releváns* mondás példája: „Az Örökkévaló hegyén megláttatik.” Sorsok, életek, az egyének és közösségek életében szerzett tapasztalatok gyakran hordoznak tanulságot. A tanulság a jó vagy a rossz példában van elrejtve, azáltal, hogy a történet egy emberi viselkedés vagy életmód kifutását, végkimenetelét és végső eredményét összegzi. A hosszú tanító költemények tanulsága egy tömör szentencia, a megtörtént eset tanulsága a közmondás.

megtörtént eset	>	közmondás
tanítás	>	tanulság (szentencia)

A folyamat fordítottja is lezajlik: a bölcs mondásként funkcionáló *másál* gyakran maga is interpretációra szorul, illetve több interpretációja lehetséges. Az egészen rejtett üzenetű mondások folyamatos hasonlatot (pontosabban metaforát) tartalmaznak, aminek a megfejtése a hallgatóra van bízva.

Példabeszéd (szentencia)	<	Példázat (illusztráció)
--------------------------	---	-------------------------

A tanítás fontos eszköze az illusztráció. Egy törvény, egy ünnep, egy szimbólum eredetét gyakran hosszabb történettel kell megvilágítani.

Tóra (parancs)	<	Példázat (illusztráció)
----------------	---	-------------------------

A megtörtént esetnek kellően tipikusnak kell lennie, hogy releváns üzenetet hordozzon. A cél mindig a való élet aktuális tényeivel való párhuzamosság felfedése, amitől a történet releváns. A *másál* narratív kiterjesztésére azért van szükség, hogy az elbeszélte történet (eset) eseménystruktúrája az analógia erejével megvilágítson egy jelen helyzetet, amely ahhoz igen hasonló.

A *másál* narratív kiterjesztésére bizonyára azon hermeneutikai alaphelyzet miatt van szükség, amit a Tóra parancsolatainak gyakorlatba történő átültetése felvet, például a bírói igazságszolgáltatás kapcsán. A megfelelő ítéletet csak úgy lehet meghozni ember és ember, ügy és ügy között, ha az analógia segítségével összefüggésbe lehet hozni a való élet tényeit az esetre illő döntéssel. A precedensnek óriási szerepe van, hiszen a mintát jelentő ügy lényegi elemeit megőrizve az ügy váza minden további hasonló ügyben eligazítást ad.

A *másál* narratív kiterjesztése a precedens tanulságának átörökítése a mába úgy, hogy a lényegi elemeket hagyjuk meg, a többit elhagyjuk. Az élethelyzetek sokszínűsége miatt nem biztos, hogy a bölcsesség tanítóinak rendelkezésre állt minden igazság megvilágításához olyan megtörtént eset, amelyre szükségük volt mondandójuk megvilágításához. Fiktív precedens is teremthető, ha a történet tipikus, és a szereplők könnyen felismerhetők, az elemek a ma és a jelen helyzet tényeire rávetíthetők, és azokkal behelyettesíthetők.

Fiktív történet > tanulság: alkalmazás a realitásra

Ez a hermeneutikai és didaktikai helyzet magyarázhatja, miért játszódtott le a történetből mondásba sűrítés fordítottja, a *másál* narratív kiterjesztése. A *másál* alkalmazható igazság. Alkalmazása az analógia erejével történik, ami hasonlóságon alapul. Nyelvileg állítható a hasonlóság ténye (*simile*, hasonlat), és valami bemutatatható úgy, mintha ő maga a hozzá nagyon hasonló jelenség lenne (*metafora*). A parabola (példázat) folyamatos hasonlat, az allegória folyamatos metafora.

A folyamatosság kulcs ahhoz, hogy narratív kiterjesztésről beszélhessünk. A salamoni instrukciók tartalmaznak narratív részeket, a szentenciák viszont szinte teljesen nélkülözik az elbeszélést. A *másált* a szentenciára szűkítve elmondható, hogy általában egy hasonlóságra koncentrálnak, a narratív *másál* viszont több ponton hasonlít a felépítésében hozzá hasonló eseményekre. A narráció időbeli kiterjesztést jelent. A történeteknek ezért összetett eseményszerkezetük van, szemben a szentenciával, melynek legritkább esetben van eseményszerkezete. A *másálnak* parabolikus és allegorikus irányba való fejlődése jól kimutható a Héber Biblia fogság utáni könyveiben, az apokrif irodalomban, különösen Ben Szira könyvében, a rabbinikus példázatokban (Pirkhé Avót) és különösen az Újtestamentum példázataiban. A

„mond egy példázatot” a történettel való illusztrálás, analóg eset mondása a narratív *másál* széles körű alkalmazását és a műfaj virágzását eredményezte.

6.1. A FABULA

A valós történetek mellett a fiktív elbeszélés is alkalmas eszköz valamilyen erőteljes tanulság kimondására. Az elbeszélés valószínű, a mese viszont lehetetlen elemekből építkezik (a fák beszélnek, gondolkoznak stb.). Bizonyára létezett mese Izraelben az irodalmi *másál* kialakulása előtt, és azután is. A Tanakhban előforduló két „mese” sem tipikus fabula, hanem célzatos történet, amely önmagán túlmutat. Von Rad rámutat, hogy nem *ad hoc* alkotás. Megfejtéssel rendelkezik, „ami segíti a hallgatót a helyes alkalmazásban, ily módon világos didaktikus interpretációra van szüksége, ami eredetileg idegen volt tőle”.²¹³ Ezek alapján *másál*jellege van, és hasonló a rejtvényhez és a bölcsék magyarázatot igénylő beszédéhez. Jótám, Gedeon egyetlen megmaradt fia a Garizim hegyén testvérei gyilkosainak, a sikemi férfiaknak szólta a mese köntösébe bújtatott analógiát.

(8) Egyszer elmentek a fák hogy királyt kenjenek fel maguk fölé. És azt mondták az olajfának: „Uralkodjál fölöttünk!”

(9) És azt mondta nekik az olajfa: „Lemondjak zsíromról, amivel Istent és embert tisztelnék, és elmenjek, hogy hajladozzam a fák felett?”

(10) Akkor azt mondták a fák a fügefának: „Gyere te, uralkodj mirajtunk!” (11) És így felelt nekik az olajfa: „Lemondjak édes és jó gyümölcseimről, és elmenjek, hogy hajladozzam a fák felett?” (12) Akkor azt mondták a fák a szőlőtőnek: „Gyere te, uralkodj mirajtunk!” (13) És így felelt

(8) הַלֹּךְ הַלְכוּ הָעֵצִים לְמִשַׁח עָלֵיהֶם מֶלֶךְ

וַיֹּאמְרוּ לַזַּיִת (מְלֹכָה) [מְלָכָה] עָלֵינוּ:

(9) וַיֹּאמֶר לָהֶם הַזַּיִת

הַחֲדַלְתִּי אֶת־הַשְּׂנִי אֲשֶׁר־בִּי וְכִבְדוּ אֱלֹהִים וָאָנָשִׁים

וְהִלַּכְתִּי לְנוֹעַ עַל־הָעֵצִים:

(10) וַיֹּאמְרוּ הָעֵצִים לְתֹאנָה לְכִי־אֵת מֶלְכִי עָלֵינוּ:

(11) וַתֹּאמֶר לָהֶם הַתֹּאנָה הַחֲדַלְתִּי אֶת־מִתְקִי

וְאֶת־תְּנוּבָתִי הַטּוֹבָה וְהִלַּכְתִּי לְנוֹעַ עַל־הָעֵצִים:

(12) וַיֹּאמְרוּ הָעֵצִים לְגִפְן לְכִי־אֵת (מְלֹכִי) [מְלָכִי] עָלֵינוּ:

(13) וַתֹּאמֶר לָהֶם הַגִּפֶּן הַחֲדַלְתִּי

²¹³ von Rad, G., *Wisdom in Israel* (angolra ford. James D. Martin), Trinity Press, Harrisburg, 1993., p.41.

nekik a szőlőtő: „Lemondjak mustomról,
ami Istent és embert felvidít, azért, hogy
hajladozzam a fák felett?” (14) Akkor
minden fa így szólt a tövisbokorhoz:
„Gyere te, uralkodjál mifelettünk!”
(15) Erre így felelt a tövisbokor a fáknek:
Ha igazán királlyá kentek magatok fölé,
gyertek és találjatok oltalmat
árnyékomban! De ha nem, tűz támadjon
a tövisbokorból, és perzselje fel Libanon
cédrusait”
Bir 9:9–15

אֶת־תִּירוֹשֵׁי הַמִּשְׁמַח אֱלֹהִים וְאָנָשִׁים
וְהִלַּכְתִּי לְנוֹעַ עַל־הָעֵצִים:
(14) וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעֵצִים אֶל־הָאֵטָר לֵךְ אִתָּהּ מִלֶּךְ־עָלֵינוּ:
(15) וַיֹּאמֶר הָאֵטָר אֶל־הָעֵצִים אִם בְּאֵמַת אֲתֶם
מְשֻׁחִים אֵתִי לְמֶלֶךְ עָלֵיכֶם בָּאוּ חֶסֶד בְּצַלִּי
וְאִם־אֵין תֵּצֵא אִשׁ מִן־הָאֵטָר וְתֹאכַל אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן:

Gedeon (Jerubbaál), a Midián elleni harcok hőse elutasította, hogy őt fejedelemmé emeljék, mert az Örökkévalóval fennálló törzsszövetség fenntartásában gondolkodott. Hetven fia mellett sikemi szolgálójától született egy fia, Abimélek, aki rávette városbeli rokonságát, hogy tegyék meg fejükké. Azok semmirekellő emberekből szabadcsapatot toboroztak, és Gedeon minden törvényes fiát megölték, csak Jótám menekült el.

Jótám meséje az „emberek: fák” metafora segítségével írja le a történeteket. A mese struktúrája leképezi a Jerubbaál fiain esett gaztettet. Az olajfa, a füge és a szőlő Gedeon és fiai, akik jótettek az emberekkel, ahelyett, hogy uralkodni kívántak volna rajtuk. Sikem lakosai nem érdemlik meg, hogy a kedvükért (a hajladozásért cserébe) Jerubbaál örökösei elhagyják elhivatásukat. Egyre alacsonyabb fákat, egyre alacsonyabb rangú embereket kérnek meg a fák, hogy legyenek a vezetőjük. Sikem és Milló lakói végül a meddő és hitvány túskebokrot, Abimeleket választják. A hezitáló nemes fákkal szemben ő nem kérdez, hanem máris szúr: parancsol a fáknek, és megszarolja őket. Mi jobb: hetven ember uralkodjon, vagy ő egyedül? Ha király lesz, akkor tőle várjanak oltalmat (árnyékával dicsekedve, amit egy bokor aligha adhat), ha pedig nem fognak egyetérteni vele, akkor tűz származzon belőle, és a legerősebbeket is tűz égesse meg!

Jótám azért beszélt a mese nyelvén, mert a burkolatlan, nyílt beszéd a közvetlen életveszélyt jelentette volna számára abban a helyzetben. A fák meséje csak teljes egészében volt érthető: mindaddig nem tűnt veszélyesnek, amíg véget nem ért, és Jótám a magyarázatot és a fenyegető

átkot²¹⁴ ki nem mondta az erős fákra, amelyeknek elég hatalmuk²¹⁵ volt ahhoz, hogy végbevigyék a család kegyetlen kiirtását. A túskebokor szava: **אִם בְּאֵמֶת** – „Ha igazán...” kétértelmű volt. Érthető úgy, hogy a kóró bizonyosságra akart jutni: „Ha igazán királlyá tesztek magatok fölött...” Jótám magyarázatában viszont az **אִם** az áldás és átok feltételes módja,²¹⁶ a **בְּאֵמֶת** pedig a hűség és igazság kifejezése. Az áldás feltétele: ha *igazság szerint* bántak Jerubbaál családjával, akkor legyen nyugalom Abimelek uralma alatt. Az átok feltétele: ha nem igazság szerint bántak Jerubbaál házával, akkor Abimelek hozzon tüzet azokra, akik őt választották, és azok is hozzanak pusztulást Abimelekre. A Bir 9 folytatásából kiderül, hogy a katartikus végszó, amely a polgárháború lehetőségét előre vetítette, beteljesedett. A történet koherenciája azt implikálta, hogy ha a történet helyesen írta le az addig történt eseményeket a királyválasztásig, akkor az események úgy fognak a való életben folytatódni, ahogyan a fabula folytatódik: a tűz kicsap a tövisbokorból, és átterjed a cédruserdőre. *A történet struktúrája átöröklődik annak applikációjára.*

A fabula jelképisége későbbi korban is tovább élt: a libanoni cédrus lányát feleségül kéri a kóró, de a kórót eltapossa az arra futó vadkan (2Kir 14:9). A rangon aluli párviadal elutasítása Jóás izraeli király által a mese nyelvén történt, de annak értelmét elrettentőnek szánta: ha a kóró Júda királya, a Libanon lejtőin arra járó vadkan általi eltapostatás (a fegyveres konfliktus) nem kecsegtet jó kilátásokkal. Nyílt nyelvezettel megfogalmazott üzenete ez volt: „Maradj otthon, miért hívnád ki magad ellen a sorsot?”²¹⁷ Mindkét fabula a figyelem felkeltésének és a későbbi kemény mondandóra való előzetes felkészítésnek az eszköze volt.

6.2. A PARABOLA

A parabola a hasonlat narratív kiterjesztése. Két hasonlónak tekintett eseménysor összevetését tartalmazza. Míg a hasonlat és a metafora jellemzője, hogy a két hasonlónak tartott elem jelen van: a hasonlított és a hasonlító. A parabolában vagy példázatban nincs jelen az, amire

²¹⁴ Sikem az Ebál és Garizim hegyek közötti völgyben fekszik. Jótám a fenyegető beszédét mégsem az Ebál, hanem a Garizim hegyén mondta el, amely a honfoglaláskor az áldások, és nem az átkok kimondásának a helye volt. (5Móz 11:29, 27:12)

²¹⁵ Lockyer, H., *All the Parables of the Bible*. Zondervan, Grand Rapids, MI., 1963., p. 33.

²¹⁶ 5Móz 28:1.15

²¹⁷ Szó szerint: „miért ingerled vitára a rosszat?” – **וְלָמָּה תַחַנְנֶנּוּ בְרָעָה** (2Kir 14:10b)

vonatkoztatni lehet a példázatot. A parabolának ezért magyarázatot igénylő, megfejtendő üzenete van, amely az analógia erejével rajzolódik ki.

6.2.1. Nátán példázata (2Sám 12:1–13)

A korai monarchia korában az analóg történettel való ítéletalkotás magas szintre fejlődött, és a célzatos kommunikáció adekvát módszere lett. Nátán próféta úgy ítélte meg Dávid bűnét, hogy egy valószínű, de fiktív jogesetet tárt a király elé, mintha egyike lenne az udvarban nap mint nap bírói döntésért folyamodó emberek ügyeinek.²¹⁸

(1) És az Örökkévaló elküldte Nátánt Dávidhoz, és elment hozzá és így szólt: „Egy városban volt két ember, az egyik gazdag, a másik szegény.

(2) A gazdagnak nagyon sok ökre és juha volt.

(3) A szegénynek pedig nem volt semmije, csak egyetlen nőtény bányakája, amit vett és táplált, és nála volt, és együtt nőtt fel a gyermekeivel.

Falatjából evett, poharából ivott, az ölében aludt, és olyan volt neki, mint a leánya.

(4) És a gazdagnak egyszer átutazó vendége érkezett, de sajnált venni a maga nyájából és marhái közül, hogy az utasnak, aki betért hozzá, abból készítsen, hanem elvette a szegény ember nőtény bányáját, és azt készítette el annak az embernek, aki hozzá ment.

2Sám 12:1–4

(1) וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת-נָתָן אֶל-דָּוִד

וַיָּבֵא אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ שְׁנֵי אַנְשִׁים הָיוּ בְעִיר

אַחַת אַחַד עֹשִׂיר וְאַחַד רָאשׁ:

(2) לְעֹשִׂיר הָיָה צֹאן וּבָקָר הַרְבֵּה מְאֹד:

(3) וְלָרֶשׁ אֵין-כֹּל כִּי אִם-כֶּבֶשׂה אַחַת קָטְנָה אֲשֶׁר

קָנָה וַיַּחֲמֶיהָ וַתַּגְדֵּל עִמּוֹ וְעַם-בְּנָיו יַחְדָּו מִפֶּתֶחַ

תֹּאכַל וּמִכֶּסֶׁ תִּשְׁתֶּה וּבְחִיקוֹ תִשְׁכַּב וַתְּהִי-לוֹ כְּבַת:

(4) וַיָּבֵא הַלֹּךְ לְאִישׁ הָעֹשִׂיר וַיַּחְמֵל לְקַחַת

מִצֹּאֲנוֹ וּמִבְּקָרוֹ לַעֲשׂוֹת לְאַרְחָ הַבָּא-לוֹ וַיִּקַּח

אֶת-כֶּבֶשֶׂת הָאִישׁ הָרֶאשׁ וַיַּעֲשֶׂה לְאִישׁ הַבָּא

אֵלָיו:

A mesteri történet pontos mása annak a folyamatnak, ahogyan Dávid király házasságtörése és gyilkossága lezajlott. A figyelmet megragadó elbeszélés egy szegény ember bányáját elvevő gazdagról igazságtételért kiáltott. Az ítéletet a király mondta ki, nem tudván, hogy a történet róla

²¹⁸ 2Sám 15:2-ben olvassuk, hogy fia, Absolon a háttérben azokat nyerte meg magának, akik reggelente apjához igyekeztek: „és mindenkit, akinek peres ügye volt és éppen a királyhoz ment döntésért”, (כָּל-הָאִישׁ אֲשֶׁר-יְהִי-לוֹ-רִיב לָבוֹא אֶל-הַמֶּלֶךְ לְמִשְׁפָּט).

szól. Az ismeretlen embert Dávid halál fiának nevezte. „Te vagy az az ember!”– leplezte le Nátán a történet igazi jelentését.²¹⁹

A | *Egy városban volt két ember, az egyik gazdag, a másik szegény.*

B | *A gazdagnak nagyon sok ökre és juha volt.*

C | *A szegénynek pedig nem volt semmije, csak egyetlen nőtény béránykája, amit vett és táplált, és nála volt, és együtt nőtt fel a gyermekeivel. Falatjából evett, poharából ivott, az ölében aludt, és olyan volt neki, mint a leánya.*

D | *És a gazdagnak egyszer átutazó vendége érkezett, de sajnált venni a maga nyájából és marhái közül, hogy az utasnak, aki betért hozzá, abból készítsen, hanem elvette a szegény ember nőtény bérányát, és azt készítette el annak az embernek, aki hozzá ment.*

A' | Dávid és Uriás; mindketten Jeruzsálemben éltek.

B' | Dávid megkapta Saul királyságát, Izrael és Júda fölötti hatalmat, számos felesége és ágyasa volt. (8. v.)

C' | Uriásnak egyetlen felesége volt, akit nagyon szeretett.

D' | Dávid nem elégedett meg a maga asszonyaival, hanem erőszakkal elvette Betsabét Uriástól, mert megkívánta.

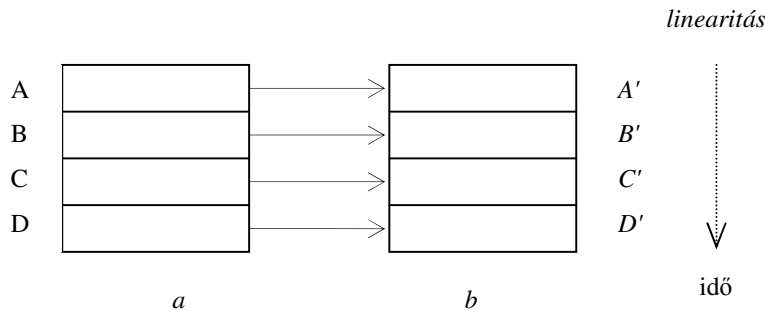
A narratív *másál* elemei megfeleltethetők Dávid és Betsabé történetének lényeges elemeivel. A héber *másál* narratív kiterjesztése a példázat vagy parabola. A megfeleltetés minden ponton metaforikus. A nőtény bérányka, amelyet vett az ember,²²⁰ és kebelén aludt, Uriás felesége, Betsabé (בֶּת־שֶׁבַע), akinek neve áthallatszik a történeten: „olyan volt neki, mint leánya (כְּבַת)”. Az ökrök és juhok a király saját javai és háreme, amelyekből kedvére válogathatott volna, hogy kívánságát betöltse. A kívánság bemutatása éhesen betérő utasként rendkívüli kifejezőerőt képvisel. Dávid a hirtelen jött kívánságát úgy szolgálta ki, hogy erőszakkal elvette a szegénytől annak 'egyetlen bérányát' (כְּבַת־שֶׁבַע): előbb a feleségét, aztán az életét. A béránykát úgy mutatja be,

²¹⁹ 2Sám 12:1–3

²²⁰ A nősülést ugyancsak a לָקַח igével fejezi ki a héber: „Hanem menj el Mezopotámiába, Betuélnek, anyád apjának házába, és onnan végy magadnak feleséget, Lábán anyai nagybátyád lányai közül” (1Móz 28:2) –
 קוּם לְךָ פָּדְנָה אֱלֹהִים בֵּיתָהּ בְּתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח־לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לֶבַן אֵתִי אִמֶּךָ:

mint olyant, ami gazdájával életközösségben összeforrott: a falatjából evett, poharából ivott, ezért megjeleníti életét is, amit Dávid kioltott.

A példázat metaforikus reprezentációkból építkezik, ily módon komplex metaforát alkot.

6.2.1. ábra: A példázat mint komplex metafora. AA', BB', CC' és DD' az egyes metaforikus megfeleltetések.

A'B'C'D' az események időbeli egymásutánosságát jelölik.

A parabola két terület összevetéséből épül fel: a történet elemeinek a valóság bizonyos tényei felelnek meg. A történet és a valóság úgy aránylik egymáshoz, mint ABCD elemek az A'B'C'D' elemekhez. A narratív *másál* eseményszerkezete leképezi a valós időben zajló események szerkezetét.

6.2.2. Joáb példázata (2Sám 14:1–4)

Dávid király udvarához még egy célzatos történet kapcsolódik; ezúttal a példázat politikaformáló tényező lett. Joáb, Dávid fővezére egy értelmes asszony szájába adta a fiktív történetet, amelynek üzenete a száműzött Absolon visszahívását szorgalmazta. Absolon Támár húga meggyalázása miatt megölte féltestvérét, Amnont, és anyja gessuri rokonságához menekült. A Tékoából jövő asszony úgy adta elő történetét, mintha hosszú ideje gyászoló özvegy volna. Két fia a mezőn összeveszett, az egyik rátámadt a másikra, és mivel nem volt szabadító, aki közbelépett volna, az meghalt. A rokonság most az özvegytől követeli, hogy adja ki a fiát, hogy testvére halálát megbosszulhassák rajta. Így viszont „eloltják a kicsi parazsat is”, aki az elhunyt férj nevét fenntarthatná az örökség fölött, ha a megmaradt örökös is megölik. Az asszony a király pártfogását kéri, hogy a vérbosszuló ne szaporítsa tovább a vérontást. A történetet meg is magyarázza az asszony: azért mondta el ezt bátran Dávid királynak, hogy ő se taszítsa el örökre

száműzött fiát. A két fiú Absolont és Amnont példázza. Ha az egyik meghalt, a másik száműzött, akkor Izrael népének örökségéből mindkettő ki van taszítva. „Az ember meghal, olyan, mint a földre öntött víz, ami többé fel nem szedhető – folytatta az asszony –; a Mindenható egy lelket sem akar elvenni, hanem azt a gondolatot gondolja magában, hogy az elűzött se legyen Tőle eltaszítva.” (2Sám 14:13) A „panasz” orvoslásaképpen a király megígéri, hogy a fiának nem lesz bántódása. A példázat célt ért: Absolon visszatérhetett Jeruzsálembe.

6.3. AZ ALLEGÓRIA

A hasonlat és a metafora jellemzője, hogy a két hasonlónak tartott elem jelen van. A fiktív történetnek magyarázatot igénylő, megfajtott üzenete van, amelyben nincs jelen a hasonlított, csak a hasonlító. A történet elemei behelyettesíthetők a való élet szereplőivel, és a behelyettesítés művelete által rajzolódik ki az applikáció. (Az applikáció még nem interpretáció.) A behelyettesítés azonosságok feltárással történik: a próféta által azonosnak mondott elemek metaforát alkotnak. A metaforák láncolata egy összetett struktúrát alkot, hagyományos nevén allegóriát képez. A többszörös névátvitel összetett struktúrájával ezek a *másál*ok is komplex metaforák. Ezékiel allegorikus példázatai a *másál* későbbi fejlődésének irányát jól mutatják.

6.3.1. Ezékiel allegorikus példázatai

Ezékiel *másál*jai (A venyige,²²¹ Az anyaoroszlán és fiai,²²² A sas és a cédrus²²³, Dél erdeje,²²⁴ Oholá és Oholibá,²²⁵ Fazék a tűzön,²²⁶ Az őrálló²²⁷) a hasonlítottól a siraton át (קִינִיָּה) az elvont allegóriáig (Ez 23) több típust is magukba foglalnak.

A tűzre tett fazékról szóló *másál* (Ez 14:3–11) tanulságos példája a példázat allegorikus irányba történő elmozdulásának, annak, hogy a példázatban a metaforasorozat egyre összetettebb.

²²¹ Ez 15

²²² Ez 19:1–9

²²³ Ez 17:2–10

²²⁴ Ez 21:1–5

²²⁵ Ez 23

²²⁶ Ez 24:3–11

²²⁷ Ez 33

(3) Mondj a lázadó háznépnek példázatot, és mondjad nekik: „Így szól az Örökkévaló Isten: Tedd föl a fazekat, tedd föl. Vizet is öntsél bele.

וּמְשַׁל אֶל-בֵּית-הַמֶּרִי מְשַׁל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם
כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
שָׂפַת הַסִּיר שְׂפַת וְנִסְיָצָק בּוֹ מַיִם:

(4) Rakd bele a húsdarabjait mindenféle jó darabot: oldalast, lapockát, válogatott csontokkal töltsd meg! Vedd a juhok legjavát, és gyűjts a csontok alá,

אֶסְפֶּה נִתְחִיָּה אֵלֶיהָ כָּל-נֶחֱחַ טוֹב יָרֵךְ וְכֶתֶף
מִבְּחַר עֲצָמִים מִלֵּא:
מִבְּחַר הַצֹּאן לְקֹחַ וְגַם הַדֹּר הָעֲצָמִים תַּחְתֶּיהָ

(5) forrald erősen, hogy még a csontok is szétfőjenek benne!”
Ez 24:3–5

רַחַח רַחְחֶיהָ גַּם-בְּשֻׁלוֹ עֲצָמֶיהָ בְּתוֹכָהּ:

A város és az üst nem hasonlítanak egymáshoz. A képzelet rávetíti a húsdarabokkal teli főzőedény képét a lakosokkal teli városra, de az összehasonlítás másik fele nagyrészt hiányzik, ezt a hallgatóságnak kell kitalálnia. A próféta úgy szól az edényről és annak áttüzesedésig való hevítéséről, hogy mindaddig rejtve marad a jelentés, amíg a magyarázat el nem hangzik. A prófécia magyarázó része azonosságokat tár elénk, amelyből a kezdeti allagória, a főzés képisége értelmezhetővé válik. A vérontó város (Jeruzsálem) a rézüst, amelyre ráégett a kozmája.

Ezért így szól az Örökkévaló Isten:
Jaj a vérontó városnak, a fazéknak, amiben benne van salakja, és salakja nem került ki belőle. Darabról-darabra szedd ki belőle: nem esett rá sors.
Ez 24:6

לָכֵן כֹּה-אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
אֹיֵי עִיר הַדָּמִים סִיר אֲשֶׁר חִלְאַתָּה בָּהּ
וְחִלְאַתָּה לֹא יֵצֵאָה מִמֶּנָּה
לְנִתְחִיָּה לְנִתְחִיָּה הוֹצִיאָהּ
לֹא-נִפְלַע עָלֶיהָ גּוֹרָל:

Nem került ki a városból a vérontás, vagyis a bűne „ráégett”, eltávolíthatatlanul. A válogatott darabok kikerülnek belőle, de az elszenesedett fazéknak meg kell olvadnia az ítélet tüzeiben: ez Jeruzsálem, amelynek előkelőit elhurcolta a babilóni uralkodó, de a város nagy megpróbáltatáson megy keresztül. A vérontás és vérfertőzés miatt a „vér városa” lett (עִיר הַדָּמִים), tisztátalansága a

kozmaja, ezért ítélete a tűz. A tűz a Mindenható haragjának kifejezője: a harag mint forráság (harag, az 'orr heve') vagy tűz gyakran használt lexikalizált metafora.²²⁸

*Tisztátalanságodban gyalázat van, azért
tisztogattalak, de nem tisztultál meg
tisztátalanságodból.*

בְּטִמְאַתְךָ זָמַה יֵשֶׁן טְהַרְתִּיךָ
וְלֹא טְהַרְתָּ מִטִּמְאַתְךָ

*Nem tisztogattak többet, amíg meg nem
nyugtatom haragom rajtad!*

לֹא טְהַרְרִי-עוֹד

Ez 24:13

עַד-הֵנִיחֵנִי אֶת-חַמְתִּי בְּךָ:

A valós történetek mellett a fiktív elbeszélés is alkalmas eszköz valamilyen erőteljes konzekvencia kimondására. A narratív *másál* célzatos történet, amely önmagán túlmutat. Az allegória nem *ad hoc* alkotás. Megfejtéssel is rendelkezhet, ami segíti a hallgatót a helyes alkalmazásban, de ha nincs is magyarázat, a hallgató részéről világos interpretációra van szüksége. Ezek alapján *másál*jellege van, és hasonló a rejtvényhez és a bölcsék magyarázatot igénylő beszédéhez.

6.3.2. A tűzre tett fazék példázatának modellje

A parabola a hasonlat narratív kiterjesztése, mivel két hasonlóknak tekintett eseménysor összevetését tartalmazza. A parabolában nincsen bemutatva az a valóság, amelyre vonatkoztatni lehet a példázatot. A parabolának ezért megfejtendő üzenete van, ami az analógia elve alapján rajzolódik ki. Az elemzett példázat metaforikus reprezentációkból építkezik, ily módon komplex metaforát alkot. A tapasztalati tárgyak önmagukon túli, elvont fogalmakat ábrázolnak (pl. bűn), ezzel a példázat allegorikussá válik. A példázat emellett szimbolikus cselekedettel jár együtt: a próféta maga mutatja be, hogy a nem mindennapi főzés az üst kiégetésével ér véget. A példázat mindig az élet két területét hozza összefüggésbe.

²²⁸ Náhúm 1:6 – „*Ki állhat meg dühe előtt? És ki kel fel haragjában? Heve kiárad mint tűz, és a kősziklák is szétporladnak tőle!*”

Az Örökkévaló 'haragja', és a 'tűz' együtt szerepel a Zsoltárok 78:21-ben:

לְכֹן שָׁמַע יְהוָה גִּיתְעֵבֶר וְאֵשׁ נִשְׁקָה בִיעֻקֵּב וְגַם-אֵף עָלָה בִישְׂרָאֵל:

Gondolati struktúrája az alábbi táblázatban foglalható össze:

A	ÜST –	A'	JERUZSÁLEM
B	HÚSDARABOK –	B'	EMBEREK
C	FORRALÁS –	C'	TŰZ, A VÁROS ELFOGLALÁSA
D	KISZEDETT DARABOK –	D'	DIASZPÓRA, FOGSÁG
E	ÉLSZENESÉDETT ÜLEDÉK –	E'	BŰN
F	AZ ÜST IZZÍTÁSA –	F'	HARAG, A VÁROS ÍTÉLETE

A történet és a valóság úgy aránylik egymáshoz, mint ABCDEF elemek az *A'B'C'D'E'F'* elemekhez. A narratív *másál* eseményszerkezete leképezi a valós időben zajló események szerkezetét. (Modelljét ld. a 7.4.6.3. pontban.)

A szekvencialitás leírására további lehetséges magyarázó elv a pragmatika „script” fogalma, amely a kötött megnyilatkozások elméletéből származik.²²⁹ A „forgatókönyv” fogalmával az ún. keret (üzletkötés, bemutatkozás stb. beszédhelyzetének) egymást követő aleseményeit jelölik.²³⁰ Az eseménysor „forgatókönyvét” ismerve, a beszélők a megfelelő, soron következő, elvárható megnyilatkozást teszik a különféle beszédhelyzetekben.

A keret (az ún. *frame*) részeseményeit kísérő adekvát, sztereotíp mondatok, ún. helyzetmondatok jelentését a kontextus és a keret ismeretéből tudjuk levezetni. Hasonlóképp az események, cselekvések szekvenciáját egy keret ismeretében előre meg tudjuk határozni. A *másálok* rejtett értelmének, a prófétikus allegóriáknak, látomásoknak a magyarázatához hasznos exegetikai kulcs lehet a keret és a forgatókönyv fogalma. Az álommagyarázat keretében (József, Dániel) „prófétikus forgatókönyvnek” értelmezett látomások vagy álmok elemei és azok egymásutánja²³¹ a fenti modell segítségével áttekinthetővé válik, és egy újszerű exegetikai megközelítést tesz lehetővé.

A helyénvaló kötött megnyilatkozásokat a beszélők a „script”, a forgatókönyv ismeretében teszik. Nagyon hasonló a helyzet a *másálok* értelmezésénél, amikor a hallgatónak ki kell találnia, hogy az élet más területéről melyik szituáció, melyik cselekvéssor emlékeztet legjobban az elmondottakra.

²²⁹ Fillmore, C. F., *Scenes and frames semantics*. In: Linguistic Structure Processing (A. Zampolli, Ed.), North-Holland, Amsterdam, 1976., pp. 55–81.

²³⁰ Kiefer Ferenc, „Bound utterances” (kéziratban)

²³¹ Dán 2:31–45; 1Móz 41:17–36

A jelen példázatból az eseménysorozat szerkezetének megőrzésével a város sorsát lehet modellezni. A *másál* itt egy előrejezés, ami a jövőben bekövetkező események szerkezetét előrevetíti. A forralás, a húsdarabok kiszedése és a maradék odaégetése, a felizzított üst forgatókönyvszerűen jeleníti meg a bűn miatti heves haragot, a város ostromát, lakóinak fogságba hurcolását és Jeruzsálem tűzvész általi pusztulását.

7. STÍLUS ÉS VERSELÉS SALAMON MONDÁSAIBAN

A párhuzamosság a verselésben minden nyelvi szintet áthat. E tézist a nyelvtani és jelentésbeli parallelizmus osztályozása és mondatszerző jelentőségének részletes bemutatása igazolhatja. Jakobson megállapítása szerint:

„Az azonos és különböző szintaktikai, morfológiai és lexikai elemek egymásba kapcsolódása, szemantikai egymásmellettség, hasonlóság, szinonimitás és antonimitás különféle fajtái, és végül az 'izolált sorok' különböző típusai és funkciói egyaránt rendszeres elemzést kívánnak, ami a költészetben fellelhető grammatikai mesterfogások sokféleségének megértéséhez és interpretálásához elengedhetetlenül szükséges. A nyelvészetileg és poétikailag fontos probléma, a paralelizmus [*sic*] nem elemezhető olyan, automatikusan a külső formára korlátozódó módszerrel, amely a grammatikai és lexikai jelentés vizsgálatát kizárja.”²³²

A párhuzamosság megértéséhez vizsgálunk kell azt, hogyan jelenik meg az egyes nyelvi szinteken. A nyelvi jel két aspektusa, az érzékelhető és az érthető elválaszthatatlan egymástól. Ezáltal a különféle nyelvi szintek kölcsönhatásáról beszélhetünk (hangzás, szó szerkezet, mondatszerkezet). Ugyanígy a szentencia mint gondolat és forma szerves egysége. „A párhuzamosság bármely formája a változatlanok és a változók egymásutánja. Minél szigorúbban kötött az előbbieket eloszlása, annál hatásosabbak és jobban megkülönböztethetők az egyes változatok. A nagyfokú párhuzamosság szükségszerűen tevékenyé teszi a nyelv valamennyi szintjét” – írja Jakobson.²³³ A szentenciák elemzésénél figyelembe kell vennünk valamennyi szintnek az együttműködését. A nyelvtani-fonetikai jelenségek kölcsönös kapcsolatát és a *másál* egészéhez való viszonyukat szeretném vizsgálni a következőekben. A grammatikai kapcsolatok típusainak bemutatása során a párhuzamos sorok elemei között fellépő szemantikai asszociáció kérdésére is kitérek.

²³² Jakobson, R., A grammatika poétikája és a poétika grammatikája. In: *Hang-jel-vers*. Gondolat, Budapest, 1969., p. 263.

²³³ Jakobson, R., Grammatikai párhuzamosság a népköltészetben. In: *Hang-jel-vers*. Gondolat, Budapest, 1969., p. 361.

7.1. A ÉS B VISZONYA A PARALLELIZMUSBAN

A legtöbb kortárs kutató (Kugelt kivéve), így Collins, Geller, Greenstein, O'Connor és főként Adele Berlin a héber versforma nyelvi analízisében a jelentésen alapuló lowth-i modell helyett a nyelvészethez fordul tudományos modellért. Greenstein parallelizmusdefiníciója: minden szintaktikailag párhuzamos tagmondat parallelisztikus, tekintet nélkül a tartalomra (szemben Lowth és Casanowitz nézetével). O'Connor a költői sort akarja definiálni a grammatika terminusaival. A verssor, és nem a sorpár érdekl. Berlin többnyire párhuzamos sorokkal (kólonokkal) foglalkozik, de (az ugariti–héber szópárok kutatóját, Dahoodot követve),²³⁴ ide sorolja a sorok egyes összetevőit is, amelyek mellérendelő vagy kollokációs viszonyban állnak, amikor valami módon nyelvészetileg megfeleltethetők egymásnak. A párhuzamosság grammatikai vetülete a szó szintjén a morfológiai azonosság és/vagy kontraszt. A sorok (kólonok) vagy tagmondat szintjén a szintaktikai azonosság és/vagy kontraszt fejezi ki a párhuzamot. A felszíni szerkezet ritkán azonos. (Ritka az olyan teljes párhuzam, mint a 103. Zsoltár 10. versében.²³⁵) Többnyire a megfeleltetés A és B között grammatikai természetű. Van, hogy B helyettesít egy elemet az A-ból vagy némi átalakítással megfeleltethető neki. Berlin fő felismerése, hogy a parallelizmus, egymás mellé helyezés, kollokáció ugyanannak a jelenségnek részei: a nyelvészetileg valamiképp egyenértékű elemek kombinálásáé.²³⁶

7.2. A PARALLELIZMUS SZINTJEI

A párhuzamosság minden nyelvi szinten megjelenik, a hangok szintjétől a jelentés szintjéig. Berlin három szintet jelöl meg: grammatikai, lexikális-szemantikai és fonológiai szintet. Felfogása megfelel az (1.) Definícióban javasolt *parallelismus membrorum* meghatározásnak. A grammatikai, lexikális-szemantikai és fonológiai ekvivalenciák jelen vannak a viszonylag rövid és egyszerű parallelizmusban, amelyek öt-nyolc szót tartalmaznak, és arányosan oszlanak meg két sor között. A felszíni szerkezet ritkán azonos.²³⁷

²³⁴ Dahood, M., *Ras Shamra Parallels* I. pp. 80–81, 87. (ed. L. Fisher), idézi Berlin, *Dynamics*, p. 28.

²³⁵ Zsoltárok 103:10 –: עָלֵינוּ נִמְלֵךְ כְּעֹנֵהֵינוּ וְנִמְלֵךְ לָנוּ וְלֹא כְּעֹנֵהֵינוּ וְנִמְלֵךְ לָנוּ וְלֹא כְּעֹנֵהֵינוּ

²³⁶ Berlin, *Dynamics*, p. 28.

²³⁷ Az azonos felszíni szerkezet példája: Zsoltárok 103:10.

SZINT	SZEMSZÖG		
	Grammatikai	Lexikális szemantikai	Fonológiai
szó	Morfológiai azonosság és/vagy kontraszt	szópárok	hangpárok
Sor vagy tagmondat (kólon)	Szintaktikai ekvivalencia és/vagy kontraszt	Szemantikai kapcsolat a sorok (kólonok) között	A sorok (kólonok) fonológiai ekvivalenciája

7.2. táblázat: a parallelizmus szintjei a másálokban

A parallelizmus nem egy stilisztikai trópus, hanem *a* trópus, a legfontosabb és legősibb poétikai struktúra. Jakobson nyelvi modellje a nyelvet hat nyelvi funkcióval írja le. A referenciális, emotív, konatív, fatikus, metanyelvi funkció mellett a poétikai funkciót is megjelöli. A címzett és a feladó közötti üzenetváltás egy csatornán egy bizonyos kód segítségével történik. A poétikai funkció a nyelvnek azon működése, amely magára az *üzenetre* koncentrál. A Mislé párhuzamos verselésének vizsgálatához A és B viszonyát kell először nyelvészeti, majd stilisztikai elemzésnek alávetni. A két legfontosabb reláció az egyenértékűség és a kontraszt. A poézis az ekvivalencia és a kontraszt elve alapján választja ki és kombinálja a szavakat: a műveletek a szelekció tengelye és a kombináció tengelye mentén azokat az észrevehető forma szintjére emelik. A költői nyelvben az ekvivalencia és azon belül az oppozíció hozza létre a párhuzamosságot.

A nyelvészet terminusával lehet beszélni egy további kettősségről is, nevezetesen a gondolat kifejtése, szemben a kihagyással (explicitég *versus* ellipsis), illetve nyelvi redundancia *versus* ambiguitás kettősségéről. A dichotómia abból áll, hogy azok a nyelvi elemek, amelyek a szöveg más jeleiről tudósítanak, nem adnak független információt (redundánsok). Ha bizonyos jeleket kihagy a beszélő, amelyeket feltehetően tud a címzett, elliptikus a kifejezés. Az ellipszissel (bizonyos jelek elhagyásával) óhatatlanul többértelműség lép fel. A többértelműség külön figyelmet érdemlő hordozója a kötőszó, amely a nyelvi takarékoság példája, hiszen többjelentésű, többfunkciós elem. Az egyértelműséghez explicit kifejezésmód szükséges, ami

bizonyos redundanciával jár. Az ellipszissel (elhagyással) arányos az ambiguitás. A tömör szentenciák elemzésénél a fenti fogalmak előtérbe kerülnek.

Elkülöníthetőek és rendszerezhetőek a nyelv minden szintjén megjelenő, minden szóosztályra kiterjedő párhuzamosságok A és B között, amelyek átszövik (már a jelentés szintje alatt) a párhuzamos sorokat. Egyúttal megmagyarázzák, hogyan működik a nyelvi asszociáció a szavak párba állítása során.

A párhuzamosság két tagja közötti viszony szemantikai szempontból két kognitív tartomány relációja. A *másál* két különböző konceptuális terület (*a* és *b*) között teremt összefüggést.

A lexikális-szemantikai szinten érintkezés vagy leképezés jön létre a szavak fogalmi tartományai között. A stílushatást általában vagy érintkezésen, vagy leképezésen alapuló stíluseszközök hozzák létre. A leképezett elemek azonossága szembeszökő, hírértéke van.

A szentenciákban az egymással összefüggésbe hozott kognitív területek gyakran A és B kőlonban vannak elosztva, így azok világosan megkülönböztethetőek. Ez a fogalmi kapcsolat magyarázza a képes beszéd stílushatását Salamon *Másál*jaiban.

A szentenciák belső jelentésviszonyaik alapján az 'azonosság–hasonlóság–különbség–ellentét' logikai négyszögben helyezhetők el, amely modell az eddigi szinonim–antitetikus–szintetikus típusba sorolásnál több szentencia pontosabb besorolását teszi lehetővé.

7.3. A PARALLELIZMUS GRAMMATIKAI ESZKÖZEI

7.3.1. Morfológiai párhuzamosság

A szavak szintjén morfológiai egyenértékűséget és ellentétet (vagy kontrasztot) találunk. A morfológiai párhuzam a szóosztályokat érinti. A szóosztályok különbözhetnek vagy azonosak lehetnek.

A) *Különböző szóosztályok*

(a) Főnév névmással, (b) Főnév vagy névmás vonatkozó mellékmonddal, (c) Prepozíciós frázis határozószóval, (d) Névszó (fn, mn, participium) igével állhat párhuzamban.

a) *Főnév névmással*

Ne tervezz a társad ellen rosszat,

אַל־תַּחַרְשׁ עַל־דַּעְךָ רָעָה

és ő biztonságban együtt ül veled.

וְהוּא־יּוֹשֵׁב לְבִטָּח אִתָּךְ:

Péld 3:29

A mondatban a szintetikus párhuzam egy példáját látjuk. A B kólon nem az A másolata, hanem annak továbbfejlesztése. Tartalmilag a második tagmondat a rossz tervezésének körülményét fejti ki. A váv lehet *vav explicativum*, magyarázatot adó kötőszó. „*Ne tervezz az embertársad ellen rosszat, hiszen ő biztonságban együtt ül veled.*” Ebben a természetszerűleg adódó értelmezésben az 'és' (ו) az idő meghatározása, az egyidejűség kifejezője. Ily módon a váv egyidejűségben egymásra vetíti a mit sem sejtő barát képét a társaságában ülő emberével, aki rosszra gondol. Mi a szerepe a grammatikai párhuzamosságnak? Az, hogy kell lennie a B versben olyan elemnek, amely az A verssel való kontinuitását megteremti, vagyis egy visszautaló elemnek, amely a mondat kohéziójáért felelős. A mondatban az 'embertársad' (רַעֲךָ) és az 'ő' (הוא) ekvivalenciája teremti meg a párhuzamosságot úgy, hogy a mondatban a kohéziót teremtő elem funkcióját betölti.

b) *Főnév vagy névmás vonatkozó mellékmonddal*

Mert akit szeret az Örökkévaló, megintí, és

כִּי אֵת אֲשֶׁר יֶאֱהָב יְהוָה יוֹכִיחַ

úgy, mint apa a fiát, [akit] kedvel.

וְכֹאֵב אֶת־בֶּן יִרְצָה:

Péld 3:12

A mondatban az A sorban található „akit szeret” (אֲשֶׁר יֶאֱהָב) vonatkozó névmással bevezetett kifejezés megfelelője a B kólonban a 'fiát' (אֶת־בֶּן) tárgyi prepozíciós főnév. A párhuzam szinonim: az Örökkévaló és a földi apa közötti párhuzamot fejti ki. A főnévnek megfelelő

körülírás (valaki, akit szeret) értelmezője a B kólonban a 'fia' főnév. A parallelizmus nyelvtani értelemben vonatkozó mellékmondat és főnév ekvivalenciáján alapul.

c) *Prepozíciós frázis és határozószó*

Meddig fekszel, te lusta?

עַד־מָתַי עָלָא תִּשְׁכַּב

Mikor kelsz fel álmodból?

מָתַי תִּקּוּם מִשְׁנַתְּךָ:

Péld 6:9

A 'meddig?' és 'mikor?' kérdés párba állítása érdekes példája a prepozíciós kifejezés és a határozószó parallelizmusának, amikor is ugyanazon szó ismétlődik prepozícióval és anélkül. Az első mondat a cselekvés végpontjára kérdez rá az עַד szóval, úgy tekinti tehát, mint ami tart még, a második kérdőmondat ellenkezőleg, egy cselekvés kezdetére kérdez rá. A prepozíció valamilyen körülményt definiál, csakúgy, mint a határozószók. Nem gondolnánk, hogy a kettő ekvivalens tud lenni, hacsak a párhuzam rá nem világít! A párhuzam jelen példában a prepozíció végpontot definiáló volta miatt lesz rendkívül dinamikus.

d) *Névszó (fn, mn, participium) és ige*

Aki magában bíz, az ostoba,

בוֹטֵחַ בְּלִבּוֹ הוּא כֹּסֵל

aki pedig bölcsen jár, az megszabadul.

וְהוֹלֵךְ בְּחָכְמָה הוּא יִמְלֵט:

Péld 28:26

A párhuzam kontrasztot kíván kifejezni a bölcs és az ostoba magatartás között. A magabízó ember ostoba, a bölcsességben járó bölcs – ez lenne az antitetikus párhuzam, ha teljesen hasonló felszíni szerkezetű lenne a két kólon. Ekkor viszont felesleges ismétlésre kerülne sor, és a bölcsesség és a bölcs redundanciát eredményezne. Az új információ viszont a 'bölcs' vagy az ostoba bármelyik alkalmas ellentétpárja helyére kerül. A bölcsen járó: megszabadul. Ezzel az igei formával két újdonság is megjelenik a szentenciában: megtudjuk a bölcs életvitel hasznát, másfelől az ostobával ellentétbe kerül a יִמְלֵט ige, implicite kijelentve, hogy az ostoba viszont nem számíthat szabadulásra. A két sor (a birtokos szuffixumtól eltekintve) teljesen párhuzamos,

egészen a כָּסִיל – יִמְלִיט párosig. A kis morfológiai eltérést is בְּלָבוֹ וְ בְּחִכְמָה között azonnal ellensúlyozza a szótagszám azonossága.

A _____ / = sg.m.part.+ prep.+ fn.+ birt.suff.sg.3.m. + sz.nm.sg.3.m. + **fn.**sg.m.

(!) B _____ // = sg.m.part.+ prep.+ fn.+ sz.nm.sg.3.m. + sg.m.+ **ige** imperf. sg.3.m.

A grammatikailag kiegyensúlyozott versfelek miatt meglepetést okoz az utolsó szó. Hatása: a teljes zárlat előtti erőteljes csattanó tartalmazza a lényegi mondanót,²³⁸ ezáltal a figyelmet a döntő információra irányítja. A szentencia intenzifikációjáért a zárlat előtti elem felelős. Az eltérő szóosztályokba tartozó szavak (főnév és ige) grammatikai kontrasztot alkotnak.

B) Azonos szóosztályok

(a) Időkontraszt (b) Ragozáskontraszt (c) Személykontraszt (d) Számbeli kontraszt (e) Nembeli kontraszt (f) Határozott–határozatlan kontraszt (g) Esetbeli kontraszt (h) Fok-mértékbeli kontraszt jelenhet meg a párhuzamban.

a) Időbeli kontraszt (Aspektuális kontraszt)

Megbízik benne férje szíve,

בְּטַח בָּהּ לֵב בְּעֵלָהּ

és nem lesz zsákmány szűkében.

וְשָׁלַל לָא יִחָסֵר :

Péld 31:11

A klasszikus héber nyelv esetében helyesebb aspektuális, mint időbeli kontrasztról beszélni. A jelen idővel fordítható בְּטַח befejezett aspektusú ige. Mivel intenciót, érzést, tudást kifejező ige, a jelen állapotra vonatkoztatható. Szemlélete mindazáltal befejezett: *megbízott* benne, tehát most is *bíz*ik. A יִחָסֵר ige viszont imperfectumi szóalak. Mindkét ige singularis 3. masculinum alak, mindkettő a בְּעַל főnévre vonatkozik, a derék feleség férjére. Az egyetlen eltérés az igeszemléletben van. A befejezett–befejezetlen kontrasztot alkotó igék keretbe foglalják a mondatot.

²³⁸ A nyelvtipológiában kimondott elvek szerint például az angol nyelv a mondat elejére összpontosítja a leginformatívabb elemet. (Az ún. CIF-elv: Crucial Information First.) A szentenciairodalom a végzárlat elé helyezi azt, mint az intenzifikáció eszközt. „A lényegi információ a végén”-elvnek nevezhetnénk.

כַּטַח, בָּהּ לֵב בְּעֵלְהָ וְשָׁלַל לֹא יִחְסֶר:

A mondat középpontjában a 'férje' szó áll, amelyen a nőnemű birtokrag mintegy érzékelteti a feleség jelenlétét a háttérben. A centrális בְּעֵלְהָ ily módon a házaspár egyszavas képe.

b) Ragozáskontraszt (Akcióminőség)

*Mikor sokasodnak az igazak, örül a nép, de
mikor uralkodik a gonosz, sóhajtozik a nép.*

בְּרִבּוֹת צְדִיקִים יִשְׂמַח הָעָם
וּבְמִשְׁלַ רָשָׁע יֵאָנַח עָם:

Péld 29:2

A példában az antitetikus párhuzam rögzített pontja és egyben alanya a nép, amely mindkét versfélben megjelenik (הָעָם-עָם). Az igazak gyarapodásakor örül, a gonosz uralma idején viszont nyög a nép.

A kontraszt a két igei állítmány ragozásában van. (A másik ige pár, בְּרִבּוֹת és וּבְמִשְׁלַ két konstruált infinitivus prepozícióval, és a határozó szerepét tölti be a mondatban.) Nemcsak jelentésében ellentétes a két ragozott igealak: יִשְׂמַח és יֵאָנַח, hanem akcióminőségében is, ahogyan a nyelv a cselekvést lefolyni látja, ahogyan a cselekvést minősíti. A két ige megegyezik számában, személyében és nemében, igeaspektusában, de grammatikai kontrasztot alkot akcióminőségében: az egyik aktív, a másik visszaható/passzív ragozású. A יִשְׂמַח ('örül') Kal ragozású ige, de a יֵאָנַח passzív/visszaható Nifal ragozású.

Helyes a *nyög, sóhaj*t jelentés helyett a magyar ikes ragozásnak megfelelően a *sóhajtozik* fordítás, a Nifal akcióminőségnek megfelelően. A ragozásbeli kontraszt célja szinte az aktív-passzív állapot grammatikai érzékeltetése.

Az igazak gyarapodása tettekre sarkallja a népet, az egyszemélyi uralkodó, aki gonosz, pedig bezárkózásra és passzivitásra kárhoztatja a népet. Örvendezni közösen szokás, sóhajtozni viszont egyedül. (Az együtt örvendezést jól kifejezi az A kólon pluralis főneve, a צְדִיקִים, a B kólon singularis főnevével szembeállítva: רָשָׁע.²³⁹)

²³⁹ Ld. az A) (d) pontban tárgyalandó számbeli kontrasztot

c) Személykontraszt

A szegény és a kizsákmányoló ember összetalálkoztak: az
Örökkévaló ad fényt mindkettejük szemének.

רֵשׁ וְאִישׁ תְּכַכִּים נִפְגְּשׁוּ
מֵאִיר־עֵינֵי שְׁנֵיהֶם יְהוָה:

Péld 29:13

A fenti példában a parallel sorokban a szereplők különbözőek, és ennek megfelelően a személyek nyelvtani értelemben is mások. A mondandó ellentétét kiemeli, hogy a többes szám harmadik személyű hímemű נִפְגְּשׁוּ ige grammatikai kontrasztot alkot az egyes számú és harmadik személyre vonatkozó מֵאִיר־עֵינֵי hímnemű participiummal. A különböző helyzetű emberek sokféleségével szembeállított egyes szám minden ember Teremtőjére irányítja a figyelmet, Aki minden ember felett van, és mindenki Neki köszönheti szemeinek ragyogását, az életet.

d) Számbeli kontraszt

A kevélyek házát kigyomlálja az Örökkévaló,
de megerősíti az özvegy határát.

בֵּית גְּאִים יִסְחֹא יְהוָה
וַיַּצֵּב גְּבוּל אֶלְמָנָה:

Péld 15:25

A számbeli kontraszt a fenti példában a főnevek egyes és többes számában rejlik. A kevélyek – lehetnek bármilyen sokan, bármilyen nagy dinasztiát alkossanak (בֵּית) – nem kerülhetik el a Mindenható igazságos ítéletét. Ez viszont jó hír annak a magányos özvegyasszonynak, akinek szüksége van birtoka védelmére, hogy senki ki ne foszthassa. Ő szintén nincs elfelejtve: az ő birtokára is van gondja az Örökkévalónak. A többes szám az erős sokakat (גְּאִים plur.) állítja szembe a kiszolgáltatott egyénnel (אֶלְמָנָה, sing.).

e) Nembeli kontraszt

A fenti példa kulcsszavai nemcsak számbeli, hanem nembeli kontrasztot is alkotnak. A 'kevélyek' (גִּבּוֹרִים) pl. hímnemű főnév, az 'özvegyasszony' (אַלְמָנָה) nőnemű főnév. Igéknél is megfigyelhető a nembeli oppozíció:

A szemek fénye felvidítja a szívet, a jó hír
megerősíti a csontokat²⁴⁰.

מְאוֹרֵי עֵינַיִם יִשְׂמְחוּ לֵב
שְׂמוּעָה טוֹבָה תְּדַשֵּׁן עַצְמוֹ:

Péld 15:30

A nembeli kontraszt a szinonim parallelizmusban mind a főnévi alanyokban, mind a nekik megfelelő igei állítmányokban jelen van. A két tagmondatban párhuzamban áll a hímnemű מְאוֹרֵי (a fényforrás) a nőnemű, 'hírhallás' jelentésű שְׂמוּעָה főnévvel. A hozzájuk tartozó igék intenzív ragozásúak, Piél igetörzsben vannak, tárgyuk van, egyes számúak. Eltérést csak nemükben mutatnak: יִשְׂמְחוּ (masc.) és תְּדַשֵּׁן (fem.). Megdöbbenő módon a nembeli kontraszt A és B kőlonban teljesen következetes: a 'szív' hímnemű, a 'csont' (עַצְמוֹ) viszont nőnemű, ezzel nemek tekintetében egynemű sorokból egymással teljesen szimmetrikus masculinum és femininum parallelizmust alkot. A „férfias” és „nőies” sorok együttesen a totalitás képét sugallják.

f) Határozott–határozatlan kontraszt

A bölcs fiú apát örvendeztet,
az ostoba fiú anyjának bánata.

בֶּן חָכָם יִשְׂמַח אָב
וּבֶן כְּסִיל תּוֹנֵת אִמּוֹ:

Péld 10:1b

A főnevek határozottak vagy határozatlanok lehetnek a határozott névelő vagy a kapott szuffixum által. A fenti mondat az utóbbit példázza. A párhuzamos sorokban oppozícióba kerül az 'apa'–'anya' szópár nemcsak természetes nemük alapján, hanem azáltal, hogy az אָב szó

²⁴⁰ Az egyes szám (עצמו) gyűjtőnévként értendő: csontozatot, csontokat jelent.

határozatlan, az אָנֹכִי főnév a birtokrag miatt (אֲנִי) határozott. A *másálírók* a nyelv mesterei voltak, amit bizonyít, hogy szinte szimbolikusan használták a grammatikai kontrasztot a mondandó alátámasztására: az ostoba fiú mintegy „csüng” az anyján, lehatárolva őt, hozzákapcsolva a bánatot (הַיָּגִית אֲנִי), a bölcs fiú viszont önálló, intenzív, aktív szereplő a mondatban, aki felvidítja apját (יִשְׂמַחְהֶאָב).

Kitekintve Salamon beszédgyűjteményéből önéletrajzi művére, a Kóheletre, a határozott-határozatlan kontraszt különleges funkcióját találjuk ott. Olaj és hírnév: a gazdagság és megbecsülés ismert fokmérői, mintegy szimbólumai. Miért vannak a vers első felében definiálatlan, körvonalazatlan állapotban, szemben a másodikban lévő határozott terminusokkal? A válasz talán az, hogy mély mondanivalót kíván kifejezésre juttatni az író.

Jó olajnál hírnév jobb,

טוֹב שֵׁם מִשְׂמֹן טוֹב

és a halálnak napja az [ember]születése napjánál.

וַיּוֹם הַמּוֹת מִיּוֹם הַהַלְלָה:

Préd 7:1

„Számos esetben a határozott főnév párban áll a határozatlannal, ezáltal kontrasztot eredményezve. Még érdekesebb ez a tény annak a felismerésnek a fényében, hogy a költői nyelv többnyire elhagyja a névelőt.”²⁴¹ A szentencia két fele nyilvánvalóan egymást kívánja megvilágítani, hiszen feltételezzük az asszociációs kapcsolatot a szentencia két fele között. Az olaj és név viszonya valamiképpen az ember születése és halála napja közötti különbséget akarja megvilágítani. Az *olaj* a születésnek és a halálnak is tartozéka lehet, hiszen mind az újszülöttet, mind a halott ember testét bekenték olajjal. A név ugyancsak része a születés napjának, amikor a gyermek nevet kapott, de a név a maga kettős értelmében a személyt magát, pályafutását, életművét is jelenti. A név a születéskor még csak lehetőség, a halálkor azonban már hírnév és nagyság. A szinte enigmatikus mondás többértelmű. Egyenes és nem keresztszerkezetet feltéve, a 'név' és a 'halál napja' tartozik össze, úgyszintén az 'olaj' a 'születése napjával'. Jobb a név, ami az ember után marad, mint az olaj, az előtte álló földi javak? Jobb, abból a szempontból, hogy az olaj egyszersmind a test törekenységének és szükségének jelképe. Jobb, amikor erre már nincs szüksége az embernek, hanem pályáját befutotta, és neve maradandóbb a földi javaknál. A határozott-határozatlan úgy aránylik egymáshoz, mint *genus* és *species*, mint univerzális a

²⁴¹ Berlin, *Dynamics*, pp. 50–51.

partikulárishoz. Az olaj és név az örök emberi szférája, az ember halála és születése napja pedig az egyén egzisztenciájának létkérdéséről szól: lett-e *valaki* a születése napjától a halála napjáig? A válasz: jobb, ha lett *Valaki*, név lett, **אִישׁ** lett a földi ittlét egzisztenciális idejében, mintha csak testi mivoltában létezett (**אִישׁוֹ**).

g) *Esetbeli kontraszt*

A klasszikus héber nyelvben már nincsenek esetvégződéses. Az esetbeli kontrasztot ezért az alany-tárgy szintaktikai párhuzama alatt lehet tárgyalni.

h) *Fok-mértékbeli kontraszt*

Bölcsességet szerezni, mennyivel jobb az aranynál! És értelmet szerezni kívánatosabb az ezüstmél.

קַנְהַתְּכֶמָּה מִהַטּוֹב מִחֶרְוִין
וְקִנְוֹת בְּיָנָה נִבְחָר מִכֶּסֶף:

Péld 16:16

A példában az oppozícióba helyezett elemek a 'mennyivel jobb!' felkiáltás és a 'kívánatosabb' participium (**מִן** + **מִהַטּוֹב** és a **נִבְחָר**). Az első fokozott melléknév, a második ugyancsak fokozható participium. Szimmetriájukat a hozzájuk csatlakozó prepozíció is erősíti. Kontrasztot alkotnak viszont abban, hogy az első költői kérdés vagy felkiáltás (interiectio) egyszerű melléknévvel, a második Nifal ragozású participium (sg.m.).

7.3.2. Szintaktikai parallelizmus

Viszonylag kevés a szintaktikailag teljesen szimmetrikus mondattípus.

*Az igazak gondolatai jogosság,
a gonoszok terveit hamisság.*

מִחֲשָׁבוֹת צְדִיקִים יִשְׁפָּט
תְּחַבְּלוֹת רְשָׁעִים מִרְמָה:

Péld 12:5

A mondat statikusnak hat, amit a nominális mondat megállapodottsága is erősít. A párhuzamos sorokban általában több a grammatikai kontrasztot alkotó megfeleltetés. A szembetűnő különbségek a sorok között gondolati mozgást indítanak el, ezért beszélhetünk a parallelizmus dinamizmusáról.

A mondat szintjén az alábbi jelenségek alkotnak perceptibilis párhuzamot: (a) *Nominális–verbális* (b) *Állító–tagadó mondattípus* (c) *Alany–tárgy* (d) *Módbeli kontraszt*.

a) *Nominális–verbális párhuzam*

A haragos ember vitát gerjeszt,

אִישׁ־אָף יִגְרֶה מָרוֹן

és a dühös férfi: sok sértés.

וּבְעַל חֲמָה רַב־פְּשָׁע:

Péld 29:22

A párhuzamosságban az egyik tagmondatnak van igei állítmánya, a másiknak nincsen.

b) *Pozitív–negatív mondattípus*

Tartsd meg, fiam, apád parancsát,

נִצֵּר בְּנֵי מִצְוֹת אָבִיךָ

és el ne hagyjad anyád tanítását!

וְאַל־תִּפְשֵׁשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ:

Péld 6:20

A pozitív–negatív mondattípus állító–tagadó vagy felszólító–tiltó lehet. Az állítást annak ellentéte tagadásával is megismétli. A sorrend felcserélhető. (vö. Péld 3:1) A fenti mondat két párhuzamos sorában felszólítás és tiltás van. A pozitív állítás igazságát megerősíti azzal, hogy óv annak ellenkezőjétől. Nem tévesztendő össze az antitetikus parallelizmussal. Csak látszólag van ellentét az ilyen mondatokban, hiszen ugyanazt a gondolatot pozitíve és negatíve is megerősíti, ismétli. A gondolkodás iskolájának is nevezhetnénk az ilyen mondatot, hiszen egy dolgot vagy cselekvést annak „legközelebbi nem-fogalmával” világít meg. Az ilyen mondat áll legközelebb a definíciókhoz, leszűkítő értelme miatt. Az emberi viselkedés normáit is a „tedd!” és „ne tedd!” kettősségében lehet szabályozni. A házasságtörő nőtől való óvás során hasonlóan fogalmaz a szentencia:

Tartsd távol tőle utadat,

és ne menj közel háza ajtajához!

הֲרַחֵק מֵעֲלֵיהָ רַרְגְּךָ
וְאַל-תִּקְרַב אֶל-פֶּתַח בֵּיתָהּ:

Péld 5:8

A parancs pozitív, a tiltás és óvás negatív a követendő vagy kerülendő magatartásoknak megfelelően, amiként a tórai parancsok mindegyike valamelyik típusba sorolható. Különösen az instrukciók elmélyítő-bevéső funkciójának felel meg ez a beszédmód. Ugyanazt a gondolatot felszólítással (הֲרַחֵק) és tiltással (אַל-תִּקְרַב) vési a hallgató emlékezetébe.

c) Alany–tárgy kontraszt

Bízd az Örökkévalóra tennivalóidat,

és gondolataid megvalósulnak.

נָל אֶל-יְהוָה מַעֲשֶׂיךָ
וַיִּכְנֹן מִחֲשַׁבְתֶּיךָ:

Péld 16:3

A héberben némely atavisztikus végződéstől eltekintve (mint a הֵ locale, régi accusativusvégződés) nincsenek esetragok; viszont a mondatban az alany funkcióját betöltő kifejezés és a határozott tárgy kontrasztot alkot. A 'tennivalóid' jelentésű מַעֲשֶׂיךָ a mondatban tárgyi funkciót tölt be, ezeket kell mintegy a Mindenható színe elé tární, szó szerint: *gördíteni*. Párhuzama a szintén többesszámú, sing.2.m. birtokraggal ellátott מִחֲשַׁבְתֶּיךָ, 'gondolataid' főnév, ami viszont a maga tagmondatának alanya. Az alany–tárgy oppozíció által mintha a nézőpontunkat akarná kicserélni a szerző: hogy lehet, hogy a tennivalókat elég a Mindenható elé gördíteni, a gondolataink pedig maguktól (Nifal igeragozás!) megvalósulnak? A megoldás az lehet, hogy a szentencia tanácsot ad: amikor az ember még csak gondolatban foglalkozik a tennivalóival, akkor tudja lélekben és szellemben átadni a Gondviselésnek. Az érdekes kontraszt mindenestre a figyelmet a מִחֲשַׁבְתֶּיךָ, 'gondolataid' kifejezésre irányítja.

d) Módbeli kontraszt

Nagyon gyakori a kijelentő mód és a felszólító mód párhuzama:

Mert jó tanulságot adtam nektek:

כִּי לָקַח טוֹב נִתְחַי לָכֶם

tanításomat ne hagyjátok el!

תּוֹרָתִי אֶל-תַּעֲזוּבוּ:

Péld 4:2

A módbeli kontraszt a dialógus szereplőinek tevékenységére fókuszál. A bölcsesség tanítója hasznos tanulságot mondott, a hallgatóság feladata, hogy ne veszítse el (אֶל-תַּעֲזוּבוּ), ne engedje feledésbe merülni a hallottakat. A Mislé instrukciói a parancsok mellett a figyelmet kérdésekkel is fenntartják, dialógust kezdenek:

Ne légy ok nélkül tanú társad ellen!

אֶל-תְּהִי עַד-הַנֶּם בְּרַעַךְ

Vagy félrevezetsz-e [valakit] ajkaiddal?

וְהִפְתִּיתָ בְּשִׁפְתֶיךָ:

Péld 24:28

A fenti mondat a tiltás és egyszerű eldöntendő kérdés kombinációja. A tiltást kifejező אֶל szócskával jussivus jár együtt. Gyakori a kijelentő mód–felszólító mód párhuzama; ide tartozik a kijelentés–kérdés parallelizmusa is. A tanítás közelít az élőnyelvi párbeszédhez, a mondat szintjén fellépő módbeli kontraszt nagyon élénkké teszi a stílust, mivel azonnal érzékelhető.

7.4. A SZEMANTIKAI PÁRHUZAMOSSÁG TÉNYEZŐI

Lexikális szemantikai tényezők a jelentéses szavak, ezért természetesen a nyelv lexikális szemantikai szintjén megjelenő párhuzamosságot a szópárok és szóösszetételek (szintagmák) formájában láthatjuk működni. A kánaáni és ugariti költemények nyomán az Albright²⁴², majd Dahood²⁴³ által fémjelzett kutatási irányzat meggyőző analógiát szolgáltatott a formulaszerű (ámbar nem mechanikus) szópárok költői sorokat építő szerepére. Végző soron a szavak azok,

²⁴² Albright, W. F., *The Old Testament and the Canaanite Language and Literature*. Catholic Biblical Quarterly VII (1945).

²⁴³ Dahood, M., *Ras Shamra Parallels*. I. (ed. L. Fisher), pp. 80–81., 87.

amelyeknek jelentést tulajdonítunk; nem véletlenül koncentrált a kutatás hosszú időn át a jelentésre, melyet szavak hordoznak.

A korábban csak a stilisztikában, poétikában tárgyalt jelenségek nyelvészeti jellegű leírásával a héber *másál* stílushatása is magyarázható. A jelentést érintő párhuzamosságot a héber *másálokban* idáig többnyire a klasszikus stílusesszök-stílusalakzatok módszerével magyarázták. A kognitív nyelvészet elsősorban az élőnyelvi metaforákat vizsgálta, a filozófia és az irodalomelmélet pedig az irodalmi metaforákat²⁴⁴. A héber párhuzamosságot, mint a nyelvészet és poétika közös érdeklődési területét elsőként Roman Jakobson fedezte fel, és az ő nyomán Adele Berlin írta le a metaforikusság, perceptibilitás, hírérték fogalmaival a héber verselést. Luis Alonso-Schökel érdeme, hogy érzékeny a kortárs nyelvészeti kutatás fogalmaira, bár megmarad a trópusok-figurák értelmezési keretben. A kutatás szemantikai-poétikai elemzés tekintetében mindaddig adósa a Tanakh nyelvének, a példabeszédeknek pedig különösen.

A héber verselés és azon belül a stílushatás grammatikai-strukturalista megközelítése nem foglalkozott kiemelten az egyes stílusalakzatokkal, miként nyilvánul meg a jakobsoni „mindent átható párhuzamosság” magukban az egyes szóképekben. A strukturális megfeleltetés elve viszont magukban a stílusalakzatokban is kimutatható.

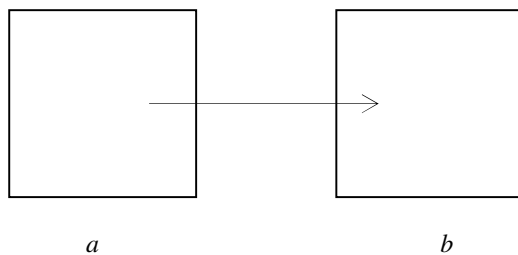
A fő stílusalakzatok neve eredetileg őrzi azt a felfogást, hogy bennük csupán „átnevezés” vagy „névátvitel” történik. A metonímia, szünekdokhé, a hasonlat és a metafora esetében a kognitív nyelvészek (George Lakoff, Mark Johnson, Mark Turner és mások) szerint²⁴⁵ két fogalmi struktúra között jön létre kapcsolat. A metaforákban *a-t b* fogalmaival *fejezzük ki*, a hasonlatban *a-t b-hez hasonlítjuk*. A képsémák az invarianciahipotézis szerint a névátvitelkor is lemásolódnak.²⁴⁶ Az elvont összetett képsémák modellje alkalmas a kifejezetten hasonlatra vagy metaforára épülő szentenciák leírására, mivel a képes beszéd különböző fogalmi területek összevetésén alapul.

²⁴⁴ Ricoeur, P., *Az élő metafora*. Osiris, 2006.

²⁴⁵ A kognitív metaforaelmélet felbukkanása nyomán keletkezett szerteágazó tudományos diskurzus mára hatalmasra duzzadt irodalommal rendelkezik, fogalmai széles körben ismertté váltak. Az elmélet alapvetéséről és fejlődési irányairól jó áttekintést ad Lakoff, G., „The Contemporary Theory of Metaphor,” in: Ortony, Andrew, ed. *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge UP, 1993., pp. 202–51. A témához fölhasznált metaforaelméleti irodalom a bibliográfiában szerepel.

Részletes, jegyzetekkel ellátott bibliográfia: Shibles, W. A., *Metaphor: An Annotated Bibliography and History*. Whitewater (Wisc.), The Language Press, 1971.

²⁴⁶ Lakoff, G., „The Invariance-Hypothesis: Is Abstract Reason Based on Image-Schemas?” *Cognitive Linguistics* 1/1., p. 39–74.

7.4. ábra. Két fogalmi terület (a és b) közötti kapcsolat

Stilisztikai és exegetikai szempontból a szópárok szemantikai tartományának, és a közöttük levő kapcsolatoknak a feltérképezése hozhat létre magyarázó erejű elméletet. A jelentésmező az azonos nyelvi kontextusba tartozó szavak „részhalmaza”. A kognitív metaforaelmélet a fogalmi tartományok közötti leképezésekkel (*conceptual domains, mapping*) használható elméletet dolgozott ki e téren. A jelentésmezők érintkezésének és hasonlóságának modelljével magyarázható a nem grammatikai párhuzamosság hatása a *másál*ban.

A szavak érintkezésen alapuló kapcsolatát, a metonímiát és a hasonlóságon alapuló trópusokat, a hasonlatot és a metaforát integrálni lehet az interpretáció során poétikai-nyelvészeti modellbe.

A pszichológiailag is reális nyelvelírás iránti igény az alaklélektan terminusaihoz fordult. A *másálok* értelmezésének új dimenziója lehet, ha az emberi érzékelés minden korban hasonló törvényszerűségeit is figyelembe veszi a magyarázó. A percepció nemcsak a vizuális szférára vonatkozóan esik latba, hanem (verselésről lévén szó) alapvetően a hangzásbeli hasonlóság érzékelését is kell jelentse. A szavak ikonikussága, a „hangzó kép” hatása alól semmilyen nyelvi megnyilatkozástípus nem vonhatja ki magát, és ez fokozottan igaz a tömör szentenciára, amelyben az üzenet és a forma különleges egységét a hangok hordozzák.

7.4.1. A szópárok mint lexikális szemantikai tényezők

A rögzített szópárok jelentésmezőjének összehasonlítása a *másálok* jobb megértését szolgálhatja. A rögzített szópárok (fiak-leányok, ég-föld stb.) egyfajta totalitást hivatottak kifejezni. Mint Alonso-Schökel rámutat, „a nyelv, legalábbis a költői nyelv törekszik az egyszerűsítésre.

Felosztjuk az egészet, és kiválasztunk a sokaságból.”²⁴⁷ A szópárok lehetnek szinonim és ellentétes jelentésű párok. Képződik szópár egymással távolabbi összefüggésben álló szavakból is. Lehetnek polarizált kifejezések, és alkothatnak merizmust. Nem mindig könnyű meghatározni, hogy egy szópár poláris kifejezés-e, azaz egy képzeletbeli skála két végpontját jelöli-e, vagy az egészet reprezentáló két kifejezés, merizmus.²⁴⁸ A és B sor szópárjai a szerző intenciójának megfelelően széles spektrumon mozognak aszerint, ahogyan a totalitást felosztják és bemutatják. A konvencionális szópárok szinte egymáshoz horgonyozzák a két sort, így a rögzített elemek szerepét játsszák, amelyekhez képest „kiugrik” az új információ, az eltérő, a meglepő.

Az igazak várákozása öröm,

תּוֹחַלַּת צְדִיקִים שְׂמֵחָה

de a gonoszok reménysége odavész.

וְתִקְוַת רְשָׁעִים תֵּאָבֵד:

Péld 10:28

A 'remény' és a 'várákozás' szinonim szópárt alkot. A versben a szimmetrikus תּוֹחַלַּת צְדִיקִים - וְתִקְוַת רְשָׁעִים kifejezések az állandók szerepét töltik be. A formai monotonitás felkészít a csattanóra. A שְׂמֵחָה főnév szópárjául választott szó תֵּאָבֵד 'elvész', kifejezetten meglepetést okoz. A két össze nem mérhető valóság nem alkot szópárt, legfeljebb miniatúr mondatot, amelynek olvasata, hogy az 'öröm elvész' (תֵּאָבֵד שְׂמֵחָה). Nemcsak a reménye, de a gonosznak minden öröme is elvész.

A Példabeszédek könyve elemzésénél nem önmagukban az alapszavak rögzített szópárjai érdekesek (pl. száj–ajak), hanem a bölcsességirodalom jellegzetes szópárjai, például mint az 'idegen nő szája' szintagma és a hízelgés ('mézcsöpögés', Péld 5:3), ahogyan a kettő párba van állítva.

Nagyon érdekes az információtöbblet is, amelyet a verssor második fele hoz az elsőhöz képest. A plusz információt azért bírja el a B kólon, azért nem lesz hosszabb a sor, mert gyakran elmarad az A-ban kitett igei állítmány, nem lévén rá szükség. Az új információt hordozó elem az elliptált rész helyére tud betörni, ott keletkezik egy hely számára. Ennek kedvez a khiazmus (vö. 2:16).

²⁴⁷ Alonso-Schökel, L., *A Manual of Hebrew Poetics*. Roma, 1998., p. 84.

²⁴⁸ Uo. p. 91.

Hogy megszabadítson a más asszonytól, az idegentől, akinek beszéde mézes-mázos.

לְהַצִּילָךְ מֵאִשָּׁה זָרָה
מִנְכַרְיָה אֲמַרְיָה הַחֲלִיקָה:

Péld 2:16

A B sorban elmarad a לְהַצִּילָךְ-nak megfelelő rész, és ellipsis lép fel. A megüresedett helyre lép az idegen nő jellemzője, a mézes-mázos beszéd, a szabadulás ellenpólusa, ily módon az, amitől meg kell szabadulni.

*Mert halálra hajlik a háza,
és az árnyakhoz az útjai.*

כִּי שָׁחָה אֶל-מִוֹת בַּיִתָּהּ
וְאֶל-רְפָאִים מֵעֲגֻלְתֶּיהָ:

Péld 2:18

A 18. versben a halál–árnyak szó pár azonos szemantikai mezőhöz tartozó elemek, de párosításuk nem teljesen konvencionális. Szokás szerint a 'holtak' és az 'árnyak' alkotnak szó párt²⁴⁹, a halál és az árnyak kapcsolata érintkezésen alapuló, metonimikus kapcsolat. Mégis, a jelentés ingadozik a metonímia és a merizmus között, mivel a héberben a מִוֹת a személynevekhez hasonlóan névelő nélküli szó, a vers az árnyakhoz nagyon hasonló, személyiségjegyekkel felruházott valóságként mutatja be, mint aki a holtak birodalmának, a Seolnak egyszemélyi vezetője.²⁵⁰ Nagyon hasonló a 'háza' és 'útjai' szó pár is: nem konvencionális szó pár, hiszen a ház/sátor szó pár kézenfekvőbb párosítás,²⁵¹ az utak/ösvények²⁵² hasonlóképp. A és B sor között számbeli kontraszt is megfigyelhető. A בַּיִתָּהּ és מֵעֲגֻלְתֶּיהָ párosítása a kettő kapcsolatán alapul, de furcsamód nem a házhoz vezető utat, hanem az *onnan kiindulót* mutatja be. Mintha az az út, amely a házból kivezet, nem lenne ugyanaz, mint ami odavisz! A rendhagyó és vészjósló képben az ösvények lefelé vezetnek... A képet megismétli egy hasonló témájú párhuzamosság a Péld 7:27 versben.

²⁴⁹ Jes 26:14.19, Zsoltárok 88:10

²⁵⁰ Ld. Zsoltárok 49:15

²⁵¹ Vö. Péld 14:11 – בֵּית רְשָׁעִים וְשֹׁמֵר וְאֵהָל יִשְׂרָאֵל יִפְרֹיחַ: –

²⁵² Vö. Péld 5:6 – אֲרַח חַיִּים פְּוֹת־פֶּלֶס נֶעַו מֵעֲגֻלְתֶּיהָ לֹא תִדְעֶ: –

*Háza: Alvilágba vezető utak,
levisznek a halál termeibe.*

דָּרְכֵי שְׂאוֹל בֵּיתָהּ
יִרְדּוּת אֶל-חֲדָרֵי-מוֹת:

Péld 7:27

A שְׂאוֹל – מוֹת szópár viszont már konvencionális. Hasonlóan gyakori szópár a דָּגָן וְתִירוֹשׁ 'gabona és must' (5Móz 33:28), de meglepő a 'jóllakás', elvontan a 'bőség' (שֶׁבַע) és a must párosítása a Péld 3:10-ben. A שֶׁבַע a lexikális hierarchiában a gabona fölött álló kategória, így a vele egy szinten álló mustnak is fölérendelt fogalom.

*És megtelnek csűreid bőséggel,
és must csordul túl a szőlőprés vályúján.*

וַיִּמְלֵאוּ אֶסְמוֹתָי שֶׁבַע
וְתִירוֹשׁ יִקְבּוּךָ יַפְרֹצוּ:

Péld 3:10

A kapcsolódó szavak példája, a jelentésbeli érintkezésen alapuló szópárok egyike: a kéz és munka párosa, amely az ok-okozat, vagy eszköz-eredmény kapcsolatra példa. A 'keze gyümölcse' a cselekedetekkel áll párhuzamban. A 'kezek gyümölcse' szintagma a munka értelemben valószínűleg elhalványodott, lexikalizálódott metafora. Mégis, felélénkül a kép, amikor az „adjatok neki belőle!” felszólítás elhangzik.

*Adjatok neki kezei gyümölcseiből,
és dicsérik őt a kapuban a tettei!*

תְּנוּ לָהּ מִפְרֵי יָדֶיהָ
וַיְהִי לָהּ בְּשַׁעְרֵים מַעֲשֵׂיהָ:

Péld 31:31

A בְּשַׁעְרֵים szó hírértékű, új körülmény. A kapuban való dicséret a nagy nyilvánosságot jeleníti meg, a város főtere az ott zajló társadalmi életet képviseli. Az A sorhoz képest B erősítést jelent, az intenzifikáció példája.

A változók és állandók finom játéka a szavak összepárosításában azt eredményezi, hogy a nem állandó szópárok jelentéseit is egymáshoz közelítjük, egységként, totalitásként kedjük érzékelni, mint a bölcsesség erényeiről alábbi példában:

*Hosszú élet van jobbkezében,
baljában gazdagság és megbecsülés.*

אֶרֶךְ יָמִים בְּיְמִינָהּ
בְּשִׁמְאוּלָּהּ עֲשֹׂר וְכָבוֹד:

Péld 3:16

A jobbkez–balkéz konvencionális szópár, a keresztszerkezet középpontjában áll. A bölcsességnek kezei vannak, és kezeiben adományok, ezért a vers egyben a megszemélyesítés példája.

A bölcsesség jobbján a hosszú élet található, ezzel szemközt a gazdagság és tisztelet, de ez a párhuzam nem képez könnyen előhívható, szokványos szópárt. A hosszú élet ígérete jólét és megbecsülés közepette kifejezetten tórai érték, a Törvény megtartóinak jutalma. Párba állítása speciális vallászetikai üzenetet hordoz. A hosszú élet, valamint a gazdagság és tisztelet fogalmi összekapcsolása, ami a parallelizmus „kényszerítő ereje” miatt fellép, szándékosan érintkezést sugall: a vers egyetlen élettapasztalatot kíván kifejezésre juttatni, mégpedig a jólétben és köztiszteletben eltöltött hosszú életet; ennek totalitását viszont összetevőire bontva tárta elénk.

7.4.2. Tömörség versus redundancia

Az ellipsis a tömörség irányában hat, az ismétlés pedig a redundancia irányában. A grammatikai elemek takarékos kezelése különösen jellemző a szentenciaformára. A grammatikai tömörség–redundancia fogalompár a jelentés szintjén megfelel a többértelműség–egyértelműség fogalmainak. Az ambiguitás versus explicititás fokozat kérdése; vannak egészen explicit *másálok* és vannak többértelműek.

7.4.2.1. Többértelműség

A fordításban gyakran leküzdhetetlen akadály ugyanolyan tömören visszaadni a szentenciát, amilyen tömör valójában. A tömörítés egyik legfőbb eszköze a szóösszetétel vagy konstruált szerkezet. A többértelműség abból fakad, hogy nemcsak birtokviszonyt jelenthet, hanem a szerkezettel fejezi ki a héber a jelzős, határozói szószerkezeteknek megfelelő kifejezéseket.

A szókapcsolat elemei között fennálló jelentésviszonyt gyakran homályosnak vagy többértelműnek látjuk, talán a szentencia eredeti célja is az lehetett, hogy a jelentések egész nyalábját kifejezze. Az alábbi példában nem tudjuk, hogy a 'lélek' szó metonimikusan magát az

embert fejezi-e ki, esetleg az étvágyát, hiszen a kontextus erre is ad lehetőséget, vagy leszűkített értelemben, valóban az emberi lélekről van szó.

Az áldás lelke meghízik,

és aki szomjat olt, maga is felüdüül.

נִפְשׁ-בְּרִכָּה תִּדְּשֵׁן

וּמְרִוּה גַּם-הוּא יוֹרֵא:

Péld 11:25

Nem szükséges kitérni a poliszémia kérdésére (lélek₁, lélek₂, stb. jelentésekre): a poétikában valószínűleg sosem lesz merev határ az egyes jelentések között, hiszen bármikor előhívhatja egy zseniális szerző az elhomályosult metafora konkrét és plasztikus tartalmát, mint azt láthatjuk a 23. Zsoltár juhának a csendes víznél felfrissített נִפְשׁ-e esetében. A többértelműséget az 'áldás lelke' szókapcsolat tömörsége okozza. Értelmezhető nagylelkű embernek, aki szeret mást megáldani. De lehet birtokviszony: igaz lehet a lélekre, hogy ha az áldás a fő jellemvonása (az áldás mint birtokos a konstruált szerkezetben szinte „elnyeli” a birtokot), abban él és mozog, lételeme, akkor 'olajjal kenegetik' (תִּדְּשֵׁן), ami a gyógyulás, a felfrissülés, a tisztulás lehetőségét rejti magában. Az alábbi példa tagolástól függően tartalmaz vagy nem tartalmaz birtokviszonyt.

Sok ember hív valakit barátjának,

de hű embert ki talál?

רַב-אָדָם יִקְרָא אִישׁ חֲסִדוֹ

וְאִישׁ אֱמוּנִים מִי יִמְצָא:

Péld 20:6

Több értelmezése is lehetséges a mondat első felének attól függően, hogy a רַב-אָדָם vagy az אִישׁ az alany. „Sok ember hív valakit hozzá hűségeseknek” ('hűségesek', barátjának), vagy: „Sok embert hív az ember barátjának...” Az אִישׁ חֲסִדוֹ kifejezés az első esetben konstruált szerkezet, a másodikban nem. A birtokviszony lehet *genitivus objectivus* és *subjectivus* is. A יִקְרָא igealak ambiguitása is problematikus. Kérdés: a 'ráakad, talál' jelentésű gyökből vagy a homonim 'kiált, hív, szól' jelentésű קָרָא igéből ered?

Fordítási lehetőségek:

- a) *Sok ember talál valaki,t aki hű hozzá.*
- b) *Sok ember talál valakit, aki szívességet tesz neki.*
- c) *Sok ember nevez valakit barátjának.*
- d) *Sok ember hangoztatja: „az ő barátja [vagyok]!”*

A párhuzam ellentétbe állít két 'hűséget': a חֶסֶד 'hűség, szeretet, irgalom' esetleg 'szívesség' fogalmát a valódi hűséggel (pl. אֱמוּנָה). A vers második fele: *De ki talál valóban hűséges embert?* Az אִישׁ אֶמּוּנָתִים kifejezésben a többes számot felsőfoknak értelmezve, 'teljesen hűséges embernek' fordíthatjuk. Rövidebben kifejezve megbízható emberről van szó.

A teljes szentencia fordítása kényszerűen leszűkíti a többértelmű kijelentést. Minden variációban mély igazság van elrejtve.

- a) *Sok ember talál valakit, aki szívességet tesz neki,*
- b) *Sok ember talál valakit, aki hű hozzá,* *de teljesen hűséges embert ki talál?*
- c) *Sok ember nevez valakit barátjának,*
- d) *Sok ember hangoztatja: „az ő barátja [vagyok]!” –*

Az alkalmi jótéteménytől (a) az időleges (b), és képzelt barátokon át (c), a névleges barátokig (d) minden ellentétes a teljesen hűséges emberrel! A csak egy kicsit hűtlen már nem barát. A különbség nemcsak árnyalatnyi vagy időbeli, hanem a totális ellentétébe csap át az ambiguitásnak köszönhetően. A jelentésbeli többértelműség a hajszálpontos distinkciókra ad lehetőséget.

7.4.2.2. A váv többértelműsége

A váv többértelműsége azonnal feltűnik az alábbi mondatban. A kötőszónak első olvasatra a hasonlat megteremtése a feladata az A és B sor között.

Mikor elfogy a fa, kialszik a tűz,

בְּאַפְסֵי עֵצִים חִכְבְּה־אֵשׁ

és mikor nincsen morgolódo, a vita elcsitul.

וּבְאֵין נִרְגָן יִשְׁתַּק מְדוּן:

Péld 26:20

Ha a vávnak a következtetésben betöltött szerepét vizsgáljuk, igazolva látjuk, miért nem a nyílt összehasonlítás eszközéhez nyúlt a szerző, hanem meghagyta az „és”-t a maga többértelműségében. Két negált állítás konjunkciója alternáció, amely csak akkor nem igaz, ha mindkét tagja hamis. Amennyire evidens, hogy ha nem táplálják a tüzet, az elalszik, olyan evidens, hogy a viszály elcsitul, ha nincs morgolódo. A következtetés jelentését az alábbi egzisztenciális állításpárral írhatjuk le:

Legyen $p = \text{fa}$, $q = \text{morgolódo}$, $x = \text{tűz}$ és $y = \text{vita}$.

$$\neg \exists p (kialszik (p)(x)) \wedge \neg \exists q (elcsitul (q)(y))$$

Ha nincs semmelyi fa, elalszik a (fa okozta) tűz, és ha nincs egy morgolódo sem, elcsitul a (morgolódo okozta) vita. Egyszerűbben: ha P : *kialszik*, és Q : *elcsitul*, akkor:

$$\neg \exists x P(x) \wedge \neg \exists y Q(y)$$

Ha van fa, és/vagy van morgolódo, akkor mindez nem teljesül. Az *és/vagy* az alternáció megfelelője, a *váv* többértelműségének ékes példája.

Az ambiguitás alighanem a gondolkodás iskolája. A szentenciák gyakran két állítást helyeznek egymás mellé, ezért némelyik igen alkalmas az egyszerű logikai műveletek bemutatására. Ezeket ábrázolni is lehet logikai operátorok segítségével. A logikai igazságfunktorok az információtagolás céljára használt nyelvi eszközöket reprezentálják.²⁵³ A kötőszó a parallelizmus tagolásának első számú eszköze. A *váv* lehet a konjunkció (\wedge) és a diszjunkció (\vee) logikai relációjának nyelvi jelölője. A különbséget, kontrasztot kifejező parallelizmusban a *váv* egyfajta negáció (\neg). A *váv* megfeleltethető a következtetésnek (p implikálja q -t). Végül lehet a *váv* következményreláció (Ha..., *akkor*) jelének (ha p akkor q , $p \Rightarrow q$).

²⁵³ Ruzsa I. – Máté A., *Bevezetés a modern logikába*. Osiris, Budapest, 1997. p. 45.

7.4.2.2.1. Konjunkció

Az egyszerű kötőszó „és” jelentésű, a szinonim párhuzamosságot kapcsolja össze.

*Az ostoba ajkai viszályhoz vezetnek,
és a szája ütésekkért kiált.*

שִׁפְתַי כְּסִיל יִבְאוּ בְרִיב
וּפִיו לְמַהֲלָמוֹת יִקְרָא:

Péld 18:6

A kijelentés leírható a $p \wedge q$ formulával.

7.4.2.2.2. Negáció

Az antitetikus párhuzamosságban a váv ellentétes értelmű kötőszó, a „de” szerepét tölti be, amikor a szemantikai kontraszt ezt implikálja.

*Szegénységet hoz a renyhe kéz,
de az igyekvők keze meggazdagít.*

לְאִשׁ עֲשָׂה כַף־רִמְיָהּ
וְיַד חַרוּצִים תַּעֲשִׂיר:

Péld 10:4

A különbséget, kontrasztot kifejező parallelizmusban a váv egyfajta negáció, ha nem is kontradiktórikus, hanem csak kontrárius ellentétet fejez ki. Fordítása lehetne 'ezzel szemben', és megfeleltethető a negációnak ($A \neg B$). Az értelem a különbségtevés képességét foglalja magában. Salamon szentenciái hosszasan foglalkoznak az azonosság és a különbség egyszerű felismerésével, mielőtt bonyolultabb relációkat tanítana. A fiatalt a bölcsesség és értelem megszerzésének csarnokába eleve úgy vezeti be, hogy a különbségtevés alapvető képességét – a jó választását, a rossz elvetését – kívánja meg tőle:

*A bölcsesség kezdete az Örökkévaló félelme
és a Legszentebb ismerete az értelem.*

תְּחִלַּת חֲכָמָה יִרְאֵת יְהוָה
וְדַעַת קְדָשִׁים בִּינָה:

Péld 9:10

Nem mindig egyértelmű, hogy van-e ellentét a két állítás között; van olyan eset, amikor a jelentés az „és” és a „de” között ingadozik.

*Megbízhatók a barát okozta sebek,
és gyakoriak a gyűlölő csókjai.*

נֶאֱמָנִים פְּצָעֵי אֹהֶב
וְנִעְתָרוֹת נְשִׁיקוֹת שׁוֹנֵא:

Péld 27:6

A megbízható, hűségből fakadó sebek a gyakori csókokkal áll párhuzamban. Ellentétes-e vagy egyidejűsége utal a váv, ez a két jelentéstartomány összevetéséből derülhet ki. A barát (אֹהֶב, 'aki szeret') és a gyűlölő egyértelműen ellentétes; polarizált kifejezés.

A rögzített szópárok mint állandók „lehorgonyozzák” a sorokat, hogy az eltérő szópárok szabadon kibontakozhassanak. A hűség és a gyakoriság nem igazán ellentét. A kiugró elemek szempontjából a váv az elütő, de a szinkronban levő elemeket kapcsolja össze. A szó נֶאֱמָנִים szintén kétértelmű.

A mondat esetleg jelentheti még: „Maradandók a barát okozta sebek, *mindeközben* gyakran ad a gyűlölődő csókot.” A parafrázis az összehasonlítást is megengedi, ahogyan azt a Septuaginta értelmezi:²⁵⁴ „Aki szeret, annak sértéseiben is jobban megbízhatsz, mint annak a csókjaiban, aki gyűlöl.” A fordítónak nincs könnyű dolga a kétértelmű váv esetében. Lehetséges megoldás, hogy valamiképpen kiemeli az eltérő elemeket, és ennek az összehasonlítás egyik, habár nem a legprecízebb fordítást eredményező módja.

7.4.2.2.3. Diszjunkció

A választó értelmű váv 'vagy' jelentésű. A vagylagosság lehet alternatíva kifejezője vagy megengedő értelmű (ahogyan a beszélők 'esetleg' értelemben használják). A szigorú, kizáró értelmű vagy-vagy jelentéshez az összekapcsolt elemeknek, úgy tűnik, poláris kifejezéseknek kell lenniük, mindenesetre szemantikailag egymást kizáróknak. Az alternáció (vagy más néven a diszjunkció tagadással a sem-sem értelmet nyeri, mint az alábbi példában:

²⁵⁴ Péld 27:6 a LXX szerint: ἀξιπιστότερα ἔστιν τραύματα φίλου ἢ ἐκούσια φιλήματα ἐχθροῦ

*Ne adj nekem gazdagságot és szegénységet,
táplálj engem osztályrészem kenyérével.*

רָאשׁ וְעֶשֶׂר אֶל־תִּתֶּן־לִי
הַטְּרִיפֵנִי לֶחֶם חֲקִי:

Péld 30:8b

A mondatból egyértelmű, hogy a tagadószo hatóköre a gazdagság és szegénység kifejezés egészére hat ki. A héber nyelv bölcsen takarékoskodik a kötőszavakkal. Logikailag felesleges az „és” kötőszón kívül más logikai operátor, hiszen logikailag ekvivalencia áll fenn a „ne adj (gazdagságot és szegénységet)” és a „ne adj gazdagságot vagy ne adj szegénységet” kifejezés között:

$$\neg (p \wedge q) \Leftrightarrow (\neg p \vee \neg q)$$

7.4.2.2.4. Implikáció

Az „és” néha implikációt, következményt fejez ki, amikor az *A* sor mintegy maga után vonja *B*-t.

*Az embert ajándéka tágas térre viszi,
és nagyok színe elé vezeti őt.*

מִתֵּן אָדָם יִרְחִיב לָו
וּלְפָנָי גְּדֹלִים יִנְחֵנוּ:

Péld 18:16

A progressziót kifejező (szintetikus) párhuzamosságban egyértelmű a kapcsolat az ember ajándéka és a nagyok elé kerülés között. Ok-okozat, időbeli előzmény-következmény típusú kapcsolatokban a váv várhatóan az implikáció viszonyát jelöli. A sorpár közötti reláció logikai fordítása „ha *A*, akkor *B*” ($A \rightarrow B$) lehet. Az implikáció esetében a mondatot progressziónak érezzük, Kugel 'A sőt B' fordítása a sorok implikációs viszonyában feltétlenül helytálló. Eszerint helytálló fordítás: „Az embert ajándéka tágas térre viszi, mi több, nagyok színe elé vezet őt.”

Az implikációt természetesen nem a váv okozza, hanem a sorok jelentésviszonyai, jelen esetben a hírértékű גְּדֹלִים ('nagyok') kifejezés, ami többletet jelent az előző tagmondathoz képest.

7.4.2.2.5. Ekvivalencia

A kötőszó az egyformaságot, egyenértékűséget is kifejezheti. Egy ízben Salamon ki is mondja, hogy a szentencia egyenlőséget tesz két megállapítás közé:

Az állandó csepegés esős napon

דָּלַף טוֹרַד בְּיוֹם סִגְרִיר

és a zsémbes asszony hasonlít.

וְאִשָּׁת מְדוֹנִים [מְדִינִים: *K^eré*] נִשְׁתָּוָה:

Péld 27:15

A hasonlóság kimondása nélkül is egyenértékűséget teremt a váv az alábbi mondatban. Logikai formája:

A ↔ B

A kellemes ízű és illatú dolgok és a kedves baráti tanács *egyaránt* örömet okoz:

Az olaj és az illat felvidítják a szívet:

שֶׁמֶן וְקַמְרַת יִשְׂמַח-לֵב

és a barát lelke tanácsából fakadó édesség.

וּמִתֶּק רֵעֵהוּ מֵעֲצַת-נַפֶּשׁ:

Péld 27:9

Az egyenlőséget akár fordíthatnánk a következőképpen: „Az olaj és az illat felvidítják a szívet, ugyancsak a szívből jövő, édes baráti szavak.” Az ekvivalencia kiváltja a igei állítmányt, fellép az ellipsis: „Az olaj és az illat felvidítják a szívet, ugyancsak [felvidítják] a szívből jövő, édes baráti szavak.”

Az ekvivalencia a jelentésmezők közelítésével, sőt azonosításával is együtt jár. A váv ezért a másáloknál gyakran a פ prepozíciót helyettesítő, komparatív elem.

Levetni a ruhát egy hideg napon, ecet a szikszón:

מֵעֵרָה בְּגָדוֹ בְּיוֹם קָרָה תִּמְץ

aki énekeket énekel a bánatos szívű előtt.

עַל-נֶתַר וְיִשָּׂר בְּשָׂרִים עַל לִב־רַע: פ

Péld 25:20

A kétszeres kép borzongáshoz, maráshoz hasonló élményt kíván kifejezni: a ruha levetése a hidegben reszketést okoz, a sziksóra öntve az ecet heves reakciót vált ki, erős pezsgéssel feloldja azt. Hasonló a fájó szívű ember, akit a hideg kiráz, ha valaki énekel előtte. A hasonlóságot a puszta kötőszó vezeti be.

Mint látható, a váv esetében a többértelműséget a kontextus vezeti be. Eltérő szemantikai viszonyok között a kapcsolóelem más és más fordítást és interpretációt tesz lehetővé.

A szentenciák a szavak nagyon átgondolt megválogatásával rendkívül mély mondanivalót képesek kifejezni. A szemantikai szinten már egészen nyilvánvaló, hogy minden nyelvi szint részt vesz a párhuzamok kialakításában, és ha mindet feltérképezzük, kiviláglik, hogy a szentenciák belső szerveződésük alapján mondhatni tökéletes egyensúlyt alkotnak.

A fenti elemzés rávilágít, hogy a bölcsességirodalom *másál*jai, különösen a szentenciák a következtetés tudományának az előfutárai, prelogika. Theorámák, axiómák helyett a valóságról komparatív, kontrasztív vagy leíró párhuzamos állításokban mondanak ki igazságot. A költői nyelv eszközeivel végzett kutatás a tudományok őse, ami a helyes állítások kimondásának legmélyebb igényéből fakad.

A tömörségre való törekvés és a többértelműség e nyelvi és nyelv általi kutatásnak a sajátos kifejeződése. A *másál* egyfajta ősefiníció, a gondolkodás iskolája.

7.4.3. Hírérték és percepció

7.4.3.1. Ellipszis és hírérték

A hírértéket jelentő rész a parallelizmus elliptált részei helyére lépő új elem az új információ szempontjából érdekes: ez a rész az, amely a szintetikus parallelizmus jelenségét magyarázza. A hírértékű szó vagy szócsoport ugyanis az, amely a mondatban progresszióért, illetve gradációért felelős elem.

Nagyon érdekes az információtöbblet, amit egy verssor második fele hoz az elsőhöz képest. A információtöbblet azért bírja el a B kólon, azért nem lesz hosszabb a sor, mert például gyakran elmarad az A-ban lévő igei állítmány, nem lévén rá szükség.

*A gúnyolódóknak vannak készen a büntetések,
és az ütések az ostobák hátának.*

נְכוֹנוֹ לְלִצְיִם שְׁפָטִים
וְמַהֲלֹמוֹת לְגֹ כְּסִילִים:

Péld 19:29

Az új információt hordozó elem az elliptált rész helyére tud betörni, ott keletkezik egy hely számára. Ennek kedvez a khiazmus. A gúnyolódókhöz képest az 'ostobák háta' többletet hordoz, a vers plasztikus, képszerű azáltal, hogy az általános büntetéstől a hátra mért ütés konkrét képét villantja fel, a גַּ' 'hát' szónak ezért hírértéke van.

Az információtöbblet forrása az *ellipszis*²⁵⁵ jelensége. Az omittált mondatrészt (igei állítmányt) az előző sorból lehet pótolni.

*A titokban [adott] ajándék lecsillapítja a haragot,
az adomány az ölben az erős dühöt.*

מִתָּן בְּסֵתֶר יִכְפֶּה-אָף
וְשֹׁחַד בְּחֶק חֲמָה עֲזָה:

Péld 21:14

Az elliptált rész helyére betör a jelző, ami az חֲמָה-אָף szópair leírását gazdagítja: a harag mellett az erős düh jelzője (עֲזָה), nemcsak új elem, hanem az intenzifikáció eszköze is. Az ajándék lecsillapítja a haragot, sőt még az erős dühöt is.

7.4.3.2. *Perceptibilitás*

Az érzékelés egyetemes emberi adottságait a nyelv kódolja. (Elsőként a látás és a térbeli pozíció percepcióját tekintve át; a hangzás érzékelhetőségéről a 7.4.6. pontban bővebben lesz szó.) A pszichológiailag reális leírás nem tekinti felcserélhetőnek a 'ház a fa mögött áll' és a 'fa a ház előtt áll' kifejezéseket, bár logikai igazságértékük alapján a kettő azonos. Az alaklélektan előtér-háttér fogalma és a szalienca (kivehetőség, szembetűnés) terminusai néhány esetben a kijelentés erejével hatnak a magyarázat szempontjából. A nyelv háttérnek tekinti a nagy, általában stabil, elmosódó tárgyakat, és előtérbe helyezi a kisebb, mozgó, feltűnő tárgyakat. A tárgyak jellegzetes dimenziói is kódoltak a nyelvben, tekintettel azok kitüntetett irányára.

²⁵⁵ Elhagyás, 'ελλειψις.

A numerikus (számolós) *másálok* egyike háromszoros hasonlatot mond a kimondhatatlan kimondásához.

Három dolog van, ami felfoghatatlan számomra,

שְׁלֹשָׁה הַמּוֹדָה נִפְלְאוּ מִמֶּנִּי

és négy, amit nem ismerek:

(וְאַרְבַּע) [וְאַרְבָּעָה] לֹא יָדַעְתִּים:

A sas útját az égben,

דֶּרֶךְ הַנְּשֹׂרָה בַּשָּׁמַיִם

a kígyó útját a kősziklán,

דֶּרֶךְ נָחֵשׁ עָלֵי צוּר

a hajó útját a mély tengeren –

דֶּרֶךְ-אֲנִיָּה בְּלִבַיִם

és a férfi útját a leánnyal.

וְדֶרֶךְ גִּבּוֹר בְּעֵלְמוֹהַ:

Péld 30:18–19

Águrról a Mislében foglalt beszédein kívül semmit nem tudunk. „Akárki írta, nagy költő volt” – jegyzi meg róla Schökel. A szerző a csodálkozás kifejezésével kezdi mondását. Talányos, találós kérdésre emlékeztető formában mély igazságot juttat kifejezésre. Képeit a természet és a „második természetet”, az emberi technika köréből veszi, hogy az emberi élet legtitokzatosabb jelenségét közelítőleg megragadja. Nagysága abban áll, hogy igazából megelégszik azzal, hogy a problémát veti fel, ami kimeríthetetlen, örök forrása marad a csodálkozásnak. A numerikus *másál* (x+1) szerkezete mindig az utolsó elemre tartogatja a meglepetést. A *másál* „három meg egy” szerkezetében ugyancsak az utolsó, a negyedik sor a csúcspont. A négyszeres anafora (דֶּרֶךְ) az utat, közlekedést és elvontan az életmódot, módot, elérést jelenti. A problémafelvetés egy háromszoros kép – a sas, a kígyó és a hajó útja. Mindhárom a maga világában jelenik meg, úgy látjuk őket, mint amelyek a maguk természetes közegében mozognak. A keselyű az égen száll, a kígyó a sziklán csúszik, a hajó úszik a tengeren. A három képben az ég, a föld és a tenger hármassában az ember világának egésze, a teremtett földi világ megjelenik: az állat, a madár a természetet, a hajó pedig a földi civilizációt képviseli. A globális képben a föld, a víz, a levegő stabil és alaktalan háttér. A madár, a csúszómászó és a közlekedési eszköz pedig kiemelkedik a háttérből, mint a percepció számára feltűnő, mozgó tárgy. Águr nem kevesebbet sugall, mint hogy ami a sasnak a levegő, a kígyónak a kő, a hajónak a tenger – nos, a férfinak az a nő. Milyen különös, hogy a mondás a férfi és a nő örök másságát az előtér-háttér kontrasztjával ragadja meg.

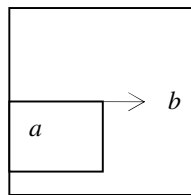
A férfi és női princípium ellentéte a nyugalom és aktivitás, nyugvó és mozgó, észrevétlen és feltűnő ellentéte. Ami mindhárom képben csodálatos a *másál* szerint, az maga az út. Sem a sas útját, sem a kígyó nyomát, sem a hajó nyomát nem lehet megtalálni. Mozgásuk maga a rejtély. Mi tartja fenn a sást, hogyan tud a kígyó közlekedni a sziklán, és mi tartja fenn a vízen a hajót? A tudomány előtti bölcsélet kérdései ezek. De annál intuitívabb a szerző, hogy csak a felhajtóerő kifürkészése legyen célja, vagy a gravitáció legyőzésének titkát keresse. A természet csodáival csak illusztrálja a megfoghatatlan *módot*, ami férfit és nőt összetart. A globális, sőt kozmikus léptékű képek illusztrálják, milyen erő *„a szeretet, amely mozgat napot, és minden csillagot.”*²⁵⁶

7.4.4. Érintkezés a jelentésmezők között

A jelentésmezőket a szavak halmazának az azonos kontextusba tartozó szavakat tömörítő alhalmazainak tekintik. A jelentésmezők érintkeznek egymással, bár minden nyelv másként osztja fel a jelentésmezőket.

Két fontos stíluseszközzel kell szólni, amely szemantikai érintkezésen alapul. A metonímia vagy 'átnevezés' hagyományos definíciója szerint főnevek között jön létre, a *szünekdokhé* egyfajta 'befogadás' ti. valamit más szóból, amellyel belsőleg kapcsolatban áll. A *szünekdokhé* elvontabb a metonímiánál, fogalmi szinten jön létre. Érintkezés főnevek főnevek, fogalom és fogalom között számos okból létrejöhet.

Az alábbi ábra a jelentésmezők közötti érintkezést kívánja érzékeltetni.

7.4.4. ábra. Szünekdokhé és metonímia: érintkezésen alapuló kapcsolat ábrázolása

²⁵⁶ Dante, Alighieri, Isteni színjáték. Paradicsom, XXXIII., 145. A világirodalom klasszikusai. Európa Kiadó, Bp., 1982.

7.4.4.1. Metonímia

Lehetséges a lexikai elemek kiválasztása úgy, hogy az okot mondja az okozat nevéként vagy fordítva, vagy egy dolog megnevezése valamely tulajdonsága által történik.

*Az elhalasztott remény a szív betegsége,
és élet fája az elértékezett kívánság!*

Péld 13:12

תִּחְלֶלֶת מִמִּשְׁכָּה מִחֶלֶה-לֵב
וְעֵץ חַיִּים תֵּאָוֶה בָּאָה:

Nyilvánvalóan nem a remény van elhalasztva, hanem annak beteljesülése, és nem a kívánság az „élet fája”, hanem a megvalósulása. A metonímia tömörít, egy folyamatot annak végpontjával jellemez.

7.4.4.2. Szünekdoché

A szemantikai érintkezés gyakran kivált jelentéstágítást, jelentésszűkítést a rész-egész viszony vagy a generikus-specifikus viszony alapján. A szünekdoché lexikális szemantikai probléma és jelenség. Gyakori, hogy egy speciális jelentésű szót szélesebb, egyetemes jelentésében használnak, vagy ellenkezőleg: gyűjtőnevet mondanak a kollektívum része helyett.

*Az ember, akit lélek vére terhel,
síríg fusson, senki nem támogassa őt!*

Péld 28:17

אָדָם עָשָׂק בְּדָם-נֶפֶשׁ
עַד-בּוֹר יָנוּס אֶל-יַתְמֵי-בּוֹ:

A lélek és a vér kapcsolata a tartály–tartalom fogalmi kapcsolata, szünekdoché. A vér magát a gyilkosságot, a vérontást jelöli általában. A szünekdoché tehát egy rendkívül jellemzőt mond az egész terület helyett; a *vér gyilkosság* értelemben való használata a jelentés kitágítása, a két szó viszonya a specifikus-generikus relációja. A lélek megjelölése az ember helyett metonimikus, az ember részét jelöli meg az ember helyett. A gyilkos az az ember, akit lélek vérenek terhe nyom. A szóhasználat a BŰN = TEHER metaforán alapul. A gyilkos sírig meneküljön: a sírgödör a halál metonimikus kapcsolaton alapuló megnevezése. A verset a metafora, szünekdoché, metonímia rendkívül plasztikussá teszi.

7.4.5. Metaforikusság: leképezés a jelentéstartományok között

Az egymásmellettség már metaforikus mozgást indít el a költői nyelvben. A párhuzamosság erejénél fogva A és B fogalmi tartománya között kapcsolatok jönnek létre. Ezeket a leképezéseket vagy projekciókat a két fogalmi szféra elemei közötti hasonlóság magyarázza. A konceptuális séma a leképezések során megtartja szerkezetét. A kognitív nyelvészet metaforaelméletének egyik elméletét (invarianciahipotézis) igazolva láthattuk a narratív *másál* és magyarázata szerkezetének változatlanságában. A Mislében található hasonlatok és metaforák még nagyon közel állnak egymáshoz, konkrét képi világuk azonos. Ezért a metaforikusság jellemzőivel együtt tárgyalhatók a hasonlatok is.

7.4.5.1. Hasonlat

A hasonlat két összetevője mindig explicit a mondásban. Mind a hasonlított, mind az, amit hasonlónak lát a szentencia írója, a felszínen van, és hasonlóságukat állítja a mondat. Jelölője a **כְּ** preozíció, a **כִּי** határozószó, a **וְ** váv, de állítható a hasonlóság jelöletlenül, egymás mellé helyezett mondatok formájában.

A felszíni jelölők láthatók a simile alábbi példájában:

*Mint a madár, amely elbujdosott fészketől,
olyan az ember, aki elbujdosott lakóhelyéről.*
Péld 27:8

כְּצִפּוֹר נוֹדְדָה מִן־קִנְיָהּ
כֵּן־אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ:

A **נוֹדְדָה** – **נוֹדֵד** szópair nembeli kontrasztot alkot, valamint a **כְּ** és a **כִּי** összekapcsolják a párhuzamos sorokat. A **מִן־קִנְיָהּ** – **מִמְּקוֹמוֹ** a 'fészke'–'helye' szópair szintén nemben üt el egymástól, és az ember helyét a madár fészkéhez hasonlítja. Ami a madárnak a fészkek, az az embernek a lakhelye. Jób így szólt: „Fézkemmel múlok ki, és mint a homok, olyan sok lesz a napom” – **עַם־קִנְיִ אֲנֹנֶה וְכַחֹל אֲרֵבָה יָמַי** (29:18). A fészkek reprezentálja a családot, családi

körben, meglátva „fiókáit”, vénségben hal meg temérdek nap után. A *másál*ban a fészek elhagyása az otthon és a családi kör elhagyását jelenti. A hasonlat modellje: A és B bizonyos elemei közötti hasonlóság állítása, ahol A a forrástartomány, B pedig a céltartomány.

7.4.5.2. *Metafora*

A példabeszédben a madárfészek hasonló az ember családjához, Jób könyvében már azonos vele (metafora). Nem szükséges semmilyen explicit felszíni (overt) nyelvi elem ahhoz, hogy a párhuzamos sorokat bizonyos szemszögből hasonlóknak vagy azonosaknak lássuk. Az egymásmellettség már metaforikus mozgást indít el a költői nyelvben.

Mély víz az ember szájának beszéde,

מים עמקים דברני פי־איש

folyó, [mely] a bölcsesség buzgó forrása.

נחל נביע מקור חכמה:

Péld 18.4

A beszéd mély víz: folyam, amelyen keresztül kibuzog a bölcsesség forrása. A beszéd egy folyó, amelynek forrása van, a száj, a víz pedig a bölcsesség. A beszédet, forrását és tartalmát a folyó, forrás, víz képével reprezentálja. A vízhez tartozó képzeteink forrástartományán keresztül (A) értjük meg a beszédet (B).

A metaforikus mozgás a szentencia határain is túllép az asszociáció ereje által. Így hosszabb kompozíciók jönnek létre. Az ily módon párosan összekapcsolódó *másálok* önállóan is megállnak, de egymás után olvasva óhatatlanul összekapcsolódnak a fogalmi szférák.

*Mézet találtál? Annyit egyél, amennyi elég
neked, nehogy torkig legyél vele és kihányd.*

דבש מצאת אכל דיך

פן־תשב־ענו והקאתו:

Ritkán tedd lábadat barátod házába,

הקר רגלך מבית רעך

nehogy torkig legyen veled és megutáljon.

פן־ישב־עך ושנאך:

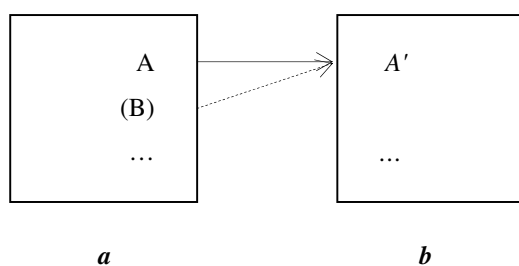
Péld 25:16–17

A parallel szerkezet és a parainetikus hangvétel, valamint a פן־תשב־עך – פן־ישב־עך ismétlődés variációval erős kapcsolatot teremt a két mondat között. Mézet enni és meglátogatni egy barátot – különös és találó párosítás, ami a mondathatárokon túl is működő metaforizáció következtében

áll elő. A barátság élvezését a mézevés élvezetén keresztül mutatja be, és ugyanannak a konceptuális tartománynak ellenpólusaival óv a mértéktelenségtől: az étel kihányása által mutatja be a megcsömörlést, utálatot.

7.4.5.3. Egyszerű és komplex metafora

A fabula, parabola és az allegória egyaránt két terület összevetéséből épül fel. A tapasztalati tárgyak ábrázolhatnak más tapasztalati tárgyakat (hasonlat, metafora) és önmagukon túli, elvont fogalmakat (fabula, parabola, allegória). A hasonlat és a metafora két percepcionálisan vagy konceptuálisan ekvivalens létező között hoz létre gondolati hidat, összekapcsolja őket úgy, hogy a különbözőségük mindvégig érzékelhető. A képes beszédet gondolati „diptichonnak” érzékeljük (Schökel). A *másál* egy szimmetrikus kifejezés. Két gondolati struktúra összevetését tartalmazza, a percepción alapul, és a percepción túlmutató területre mutat. A leképezések a két gondolati szféra között azok a képzeletbeli megfeleltetések, amelyekkel a példázat a hasonlónak vagy ekvivalensnek tekintett jelenségeket összefüggésbe hozza. Az ábrán a parabola két oldala szimmetrikus, mivel a *másál* két gondolati területet hoz összefüggésbe. A gondolati leképezéseket a két oldal között nyilak ábrázolják. A *másál* az ismerttől az ismeretlen felé halad, a projekció irányát a nyílhegy mutatja. A simile és a metafora ugyan nem mutat narratív szerkezetet, de lehet több leképezésből álló, feltéve, ha a projekció azonos gondolati területről indul ki. Eseményszerkezete nagyon egyszerű: punktuális esemény („one-shot metaphor”).

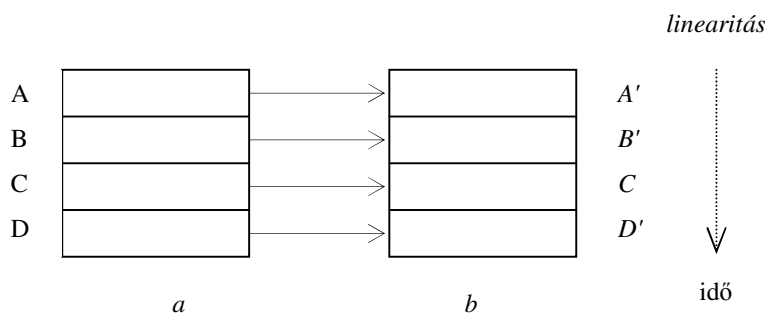

7.4.5.3.1. ábra. Az egyszerű metafora modellje.

A *másál* két különböző konceptuális terület (*a* és *b*) között teremt összefüggést.

Az összekapcsoláshoz nyelvi elemek is hozzájárulhatnak, de nem kötelezően. A hasonló elemek egymásmellettségével önmagában is elindul a „metaforikus mozgás” (Jakobson). Az ábrázolt

valósággal párhuzamba állítható a példázatbeli események szerkezete. A *másál* két különböző konceptuális terület (*a* és *b*) között teremt összefüggést. A parabola, fabula, az allegória, sőt az álmok, látomások nyelve olyan, hogy egyfelől beszélhetünk szekvencialitásról, vagyis felbonthatók mozzanatokra, az egyes metaforikus leképezéseket egy szakasznak tekinthetjük, melyekben egy ekvivalencia (hasonlat, metafora) van. Másfelől beszélhetünk linearitásukról egy eseménysoron előre haladó gondolati mozgásuk alapján. A linearitás az eseményszerkezetet jellemzi, a szekvencialitás a leképezéseket, a metaforikus mozgás mozzanatait (ahol az egyes szekvenciák AA', BB', CC' ...).

7.4.5.3.2. ábra. A komplex metafora modellje.

A linearitás az eseményszerkezetet jellemzi, a szekvencialitás a leképezéseket *a* és *b* között.

Az egyes szekvenciák: AA', BB', CC', DD' (...).

A *másál* egy vagy több metaforikus leképezés párhuzamos szerkezetű rendszere, ily módon egy lineáris eseményszerkezettel rendelkező komplex metafora.

7.4.6. Hangzás és jelentés párhuzamossága

A hangszimbolizmus a parallelizmus minden nyelvi szintet átható voltának bizonyítéka, egyben a poétikai funkció erőteljes megjelenítője. Az üzenetre fókuszáló beszédmód a nyelvet magát engedi látszani, helyenként felszínre hozva azt az intuíciónkat, hogy a szó közvetlenül ábrázolja a jelzett dolgot. A költői nyelv legfeltűnőbb sajátossága a hangzásbeli hasonlóságok ismétlődő visszatérése. A héber verselés nem rímes, de nagy szerepet játszanak az ismétlődő hangok, hangcsoportok egy-egy kompozícióban. Kimutatható a strófaszerű szabályosság is. Lehet egy vagy több domináns hang jelen, és felléphet paronomázia, egyazon gyöknek az ismétlődése. Az

alliteráció és az akrosztikhon (Péld 31:10–31) szintén feltűnő elem, egyben hatásos stíluseszköz a szentenciákban. A héber nyelvben erőteljes az értelem hang segítségével történő ábrázolása, a hangutánzás vagy hangfestés (onomatopoézis).

7.4.6.1. Domináns hang

Domináns hang jelenlétére utal az alábbi példa:

A tehetős a koldusokon uralkodik,

עָשִׂיר בְּרָשִׁים יִמְשׁוּל וְעֶבֶד

és szolgálja a kölcsönvevő a kölcsönadónak.

לֹוֹה לְאִישׁ מִלֹוֹה:

Péld 22:7

Nincs kimondott szabályosság, de érezhető a sorokban bizonyos hangok dominanciája:

sr rs sl

lv ls lv

7.4.6.2. Domináns hangcsoport

A hangfestés alátámasztja a mondanivalót az alábbi versben:

Mint a havas hideg az aratás napján

כְּצִנַת־שֶׁלֶג׃ בַּיּוֹם קָצִיר

a hűséges követ az elküldőinek:

צִיר נֶאֱמַן לְשִׁלְחָיו

merthogy urainak lelkét megnyugtatja

וְנַפְשׁ אֲדָנָיו יִשְׁכַּח:

Péld 25:13

A [ci-] hangcsoport és az s hang végigvonul a mondaton. Végül egyesül a [si-] hangcsoportban. A קִץ hangcsoportához a vágás asszociációja fűződik a héberben. Ezúttal azonban erősebb az etimológiai jelentésmezőnél a 'havas hideg' a szöveggörnyezetben. Feltűnő az enjambement és abban a קָצִיר – צִיר szópár, amelyek etimológiai szempontból távoliak, de rím fűzi össze őket.

Bizonyos nyelvi intuíciónk azt mondatja, hogy sziszegő és susogó hangok a magas hangrendű [i] hanggal kombinálva képesek a havas hideg frissességét érzékeltetni.

*Mikor készítette az eget, ott voltam,
mikor kört karcolt a mélység felszínén.*

בְּהַכִּינּוֹ שָׁמַיִם שָׁמַיִם אֲנִי
בְּחֻקּוֹ חֹגַג עַל־פְּנֵי תְהוֹם:

Péld 8:27

A קח, חג, חג hangcsoport jelenléte a vésés hangképét ábrázolja, a Bölcsesség, חִכְמָה kézjegye. Az [ó] és [ú] hangok a mélység érzetét keltik. A שָׁמַיִם שָׁמַיִם alliteráció, a בְּחֻקּוֹ חֹגַג paronomázia. A hangok ismétlődése jól érzékelhető, a perceptibilitás így járul hozzá ahhoz, hogy a mondat jelentését többnek, erőteljesebbnek érezzük, mintha a hangok nem ismétlődnének.

7.4.6.3. Hangszimbolizmus

A Kóhelet elmélkedik arról, hogy minden folyó a tengerbe ömlik, a tenger mégsem telik meg. A gondolatot a hangzás teszi különösen meggyőzővé.

*Minden folyó a tengerbe ömlik,
és a tenger mégsem telik meg;
bárhová ömlenek is a folyók,
ott ismét elindulnak.*

כָּל־הַנְּחָלִים הַלְכִים אֶל־הַיָּם
וְהַיָּם אֵינָנו מֵלֵא
אֶל־מִקּוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הַלְכִים
שָׁם הֵם שָׁבִים לִלְכֹת:

Préd 1:7

Az első strófában a hangszimbolizmus kiemelkedő példáját látjuk. A likvidák és nazálisok [l, m, n], a gyenge torokhang [h], a spirantizált [k] és a csúszóhang [j] ismétlődése a vizek hullámzásának szimbolikus képe. A második sorban a susogó [s] hang mint valami szél, amely felkorbácsolja, felszárítja a vizet, a folyók visszafordulásának gondolatát erősíti, ahogyan újra útra kelnek.

A hangszimbolizmus a nyelv ikonicitásának, ábrázoló jellegének egyértelmű bizonyítéka.²⁵⁷ A strukturalista megközelítésben az irodalom és a nyelv sajátos viszonyban áll, mivel a nyelv természetének sajátos tudatosítását vonja maga után.²⁵⁸ Az irodalmi nyelvnek mint „verbális ikonnak” a szószólója, Wimsatt „a nyelv ikonikus vagy közvetlen, imitatív erejének” kihasználását tekintette a költészet sajátos vonásának.

„Nem a hangutánzást kizárólagosan..., hanem az ikonikusságot szerinte a költészetben a metrikai szerkezetekben, a különféle beszédalakzatokban, pl. az antitézisben, általában pedig a szavak egymást követő elrendezésében kereshetjük. (...) A költői nyelv különféle fonetikus, metrikus, szintaktikai és szemantikai parallelizmusai ikonikusan jelzik az adott terminusok jelenésösszefüggéseit, kiemelve vagy megerősítve az eltérő elemek közti analógiákat, melyekre szerinte a költészet hatásainak nagy része visszavezethető.”²⁵⁹

A *másál*ban nem pusztán költői technikáról van szó, hanem a szerző a hangfestés lehetőségével azért és akkor él, hogy hűen kifejezze világtapasztalatát, ha lehet, a dolog pontos mását *mondja ki* – ez arra mutat, hogy a kor bölcselői a jel és dolog összefüggését (motiváltságát) nem kérdőjelezték meg. A stíluseszközben a fonológiai szint és a szemantikai szint összekapcsolása történik. Az azonosság vagy hasonlóság a jelentés és annak hangalakja között fejeződik ki: a hangalak maga is jelentéses állítás, a nyelv költői funkciójának megfelelően az üzenet hangsúlyos része.

7.4.7. Jelentésbeli feszültség mint a meggyőzés eszköze

Az A és B kólon között fennálló párhuzamosság jelentésbeli feszültséget is hordozhat. A didaktikus célt egy tulajdonság *ad absurdum* fokozott bemutatása vagy ellentmondás felmutatása egyaránt szolgálhatja. A meggyőzés és a figyelem fenntartásának eszköze ezért az irónia és a látszólagos ellentmondás. Az irónia a humor segítségével segít a hallgatóságnak abban, hogy azonosuljon tanítója nézőpontjával és értékrendjével. A negatív magatartástól való elrettentés

²⁵⁷ Wimsatt, W. K., *The Verbal Icon*. New York, 1958. Wimsatt „a nyelv ikonikus vagy közvetlen, imitatív erejének” kihasználását tekintette a költészet sajátos vonásának. Nem kizárólagosan a hangutánzásban, hanem a költészetben a metrikai szerkezetekben, a különféle beszédalakzatokban, pl. az antitézisben, általában pedig a szavak egymást követő elrendezésében lehet felismerni az ikonikusságot.

²⁵⁸ Jefferson, A. – Robey, D. (szerk.), *Bevezetés a modern irodalomelméletbe*. Osiris, Bp., 2003., p. 108.

²⁵⁹ Id. mű, p. 98.

hatásos eszköze, ha tudjuk, hogy amit teszünk, nevetséges. A gúny tárgya nemegyszer a bolond, az ostoba, az irracionális őrült, akiknek semmi se szent, ezért számukra „nincs kegyelem”: a gúnyolódók maguk is Salamon ironikus tollhegyére és a nép szájára kerülnek.

7.4.7.1. Irónia

Az irónia gyakori célpontja a lusta ember. Paródiáját olvashatjuk az alábbi versben:

Bemártja a lusta a kezét a tálba:

ahhoz is fáradt, hogy újra szájához emelje.

Péld 26:15

טָמֵן עֵצֶל יָדוֹ בַּצֵּלַחַת
נִלְאַחַה לְהַשִּׁיבָהּ אֶל-פִּיו:

A nyilvánvaló túlzás a szélsőségesen lusta ember görbe tükre, aki ahhoz is lusta, hogy a falatot a szájába vegye. A szinte képtelenségnek ható kijelentés a hallgató világismeretével szándékos disszonanciát hoz létre, hogy emlékezetébe mélyen bevésődjön a „képtelen kép” által leírt abszurd és nevetséges helyzet.

Ha összetöröd a bolondot a mozsárban

gabona között a mozsártörővel:

attól sem fog elmenni tőle a bolondsága.

Péld 27:22

אִם תִּכְתוֹשׁ-אֶת-הָאוֹיֵל בַּמֹּכְתֶשֶׁת
בְּתוֹךְ הַרִיפּוֹת בַּעֲלֵי
' לֹא-תִסּוֹר מֵעֲלֵיו אוֹלָתוֹ

7.4.7.2. Paradoxon

Feszültség vagy jelentésbeli ütközés létrejöhet nemcsak sorfelek, hanem sorpárok között is. A paradoxon az önellentmondás eszközével elsősorban kíváncsiságot ébreszt:

Ne felelj az ostobának a bolondsága szerint,

nehogy te is hasonlíts hozzá.

Felelj meg az ostobának a bolondsága szerint,

nehogy bölcsnek tartsa magát.

Péld 26:4–5

A paradoxon felveti a két teljesen hasonló szituációban való különböző eljárás lehetőségét, illetve egyazon szituációra vonatkozóan az egyén belátásától függő döntést.

Ha vitába száll az ostoba, transzcendentális érzékenység híján lévő érzéketlen emberrel (כָּסִיל), azt kockáztatja, hogy alkalmazkodnia kell annak módszereihez, és a Mindenható előtt esetleg maga is olyan lesz, mint egy ostoba. De megteheti a bölcs tanítvány, hogy válaszol. Sőt, pedagógiai okokból meg is kell tegye, nehogy az ostoba még bölcsnek vélje magát, akinek hallatán mindenki elnémul. A paradoxon a döntés egzisztenciális súlyát is érzékelteti. A bölcsesség abban mutatkozik meg, hogy helyesen méri fel az ember az idő és a helyzet alkalmas voltát, amelyet Salamon a „megfelelő időnek” nevez (Préd 3:1).

אֶל־תֵּעַן כָּסִיל כְּאִוְלָתוֹ

פֶּן־תִּשְׁוֶה־לוֹ גַּם־אֶתָּה:

עֲנֵה כָּסִיל כְּאִוְלָתוֹ

פֶּן־יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו:

8. A ÉS B KÖLON ÖSSZEFÜGGÉSE A SZENTENCIÁKBAN

8.1. A ÉS B KÖLON VISZONYÁNAK NÉGY FŐ TÍPUSA

A párhuzamos sorok, szorosabban a szentenciák belső jelentésviszonyainak általános jellemzésére eddig elegendő volt a szemantikai ekvivalencia és a kontraszt megjelölés alkalmazása. A szentenciák elemzésénél látható volt e két kategória túl tág volta, ezért javasolt bevezetni az ekvivalenciától elütő minőségek pontosabb meghatározását, tehát a kontraszt alfajainak megnevezését.

Az ekvivalencia esetében A és B viszonya $A=A'$. Az azonosságtól eltérő jelentésű sorpárok széles spektrumon mozognak az eltérés minőségének megfelelően. Mint láttuk, a B kólon szinte sohasem teljesen A, hanem egy más, új minőséget hordoz A-hoz képest. Az azonosságkontraszt jelentésviszonyait „B nem A” szembenállásoknak is felfoghatjuk.

A szembenállásokat a tradicionális logikai négyszögbe lehet foglalni a pontosabb meghatározás céljából. Az arisztotelészi tagadásséma által ihletett négyszögben rendszerezhetők a főbb relációk, amelyek akár párhuzamos sorokban, akár két fogalmi séma összevetése során a szaliens jegyeik viszonya alapján felléphetnek. Az azonossághoz képest a nem-azonosság háromféle lehet: teljes ellentét (az ellenkezőjének az állítása), ami a kontrárius ellentétnek felel meg. Ami nem azonos, lehet hasonló (részleges állítás). Ez a reláció az implikáció viszonya.

A hasonlóság állítása az azonosság részben történő megtartására és specifikációjára is lehetőséget ad. Ebbe a kategóriába esnek az intenzifikáció fajtái, azok a jegyek, amelyek csak azért nem azonosak, mert a kiinduló tartomány jegyeihez képest fokozati különbözőségeket mutatnak vagy specifikusak. A kontraszt részlegesen tagadja az azonosságot, az oppozíció teljesen. Az oppozíció és a kontraszt viszonya az azonosság részleges és teljes tagadása közötti viszony. Különbségük az eredeti állításnak részben vagy egészében ellentmondók különbsége.

Más szavakkal: a négy sarkalatos fő reláció két fogalmi séma vagy terület összevetése során a következő: jelentésbeli **azonosságot, hasonlóságot, különbséget vagy ellentétet** érzékelünk.

A jelentést érintő párhuzamosság minden nyelvi szintet érint. Az alábbi modell (8.1. ábra) mindenfajta párhuzamosság kiértékelésére alkalmas; mind a grammatikai struktúrák, mind a propozicionális tartalom tekintetében. Eltéréseik vizsgálata külön tanulmányt érdemelne. A

szentenciák tagjai közötti jelentésviszony kiértékelése szempontjából viszont azt a lényeges megállapítást tehetjük, hogy a szentenciák jelentésviszonyaik alapján négy alapvető típusba sorolhatók.

8.1. ábra. A jelentésviszonyok modellje a logikai négyszög alapján

A szentenciátípusú *másál* rövid, egyetlen költői sorból (versből) áll, tipikusan A és B sor egymásnak megfeleltetett egysége. A stílusztika maga is metaforikus nyelvet használ, amikor a kettő jelentésviszonyáról annyit árul el, hogy a sorok (kólonok) egymást kölcsönösen megvilágítják, s a vers második fele elmélyíti, vagy kibontja az előző gondolatot.

Az irodalomelmélet rámutat, hogy az analógia erejének köszönhetően a két sor együttes jelentése több, mint jelentéseik összege.²⁶⁰

Hogy szisztematikusan számot adhassunk, milyen kapcsolat van A és B között a salamoni *másálokban*, a korábbi kategorizáció felülvizsgálatára van szükség. A bölcsességirodalmi kutatás kategóriái (instrukció, „jobb...”-mondások, határszentenciák stb.), melyeket a mondások tartalma alapján alakítottak ki a kutatók, A és B közötti viszony feltárására nem adnak módot. Az újkori poétikai kategorizáció Robert Lowth nyomán a szinonim-antitetikus-szintetikus típusban gondolkodott. A parallelizmus klasszikus hármas felosztásában a harmadik, a szintetikus kategória bizonyult először túl tágnak. Ennek kettőre való redukálása (egyenértékűség és kontraszt) nyomán sok párhuzam relációja magyarázat nélkül maradt, habár a grammatikai azonosság-kontraszt bináris opozíció termékeny kiindulópontot jelentett a nyelvi szintek párhuzamosságainak kimutatásában, amiként jelen tanulmány Adele Berlin kutatása nyomán a *másálokban* is kimutatta azok működését. James Kugel a párhuzamosság kicsúcsosodásának

²⁶⁰ Jefferson, A. – Robey, D. (szerk.), Bevezetés a modern irodalomelméletbe. Osiris, Bp., 2003., p. 98.

híve, amelyet 'A, sőt B' elméletnek nevezhetnénk, mások a 'nagyobb pontosság'²⁶¹ megjelölést használják. A 'hasonlóság' kategória a részleges állítás kategóriája. A specifikáció és intenzifikáció szintén az azonosság implikációjának tekinthetők, a modellbe a hasonlóság ('van olyan, mint A') címszó alatt illeszthető be az 'A, sőt B' másáltípus.²⁶²

A jelentésviszonyok ezen ábrázolása rendszerezésre ad lehetőséget, hogy a szentenciákat a két külön összevetésekor fellépő relációk szerint osztályozzuk.

8.2. A LEKÉPEZÉSEK MOTIVÁLTSÁGA

Annak mozgatórugói, hogy mikor, miért teremt a nyelv összefüggést két tartomány között, gyakran homályban maradnak, vagy előre nem jelezhetők a szemantika számára.

A történeti jelentésváltozás mint magyarázat bizonyára nem elégséges a szinkrón nyelvészet felfogásában, hiszen kérdés marad: milyen törvényszerűségek irányítják a költői nyelvhasználatot és annak megértését, amikor két közelebbi vagy távolabbi jelentéstartomány között teremt összefüggést. Mi több, együtt-értett két terület különbözőségének mindvégig tudatában van.

A kognitív metaforaelmélet magyarázata nem nyelvi elemek által teremtett törvényszerűséget lát benne, hanem az elme inherens tulajdonságait jelöli meg okként, amely metaforikusan konceptualizálja az érzéki tapasztalatot.

Két lehetséges magyarázat vetődik fel. A korábbi elemzések során felmerült az emberi érzékelés, a percepció fontossága, ami általános alapja bármely kultúra költői nyelve megértésének, és a metaforikus leképezések egy részét univerzálissá teszi. Ami az érzékelés számára feltűnő tárgy, a metaforikus gondolati mozgás számára az a feltűnő jegy. A szaliencia magyarázza, miért csak a szembeszökő tulajdonságok mentén alakulnak ki a héber költői nyelv képei: a bölcs mondás a *common sense* természetességével kíván hatni a hallgató fülére és elméjére.

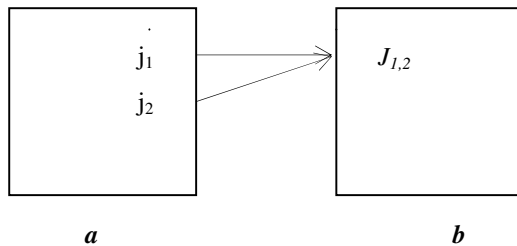
A másik elfogadható magyarázó elv a strukturalisták által kiemelt tényező, a kontextus kényszerítő ereje, amely alkalmilag működik, adott esetben szópárokká téve nagyon távoli és nem érintkező szavakat, lexikális-szemantikai párhuzamot alakítva ki közöttük.

²⁶¹ Clines, D. J. A., „The Parallelism of Greater Precision: Notes from Isaiah for a Theory of Hebrew Poetry.” *On the Way to the Postmodern: Old Testament Essays 1967-1998*, Volume 1 (JSOTSup, 292.), Sheffield Academic Press, Sheffield, 1998., pp. 314–36.

²⁶² Az 'A sőt, B' típusból valóban igen sok van, valószínűleg információszervezési okokból, a B versben lévő hírértékű elemek jelenléte miatt (ld. a Perceptibilitás, hírérték részt).

8.2.1. Szaliencia

A leképezés a két fogalmi terület (domain) között látszólag önkényes: a forrástartomány több jegye is megjelenhet a céltartomány mentális reprezentációjában, míg más jegyek egyáltalán nem képződnek le. Pl. az ÉLET = ÚT metafora forrástartományából az út koncepciójának (azaz fogalmának, amely minden vele asszociált fontos jellemvonást tartalmaz) több jegye képezi az élet metaforikus reprezentációját, ahogyan az életet útként elgondoljuk.

8.2.1. ábra. Az ÉLET = ÚT metafora modellje.

Az ÚT két jegye: 1. hosszúság 2. kezdő- és végpont. Mindkettő leképeződik az ÉLET sémájára.

Legfőbb jegyek: mindkettő hosszúsággal rendelkezik (a nyelvben rögzült az a mód, ahogyan az időt is térbeli metaforával ábrázoljuk), valamint mindkettőnek van kezdő- és végponttal. De elhanyagolható jegy pl. az út sara az élet reprezentációja szempontjából; nem beszélünk az élet saráról, ezzel szemben az élet céljáról igen. A leképezések, pontosabban a kapcsolatteremtés a két fogalmi séma között aszerint sikeres, vagy sikertelen, hogy a nyelvhasználók világismerete alapján előhívhatók-e a két terület közös vonásai vagy sem. A bibliai metaforák és hasonlatok világismeretre támaszkodnak. Konkrét-tapasztalati magvuk folytonosságot mutat az általuk reprezentált másik dolog vagy valóság természetes emberi érzékelésével.

Az etimológia tanúsága szerint maguk az olyan nyelvi változások, mint a jelentéseltolódás a konkrétól az absztrakt felé haladnak. Ez a nyelvi univerzálénak tekinthető jelenség felelős többek között a polisziemia jelenségéért, de néhány stilisztikai eszköz hatékonyságáért is, többek között az antropomorfizmuséért. A metonimikus jelentéseltolódás és a metaforikus jelentésváltozás iránya mindig a kézzelfogható-tapasztalati területről mutat az elvontabb jelentések irányába. A jegyek kiválasztása nem esetleges és véletlenszerű, hanem motivált, mégpedig egyfajta „igazságteszten” megy keresztül: percepcionálisan-pszichológiailag reális leírás-e az eredmény vagy sem. Magyarozó elvnek tekintik az ún. *szaliencia* fogalmát: bizonyos

jegyeknél szembeszökő a hasonlóság, más jegyeknél nem. Bizonyára a nem vagy nem jellegzetesen szaliens elemek automatikusan törlődnek. Mégis, a gondolati művelet az, amelyik elfogadja-elveti a két jelenség összehasonlítása során a hasonlóságot, illetve a különbözőség fokát megállapítja. Differenciálás, oppozíció, kontraszt vagy azonosság áll-e fönn a jegyek összevetésekor? Netán a szentencia sugall valamiféle összefüggést, de meg kell keresni a jegyek ellenőrzésének mentális folyamatán keresztül a logikai kapcsolatot? Eszerint az összevetés kimenetele legalább négy fő eredménnyel járhat. A *szaliencia* nemcsak a hasonlóság, hanem a szembeszökő kontraszt vagy szembenállás felfedezésének feltétele. A szaliencia az elgondolt dolog mentális sémájának kiugró vonása kell legyen, máskülönben nem volna lehetséges a hasonló és hasonlított összemérése, másként: nem tudná az elme a konceptuális területek közötti műveleteket lebonyolítani.

8.2.2. Jelentéseltolódás a kontextus miatt

A 8.1. ábrán feltüntetett jelentések közötti viszonyrendszer nem statikus, hanem dinamikus. Elmozdulások lehetségesek a nyilak mentén aszerint, hogy a mondásban szavak megválasztását és elrendezésüket melyik csúcs befolyásolja erőteljesebben. A jelentéseltolódást (a metaforikus mozgást) ily módon befolyásolja a grammatika bizonyos önállósága. Az alábbi példa megvilágítja a jelenséget. Ritka a szentenciákon átívelő rím, ami a hasonló hangzással két teljes gondolatot összefűz. E ponton a szabályosságnak Benjamin Hrushovski által elemzett találó példáját érdemes megvizsgálni.

*Nehogy másoknak add méltóságodat,
és éveidet egy kegyetlennek.*

פְּנִי-תֵתֶן לְאַחֵרִים הוֹרֵד וּשְׁנִתִּיד לְאַכְזָרִי:

*Nehogy idegenek lakjanak jól erőddel,
és fárasztó munkáiddal egy idegen
házában.*

פְּנִי-יִשְׁבְּעוּ זָרִים כְּתֵד וְעֲצָבִיד בְּבֵית נְכָרִי:

Péld 5:9–10

Mint poétikai enciklopédiacikkében írja:

„A rím néha világosan a párhuzamos szerkezethez kapcsolódik, pl. Péld 5:9–10-ben: a két mondat ritmusa hasonló (3:2 hangsúly), nemcsak anafora kapcsolja össze, hanem parallel szintaxis, jelentés, morfológia, rím. Noha a szimmetria átható és sokszoros, sem nem szabályos, sem nem folyamatos: az első vers minden sorban jelentésében egészében párhuzamos, de egyes szavaiban nem: אֲחֵרִים ('mások') és זָרִים ('idegenek') rím és morfológiai szempontból párhuzamosak, de szintaktikai funkciójuk szerint nem; ('éveid') ('fáradásaid') nem párhuzamos ugyanabban az értelemben mint אֲחֵרִים ('mások') זָרִים ('idegenek'); אֶחָד ('egy kegyetlen'), בַּיִת זָר ('egy idegen háza') nem szinonimák a nyelvben, de azzá válnak e kontextus kényszerítő ereje által. Hasonlóan, minden párhuzamos szó rímel egymásra, kivéve a második szót [ti. a versekben, nem a sorban]. Ez a példa a rendezettségnek egy szélsőséges példája, többnyire a versformák kevésbé szimmetrikusak, és nem követi olyan mondat, amely a fentihez hasonló eszközöket használ.”²⁶³

Kulcsfontosságú a szerző azon megfigyelése, hogy a grammatikai eszközökkel összefűzött sorok olyan környezetet alakítanak ki elemeik számára, amelyben a formailag hasonló elemeket jelentésükben is egymás párjaiként fogjuk fel, és jelentésbeli rokonságot feltételezünk közöttük „*e kontextus kényszerítő ereje által*”²⁶⁴. A grammatikai párhuzamosság elindítja azt a gondolati mozgást, amitől a konceptuális érintkezés vagy hasonlóság alapján az elme összefüggést teremt két, eredetileg távoleső terület között. Hrusovski Berlinhez és Jakobsonhoz hasonlóan formai-strukturális magyarázatot ad arra, mi indítja el a metaforikus mozgást a nyelvben.

A kognitív metaforaelmélet mindeddig adósa volt a folyamatot indukáló ösztönző faktor feltárásának.²⁶⁵ Világos a fenti példából, hogy a szerző úgy gondolja el, hogy az IDEGEN HÁZA = KEGYETLEN (a ház mint ágens szerepel, és a személytelen ház ebben a megszemélyesített

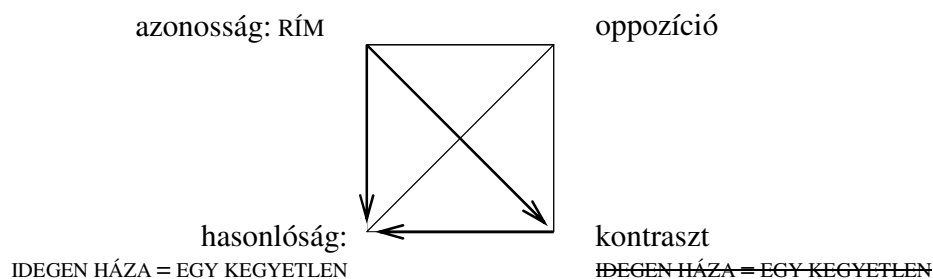
²⁶³ Hrusovski, B., „Prosody, Hebrew”, *Encyclopaedia Judaica* (New York, 1971), vol. 13, pp. 1200–1202.

²⁶⁴ Uo., kiemelés tőlem.

²⁶⁵ Kivételt képez a történeti-etimológiai változás során beálló poliszémikus szemantikai eltolódással foglalkozó kutató, Eva Sweetser, aki a metonimikus változások nyomán azok szisztematikusan előrejelezhető volta mellett hoz fel érveket. Vö. Sweetser, E., „Semantic Structure and Semantic Change: English perception-verbs in an Indo-European context”. In: *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure* (Cambridge Studies in Linguistics 54), Cambridge University Press, 1990., pp. 23–48.

formában szinte azonnal elnyeli, felemészti a férfi jövedelmét). Ahhoz azonban, hogy az olvasó/hallgató is ugyanúgy konceptualizálja a két elem viszonyát, a morfológiai-szintaktikai viszonyok képletébe kell bekerüljön a két elem. Nem a mentális adottságaink önmagukban, hanem a nyelvi elemek aktiváló funkciója hozza működésbe a leképezésekért felelős kognitív mechanizmusokat. Ezzel a megfigyeléssel és megszorítással elkerülhető metaforaelméletet a szemantika részéről érő jogos kritika, hogy a konceptuális sémák közötti leképezések ellenőrizhetetlenek, előrejelezhetetlenek, mivel azokat a kognitív nyelvészek az elme adottságaihoz kötik közvetlenül, esetleg a kultúrában kódoltnak tartják, és kialakulásukat nem a jelentést hordozó nyelvi elemek kölcsönhatásához kötik.

A fenti példa bizonyítja, hogy a grammatikai-hangzásbeli megfeleltetések egy bizonyos határon belül önállóan működnek, megteremtve (például a ragrímekkel) a morfológiai-fonetikai azonosságot. Az azonosság erőteljes hatására az elütő jelentésű elemek is a hasonlóság felé mozdulnak el (ld. A 8.2.2.1. ábrát).

8.2.2. ábra. A Péld 5:9–10 modellje.

8.3. A SZENTENCIÁK OSZTÁLYOZÁSA

A szentenciák belső jelentésviszonyainak általános jellemzésére hosszú ideig használták a lowth-i szinonim-antitetikus-szintetikus kategorizációt, de sem az azt felváltó aprólékos és változatos osztályozási rendszerek, sem az ismét túl tágekivalencia-kontraszt besorolás nem teszi áttekinthetővé A és B tipikus jelentésviszonyait. Az azonosság-kontraszt alapellentétet tovább

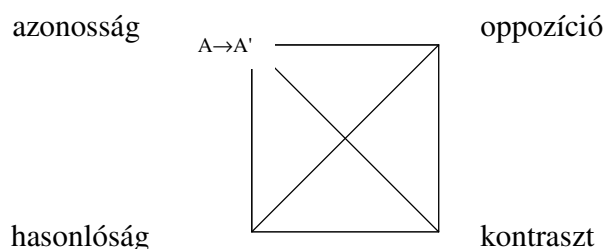
bontva a logikai négyszöghöz jutottunk, hogy a 'B nem A' relációt rendszerbe lehessen foglalni, és a Mislé szentenciáinak típusait e szisztémán belül elhelyezni.

A jelentésviszonyok a szaliens jegyek egyezése alapján jönnek létre, és a kontextus kényszerítő ereje, a fonetikai-grammatikai párhuzamosság hatására megváltozhatnak, eltolódhatnak.

A négy fő kategória a jelentésbeli azonosság, hasonlóság, ellentét és különbség jelentésviszonyait foglalja magába. Ezek: 1. Ekvivalencia (Azonosság), 2. Implikáció (Hasonlóság), 3. Oppozíció (Ellentét) és 4. Kontraszt (Különbség).

8.3.1. Ekvivalencia (Azonosság)

Az $A=A'$ reláció a teljesen anaforikus kijelentés formája, ilyenek a sorismétlések. Az ekvivalencia vagy azonosság a párhuzamos sorokban az $A=A'$ viszony az egyenértékűnek tekinthető, közel azonos jelentésű sorok mellérendelése. Az ekvivalens sorok egymásnak megfeleltetett elemei gyakran akár hendiadiszot alkothatnak, egymást kiegészítő szókapcsolatnak gondolhatók el. (pl. Péld 12:27) Jellemző az A-ban és B-ben azonos alany elliptikus kihagyása a B sorban. Ez a típus a folyamatos asszociáció gondolati mozgását tükrözi.

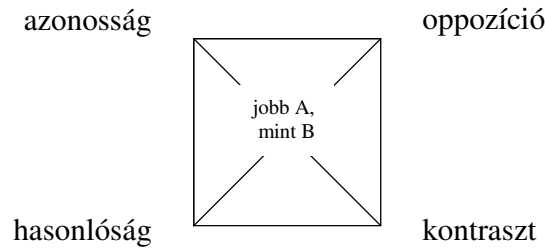

8.3.1. ábra. Az azonosság a szentenciában

8.3.2. IMPLIKÁCIÓ (HASONLÓSÁG)

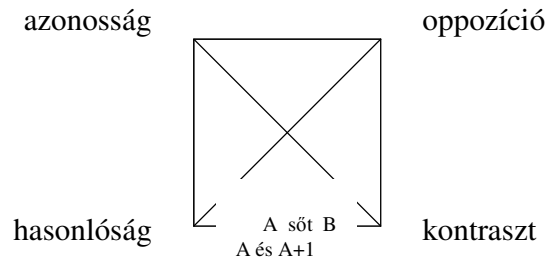
A részleges állítás az implikáció viszonya, ami a hasonlóságot és a gradációt is felöleli. Ebbe sorolható az intenzifikáció 'A, sőt B' típusú párhuzamossága, a fokozó összehasonlítások, a numerikus másálok. Az implikáció az A sor B-ben történő specifikációjára is lehetőséget ad.

Az abszurd hasonlóságok kifejezésre juttatásával él az irónia. A modell alapján a korábban antitetikusnak mondott szentenciák is legalább kétfélék lehetnek, állhatnak oppozícióban és alkothatnak kontrasztot is. A 'jobb A mint B' típusú állítások kontrasztot alkotnak, de a hasonlóság pólusához közelebb állnak, mint az összehasonlítást nem tartalmazó kontrasztív mondatok.

8.3.2.1. ábra. A jobb-mondások modellje

A szintetikus kategória, amely az összeépítő párhuzamosságok tagolatlan halmaza volt, belső szerkezetük alapján többféle *másál* gyűjtőfogalma volt. A számolós *másál* típusa az összeépítés jellemző példája, mégis gradációnak kell felfognunk, mivel az előzményét továbbra is megőrzi, állítja, és anélkül nem jönnének létre újabb sorok, ezért implikálja is.

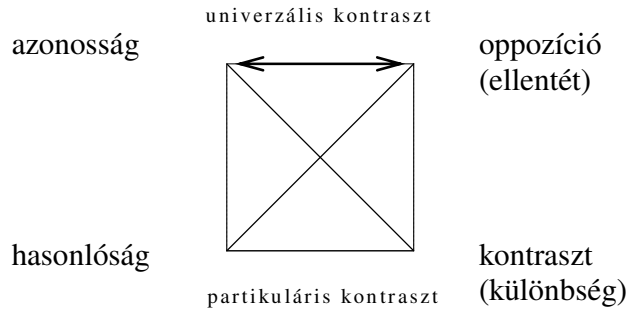

8.3.2.2. ábra. A sőt-mondások és a numerikus másálok modellje.

Az implikáció vagy részleges állítás viszonya a „hasonlóság” pólusra helyezhető. Ott, ahol A-hoz képest B ráadás, a kontraszt és a hasonlóság egyaránt érvényre jut.

8.3.3. OPPOZÍCIÓ (ELLENTÉT)

A teljes ellentét vagy oppozíció a kontrárius ellentétnek felel meg. Univerzális kontrasztot jelenít meg. Az egymást kizáró ellentétbe a sorfelek közti és a sorokon túl is ható ellentét is benne foglaltatik. Az utóbbira példa a teljesen ellentétes állításokat szembeállító paradoxon.

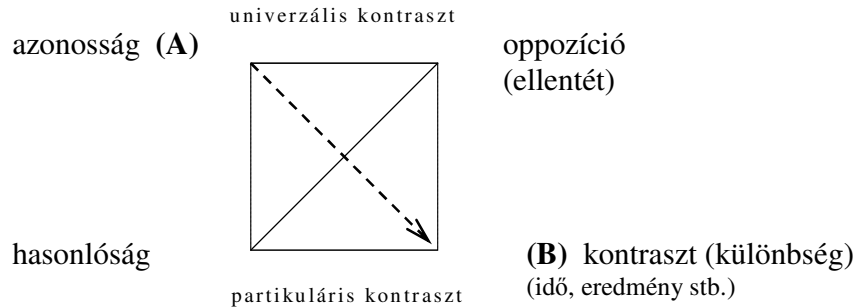

8.3.3. ábra. Az oppozíció, mint minden elem kontrasztja

8.3.4. KONTRASZT (KÜLÖNBSÉG)

A kontraszt a kontradiktórus ellentét viszonya. Részlegesen tagadja az azonosságot, A és B partikuláris kontrasztot alkot.

Ebbe a típusba a leszűkítő értelmű szentenciák tartoznak, ahol az összefüggés a sorfelek között árnyalatokat jelenít meg, (pl. Péld 10:17). Kifejezheti ok és okozat kontinuitását, leginkább pozitív és negatív parancsolatok megfogalmazására. Így például a 'ha x, akkor y' törvényszerűségét, vagy óvást 'ne tedd x-et, nehogy y történjen' formában, vagy pozitív parancsot: 'tedd x-et, hogy y legyen!'

8.3.4. ábra. A kontraszt, mint az elemek részleges eltérése

A kontraszt a szentencián belül időbeli, eredménybeli különbséget jelenít meg: egy mondaton belül egy más pontra, mint ahonnan elindultunk. (Előbb-utóbb kontrasztja, erőfeltétel-eredménytárgy kontrasztja és így tovább.) A típus ezért képes például időbeli eltérést, haladást érzékeltetni.

A fenti kategóriák alkalmazhatósága a szentenciákra azt mutatja, hogy mind a költői nyelv, mind a logika ugyanazon konceptuális adottságok talaján nőtt ki, és a nyelv és az elme törvényszerűségei meglepő egységet hoznak létre a stilisztika és logika látszólag távol eső területén.

9. ÖSSZEGZÉS

A párhuzamosság talán a leggyakoribb és legismertebb technikája a héber verselésnek. Kutatásom homlokterében az egyes mondások belső szerkezete áll: hogyan járul hozzá a nyelvtani elemek kiválasztása és elrendezése ahhoz, hogy a jelentést párhuzamosnak érezzük? Hogyan hatnak egymásra a párhuzamos sorok, mi a szerepe a párhuzamosságnak a stílushatás létrejöttében?

A költői sor két vagy három *tagmondatból* vagy *tagból* (*membrum*) áll. A tagok (*membra*) általában egy rövid szünettel, cezúrával vannak elválasztva. A költői nyelvhasználat alatt a nyelvnek azt a funkcióját értjük, mikor a nyelv magára az üzenetre koncentrál, és magáért az üzenetért szólal meg. A párhuzamos, ismétlődésen alapuló szerkezet az üzenetet nagymértékben alátámasztja. A nagyfokú párhuzamosság szükségszerűen tevékennyé teszi a nyelv valamennyi szintjét, és az eltérések és hasonlóságok önálló költői értéket kapnak.

A rabbinikus írásmagyarázatot a Szentírás stílusa és verselése *per se* nem érdekli. A Talmud írásmagyarázata, különösen a *deras* típusú magyarázatban, minden egyes szónak nagy jelentőséget tulajdonít, a középkori zsidó írásmagyarázat viszont megfogalmazza a héber verselés ma legismertebb tulajdonságát, a dolog/gondolat megkettőzését (*hakfél há-inján pa'amajim*, הכפל הענין פעמים). Robert Lowth anglikán érsek nevéhez fűződik a héber poézis *parallelismus membrorum* fogalma. A tagok párhuzamossága tehát a grammatikai és szemantikai elemeken nyugszik. A hangoktól a jelentésig a mondat bármely eleme bekapcsolódhat a párhuzamosság szerkezetének kiépítésébe. Kimondható, hogy tagok párhuzamossága alatt mindazoknak a nyelvi elemeknek a párhuzamosságát értjük, amelyek szemantikai, szintaktikai, prozódiai, morfológiai szinten vagy a hangok szintjén, vagy ezeknek az elemeknek a kombinációjaként a párhuzamosság kiépülésében szerepet játszanak az adott mondatban.

A poétikai funkció vizsgálata a héber verselésben azoknak a belső kapcsolatoknak a vizsgálatát teszi szükségessé, amely szervezi és irányítja a költői művet. Ennek leírása az összes nyelvi szint együttes leírásával jellemezhető.

A מִשָּׁל (*másál*) szó etimológiája alapvetően két értelmezést tesz lehetővé: jelentése *hasonlítani*, *hasonlóvá tenni*, illetve *kormányozni*, *irányítani*.

A példázat mondója a háttérben meghúzódó magasabb törvényeket a valóságra „ráhúzza”, és ezáltal a „világot a szavakhoz” igazítja. A másál analógia révén jelenít meg. Egy dolognak egy másik dolog általi bemutatása, másként fogalmazva „A-nak B általi reprezentációja”, helyes képviselése, tekintéllyel mondott érvényesség. Az érvényességben mind a jogszerű hatalomgyakorlás, mind az igazság kimondása benne foglaltatik.

A és B elosztása a másálon belül gyakran egybeesik a vers két felével, ily módon A kólon és B kólon egymást kölcsönösen megvilágítja, egyik a másikat reprezentálja.

A megfelelésnek (esetleg megfeleltetésnek) értett *másál*-fogalom alapvetően a funkcionális egyezésre teszi a hangsúlyt.

A *másállal* párhuzamba állított beszéd típusok (*melícá*, *dibré hakhámim* és *chídá*) vizsgálata során kiderült, a rejtvényvel együtt említve, a *másál* a modern értelemben vett problémafelvetés rangjára emelkedik. Ebben az esetben, úgy véljük, a *másál* és *melícá* viszonya is az általános-különös viszonyának felel meg. A *másál* és a rejtvény

hasonlósága abban van, hogy mindkettő megfejtéséhez fejlett problémamegoldó képesség szükséges, a mondások egyszerre célzatosak, kihegyezettek és bizonyos fokig talányosak, megfejtésre várnak. A mondás esetében a kihegyezettség pedig a célzott ismeretátadást, a lényegre mutató beszédet jellemzi. A párba állított tagok közötti feszültségnek köszönhetően köszörülnek a hallgató vagy az olvasó elméjét. A mondatfelek a maguk grammatikai, szintaktikai, szemantikai eszközeivel gondoskodnak az érdeklődés fenntartásáról.

Megállapítható volt, hogy , hogy *a másál egy találó mondás, amely bevésődik az ember emlékezetébe. Magától értetődő voltát szimmetrikus szerkezete okozza.*

A *másál* egy kihegyezett, rövid, önálló mondás, mely a héber költői sor alapvető beszédegységéből: egy hívó és egy felelő sorból áll, ahol az elsőben lévő gondolatot a második felerősíti, teljessé teszi, megvilágítja és lezárja. Az aforisztikus megjelölés a tömör meghatározásokra törekvő gondolkodásmódra utal. Stilisztikai szempontból viszont szerencsésebb a *másál* műfaja egészét a szentenciastílusúnak nevezni, és a *másál* műfaját további típusokra osztani, melyek a következők: didaktikus, poétikus-figuratív és patetikus-fennkölt.

A további vizsgálat arra irányult, hogy a másálok alapvető, közös szerkezeti sajátosságai és funkciójuk megállapíthatók legyenek. A *másálok* formai jegyeit azok funkcionálisan elkülöníthető csoportjain vizsgáltam.

A közösségi eredetű, anonim másálban a kollektív emlékezet „archiváló” tevékenysége mutatkozik meg, amely a fennmaradásra méltó eseményt nem engedi feledésbe merülni, másfelől születése pillanatában a közvélemény ítélete, egyfajta ősi *common sense* nyilatkozik meg.

A narratívába ékelődő, a narrátor által idézett, közismert másál a „népi mondásnak” vagy egyszerűbben a közmondásnak megfelelő funkciót tölti be. Gyakran a narratívából megismerhetők a közmondás keletkezésének körülményei. A közmondást általában az irodalmi mondás előfutárának szokás tekinteni.

A személyhez kötődő, archetípust megtestesítő mondás a történeti emlékezet egy darabja, és olyan mint egy „időkapszula”, a kor miniatűr leképezése, üzenet a múltból, ami kilép saját korából. E szóláshasonlatot emblematikus típusnak nevezem.

Az aforisztikus formulaszerű mondásban az elemek a kiegyensúlyozott elrendezéssel azonosság rangjára emelkednek. A közmondássá vált kortalan életigazság egyetemes emberi tapasztalatból táplálkozik.

Ugyanaz a mondás a szöveggörnyezet megváltozásával megváltozhat. Ez a tény a másál rugalmasságát és többféle szituációban történő alkalmazhatóságát bizonyítja.

A közmondások jellemzője, hogy egy törvényszerűséget fogalmazznak meg, és rugalmasan alkalmazhatók az élet több területén, hasonló szituációkban.

Alkalmas arra, hogy az egyén a konkrét élethelyzetét megvilágítsa vagy azonosítsa vele. A közmondás erkölcsi tartalmú mondás, ezért életszabály is. Az erkölcsi maxima értékítéletet tartalmaz (gonosz-igaz). Nehéz etikai és taktikai döntésben segítségül hívták az egyetemes morális igazságot hordozó mondás tanulságát. Érdekes, hogy egy régi példabeszédből előbb a csattanó hívható elő, azután az egész mondás. Az a jelenség is látható, hogy a versfelek önmagukban megállnak, és időnként szabadon variálódnak más sorfelekkel.

A közmondás a szituációnak megfelelően pragmatikai funkciót válthat. Pl. a másál rugalmasságát bizonyítja, hogy a morális szféráról a katonaira átvihető a másál üzenete, a beszédhelyzetnek megfelelően az intéstől a fenyegetésig több pragmatikai jelentése is lehet. A közmondások alkalmasak a tanításra, ez a bölcsmondás irányába mutat. Az instrukció egy fölé-alárendeltségi viszonyt tükröző sémát tartalmaz (tanító-tanítvány, apa-gyermek).

A helyhez kötött mondások, amelyek széles körben ismertek voltak a környéken, helyben is maradtak az egyéb, helyhez kötődő ismeretek között. Követhetően a mondás belső átalakuláson ment keresztül, eredeti megformálásához képest tovább csiszolódott, amikor szállóigévé vált.

Felvetődött az irodalmi mondás kikristályosodásának folyamata, melyet nehéz lineárisan felvázolni. Az első lépés a közmondás kreatív felhasználása és alkalmazása lehetett. A közmondás kreatív felhasználásán túlmutat az irodalmi mondás, ami a másál írásban rögzítésének igényével lép fel, és egyéni szerző produktívitásának eredménye. Azután talán célul tűzhatték a közmondás tartósságának megfelelő igazságok kimondását. Ezt gondos mérlegelés kellett megelőzze: a közmondás mintájára egyénileg alkotott mondás szerzője annak tudatos „kihegyezésére”, kiegyensúlyozására törekedett. A közmondás és az egyéni szentencia közötti átmeneti formát vizsgálom, ami a kollektív és az egyéni bölcsmondás határán áll. Az ismert és releváns igazság egyéni alkalmazása már az irodalmi mondás felé mutat, annak geneziséjét jól tükrözi.

A hagyományos bölcsélet aforisztikus formája alkalmas volt arra, hogy találó, tömör formában jelentős tapasztalatot adjon át és értékítéleteket közvetítsen.

A kortalannak tekintett életigazságokról azonban bebizonyosodhat, hogy elévülnek, mivel nem abszolútumok. Igazságukat a jól csengő hagyományos forma és elterjedésük látszólag vitán felülivé tette. A műfajnak nem inherens tartozéka a helyesség, sőt, nagy benne a hatásos hazugság potenciálja is. Valószínű korán felismerték az antikvitásban, hogy ezt a bölcséleti ágat nagy gonddal kell művelni.

Egy bírálható és elavult mondás hatókörének elfoglalása úgy történik, hogy az egyéni szerző a régi mondást átalakítja saját üzenetének megfelelően, ezzel az új mondás érvényességét kiterjeszti a régi helyén.

A másálok egyik fő vonása a jelentős mondanivaló minél csiszoltabb megformálása párhuzamos sorban vagy sorokban. Az „irodalmi” másál tudatos költői megnyilatkozás. A megformálás önmagában is arra mutat, hogy megfogalmazói úgy gondolták, a forma tökéletesen igazodik az emberi képességekhez. Szemben a népi bölcsesség szóbeliségével, és szórványos ismeretével, az írásban rögzített másálok tartós életformáló hatásra számíhattak. A tudatosság és irodalmi igényű megformálás valamint a tradálás és rögzítés igénye felveti művelői kilétének kérdését is. A bölcsesség tanítása központosult, és intézményesült, diplomáciai csatornákon keresztül szinte

nemzetközi mozgalommá terebélyesedett, és elválaszthatatlan Salamon személyétől és műveitől. A Héber Biblia bizonyítékkal szolgál arra nézve, hogy az ókori Izraelben a tanítóknak három osztálya létezett. A Tóra hagyományának vallásaitikai tanítása, a megfigyelő értelem evilági érdeklődése és az ősi költészet formaadása együttesen jelentették azt a táptalajt, amiből az irodalmi mondás kisarjadhatott.

A másál műfaján belül négy fő típus különböztethető meg. A közmondás, a szentencia, a prófécia és az ékesszólás alkotja e többretű műfaj fő ágazatait.

A *másál* műfaja jóval tágabb tehát annál, mintsem egy szólásra vagy egyedi mondásra lehetett volna korlátozni.

Tézisem szerint a szentenciaforma (A_____ / B_____ //) kifejlesztésében szerepet játszhatott a másál műfajának valamennyi korai képviselője. A nép ajkán élő, *közismert* vers vagy elbeszélő költemény ugyanúgy másál volt, mint az egymondatos szállóige vagy mondás. Az irodalmi *másálnak* inkább a közösségi vetülete az, amely összeköti a közmondással. A szentencia a közhasznú ismeretek tárolására, meggyőző továbbadására szolgált.

Az érvelő, kutató, valamiféle konklúziót leszűrni akaró beszédmod a didaktikus vagy filozofikus *másálok* sajátja, amely ebbéli törekvésében ugyancsak a szentenciákhoz hasonló. Alapvetően három részből áll, s e három: a probléma felvetése, a pozitív és negatív érvek felvonultatása, végül a kérdés megoldása. A beszédek megvitatásának célja az igazság és a jó kikutatása. A poétikus forma nem díszítőelem, hanem szerves része e kutatásnak. Az ékesszólás az argumentáció részeként számos stílus eszközt felvonultat.

Két didaktikus *másál* elemzésével bemutatom főbb stílusjegyeiket. Feltűnő 49. Zsoltár üzenetének univerzális jellege, melynek címzettje minden ember. Tartalma bölcsesség és értelem, formája hangszeres ének, példabeszéd és rejtvény. Az egzisztenciális kérdéseket egyetemes törvényszerűség perspektívájába állító műfaj képes az egyént meggyőzni, képes a bölcsességre vágyó tanítványt a jelenségek világától a láthatatlan igazságok birodalma felé vezetni.

A 78. zsoltár mutatja be a *másál* és a tanítás speciálisan Izraelre jellemző módszerét és célját. A történeti zsoltár célja egyértelműen tanítás, főként a fiatal nemzedéket megcélozva. A tananyag a múlt eseményeinek kronologikus átadása, a belőle levont tanulság köré csoportosítva, amely így az ismeretek szervezőelve. A bölcsesség tanítója a tapasztalatok hosszú sorát rövid tanulságba tömöríti, feltárja annak a mában releváns üzenetét. A párhuzamokban történő tanítás alkalmazását

az oktatásban egyszersmind módszernek is tekinthetjük. A történelemmondás és a példabeszéd (vagy inkább történeti példa mondása) úgy viszonyul egymáshoz, mint *tananyag és módszer*.

A Bálám által mondott prófétikus *másál*ban a mondatok szigorúan szinonim párhuzamosságokból építkeznek. Az előadásmódban felkiáltások, költői kérdések váltakoznak, a paronomázia szembeszökő.

A másál lehet komor és ünnepélyes. A Babilón királya feletti siratóra jellemző jaj-mondásban a „jelenetezés” hasonló, mint a 49. Zsoltárban: a földi és föld alatti világ váltakozik.

A szentencia tömör, többnyire egymondatos aforizma. Tartalmát tekintve tanító, nevelő célzatú állítás. Célja, hogy erőteljesen mondjon ki egy igazságot. Jellemzője a szimmetrikus és zárlattal rendelkező 'A így van és B így van'. Az irodalmi szentencia stíluseszménye a szép, a jó és az igaz harmóniáját képviseli. Szépek, mert formájuk szimmetrikus költői sor, sokféle stíluseszközt használnak. Helyesek, mert a hagyományt megbízhatóan rögzítik és tartalmuk az erkölcsi-szellemi jóra való vezetés, útmutatás instrukció. Végül: igazak, mert a való igazságot tükrözik. Tényállást közölnek, tudást, ismeretet adnak át. Leszűrt élettapasztalatot és hatékony tudást – bölcsességet – közvetítenek.

A közmondás, az ékesszólás, a prófétikus másál és a szentencia viszonyát elemezve az a következtetés adódik, hogy a szentencia a közmondás örököse a maga tömör, találó és megjegyezhető formájában. Kiegyensúlyozott formáját a hosszabb másálok poétikus formájának, a párhuzamos verselésnek köszönheti. Értéke abban van, hogy rugalmasan alkalmazható az analóg helyzetekre.

A prófétikus másál tekinthető a legősibb típusnak; formája párhuzamosság, és nem csúcsosodik ki aforisztikus záradékban.

A közmondás egymondatos konklúzió, de tipikusan nem parallelizmus. A konkrét esetet vagy tapasztalatot önti általános formába.

Az ékesszólás vagy didaktikus másál parallelizmusokban szólt hosszabb érvelés, amelynek mindig van egy megjegyezhető tanulsága.

Mindhárom műfaj már létezett a monarchia korában, ezért szerepük lehetett a salamoni mondások kialakulásában. Együttes hatásuk kimutatható a szentenciákban.

A szentencia abban különbözik a tanító másáltól, hogy *elhagyja magát az érvelést*, a probléma felvetését magát, és *pusztán a leszűrt tanulságot fogalmazza meg*. A közmondás hatása a szentenciára, hogy mindkettő gyakorlati példával illusztrál egy általános elvet.

A szentencia öröklí a prófétikus másáltól a párhuzamosságot és intuitív vonását. A didaktikus költeménytől a szentencia átveszi a költői sorok párhuzamosságait, de elhagyja magát a kérdést és annak hosszú tárgyalását, és csupán a megoldást fogalmazza meg, egyetlen párhuzamba sűrítve. Az igazság ősi versformában történő intuitív kimondása és a pregnáns forma mindegyikükben közös. A négy típusból kettő nagyon erőteljes a filozofikus vonásokkal rendelkezik, és többnyire univerzális érvényességű megfogalmazásra törekszik.

A rokon műfajok elemzése kapcsán látható volt, hogy a talányos és a világos beszéd közötti különböző átmeneteket jelentenek. a bölcsek beszédei az igazságot rejtett értelmű mondásba burkolták, hogy a hallgatót a mondás értelmének kikutatására serkentsék.

A másál alkalmazható igazság. Alkalmazása az analógia erejével történik, ami hasonlóságon alapul. A másál narratív kiterjesztése a precedens tanulságának átörökítése a mába úgy, hogy a lényegi elemeket hagyjuk meg, a többit elhagyjuk. Fiktív precedens is teremthető (fabula). Ha a történet tipikus, az elemek a jelen helyzet tényeivel behelyettesíthetők. A történet mondásba sűrítése és annak fordítottja is lejátszódik: egy tömör mondás kifejtése. A kifejtés a másál narratív kiterjesztése. A másál narratív kiterjesztésére bizonyára azon hermeneutikai alaphelyzet miatt van szükség, amit a Tóra parancsolatainak gyakorlatba történő átültetése felvet, például a bírói igazságszolgáltatás kapcsán az analógia segítségével összefüggésbe lehet hozni a való élet tényeit az esetre illő döntéssel. A másált a szentenciára szűkítve elmondható, hogy általában egy hasonlóságra koncentrál, a narratív másál viszont több ponton hasonlít a felépítésében hozzá hasonló eseményekre. A narráció időbeli kiterjesztést jelent. A történeteknek ezért összetett eseményszerkezete van, szemben a szentenciával, aminek ritkán van eseményszerkezete. A másálnak parabolikus és allegorikus irányba való fejlődése a Tanakhban jól kimutható.

A parabola a hasonlat narratív kiterjesztése. Két hasonlónak tekintett eseménysor összevetését tartalmazza. Míg a hasonlat és a metafora jellemzője, hogy a két hasonlónak tartott elem jelen van, a hasonlított, és a hasonló. A parabolában vagy példázatban nincs jelen az, amelyre vonatkoztatni lehet a példázatot. A parabolának ezért magyarázatot igénylő, megfejtendő üzenete van, amelynek szerkezete az analógia erejével rajzolódik ki. A korai monarchia korában az analóg történettel való ítéletalkotás magas szintre fejlődött és a célzatos kommunikáció adekvát módszere lett. A héber másál narratív kiterjesztése a példázat vagy parabola. A megfeleltetés

minden ponton metaforikus. A példázat metaforikus reprezentációkból építkezik, ily módon komplex metaforát alkot.

Tézisem szerint a narratív másál eseményszerkezete leképezi a valós időben zajló események szerkezetét. Az időtényező megjelenése a másál *linearitása*, az eseményszerkezet sorrendje megmarad, ennek magyarázó elve a szekvencialitás. További lehetséges magyarázó elv a szekvencialitás leírására javaslatom szerint a pragmatika „script”-fogalma.

A párhuzamosság a Mislé verselésben minden nyelvi szintet áthat. E jakobsoni tézist a nyelvtani és jelentésbeli parallelizmus osztályozása és mondatszerző jelentőségének részletes bemutatásával igazolom. A grammatikai, lexikális szemantikai és fonológiai ekvivalenciák jelen vannak a viszonylag rövid és egyszerű parallelizmusban, amelyek 5-8 szót tartalmaznak, és arányosan oszlanak meg két sor között.

A szavak ikonikussága, a "hangzó kép" hatása alól semmilyen nyelvi megnyilatkozás-típus nem vonhatja ki magát, és ez fokozottan igaz a tömör szentenciára, amelyben az üzenet és a forma különleges egységét a hangok hordozzák.

A Mislé párhuzamos verselésének vizsgálatához A és B viszonyát vettem alá nyelvészeti majd stilisztikai elemzésnek. Elkülöníthetőek és rendszerezhetőek a nyelv minden szintjén megjelenő, minden szóosztályra kiterjedő párhuzamosságok A és B között, amelyek átszövik (már a jelentés szintje alatt) a párhuzamos sorokat. Egyúttal megmagyarázzák, hogyan működik a nyelvi asszociáció a szavak párba állítása során.

A mondások tömörségét és többértelműségét jól magyarázza az explicités *versus* ellipszis fogalma. Az ellipszissel (bizonyos jelek elhagyásával) óhatatlanul többértelműség lép fel. A többértelműséget külön figyelmet érdemlő hordozója a konstruált szerkezet és a kötőszó.

Nagyon érdekes az információ-többlet is, amit a verssor második fele hoz az elsőhöz képest. Az új információt hordozó elem a B kólonban az elliptált rész helyére tud betörni. Ezért jelent gyakran fejlődést a vers B fele az A-hoz képest. (Ez a megfigyelés az „A így van sőt B így van”- elmélet helyességét támasztja alá.) A hírértéket jelentő rész a parallelizmus elliptált részei helyére lépő új elem az a rész, ami a szintetikus parallelizmus típus bevezetését indokolja. A hírértékű szó vagy szócsoport ugyanis az, ami a mondatban a progresszióért illetve gradációért felelős elem.

A rögzített szópárok jelentésmezejének összehasonlítása a *másálok* jobb megértését szolgálhatja. A konvencionális szópárok szinte egymáshoz horgonyozzák a két sort, így a rögzített elemek szerepét játsszák, amelyekhez képest "kiugrik" az új információ, az eltérő, a meglepő.

A változók és állandók finom játéka a szavak összepárosításában azt eredményezi, hogy a nem állandó szópárok jelentéseit is egymáshoz közelítjük, egységként, totalitásként kezdjük érzékelni. Bizonyos szavak párba állítása speciális vallászetikai üzenetet hordoz. Például a hosszú élet valamint a gazdagság és tisztelet fogalmi összekapcsolása, ami a parallelizmus „kényszerítő ereje” miatt lép fel, szándékosan érintkezést sugall. Az azonosság erőteljes hatására az elütő jelentésű elemek is a hasonlóság felé mozdulnak el.

Az ambiguitás alighanem a gondolkodás iskolája. A szentenciák gyakran két állítást helyeznek egymás mellé, ezért némelyik igen alkalmas az egyszerű logikai műveletek bemutatására.

A szavak szintjén morfológiai egyenértékűséget és ellentétet (vagy kontrasztot) találunk. A morfológiai párhuzam a szóosztályokat érinti. A szóosztályok különbözhetnek vagy azonosak lehetnek.

Lexikális szemantikai tényezők a jelentéses szavak, ezért természetesen a nyelv lexikális szemantikai szintjén megjelenő párhuzamosságot a szópárok és szóösszetételek (szintagmák) formájában láthatjuk működni.

A párhuzamosság két tagja közötti viszony szemantikai szemponból két kognitív tartomány relációja. A *másál* két különböző konceptuális terület (a és b) között teremt összefüggést.

A lexikális-szemantikai szinten érintkezés vagy leképezés jön létre a szavak fogalmi tartományai között. A stílushatást általában vagy érintkezésen, vagy leképezésen alapuló stílusesszközök hozzák létre. A leképezett elemek azonossága szembeszökő, hírértéke van.

A szentenciákban az egymással összefüggésbe hozott kognitív területek gyakran A és B kólonban vannak elosztva, így azok világosan megkülönböztethetőek. Ez a fogalmi kapcsolat magyarázza a képes beszéd stílushatását Salamon Másáljaiban.

A szentenciák belső jelentésviszonyaik alapján az 'azonosság-hasonlóság-különbség-ellentét' logikai négyszögben helyezhetők el, amely modell az eddigi szinonim-antitetikus-szintetikus típusba sorolásnál több szentencia pontosabb besorolását teszi lehetővé. Ismereteim szerint a Mislé nyelvét nem vizsgálták még strukturalista-kognitív nyelvészeti értelmezési keretben.

A metonímia, szünekdokhé, a hasonlat és a metafora esetében két fogalmi struktúra között jön létre kapcsolat. A metaforákban a -t b fogalmaival *fejezzük ki*, a hasonlatban a -t b -hez

hasonlítjuk. A képsémák az invariancia-hipotézis szerint a névátvitelkor is lemásolódnak. Az elvont összetett képsémák modellje alkalmas a kifejezetten hasonlatra vagy metaforára épülő szentenciák leírására, mivel a képes beszéd különböző fogalmi területek összevetésén alapul. Stilisztikai és exegetikai szempontból a szemantikai tartományok közötti kapcsolatoknak a feltérképezése hozhat létre magyarázó erejű elméletet. A szavak érintkezésen alapuló kapcsolatát, a metonímiát és a hasonlóságon alapuló trópusokat, a hasonlatot és a metaforát integrálni lehet az interpretáció során poétikai-nyelvészeti modellbe. A parallelizmus szerepét a stíluseszközök létrejöttében szintén nem tárták fel. Tézisem szerint a parallelizmus működési elve magyarázza a főbb stíluseszközök hatását.

A pszichológiailag is reális nyelvleírás iránti igény az alaklélektan terminusaihoz fordult. A másálok értelmezésének új dimenziója lehet, ha az az emberi érzékelés minden korban hasonló törvényszerűségeit is figyelembe veszi a magyarázó. A metaforikus leképezéseket korábban nem tekintették nyelvészeti leírhatónak, mivel esetlegesek, nem előrejelezhetők. A szalencia fogalma segítségével megkísérlem megmagyarázni, hogy a percepció számára kiugró, előtérben álló elem nagyobb eséllyel képződik le, mint a háttérben álló, kevésbé jellemző, kevésbé szembetűnő elem. Ez magyarázza, hogy a metaforáknál miért képződnek le bizonyos elemek, mások miért nem.

Az egymás mellettség már metaforikus mozgást indít el a költői nyelvben. A párhuzamosság erejénél fogva A és B fogalmi tartománya között kapcsolatok jönnek létre. Ezeket a leképezéseket vagy projekciókat a két fogalmi szféra elemei közötti hasonlóság magyarázza. A konceptuális séma a leképezések során megtartja szerkezetét. A kognitív nyelvészet metafora-elméletének egyik elméletét (invariancia-hipotézis) igazolva láthattuk a narratív másál és magyarázata szerkezetének változatlanságában. A Mislében található hasonlatok és metaforák még nagyon közel állnak egymáshoz, konkrét képi világuk azonos. Ezért a metaforikusság jellemzőivel együtt tárgyalhatók a hasonlatok is.

Az A és B kólon között fennálló párhuzamosság jelentésbeli feszültséget is hordozhat. A didaktikus célt egy tulajdonság *ad absurdum* fokozott bemutatása vagy ellentmondás felmutatása egyaránt szolgálhatja. A meggyőzés és a figyelem fenntartásának eszköze ezért az irónia és a látszólagos ellentmondás.

A Példabeszédekben erőteljes az értelem hang segítségével történő ábrázolása, a hangutánzás, vagy hangfestés (onomatopoézis). A héber verselés nem rímes, de nagy szerepet játszanak az

ismétlődő hangok, domináns hangok, hangcsoportok egy-egy kompozícióban. Felléphet paronomázia, egyazon gyöknek ismétlődése. Az alliteráció és az akrosztikhon (Péld 31:10–31) szintén feltűnő elem, egyben hatásos stíluseszköz a szentenciákban.

A párhuzamos sorok, szorosabban a szentenciák belső jelentésviszonyainak általános jellemzésére először a hagyományos szinonim-antitetikus-szintetikus kategóriákat használtam fel, majd majd a szemantiakai ekvivalencia és a kontraszt megjelölést alkalmaztam. A szentenciák elemzésénél látható volt az eddigi kategorizáció elégtelen volta, ezért szükségessé vált az ekvivalenciától elütő minőségek pontosabb meghatározása, a kontraszt fokának vizsgálata.

A szembenállásokat a tradicionális logikai négyszögbe lehet foglalni a pontosabb meghatározás céljából. Az arisztotelészi tagadás-séma által ihletett négyszögben rendszerezhetők a főbb relációk, amelyek akár párhuzamos sorokban, akár két fogalmi séma összevetése során a szaliens jegyeik viszonya alapján felléphetnek. A jelentésviszonyok ezen ábrázolása rendszerezésre ad lehetőséget, hogy a szentenciákat a két kólon összevetésekor fellépő relációk szerint osztályozzuk.

Az ekvivalencia, vagy azonosság a párhuzamos sorokban az egyenértékűnek tekinthető, közel azonos jelentésű sorok mellérendelése.

A részleges állítás az implikáció viszonya, ami a hasonlóságot és a gradációt is felöleli. Ebbe sorolható az intenzifikáció 'A, sőt B' típusú párhuzamossága, a fokozó összehasonlítások, a numerikus másálok.

A teljes ellentét vagy oppozíció a kontrárius ellentétnek felel meg. Univerzális kontrasztot jelenít meg. Az egymást kizáró ellentétbe a sorfelek közti és a sorokon túl is ható ellentét is benne foglaltatik. Az utóbbira példa a teljesen ellentétes állításokat szembeállító paradoxon.

A kontraszt a kontradiktórius ellentét viszonya. Részlegesen tagadja az azonosságot, A és B partikuláris kontrasztot alkot. Ebbe a típusba a leszűkítő értelmű szentenciák tartoznak, ahol az összefüggés a sorfelek között árnyalatokat jelenít meg.

Nincsenek merev kategóriák, a példabeszédekben a jelentésbeli kontraszt számos árnyalatban jelenik meg. Megfigyelhető, hogy a parallelizmus azonosságainak erőteljes hatására az elütő jelentésű elemek is a hasonlóság felé mozdulnak el. A nyelv és elme törvényszerűségei meglepő egységet hoznak létre a stilsztika és logika látszólag távoleső területén: ezt a megfigyelést –

bizonyára nem véletlenül – éppen a gondolkodás iskolájának szánt bölcseleti mű, a Mislé Selómó vizsgálata igazolja.

10. ENGLISH SUMMARY

The aim of this dissertation is to explain the main stylistic features of the Solomonic proverbs and to illustrate principles of poetics working in their structure. Parallelism is the most well-known technique of Hebrew poetry, a phenomenon which is highly visible in the Bible and was figured out by medieval Jewish scholars (הכפל הענין פעמים) and modern linguists as well. Robert Lowth called it „correspondence of one thing with another”, *parallelismus membrorum* in the poetic parts of the Hebrew Scriptures. Structural linguistic approach provides us with a comprehensive and integrated view of parallelism in all its facets. At the same time I have also ventured into cognitive linguistics, having found in them certain insights to further our understanding of Biblical parallelism as shown in the Book of Proverbs. The purpose of my study is to use new terms to explain parallelism in the Hebrew *mashal* (proverb or parabolic speech) in general, and to explain its stylistic features, e.g. metaphor, metonymy, irony, paradox etc. especially.

Poetic function is one of those functions of the language which focus on the message itself. I examine the structure of the poetic line, the basic form of the *mashal*. The typical poetic line consists of two parts: A and B a repeated structure with a poetic closure. Parallelism creates a relationship between the elements of the two parts; but their relationship could be different. The different relationships may be semantic equivalence, resemblance, contrast and opposition. The vehicles of semantic parallelism are the grammatical-syntactical elements of the sentence. All levels of the language are involved in parallelism, from the phonemes to the semantic fields.

I examined the Hebrew word *lv'm'* (*mashal*) from an etymological point of view. The core meaning of the root is two-fold: *similarity* and *rule*. The shared feature of these meanings is representation.

The *mashal* represents things by analogy: shows an A through a B. The *mashal* is a concise, symmetric structure (A_____ / B_____//). Every component of the first half of the line is echoed in the second half, which is often emphatic. Then I examined the term *mashal* as a literary genre through the texts labelled with this term.

The *mashal* and other similar types of speech have also an enigmatic characteristic: it could be a riddle or a problem and its solution. The *mashal* is a self-illuminating, pointed, saying. It has several kinds: didactic, poetic-figurative and elevated speech. I examine all kinds of poems called *mashal* in the Hebrew Bible and their impacts on the genesis of the Solomonic literary *mashal*. My thesis claims that all three existing types of *mashal* could play an active role in the process of collecting and creating wise sayings, or aphorisms in the time of the early monarchy of Israel.

I argue that the oral tradition of intuitive prophetic parallelism and popular wisdom (gave their main features to the wise sayings of the *Meshalim*). The ancient didactic *mashal* continued to exist as shown in Psalm 49 and 78. Its problem-solving argumentation with an apex or single-verse lesson (and its universal scope) also had an impact on the instructive Solomonic sentence: a method of teaching wisdom by a short, powerful sentence containing truth, based on many years of experience.

I examine the grammatical and semantic aspect of parallelism, demonstrate the working of structural principles proposed by R. Jakobson and A. Berlin in the *meshalim*.

A *mashal* is an applicable truth via analogy. *Simile*, when it has a narrative extension, is called a *parable*. The application is made from one cognitive field to another. The short and concise form can have an explanation by a narrative extension, which is a fictive or real story. Both realistic and fictive stories (the parable and the fable) have an event-structure. The sequents of events have a *linear* characteristic. The basic structure of the narrative *mashal* remains the same during the application (invariance-principle).

My suggested explanation for the invariance of the structure during the application or 'mapping from one semantic field to another' is the principle of *linearity* and *sequentiality*. The mapping is based on a highly metaphorical semantic relationship. The other suggestion is to explain *sequentiality* as a term borrowed from pragmatics: the notion of *script* of frame-semantics. My thesis, therefore, is that the narrative *mashal* is a complex metaphor.

Iconicity is very visible in the *meshalim*. Parallelism of phonemes often supports the meaning of the sentences: dominant sounds, sound-patterns, alliteration and paronomastic puns are frequent.

The concise form of saying often creates ambiguity. The vehicle is mostly the conjunctive *waw* or the vague syntagmatic constructions. The basic logical operations have their equivalents in *meshalim*.

The ellipted element in the second half of a verse creates a place for salient new information. This is the same element which is responsible for the gradation, meaning 'A, moreover, B' in parallelism. Fixed and unusual word-pairing is an important field of study, concerning the lexical-semantic aspects of the *mashal*. Contiguity and mapping are the main principles, by which I wish to explain the phenomena of metonymy and metaphor in the parallelistic verses.

Saliency is the suggested principle which is responsible for the metaphorical mappings of the main and perceptible features between the conceptual domains. I create a new categorization for the types of sentences instead of the synonym, antithetical and synthetic categories. The synthetic category is too broad. The equivalence-contrast categories are also too broad. I propose a systematic square-like model for the categorization analogous to the logical negation-scheme. *Semantic equivalence, opposition, contrast and similarity* (logical implication) are the categories, in which all kinds of *meshalim* may fall.

BIBLIOGRÁFIA

BIBLIÁK

BibleWorks 5.0. BibleWorks™ Copyright © 1992–2005 BibleWorks, LLC.

Biblia Hebraica Stuttgartensia. Szerk.: K. Elliger, W. Rudolph. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, Fourth Corrected Edition, 1990.

Biblia Hebraica Stuttgartensia. Szerk.: K. Elliger, W. Rudolph. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, Fourth Corrected Edition, 1990., In: BibleWorks 5.0.

Példabeszédek könyve. Fordította: Perls Ármin. Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat (IMIT) 1897–1906-között megjelent fordításának reprint kiadása: Teljes kétnyelvű (héber–magyar) Biblia két kötetben – II., Makkabi kiadó, Bp. é.n., [1994].

Példabeszédek könyve. Szent Pál Akadémia, Budapest, 2006. Ford.: Grüll Tiborné

Proverbs. Angolra fordította: Antonie Cohen. Hebrew text and English Translation with an Introduction and Commentary. London, The Soncino Press, 1945.

Septuaginta. Szerk.: Alfred Rahlfs, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1971.

Szent Biblia. Ford.: Károli Gáspár, Magyar Bibliatársulat, Bp., 1999.

Szentírás. Mózes öt könyve és a haftárak. (Dr. Herz J. H. kommentárjával), (reprint), Akadémiai Kiadó, Bp., 1984.

Teljes kétnyelvű (héber–magyar) Biblia két kötetben. (Ford.: IMIT), Makkabi, Bp., 1994.

SZÓTÁRAK, KONKORDANCIÁK

- Gesenius, Wilhelm, *Lexicon Manuale Hebraicum et Chaldaicum in veteris Testamenti Libros*, Leipzig, 1834. Angol fordítása: *Gesenius' Hebrew–Chaldee Lexicon to the Old Testament*. Fordította Samuel Prideaux Tregelles, Baker Books, Grand Rapids, Michigan, 1994.
- Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegye Imre: *Ógörög–magyar nagyszótár*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1993.
- Klein, Ernst, *A Comprehensive Ethymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English*. Carta, Jerusalem – University of Haifa, 1987.
- Lisowsky, Gerhard: *Konkordanz zum Hebraischen Alten Testament*. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1981.

ENCIKLOPÉDIÁK

- Encyclopaedia Judaica*. Keter Press, Jerusalem Ltd., Jerusalem, 1996.
- The Jewish Encyclopedia*. Funk and Wagnalls, New York, 1906–1910. online verzió: www.jewishencyclopaedia.com.

SZAKIRODALOM

- Albright, William F., *The Old Testament and the Canaanite Language and Literature*. Catholic Biblical Quarterly VII (1945).
- Alonso-Schökel, Luis, *A Manual of Hebrew Poetics*. Subsidia Biblica 11, Pontificio Instituto Biblico, Roma, 2000.
- Alter, Robert, *The Art of Biblical Narrative*. Basic Books, New York, 1981.
- Alter, Robert, *The Art of Biblical Poetry*. Basic Books, New York, 1985
- Azariah, de' Rossi, *The Light of the Eyes*. Ed. and trans. Joanna Weinberg. (Yale Judaica

Series, 31.) Yale University Press, New Haven and London, 2001.

Berlin, Adele, *The Dynamics of Biblical Parallelism*, Indiana University Press, Bloomington, 1985.

Blau Lajos, *Az óhéber könyv*. Logosz, Bp., 1996.

Bullinger, E. W., *Figures of Speech used in the Bible*. 24. kiad. Baker Books, Grand Rapids, MI., 2004.

Crenshaw, James L., *Old Testament Wisdom: An Introduction*. John Knox Press, 1981.

Clifford, Richard J., *The Book of Proverbs and our Search for Wisdom*. Marquette University Press, Milwaukee, 1995.

Cohen, *Proverbs*. The Soncino Press, New York, 1985.

Cross, Frank Moore – Freedman, David Noel, *Studies in Ancient Yahwistic Poetry*. Published by Scholars Press for the SBL, Missoula, MT, 1975.

Dahood, M., *Ras Shamra Parallels I*. (ed. L. R. Fisher), *Analecta orientalia AnOr*, vol. 49., Pontificium Institutum Biblicum, Roma, 1972.

Encyclopaedia Judaica, *Proverb*, Vol. 9:1265.

Eissfeldt, Otto, *Der Mashal im Alten Testament*, BZAW, 24 (1913)

Fillmore, C. F., *Scenes and frames semantics*. In: *Linguistic Structure Processing* (A. Zampolli, Ed.), North-Holland, Amsterdam, pp. 55–81.

Fónagy Iván, *A költői nyelvről*. [Bp.], Corvina, é.n. [1999.]

- Geller, S., *Parallelism in Early Biblical Poetry*, Missoula, MT: Scholars Press, 1979.
- Genung, John Franklin, *The Hebrew Literature of Wisdom in the Light of today*. Houghton Mifflin Co., Boston / New York, 1906.
- Genung, John Franklin, *A Guidebook to the Biblical Literature*. Ginn, Boston, 1919. (on-line)
- Genung, John Franklin, „Proverb”, *International Standard Bible Encyclopaedia*. Edited by James Orr. Blue Letter Bible. 1913. <<http://cf.blueletterbible.org/isbe/isbe.cfm?id=13781>>.
- Gibbs, R. W. *The poetics of mind*. Cambridge University Press, New York, 1994.
- Gray, George Buchanan, *The forms of Hebrew Poetry*. London, 1915.
- Greenberg, Moshe, *Studies in the Bible and Jewish Thought*. Jewish Publication Society, Philadelphia, 1995.
- Greenstein, E., „How Does Parallelism Mean?” *A Sense of Text*, JQR Supplement (Winona Lake, Ind.: Eisenbrauns), 1982, pp. 41–70. Godbey, Allen Howard, *The Hebrew Mashal*. *American Journal of Semitic Languages and Literature* 39 (1922–23) pp. 89–108.
- Herder, Gottfried, *Vom Geist der Ebraeischen Poesie*. Dessau, 1782.
- Hrushovski, Benjamin, „Prosody, Hebrew”, *Encyclopaedia Judaica*, New York, 1971, vol.13, pp.1200–1202.
- Haran, Menahem, *Proverb*, *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 9:1265
- Jakobson, Roman, *A költészet grammatikája*. Gondolat, Budapest, 1982.
- Jakobson, Roman, „Poetry of grammar and grammar of poetry.” *Lingua* 21 (1968), pp.597–

609. Magyarul in: *Hang-Jel-Vers.* Gondolat, Bp., 1972., pp.283–284.

Jakobson, R., In: *Hang-jel-vers.* Gondolat, Budapest, 1969.

Jefferson, Ann – Robey, David (szerk.), *Bevezetés a modern irodalomelméletbe.* Osiris, Bp., 2003.

Johnson, Mark, *The Body in the Mind.* The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason. University of Chicago Press, Chicago, 1987.

Kiefer Ferenc, Bound utterances. (kéziratban)

Kiefer Ferenc, *Jelentélmélet.* Corvina, Bp., 2002.

Kittay, Eva Feder, *Metaphor.* Its Cognitive Force and Linguistic Structure. Clarendon, Oxford, 1989.

Klein, Yaakov, „From The Wicked Emerges Wickedness”, (Samuel I 24,13),
<http://www.biu.ac.il/Spokesman/Tolerance/klein.htm> (2006. okt. 28-i állapot)

Kövecses Zoltán, *Metaphor.* A Practical Introduction. Oxford University Press, 2002.

Kugel, James L., *The Idea of Biblical Poetry.* Parallelism and its History. The Johns Hopkins Univ. Press, Baltimore / London, 1988., (első kiadás: Yale University Press, New Haven, 1981.)

Lakoff, George – Johnson, Mark, *Metaphors We Live By.* University of Chicago Press, Chicago, 1980

Lakoff, George, *Women, Fire and Dangerous Things:* What Categories Reveal about the

Mind. University of Chicago Press, Chicago, 1987.

Lakoff, George, „The Contemporary Theory of Metaphor”. In: Ortony, Andrew, ed. *Metaphor and Thought*. Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

Lakoff, G., „The Invariance-Hypothesis: Is Abstract Reason Based on Image-Schemas?”
Cognitive Linguistics 1/1., pp.39–74.

Lehrer, Adrienne, *Semantic Fields and Lexical Structure*. In: Dik, S. C. and Kooij, J.G. (eds.),
North-Holland Linguistic Series, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1974.

Lockyer, Herbert, *All the Parables of the Bible*. 1963., Reprint: Zondervan, Grand Rapids,
MI, é.n.

Lowth, Robert, *Lectures on the Sacred Poetry of the Hebrews*. 4th Lecture, Ford. G. Gregory, 4.
kiadás, Thomas Tegg, London, 1839. Reprint: Elibron Classics, 2005. Első kiadása: *De
Sacra Poesi Hebraeorum* (Oxford, 1733), *Lectures on the Sacred Poetry of the Hebrews*,
Boston, 1829.

Lowth, Robert, *Isaiah. A New Translation with a Preliminary Dissertation and Notes*.
Wm. Tegg, London, 1848. [első kiadása: 1778].

Lyons, John, *Linguistic Semantics. An Introduction*. Cambridge University Press, Cambridge,
1969.

McKane, William, *Proverbs*. OTL, SCM Press, London, 1970

Murphy, Roland E., *The Tree of Life. An exploration of Biblical Wisdom Literature*.
Eerdmans, Grand Rapids, MI/Cambridge, U.K., 3. kiadás, 2002.

- Ortony, Andrew (ed.), *Metaphor and Thought*. Cambridge University Press, Cambridge, 1993.
- Pemberton, Glenn D., *The Rhetoric of the Father: A Rhetorical Analysis of the Father/Son Lectures in Proverbs 1–9*. PhD-disszertáció, Iliff School of Theology and The University of Denver (Colorado Seminary), 1999.
- Perdue, Leo – Scott, Brandon – Wiseman, William Johnston (eds.), *In Search of Wisdom: Essays in Memory of John G. Gammie*. Westminster John Knox Press, Louisville, KY, 1993.
- Petersen, David L. – Richards, Kent Harold, *Interpreting Hebrew Poetry*. Fortress Press, Minneapolis, 1992.
- von Rad, Gerhard, *Wisdom in Israel* (angolra ford. James D. Martin), Trinity Press, Harrisburg, 1993. Első kiadás: *Weisheit in Israel*. Neukirchener Verlag, Neukirchen–Vluyn, 1970.
- Reichert, Victor E., Ecclesiastes. In: *The Five Megilloth*, ed. A. Cohen, The Soncino Press, London, 1974.
- Ricoeur, Paul, *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Osiris, Bp., 1999.
- Ricoeur, Paul, *Az élő metafora*. Osiris, Bp., 2006.
- Ruzsa Imre – Máté András, *Bevezetés a modern logikába*. Osiris, Bp., 1997.
- Soncino Classic Collection*. Davka Corporation and Judaica Press, Chicago, 1991–1996. CD-ROM
- Stemberger, Günter: *A zsidó irodalom története*. Osiris, Bp., 2001.
- Sweetser, E., „Semantic Structure and Semantic Change: English perception-verbs in an Indo-

European context”. In: *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure* (Cambridge Studies in Linguistics 54), Cambridge University Press, 1990.

Szécsi József, „A másál a Bibliában és a korai zsidó irodalomban”. In: *MZSSZ*, 2005/2., pp. 9–29.

Thagard, Paul (ed.), *Mind Readings: Introductory Selections on Cognitive Science*. M.I.T. Press, Cambridge, 1998. (on-line)

Turner, Mark, *The Literary Mind*. Oxford University Press, New York, 1996

Tur-Sinai, Naphtali H. (Naphtali Herz): *The Book of Job: a new commentary*, by N. H. Tur-Sinai (H. Torczyner). (revised edition), Kiryath Sepher, Jerusalem, 1967.

Ullmann, Stephen, *Semantics: An Introduction to the Science of Meaning*. Blackwell, Oxford, 1962.

Waltke, Bruce K., „The Book of Proverbs and Ancient Wisdom Literature”. *Bibliotheca Sacra*, 136 (July–Sept. 1979), 211–38.

Whybray, R. N., *Proverbs*. New Century Bible Commentary based on the Revised Standard Version, Grand Rapids, Eerdmans, 1994.

Williams, James G., *Those Who Ponder Proverbs: Aphoristic Thinking and Biblical Literature*. Bible and Literature Series, No. 2., Almond Press, Sheffield, 1981.

Wimsatt, W. K., *The Verbal Icon*. New York, 1958.

Young, Brad H., *The Parables: Jewish Tradition and Christian Interpretation*. Hendrickson Publishers, Peabody, Massachusetts, 1998.

RÖVIDÍTÉSEK

AnOr	Analecta Orientalia
BZAW	Beihefte zur Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft
IMIT	Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat (IMIT) 1897–1906-között megjelent fordításának reprint kiadása: Teljes kétnyelvű (héber–magyar) Biblia két kötetben I–II., Makkabi kiadó, Bp. é.n., (1994).
JBL	Journal of Biblical Literature
JSOT	Journal for the Study of the Old Testament
JQR	Jewish Quarterly Review
MZSSZ	Magyar Zsidó Szemle
SBL	Society of Biblical Literature

IDEGEN SZAVAK ÁTÍRÁSA

A héber (arámi) szavak átírásában másrészt a kiejtés szempontjait figyelembe véve, gyakori előfordulásuk miatt a fonetikus írásmód mellett döntöttem. Emellett lehetőleg először héber betűvel közlöm az elemzett és átírt szót. Az *alefet* nem jelöltem, és az *ajint* szükség szerint ^ç jellel, a *chetet* *ch*-val, a pontozatlan *kháfol* *kh*-val írtam át, a szó végi *kámeces hé*-t pedig *á*-val. A névelő és *dages forte* esetében a kötőjeles megoldás kézenfekvőbbnek tűnt. Angol nyelvű idézet esetében a szerző angol nyelvterületen elterjedt átírási rendszerét meghagytam, az arab szakkifejezéseket viszont fonetikusan vettem át. A *sevá mobile* *e* betűvel van jelölve. A görög szavak átírásánál a tudományos átírást alkalmaztam. A nagyon elterjedt, bevett kifejezéseket, bibliai és más héber neveket, könyveket lehetőleg kiejtés szerinti, megszokott magyar átírásukban közlöm. A bibliai könyvekre a protestáns Károli –fordításon alapuló rövidítések szerint utalok, Jesája/Ésaiás próféta könyve kivételével, amelynél a neológ használatra vagyok tekintettel.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés.....	1
1.1. A Mislé Selómó (משלי שלמה) keletkezése	1
1.2. A stílusnyelvészetről	3
1.3. Módszer és cél.....	5
2. Másál és költői nyelv.....	7
2.1. A héber verselés és a parallelizmus kitüntetett szerepe	7
2.1.1. A másálok stilisztikai kutatása	9
2.1.2. Robert Lowth és a <i>parallelismus membrorum</i>	16
2.1.3. A parallelizmus definíciója	21
2.2. A költői sor.....	22
2.2.1. A tagok (A és B) viszonya a költői sorban.....	24
2.2.2. A párhuzamosság szintjei.....	31
3. A másál műfaja.....	41
3.1. A másál definíciója.....	41
3.1.1. Etimológia	45
3.1.2. Definíciója.....	60
4. A másál műfaja a Tanakhban	62
4.1. Népi mondás, közmondás	63
4.1.1. Emblemikus név: „Olyan, mint X...– ilyen/ezt csinálja”	65
„Olyan, mint X... – [X] ilyen/ezt csinálja”	66
4.1.2. Aforisztikus hasonlat vagy metafora.....	67
4.1.3. Ellentmondás és paradoxon: „Saul is a próféták között van?”	70
4.1.4. Ősi közmondás: „Gonoszoktól származik gonoszság”	72
4.1.5. Elemzés: „A gonoszoktól származik a gonoszság...”	73
4.1.6. Egy közmondás pragmatikai üzenetei.....	74
4.1.7. Elavult és hamis közmondás	76
4.1.8. Helyhez kötött mondások.....	80
4.2. Az irodalmi mondás kialakulásának modellje	82
4.2.1. Közmondásból egyéni mondás.....	84
4.2.2. A szóbeli tradíció és rögzítése.....	87
4.2.3. Az anonimitástól az ismert szerzőkig.....	90
4.3. Az irodalmi mondás és a másál négy típusa	93
4.3.1. Költemény (a <i>Móselim</i> szavai).....	93
4.3.2. Ékesszólás: kutatás és tanulság	95
4.3.3. A prófétikus másál	111
4.3.4. A szentencia	115
4.3.5. Az irodalmi mondás stíluseszménye	121
4.3.6. A másálok típusai és egymáshoz való viszonyuk	123
5. A másál rokon műfajai	127
5.1. A rejtvény: a <i>chídá</i> (חידה).....	127
5.1.1. Sámson rejtvénye	127
5.1.2. Enigmatikus kijelentések és a „Mene tekel ufarszin”	130
5.1.3. A Dán 5:25–29 magyarázatának elemei.....	133

5.2. Melicá – מליצָה (Magyarázat, Gúnyvers)	134
5.3. Másál és senína (שנינָה)	138
6. A másál narratív kiterjesztése	141
6.1. A fabula	143
6.2. A parabola	145
6.2.1. Nátán példázata (2Sám 12:1–13)	146
6.2.2. Joáb példázata (2Sám 14:1–4).....	148
6.3. Az allegória	149
6.3.1. Ezékiel allegorikus példázatai	149
6.3.2. A tűzre tett fazék példázatának modellje	151
7. Stílus és verselés Salamon mondásaiban.....	154
7.1. A és B viszonya a parallelizmusban.....	155
7.2. A parallelizmus szintjei	155
7.3. A parallelizmus grammatikai eszközei	157
7.3.1. Morfológiai párhuzamosság	157
7.3.2. Szintaktikai parallelizmus	165
7.4. A szemantikai párhuzamosság tényezői.....	168
7.4.1. A szópárok mint lexikális szemantikai tényezők	170
7.4.2. Tömörség <i>versus</i> redundancia	174
7.4.3. Hírérték és percepció.....	182
7.4.3.1. Ellipszis és hírérték	182
7.4.3.2. Perceptibilitás	183
7.4.4. Érintkezés a jelentésmezők között	185
7.4.4.1. Metonímia	186
7.4.4.2. Szünekdokhé	186
7.4.5. Metaforikusság: leképezés a jelentéstartományok között	187
7.4.5.1. Hasonlat.....	187
7.4.5.2. Metafora	188
7.4.5.3. Egyszerű és komplex metafora	189
7.4.6. Hangzás és jelentés párhuzamossága	190
7.4.6.2. Domináns hangcsoport.....	191
7.4.6.3. Hangszimbolizmus	192
7.4.7. Jelentésbeli feszültség mint a meggyőzés eszköze.....	193
7.4.7.1. Irónia	194
7.4.7.2. Paradoxon.....	194
8. A és B kólon összefüggése a szentenciákban.....	196
8.1. A és B kólon viszonyának négy fő típusa	196
8.2. A leképezések motiváltsága	198
8.2.1. Szaliencia	199
8.2.2. Jelentéseltolódás a kontextus miatt	200
8.3. A szentenciák osztályozása	202
8.3.1. Ekvivalencia (Azonosság).....	203
8.3.2. IMPLIKÁCIÓ (HASONLÓSÁG)	203
8.3.3. OPPOZÍCIÓ (ELLENTÉT)	205
8.3.4. KONTRASZT (KÜLÖNBSÉG)	205
9. Összegzés.....	207

10. English Summary	219
Bibliográfia.....	222